

Petri Karonen

"RAASTUVASSA TAVATAAN"

Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen
toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 51

Petri Karonen

"Raastuvassa tavataan"

Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen
toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1995

Editor
Toivo Nygård
Professor
Department of History
University of Jyväskylä

ISBN 951-34-0556-7
ISSN 0081-6523

Copyright © 1995, by Petri Karonen
and University of Jyväskylä

Cover
Desing: Jussi Jäppinen
Photo: The works of Olaus Magnus Historia om de nordiska folken. Tredje delen (1916)

Gummerus Kirjapaino Oy
Saarijärvi 1995

ABSTRACT

Karonen, Petri

"SEE YOU IN COURT". The judicial and administrative systems and officials in the towns of Finland during the Great Power period

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1995, 202 p.

(*Studia Historica Jyväskyläensia*,

ISSN 0081-6523; 51)

ISBN 951-34-0556-7

Summary

This study undertakes research into the administrative and judicial systems of towns in Sweden-Finland during the Great Power period (1617–1718). The focal points of the study are: the background and content of the City Administration Ordinance of 1619, the number of civil servants and the extent of their duties in towns, the activities of royal burgomasters, and the workload of the city courts during the 17th century.

The Ordinance of 1619 was the most important town administration reform scheme drawn up during the Great Power period that was never published. The Ordinance was predominantly aimed at developing administration. The model of the Ordinance was mainly Stockholm; the same applied to the old legislation. Towns have generally been considered ill-disposed toward the Ordinance; but, for example, the response from the town of Kalmar was mostly positive towards reform attempts.

As a part of the Great Power status the Crown began to pay closer attention to the towns administration by appointing her own men as burgomasters. By the middle of the century, most of the towns belonging to the kingdom (at the time) had a state appointed burgomaster. Initially, the Crown aspired to appoint specific burgraves and presidents, but by the end of the 1630s the emphasis in these appointments was shifted towards "ordinary" burgomasters offices. The Crown's influence in the appointments could be seen in this process as favored candidates ended up with the letters of attorney. In addition, especially in the more important towns, a specific pay was not provided by the state; instead the town had to meet the expenses on its own.

The ranks of lower town officials were generally few in 17th century Finland. Only big cities like Turku and Viipuri had more than 10 hired officials. It has generally been considered that these officials were not appreciated; but when complaints and different forms of verbal aggression are proportioned to the amount of duties they carried out, a conclusion can be reached that this was hardly the case. The duties of the officials comprised mostly of execution, prosecution, inspection and investigation of matters.

The workload of city courts and administrative councils became considerably heavier during the beginning of the Great Power period (1620–1660). This process became particularly intense during the latter part of the 1630s and 1640s. These periods coincide with the duration of Pietari Brahe's general-governorships. The city courts in Turku, Pori, Uusikaupunki, Rauma and Vaasa experienced an especially heavy workload, while the others got off considerably easier.

There were four main stages in the development policies of the towns administrative systems in Sweden-Finland. The first stage, which consisted of the years from 1614 to the latter part of 1630s, was marked by the development of Stockholm and other cities considered important. The second stage, which covered the years from the end of 1630s to the end of 1650s, was marked by the development of smaller towns. The third stage, from the end of 1650s to 1680s, represented a period of rather peaceful development. The fourth stage (1680–1718) was a period of dissolving excessive organization and tightening Crown's supervision.

Keywords: urban history, 17th century, the Great Power period, administrative history, legal history, local community, local administration, workload, royal burgomaster, ordinance of 1619, officials, bureaucracy

ALKUSANAT

Nyt tarkasteltava oleva työ on laadittu kahdessa vaiheessa. Osin se perustuu keväällä 1994 Jyväskylän yliopiston historian laitoksella pitämäni luentosarjaan ja osin väitöskirjan valmistumisen jälkeen saamaani innostukseen tutkia Suomen kaupunkien hallintoa ja oikeudenhoitoa 1600-luvulla vielä kerran, vaikka asiasta onkin jo sangen runsaasti kirjoitettu.

Työn nyt valmistuttua haluan kiittää erityisesti Jyväskylän yliopiston historian laitoksen koko henkilökuntaa, joka on kannustanut minua jatkamaan tutkimuksiani silloinkin, kun se on tuntunut raskaalta. Professori Toivo Nygårdin positiivinen suhtautuminen ja terävät kommentit ovat olleet suureksi avuksi työtä lopulliseen muotoon jäsentäessäni. Samoin olen kysymyksilläni ja kummallisilla tarinoillani usein vaivannut varsinkin apulaisprofessori Ilkka Nummelaa ja FT Kustaa H. J. Vilkunaa.

Apulaisprofessori Erkki Lehtinen ja apulaisprofessori Jouko Vahtola antoivat työstä painattamista puoltavat lausuntonsa julkaisutoimikunnalle. Olen parhaan kykyni mukaan yrittänyt ottaa huomioon heidän asiantuntevan kritiikkinsä ja rakentavat kommenttinsa. Luonnollisesti kaikki työssä olevat puutteet ovat täysin minun vastuullani. Kiitos!

Edelleen kiitollisuudella muistan useiden arkistojen ja kirjastojen työntekijöitä, joita ilman työ tuskin olisi tullut lainkaan valmiiksi. Erityismaininnan ansaitsevat Jyväskylän maakunta-arkiston ja Jyväskylän yliopiston kirjaston palvelualtis ja asiansa osaava henkilökunta.

Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikuntaa kiitän siitä, että se kelpuutti tutkimuksen julkaisusarjaansa. Julkaisutoimikunnan sihteeri Kaarina Niemisen joustava toiminta on nopeuttanut kirjan valmistumista huomattavasti, mistä suurkiitos. Piirtäjä Päivi Lamberg piirsi ansiokkaasti puhtaaksi teoksessa olevat kartat. Tiivistelmän ja yhteenvedon käänsi nopeasti ja taidolla HuK Jari Eloranta.

Jyväskylässä toukokuussa 1995

Petri Karonen

SISÄLLYS

I	JOHDANTO	11
1	Miksi 1600-luvun kaupunkihistoriaa?	11
2	Katsaus suurvalta-aikaa koskevaan kaupunkihistorialliseen tutkimukseen ja tehtävä	14
II	ESIVALLAN MÄÄRÄYKSET	20
4	Kaupunginlaki ja suurvalta-ajan alun uudistuspyrkimykset	20
	4.1 Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki	20
	4.2 Vuoden 1619 sääntö	23
	4.3 Säännön merkitys	33
III	KAUPUNKIHALLINNON JA OIKEUSLAITOKSEN TOIMIJAT SEKÄ TOIMINTA	38
5	Pormestari ja raati, raastuvanoikeuden ja maistraatin henkilöstö	38
6	Kuninkaalliset pormestarit kaupunkien kehittämisessä	40
	6.1 Kuninkaalliset pormestarit Ruotsi-Suomen vanhoissa kaupungeissa suurvalta-aikana	40
	6.2 Kruunun nimittämien pormestareiden tulo Ruotsi-Suomen kaupunkeihin 1600-luvulla	42
	6.3 Nimitysten perusteet	48
	6.4 Kuninkaallisten pormestarien toiminta	53
	6.5 Suomen vanhojen kaupunkien kuninkaalliset pormestarit sosiaaliryhmänä	55
7	Jochim Timme uuden suunnan virkamiestyypinä Varsinais-Suomen ja Satakunnan kaupungeissa 1623–1655	63
	7.1 Epäonninen turkulainen kauppias	64
	7.2 Turun kaupantarkastusmies	67
	7.3 Kenraalikuvernööri Pietari Brahen luottomies	69
	7.4 Turun ja Porin läänin pikkukaupunkien uudistaja	72
	7.5 Rauman kuninkaallinen pormestari	75
	7.6 Rettelöitsijä vai energinen uudistaja?	78
8	Alempi virkakunta	84
	8.1 Hallinnon ja oikeudenhoidon alemmat virkamiehet	86
	8.1.1 Kirjurien toimet	86
	8.1.2 Muut hallinto- ja oikeuslaitoksen toimenhaltijat	89
	8.2 Elinkeinoelämää valvoneet virkamiehet	96
	8.3 Sivutoimiset tai palkattomat virkamiehet	98
	8.4 Alemman virkakunnan sosiaalinen asema	99

8.5	Kaupunkien virkakunnan määrä suurvalta-ajalla	100
9	Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen työtehtävät suurvalta-ajan alkupuoliskolla	105
9.1	Raastuvanoikeuden ja maistraatin tehtävät	105
9.2	Virkamiesten tehtävät ja niiden jakautuminen Turun ja Porin läänin kaupungeissa	116
IV	KAUPUNKIEN HALLINTOLAITOKSEN KEHITTÄMINEN SUURVALTA-AJALLA	125
	SUMMARY	135
	LYHENTEET	152
	LÄHTEET	154
	LIITTEET	174
Liite 1	Vuoden 1619 säännön pääkohdat	174
Liite 2	Aksel Oxenstiernan kaupungeille joulukuussa 1619 osoittamat kysymykset sekä niiden vertailu vuoden 1619 sääntöön	179
Liite 3	Virkamiehille määrättyjen tehtävien jaottelu	180
Liite 4	Jochim Timmen esiintyminen Turun, Uudenkaupungin, Rauman ja Porin tuomiokirjoissa yksityisissä asioissaan 1624–1655	181
Liite 5	Jochim Timmen kaupantarkastajan ja ylipormestarin (1643–1646 (1647)) virkaan liittyvät valvonta-, organisointi- sekä muut tehtävät ja valitukset toiminnasta Turussa, Raumalla ja Uudessakaupungissa 1637–1647	182
Liite 6	Jochim Timmen todennäköiset olinpaikat 1641–1655	183
Liite 7	Kuninkaalliset pormestarit Suomen vanhoissa kaupungeissa 1620–1718	184
	HAKEMISTO	199

I JOHDANTO

1 Miksi 1600-luvun kaupunkihistoriaa?

Ruotsi-Suomen kaupunkeja 1600-luvulla tarkastellaan seuraavassa lähinnä hallinto- ja oikeushistoriallisesta näkökulmasta. Suurvalta-ajan alussa Ruotsi-Suomen koko väkiluvun on laskettu olleen noin puolitoista miljoonaa, joista noin 850 000 asui silloisen Ruotsin alueella (Etelä-Ruotsi kuului tuolloin Tanskalle), 350 000 Suomessa – mukaan luettuna Käkisalmen Karjala – ja 300 000 Baltiassa. Jatkossa Ruotsi-Suomella tarkoitetaan kuitenkin nimenomaan valtakunnan vanhoja osia, Ruotsia (Smoolanti, Öölanti, Länsi-Göötanmaa, Itä-Göötanmaa, Taalainmaa, Länsi-Pohja, Södermanlanti, Västmanlanti, Värmlanti, Upplanti, Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Ängermanland, Dalsland, Närke) ja Suomea poisluetteluna Käkisalmen lääni. Valtakuntaan sotapolitiikan avulla liitetyt alueet vanhoja tanskalaisalueita (Skoone, Hallanti, Jämtlanti, Gotlanti, Blekinge, Bohuslän, Härjedalen) lukuunottamatta ovat tarkastelun ulkopuolella, koska esimerkiksi Liivinmaalla sijainneita kaupunkeja eivät edes aikalaiset lukee neet varsinaisesti valtakuntaan kuuluviksi. Niiden oikeudellinen asema oli erilainen kuin muiden valtakunnan kaupunkien, eikä niissä noudatettu kaupunginlakia. Voittomaiden kaupunkeja ei yleensä kutsuttu valtiopäiville.¹

Väestöstä asui kaupungeissa ylipäätään nelisen prosenttia, mikä on kovin vähän, jos vertailukohteena ovat esimerkiksi Saksa ja Ranska, joissa osuus oli noin 25 prosenttia. Lisäksi esimerkiksi Pariisissa asui jo 1600-luvun alussa suunnilleen saman verran väkeä kuin koko Suomessa, ja Lontoossakin asukkaita oli noin 200 000. Ruotsi-Suomen suurimmassa kaupungissa Tukholmassa asui suurvalta-ajan alussa noin 10 000 henkeä, joten Ruotsi-Suomi oli lähes täydelli-

---

1 Ks. esimerkiksi Ahnlund 1933b, s. 388–392; Rosén 1966, s. 135–136; Sandberg 1991, s. 41–42; Åström 1980, s. 295; Åström 1986, s. 135–136; Ranta 1981, s. 56.

sesti maatalousyhteiskunta.²

Miksi siis tutkia Ruotsi-Suomen pikkuruusia kaupunkeja? Ilkka Mäntylän mukaan pienimpienkin kaupunkien kohdalla voidaan puhua kaupungistumisesta. Kaupunki erosi ympäröivästä maaseudusta ainakin seuraavissa tärkeissä asioissa:³

1. Kaupungeissa oli voimassa erityinen kaupunginlaki. Lisäksi monet säädökset ja asetukset poikkesivat osin huomattavasti maalaisyhteisössä käytetyistä.
2. Pikkutulliasetuksen säätämisen (1622) jälkeen erillinen tulliaita erotti kaupungin maaseudusta (kuva 1).
3. Rakennustoiminta oli kaupungissa tarkasti valvottua, toisin kuin maaseudulla. Tämän aiheuttivat sekä palovaara että varsinkin 1630-luvulta kruunun vaatimukset regulariteetin eli asemakaavan voimaansaatmiseksi.
4. Oikeuslaitos oli kaupungeissa erilainen kuin maalla. Myös kaupunkien hallinto ylipäätään erosi tyystin maaseudusta.
5. Oikeus- ja hallintolaitoksen ehkä tärkein ominaispiirre kaupungissa oli sen pysyvyys ja toiminnan jatkuvuus. Esimerkiksi käräjiä pidettiin maaseudulla usein vain muutaman kerran vuodessa.
6. Kaupungeilla oli erityiset verot ja rasitukset (esimerkiksi leivinuuniraha sekä oluenpano- ja teurastusaksiisit, jotka olivat maaseudulla tuntemattomia rahana maksettavia valmisteveroja).
7. Kaupunkien usein hyvinkin yksityiskohtaiset privilegit olivat samoin tärkeä maaseudusta erottava tekijä.
8. Pienilläkin kaupungeilla oli merkitystä vaikutteiden ja innovaatioiden siirtäjinä (kauppayhteydet, koulut, sivistys yms.).
9. Kruunu alkoi nimenomaan 1600-luvulla kiinnittää aikaisempaa suurempaa huomiota kaupunkeihin. Merkantilismin ja suurvalta-ajatuksen vahvistumisen myötä esivalta alkoi tarkkailla kaupunkeja entistä intensiivisemmin. Kruunun valvonta oli kaupungeissa huomattavasti tiukempaa kuin maaseudulla. Siksi kaupunki on erinomainen kohde, mikäli halutaan tutkia esimerkiksi kruunun ja paikallisyhteisöjen välistä vuorovaikutusta. Kun kaupunki oli tulliaidalla⁴ ympäröity suljettu alue, myös asukkaiden kontrolli oli huomattavasti helpommin toteutettavissa kuin maaseudulla, missä maan alkaessa polttaa jalkojen alla oli ainakin periaatteessa suhteellisen vaivatonta lähteä kypälämäkeen.

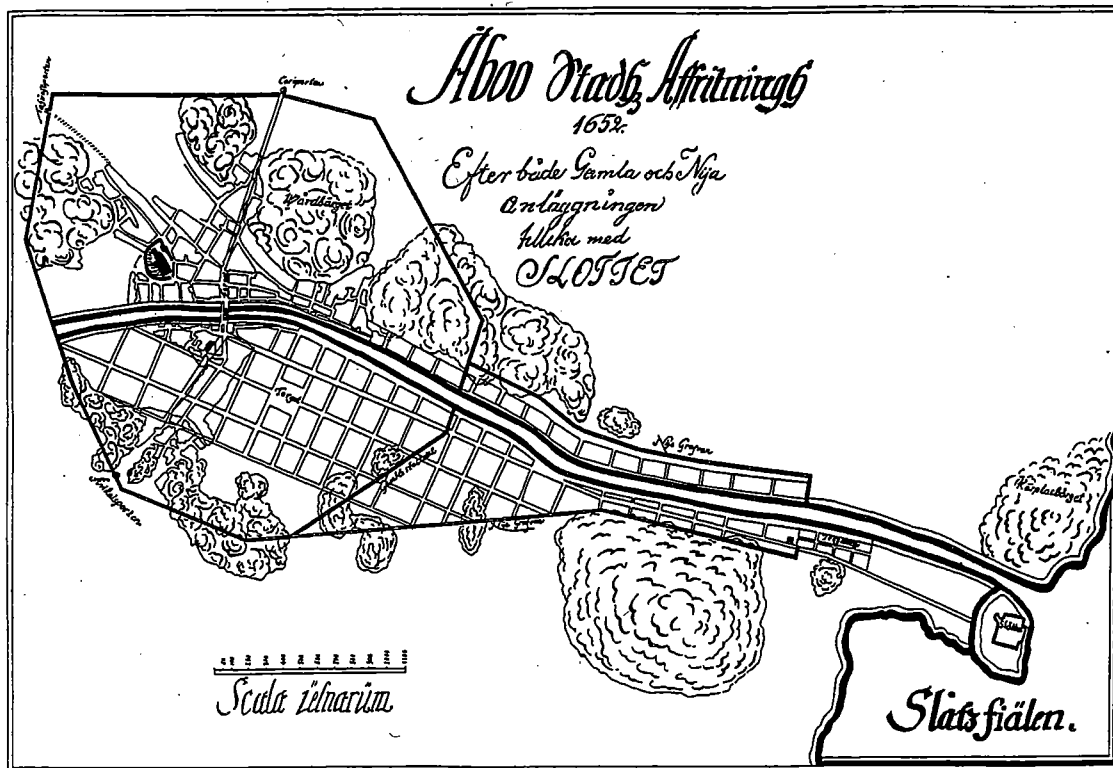
2 Luukko 1967a, s. 5–7; Ranta 1981, s. 62; Jutikkala 1980, s. 151; Larsson-Österberg 1985, s. 72–73; Bairoch et. al. 1988, s. 28, 33; Lilja 1990, s. 214; Lilja 1991, s. 54; Kellenbenz 1986, s. 122–124; Lilja 1994, s. 285; Morineau 1986, s. 646–647; Kellenbenz-Walter 1986, s. 829–830; Mieck 1993, s. 54, 56–65. — Tanskassa asui 1670-luvulla peräti 20 prosenttia väestöstä kaupungeissa. Myös Norjassa kaupunkiväestön suhteellinen osuus oli lähes kaksinkertainen Ruotsi-Suomeen verrattuna. — Degn 1977, s. 9, 12; Sogner 1977, s. 80–81. — Kuitenkin kaupungit olivat yleensä melko pieniä, sillä esimerkiksi Englannissa oli 1600-luvun alussa suurkaupunki Lontoon lisäksi vain kolme muuta kaupunkia, joissa oli yli 10 000 asukasta. 15 kaupunkia kuului kokoluokkaan 5 000–9 000 asukasta. Ne olivat siten melko samankokoisia kuin esimerkiksi Ruotsi-Suomen toiseksi suurin kaupunki Turku. — Wrigley 1985, s. 686. — Suomen kaupunkien väkilukuarvioista ks. Karonen 1994a, s. 300–307. Vrt. myös Jansson 1991, s. 24, jossa ainakin Turku koskevat väkilukuarviot ovat jonkin verran alakanttiin.

3 Ks. esimerkiksi Mäntylä 1971, s. 25–26; Lilja 1994; Muchembled 1985, s. 108–109.

4 Ruotsi-Suomen kaupungeista vain Viipuri, Kalmari ja Tukholma oli ympäröity muurilla.

KUVA 1

Turun kaupungin asemakaava 1652. Kuvassa kaupunkia ympäröivä tulliaita näkyy hyvin. — Bonsdorffin (1889, s. 16–17) teoksessa olevan kartan perusteella puhtaaksi piirtänyt Päivi Lamberg.

Samoin kaupungit ovat olleet usein hallinnon keskuksia. Sitä ne olivat Ruotsi-Suomessa olleet jo ennen suurvalta-aikaa, mutta tuolloin voimaan saatetun tehokkaan hallinnon vuoksi kaupunkien merkitys alkoi korostua. Esimerkiksi Suomen tärkeimmässä kaupungissa Turussa oli jo 1620-luvun puolimaissa omien paikallisten hallintoelinten lisäksi hovioikeus, piispanistuin, kenraalikuvernöörin ja käskynhaltijan residenssi niihin kuuluvine laitoksineen, Suomen verokamari sekä kruunun muonavarasto. Osa mainituista organisaatioista ja laitoksista sijaitsi tosin kaupungin kyljessä olevassa linnassa, jossa oli paljon hallinto- ja sotilashenkilöstöä jo muutenkin. Kun akatemia aloitti toimintansa 1640 Turku oli huomattava hallinnon, oikeudenhoidon, opetuksen, hengellisen ja talouselämän keskus.

Turku on tietysti poikkeuksellinen kaupunki, mutta usein kruunu pyrki sijoittamaan aivan pieniinkin kaupunkeihin vähintään koulun tai esimerkiksi armeijan varikon, jotta se olisi saavuttanut edes jonkinlaista merkitystä ympäristössään.⁵

Edelleen suurvalta-ajan merkitys kaupunkien kannalta on keskeinen sikäläkin, että tuolloin perustettiin niin Suomeen kuin Ruotsiin erittäin suuri määrä uusia kaupunkeja; enemmän kuin koskaan sitä ennen tai sen jälkeen esi-industrialistisella ajalla. Yksi tärkeä 1600-luvun kaupunkeja koskevaa tutkimusta

5

Ks. esimerkiksi Jutikkala 1959, s. 74; Heikkinen 1989, s. 50; Åström 1977, s. 134–181, erityisesti s. 170–176.

puolustava seikka on se, että kaupunkien myöhempi hallinto- ja oikeuslaitos on ollut pitkään Ruotsin vallan ajalla laadittujen määräysten varassa. Monet juuri kyseisellä aikakaudella tehdyistä uudistuksista ja hallinnollisista ratkaisuista ovat vaikuttaneet aivan 1900-luvun lopulle saakka. Niinpä oikeuslaitos luopui vanhasta raastuvanoikeus -nimityksestä vasta joulukuussa 1993, jolloin tuomioistuinnuudistuksen yhteydessä nimeksi muutettiin käräjäoikeus. Käräjäoikeudella taas on runsaasti yhtymäkohtia aivan suurvalta-ajan alussa perustettujen kämmerinoikeuksien kanssa.⁶

2 Katsaus suurvalta-aikaa koskevaan kaupunkihistorialliseen tutkimukseen ja tehtävä

Suurvalta-ajan kaupunkeja ja niiden hallinto- ja oikeuslaitosta on tutkittu sekä Suomessa että Ruotsissa varsin laajasti. Päiviö Tommila on useissa yhteyksissä tarkastellut kaupunkihistorian tutkimuksen kehitystä Suomessa. Hän pitää Carl von Bonsdorffin vuosina 1889–1903 ilmestynyttä teosta *Åbo stads historia under 17. seklet* Suomen "ensimmäisenä todellisena kaupunkihistoriallisena tutkimuksena". Tähän näkemykseen on helppo yhtyä. von Bonsdorffin viisiniteinen teos on ensimmäinen laaja esitys suomalaisista kaupungeista. Sen merkitys on suuri kohteen tärkeyden mutta myös sen vuoksi, että Bonsdorff näki jatkuvasti asiat Turku laajemmissa yhteyksissä. Näin yhtä kaupunkia koskeva selvitys kasvoi huomattavasti yleisemmälle tasolle. Turun kaupungin historiasta tulikin monilta osiltaan esikuva kaupunkihistorioitsijoille. Jo aikalaiset pitivät teosta arvossa, joskin kritiikkiä esitettiin siitä, että tutkimus koski ainoastaan 1600-lukua. Tommilan mukaan useissa myöhemmissä kaupunkihistorioissa von Bonsdorffin vaikutus näkyy siinä, että hallinnollis-taloudellinen aspekti nousee etualalle.⁷

Päiviö Tommila pitää J. W. Ruuthia (Porin historia 1899, Viipurin historia 1908, 1931; Turun kaupungin keskiaika ja 1500-luku 1903–1923) toisena suomalaisen kaupunkihistorian uranuurtajana.⁸ Kaupunkihistoriallisen tutkimuksen alkuvaiheen edelläkävijöistä on hallinto- ja oikeuslaitoksen kannalta syytä nostaa esiin myös K. A. Cajander, joka 1895 julkaisi teoksen "*Uudenkaupungin muinaisia*".

Näiden kolmen tutkijan jälkeen suomalaisessa kaupunkihistorian tutkimuksessa on melkoinen aukko. Vaikka aikaa on kulunut yli 100 vuotta, ei heidän saavutuksiaan vieläkään ole pystytty kaikilta osin ylittämään eikä tulkintojaan muuttamaan. Mutta miksi he tuntuvat olleen huomattavasti aikaansa edellä?

Carl von Bonsdorffin vahvuus on ennen kaikkea lähteiden monipuolisuudessa ja huolellisessa käytössä. Hän ei pyrkinyt keksimään mitään lisää silloin,

6 Ks. Karonen 1993c.

7 Tommila 1989, s. 161–162, lainaus sivulta 161. Ks. myös Tommila 1965, s. 77–98; Tommila 1972, s. 15, 20–21; Jokipii 1979, s. 27.

8 Tommila 1989, s. 162. – J. W. Ruuthin sinänsä merkittäviä tutkimuksia ei tässä käsitellä, sillä niiden anti nimenomaan hallinto- ja oikeushistoriassa ei ole yhtä suuri kuin esimerkiksi taloushistorialle ja kaupungin topografialle: Ruuth on kuitenkin ennen kaikkea Viipurin historiassa selvittänyt kaupungin raastuvanoikeuden/maistraatin henkilöstön vaiheita tarkasti, mihin myöhempi tutkimus on voinut paljolti nojata. – Ks. myös esimerkiksi Ruuth–Halila 1974.

kun varmoja tietoja ei ollut olemassa. Bonsdorffia voidaan tässäkin suhteessa pitää modernina tutkijana, sillä varovainen ja kohdettaan viileästi tarkasteleva lähestymistapa sekä vertailujen avulla tehdyt kriittiset päätelmät olivat Turun historian kirjoitusaikeihin — ja myöhemminkin — harvinaisia ainakin suurvalta-ajan kaupunkeja koskevassa tutkimuksessa. Siksi on syytä tarkastella hieman lähemmin Bonsdorffin teoksen *Åbo stads historia under 17. seklet* jäsenystä. Se oli pääpiirteissään seuraava:

1. KAUPUNKIKUVA (maa-ala, tontit, asemakaava yms.)
2. HALLINTO (kruunun valvonta, hallintomiehet ja toiminta maistraatissa, taloudenhoito, alemmat virkamiehet)
3. OIKEUDENHOITO
4. PORVARISTO (alkuperä, määrä, porvarissuvut)
5. TALOUSELÄMÄ (kotimaan- ja ulkomaankauppa yms.)
6. KIRKKO
7. KOULU JA YLIOPISTO
8. AJANHENKI JA TAVAT ("*usko ja harhaopit*", "*siveellisyys*", "*juhlat ja huvit*", "*porvarin talossa*", "*kehdestä hautaan*")
9. ISOVIHA

Dispositiossa kiinnittää huomiota ennen kaikkea sen selkeys. Esimerkiksi hallintoa ja oikeudenhoitoa koskevat luvut ovat Turun kaupungin historian jälkeen olleet valitettavan usein erillään toisistaan, vaikka oikeus- ja hallintolaitos eivät vielä 1600-luvulla suinkaan olleet eriytyneet omiksi itsenäisiksi järjestelmikseen.⁹

Koska tässä esityksessä painopiste on ennen kaikkea hallinnon ja oikeudenhoidon tarkastelussa, on Bonsdorffin kyseisen jakson tarkastelutapa tältä kannalta kiintoisa. Pohdintaa kaivataan siksi, että hänen noissa jaksoissa käyttämänsä menetelmät ovat olleet vallitsevia vielä lähes 100 vuotta myöhemminkin erityisesti yhtä kaupunkia koskevissa tutkimuksissa.

von Bonsdorff käsitteli hallintoa suuressa määrin kruunun Turkuun lähettämien kenraalikuvernöörien, maaherrojen ja muiden hallintovirkamiesten näkökulmasta. Hän selvitti utterasti myös pormestareiden ja raatimiesten valintaan liittyviä seikkoja. Samoin von Bonsdorff kokosi laajat tiedot kaikista tärkeimmistä kaupungin viranhaltijoista. Hän ei kuitenkaan juuri syventynyt hallinnon toimintaan sinällään, vaan esitteli lähinnä nimi nimeltä yksittäisiä hallintomiehiä. Näin hän ei päässyt, eikä kenties yrittänytään, kovin syviin analyysihin. Tämä on täysin ymmärrettävää, koska hänen käytössään ei ollut systemaattisesti koottua tietoa kaupungin hallintomiehistä.¹⁰

Käytännöllisesti katsoen kaikki myöhemmät tutkijat ovat käyttäneet aivan samaa metodologia tarkastellessaan kaupunkihallintoa ja sen toimintaa. Kärjistäen voidaan väittää, että kovinkaan paljon uutta tietoa *hallinnon toiminnasta* ei

9 Jäsenystä voidaan kritikoida siitä, että porvariston alkuperää ja koostumusta käsitellään melko myöhään eli vasta rakennusten ja hallinnon sekä oikeudenhoidon jälkeen. Sen sijaan on syytä kiinnittää huomiota siihen, että "*Ajanhenki ja tavat*" (8. luku) on voimakkaasti esillä tutkimuksessa. Arkipäivän historiaa on Suomessakin tutkittu jo lähes sata vuotta sitten, eikä se siis ole mikään 1900-luvun jälkipuoliskon keksintö. — Vrt. jäsenyksistä myös Ranta 1972, s. 140–141.

10 Unohtaa ei tosin sovi Tor Carpelanin (1890) keräämiä tietoja pormestareista ja raatimiehistä, mutta hän keskittyi sukulaisuussuhteiden selvittämiseen.

ole kertynyt sitten Bonsdorffin päivien. Kysymyksenasettelu on pysynyt jota-kuinkin ennallaan, mikä on luonnollisesti vaikuttanut saatuihin tuloksiin.

K. A. Cajanderin tutkimus Uudenkaupungin historiasta kaupungin perustamisesta (1617) aina vuoteen 1646 on myös alallaan uranuurtaja. Cajander oli ensimmäinen, joka tutki perinpohjin sangen pientä kaupunkiyhteisöä. *Uudenkaupungin muinaisia* -teoksen jälkeen ei Uudenkaupungin historiaan ole juuri löydetty uusia, ennen käyttämättömiä lähteitä. Cajanderin tulkinnoista voidaan kuitenkin olla eri mieltä. Hänen työnsä pääpaino kohdistui kaupungin hallintohistoriaan. Ennen kaikkea hallituksen harjoittaman valvonnan kiristyminen tulee teoksesta hyvin esiin. Osittain Cajander on aikakauden yleisen tavan mukaan vain referoinut lähteitä ja järjestänyt ne, mutta mukana on paljon omaakin tulkintaa. Lisäksi Cajanderin katsaus rikollisuuden kehitykseen on perusteellisin esitys mitä Suomen kaupungeista on tähän mennessä kirjoitettu. Hän tarkastelee aihetta – kuten lähes kaikki muutkin kaupunkihistorioitsijat, Carl von Bonsdorffia lukuunottamatta – ainoastaan kvalitatiivisesti, rikosryhmä kerrallaan, määrällisen analyysin sivuuttaen.¹¹

Entä mikä on tilanne Ruotsissa? Sen tunteminen on tärkeätä siksi, että käytännöllisesti katsoen kaikki todelliset uudistukset ja uutuudet Suomen kaupunkeihin 1600-luvulla tulivat Ruotsista. Ruotsissa kaupunkihistoriaa on tutkittu paljon. Maan tutkimustraditio on sikäli toinen, että siellä yksittäisiä kaupunkeja koskevia väitöskirjatöitä on julkaistu runsaasti.¹² Viimeisimpänä esimerkkinä vireästä kaupunkihistorian tutkimuksesta on Tukholmassa käynnissä oleva projekti *Stockholm blir huvudstad*. Tutkimushanke on tuottanut puolenkymmentä väitöskirjaa pääkaupungin elämästä suurvalta-ajan alkupuolella. Projektissa on saatu aikaan runsaasti hyviä tuloksia, mutta toisinaan mukaan on jouduttu ottamaan kovin monenlaista aineistoa pyöveleistä kuninkaallisiin pormestareihin,¹³ ja siksi tutkimukset saattavat vaikuttaa joskus hieman paikallishistoriamaisilta, vaikka pääprobleemit ovat hyvin valtakunnallisia.

Vertailukohtia on sangen usein etsitty Euroopan metropoleista (esimerkiksi Lontoo, Amsterdam, Lyypekki, Pariisi), vaikka fyysisesti läheisemmät paikat olisivat kenties sopineet paremmin. Tukholmaa on tarkasteltu lähinnä valtakunnan ulkopuolelle ja ulkopuolelta suuntautuneen vaikutuksen heijastajana. Vähälle huomiolle on sen sijaan jäänyt se, mitä Tukholma merkitsi koko muulle valtakunnalle, jossa oli yli 100 kaupunkia 1600-luvun lopulla. Suomessa tehtyjä tutkimuksia tunnetaan sangen heikosti.¹⁴ Osittain kyse lienee kielimuurista, mutta se ei ole ainoa selittäjä, sillä esimerkiksi Bonsdorffin ja Ruuthin korkeatasoiset teokset ovat olleet saatavilla koko ajan ruotsiksi. Myös Helsingin ja Turun tarinat on käännetty ruotsiksi, kuten Suomen kaupunkilaitoksen his-

11 Myöhemmistä suurvalta-aikaa koskevista kaupunkihistorioista on mainittava ennen kaikkea Ilkka Mäntylän Tornion historia ja Armas Luukon Vaasan historia. Mäntylän ote on monesta muusta poiketen analyttinen ja aikaperspektiivin hyvin huomioonottava. Vaasan historia sisältää useita samankaltaisia myönteisiä puolia, joskin tutkimuksen hallinto- ja oikeuslaitosta koskevissa osissa on jonkin verran huomautettavaa. – Ks. Luukko 1971, s. 358–398, 459–464; vrt. Karonen 1994a, s. 122–134, 163–168, 176–206.

12 Ks. esimerkiksi Lindberg 1933; Hildebrand 1946; Helmfrid 1963; Ericson 1988. – Julkaisuisista ylipäättään, ks. Nilsson 1994.

13 Ks. tästä Gustafsson 1988; vrt. Ericson 1988. – Projektissa ilmestyneistä muista tutkimuksista, ks. Sandström 1990; Sandberg 1991; Jansson 1991.

14 Kritiikistä ks. erityisesti Ilkka Mäntylän (1988) arviointi Ericsonin (1988) väitöskirjasta.

toriasta tehty yleisesitysikin.¹⁵

Yksittäisistä ruotsalaisista kaupunkihistorioista voidaan nostaa esiin Helge Almquistin massiivinen Göteborgin historia (kaksi osaa 1929, 1935) sekä Karl-Gustav Hildebrandin Falunin kaupungin ensivaiheita käsittelevä väitöskirjatyö (1946). Molemmissa teoksissa myös hallinnon kehityksen selvittelyyn on uhrattu runsaasti tilaa. Uudemmista tutkimuksista mainittakoon esimerkiksi Sven Olssonin melko lailla uudentyypinen teos *Burskap och makt. Västerås politiska historia 1613–1862*, jossa kaupunkia on tarkasteltu nimenomaan hallinnon kannalta. Olssonin tutkimus on kunnianhimoinen yritys analysoida hallinnon ja politiikan suhdetta, mutta problemaattista on se, että konflikteja sekä hallintohenkilöstön kesken että "kunnanisien" ja porvariston välillä nähdään joka puolella ja jatkuvasti. Kärjistäen ilmaistuna Västeråsin kunnallishallinto on Olssonin mukaan nujakointia koko ajan. Lisäksi työssä seurataan samaan tapaan kuin useissa muissakin tutkimuksissa tuomiokirja-aineiston avulla jonkin yksittäisen henkilön edesottamuksia todella pitkälle. Tyypillistä on myös se, että niukasti säilyneen lähdeaineuksen varassa hallintomiehistä laaditaan laajoja luonneanalyysyjä.¹⁶

Kaupunkihistorioiden jaksottelu on 1600-luvun osalta usein melko kaavamaisesti rajattu käsittämään koko suurvalta-aika yhtenä jaksone. Siksi ei olekaan harvinaista, että teoksissa verrataan esimerkiksi hallintolaitosta 1620-luvulla ja 70 vuotta myöhemmin lähes sellaisenaan sen suuremmin ajattelematta, että tapahtumien välinen aika on noin yksi ihmisikä – aikalaisille jopa kaksi. Menettely ei ole paras mahdollinen, sillä kaksi kolmasosavuosisataa on ollut pitkä aika jo 1600-luvulla, varsinkin, kun tutkitaan kaupungin hallinto- ja oikeuslaitosta, joka joutui vuosisadan alkupuolella suuren parannusohjelman kohteeksi. Ajanjakso on merkittävä kaupunkilaitoksen kannalta, eikä se suinkaan ollut yhdenmukainen aikakausi, jota voitaisiin tarkastella samalla mittatikulla sekä alku- että loppupäässä.¹⁷

Kuinka suurvalta-ajan kaupunkilaitosta on tutkittu kokonaisuutena? Vastaus on lyhyt, sillä tutkimusta ei Suomessa eikä Ruotsissa ole juuri tehty. Ruotsissa tilanne on Suomea huomattavasti heikompi, sillä siellä ei ole lainkaan koottu kaupunkeja koskevaa tietoa yksiin kansiin. On kuvaavaa, että edelleen kenties laajimmat Ruotsia koskevat selvitykset ovat jo 1860-luvulta. C. T. Odhner selvitti useissa yhteyksissä kaupunkihallinnon ja kruunun kaupunkipolitiikan pääpiirteet, ja koska Odhnerin tutkimukset perustuvat kaikki laajaan ja varsin kattavaan alkuperäisaineistoon, niiden tuloksia voidaan edelleenkin pitää relevantteina.¹⁸

15 Ranta 1987, s. 42–114.

16 Olsson 1988; Ks. tästä myös luku III.6.

17 Joitakin poikkeuksia toki löytyy. Esimerkiksi Ilkka Mäntylän Tornion historiassa suurvalta-aika on jaettu kahtia: "kaupungin synty ja alkuvaiheet (n. 1620–1650)" ja "kaupungin vakiintuminen (1650–1700)". Tämän tyyppinen jaksottelu saattaa tosin joissakin kohdissa aiheuttaa toistoa, koska esimerkiksi samat henkilöt ovat voineet olla kaupungin johdossa vuosikymmenten ajan. Toisinaan jäsenitys on tehty esimerkiksi sen mukaan, että kaupunki on siirtynyt vaikkapa aatelisherran läänitysalueeksi tai että se on palanut maan tasalle (Ks. esimerkiksi Kaukovalta 1917; Ruuth–Jokipii 1958). Tällaiset tietyllä tavalla "luonnolliset" jaksottelutavat ovat ilman muuta parempia kuin koko suurvalta-ajan käsittävät. Jaksottelusta ks. myös esimerkiksi Ranta 1972, s. 136–141.

18 Ks. Odhner 1860, 1861, 1865, 1867.

Suomessa Aimo Halila on tutkinut suurvalta-ajan kaupunkilaitosta kokonaisuutena laajimmin.¹⁹ Hänen kaksiosainen väitöskirjansa Suomen kaupunkien kunnallishallinnosta 1600-luvulta (1942, 1943) on edelleen vastaavanlainen perusselvitys aikakauden kaupunkilaitoksesta kuin Odhnerin tutkimukset Ruotsissa. Teoksessa on vertailtu erilaisia kaupunkeja ja ilmiöitä keskenään. Menetteilyyn liittyy myös tutkimuksen suurin ongelma: pitkien ajallisten välimatkojen takaa otettujen esimerkkien avulla tehdyt johtopäätökset ovat toisinaan hieman harhaanjohtavia. Työssä on selvitetty laajasti nimenomaan kaupunkihallinnon yleistä organisaatiota ja toimintaa. Lisäksi on mainittava Raimo Rannan (1981) kaupunkilaitoksen historian yleisesityksen osuus, joka perustuu monin paikoin alkuperäislähteisiin, vaikkakin pääpaino on aikaisemman tutkimuksen usein sanatarkassa kirjaamisessa.

Sekä Suomessa että Ruotsissa yksittäisistä kaupungeista on kirjoitettu runsaasti. Tutkimukset ovat lähinnä kaupunkihistorioita, tilaustöitä, joissa asiat on täytynyt tilakysymysten sekä työekonomian vuoksi esittää tietyn kaavan mukaan. Kaikkiin ilmiöihin ei ole voitu paneutua erityisen syvällisesti. Näihin vähän käsiteltyihin kysymyksiin kuuluvat ennen kaikkea hallinto- ja oikeuslaitokseen liittyvät erityisprobleemit sekä töiden luonteen vuoksi usein "unohdetut" ikävät asiat kuten rikollisuus.²⁰

Kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta on siis lähestytty lähinnä joko yksittäisen kaupungin näkökulmasta tai yleisenä hallinnollisena kysymyksenä. Tutkimuksessa hallinnon toimijat – pormestarit ja raatimiehet – ovat usein saaneet korostuneen aseman. Tällöin vähäisemmälle huomiolle on jäänyt muun muassa oikeus- ja hallintolaitoksen kokonaistyötaakan selvittäminen. Kun on keskitytty miltei aina pormestarien ja raatimiesten paikallaolon tarkasteluun sekä raastuvanoikeuden pitämien kokousmäärien pintapuoliseen havainnointiin²¹, kaupunkien hallintokoneiston koko tehtäväkenttää ei ole voitu kovinkaan paljon valaista.²² Lars Ericsonin²³ mukaan olisi ihanteellista, mikäli hallintolaitoksen päätösprosessia pystyttäisiin tutkimaan "tietyissä keskeisissä kysymyksissä", mutta 1600-luvun aineistolla sellaista tutkimusta ei pystytä tekemään, koska "säilynyt lähdeaineisto on aivan liian niukka". Sanontaa ei kuitenkaan pidä käsittää kirjaimellisesti.

19 Halila 1942, 1943a.

20 Tosin viime aikoina on ilmestynyt joitakin nimenomaan kaupunkirikollisuutta käsitteleviä tutkimuksia, sillä Eva Österberg ja Dag Lindström ovat tutkineet muun muassa Tukholman rikollisuutta keskiajalta aina suurvalta-ajan alkupuolelle vuoteen 1625. Lisäksi Jan Sundin on tarkastellut Linköpingiä suurvalta-ajalla joitakin vuosilta. – Ks. Österberg 1987; Österberg 1988; Lindström 1988a, Lindström 1988b; Sundin 1992; vrt. samoin Karonen 1994b. – Tekijä palaa tähän aihepiiriin lähiaikoina toisessa tutkimuksessa.

21 Ks. esimerkiksi Ranta 1975; Helmfrid 1963.

22 Keskieurooppalainen tutkimus vaikuttaa keskittyneen melko tarkasti "yksilökeskeiseen" lähestymistapaan, raadin ja porvariston välisten konfliktien selvittämiseen tai kaupungeissa hallinneiden eliittien tutkimiseen. – Ks. esimerkiksi Walker 1971; Burke 1974; Francois 1985; Mörke 1985; Bijl 1985; Schilling 1985; Smit 1985; Gabriëls 1985; Gerteis 1986; Friedrichs 1986; Isenmann 1988; Sandberg 1982; Ericson 1987a; Ericson 1987b, s. 442–443; Schilling 1993; UHY:ssä julkaistut vuotuiset bibliografiat 1981–1991. ks. pohjoismaisista myös esimerkiksi Mackeprang 1900; Munch 1900; Jørgensen 1985; Larsen 1965a, Larsen 1965b; Lundbak 1985.

23 Ericson 1988, s. 203.

***

1600-luvun kaupunkihistoriassa on ensinnäkin aika otettava jäsentelyssä enemmän huomioon. Muuten on melko vaikea käsittää työtä historiantutkimukseksi, joka tutkii muutosta ajassa. Toisaalta lähestymistavan tulee olla "kvantitatiivis-kvalitatiivinen ja systemaattinen" erityisesti hallinnon ja oikeudenhoidon tarkastelussa. Näin olisi mahdollista saada paremmin selville yleiset linjat esimerkiksi sekä hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakassa että yksityiskohtaista tietoa hallinnon toiminnasta. Pelkkien anekdoottien esittelystä olisi siis syytä pidättäytyä. Kolmantena vertailut ja arvioinnit tulisi tehdä pääosin oikeissa yhteyksissään, eli valtakunnan sisäiseen kehitykseen ja Suomen osalta erityisesti pääkaupunki Tukholmaan verraten.

Näitä periaatteita pyritään seuraavassa noudattamaan. Työn tavoitteena onkin ensinnä antaa yleiskuva kaupunkihallintoa ja oikeudenhoitoa säädelleistä määräyksistä sekä siitä, miten näiden normien toteuttamiseen pyrittiin. Samoin tutkitaan hallintohenkilöstön määrää ja tehtäviä. Virkamiesten tarkastelussa keskitytään sekä suhteellisen heikosti tunnettuun alempaan virkakuntaan että niin sanottuihin kuninkaallisiin pormestareihin, joiden ilmaantumisaikaan, määrään tai viranhoitajien sosiaaliseen asemaan ei aikaisemmin ole juuri kiinnitetty huomiota. Näiden tietojen avulla on mahdollista arvioida toimenhaltijoiden asemaa kaupunkiyhteisössä.

Toiseksi tutkitaan hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakan kehitystä 1600-luvulla. Voidaan tehdä hypoteesi, jonka mukaan kruunun suurvalta-ajalla kaupungeille esittämien vaatimusten tiukkeneminen kasvatti hallintokoneiston tehtävien määrää. Mutta tapahtuiko näin myös todellisuudessa vai korvattiinko mahdollisesti kasvanut työtaakka uudellaisilla menetelmillä? Olennaisesti edelliseen liittyy kysymys virkamiesten hoitamien tehtävien määrästä ja toimenhaltijoiden mahdollisuuksista selviytyä töistään. Näihin kysymyksiin saatujen vastausten avulla on mahdollista luoda aikaisempaa tarkempi kuva hallituksen kaupunkeihin kohdistaman kehittämissäpolitiikan päälinjoista (luku IV).

Työ keskittyy lähinnä yleislinjoihin, joten syväluotausta yksittäisiin kaupunkeihin tai virkamiesten toimenpiteisiin ei tavallisesti ole mahdollista suorittaa.²⁴ Vaikka tutkimuksen pääasiallinen lähdeaineisto on Suomen kaupungeista, valtakunnan yleistilanne otetaan jatkuvasti huomioon, jotta asioiden suhteuttaminen siihen ja tätä kautta yleisten kehityslinjojen luonnehtiminen olisi ylipäätään mahdollista.

Lähdeaineistona työssä on käytetty ennen kaikkea Suomen kaupunkien puhtaaksikirjoitettuja tuomiokirjoja, jotka pääosin ovat säilyneet sängen hyvin tarkastelujakson ajalta. Valtakunnan reistratuuran merkitys ennen kaikkea kuninkaallisten pormestarien ilmaantumisen ja kruunun heille esittämien käskyjen tarkastelussa on ollut aivan keskeinen. Työssä käytettyjen lähteiden erityispiirteitä selvitetään tarkemmin eri lukujen yhteydessä.

II ESIVALLAN MÄÄRÄYKSET

4 Kaupunginlaki ja suurvalta-ajan alun uudistuspyrkimykset

4.1 Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki¹

Hallinnon ja oikeudenhoidon kannalta tärkein ohjekokoelma suurvalta-ajan kaupungeissa oli Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki (MEKL). Åke Holmbäckin mukaan kaupunginlaki lienee valmistunut vuosien 1355–1360 vaiheilla. Se oli käytössä aina vuoteen 1736, joten säädöskokoelman voimassaoloaika oli lähes neljäsataa vuotta.

MEKL laadittiin osittain hieman aikaisemmin tehdyn Maunu Eerikinpojan maanlain pohjalta, sillä Elias Wessénin mukaan suunnilleen kolmasosa määräyksistä on suoraan maanlaista. Maanlakia käytettiin hyväksi erityisesti silloin, kun kaupunkeja varten ei tarvittu erillistä säädöstä. Erityissäädöksissä otettiin mallia Björkönoikeudesta², josta Wessénin mukaan noin 1/6 tekstistä on peräisin. Suurin piirtein puolet laista oli uutta, ilman tunnettuja esikuvia olevaa aineistoa. Wessén pitää ulkomaalaista (saksalaista) vaikutusta lain sisältöön olemattomana, mutta tutkijat ovat tästä asiasta erimielisiä. Todennäköisesti esimerkiksi Visbyn, Riian, Slesvigin, Lyypekin ja Hampurin kaupunkioikeudet ovat vaikuttaneet

---

1 Katsaus perustuu, ellei muuta mainita, seuraaviin tutkimuksiin ja muihin kirjoituksiin: Hemmer 1950, s. 35, 37–38; Liedgren 1966, p. 226–228; Holmbäck 1966, s. LV–LXXXVII; Gardberg 1981, s. 31–32; Dahlbäck 1988, s. 55–57; Ericson 1988, s. 83–85; Sandberg 1991, s. 62–63. Kjell Kumlien on pyrkinyt näkemään saksalaisvaikutuksen kaupunginlaissa hieman aikaisemmasta poikkeavassa valossa, ks. Kumlien 1988, s. 1–44.

2 Björkönoikeudesta (*Björköarätten* = "kaupunkioikeus"), ks. esimerkiksi Holmbäck–Wessén 1946, s. 453–493; Wessén–Holmbäck 1946, s. XLCII–CX; Holmbäck 1946, s. CXI–XCVI; Hemmer 1950, s. 19; Wessén 1956, p. 655–658; Gardberg 1981, s. 31; Kumlien 1988, s. 10–12. Visbyn kaupunginlaista, ks. esimerkiksi Hemmer 1950, s. 19; Hasselberg 1953; Hasselberg 1976, p. 164–168.

MEKL:n sisältöön.³

Useista kaupunginlain pykälistä ilmenee, että se laadittiin ensi sijassa Tukholmaa varten. Aluksi laki ei liene ollut yleinen, joten kaupungit eivät saaneet noudattaa sitä automaattisesti, vaan soveltamiseen tarvittiin kuninkaan suostumus. Hallitsija antoi 1300- ja 1400-luvulla käyttöluvan Suomessa ensin Ulvilan (myöhempi Pori) ja Viipurin kaupungeille. Todennäköisesti laki oli voimassa Turussa jo aikaisemmin, vaikka suoranaisia viitteitä tästä ei olekaan säilynyt. Åke Holmbäckin mukaan laki vaikuttaa olleen käytössä useissa valtakunnan kaupungeissa jo 1400-luvun puolimaista.⁴ Luultavasti viimeistään Kustaa Vaasan aikana MEKL:sta tuli yleinen laki kaikissa kaupungeissa. Se levisi ympäri valtakuntaa eri kirjureiden tekeminä kopioina, ja 1609 Ljungo Tuomaanpoika käänsi sen suomeksi, mutta suomennosta ei koskaan painettu, eikä lakia todennäköisesti tunnettu yleisesti.⁵

MEKL sisälsi yhteensä 16 kaarta eli lain pääosastoa, joista kaupunkihallinnon ja -oikeudenhoidon kannalta tärkeimmät olivat kuninkaankaari ja raastuvankaari.⁶ Kuninkaankaaren tärkein anti voidaan tiivistää seuraavaan:⁷

1. Hallintoon liittyvät ohjeet.
2. Kuninkaan suojelus kaupunkien hallintomiehille.
3. Porvarius, kuinka päästä osalliseksi kaupungin etuoikeuksista.
4. Verotus.
5. Muut: ulosotto, väärät mitat, kestikievarit ja tavernat.

Kuninkaankaari on melko hajanainen ohjekokoelma, joka kaikesta huolimatta antoi raamit kaupunkihallinnolle. Kaupungin raati eli pormestarit ja raatimiehet tuli valita noin vapunpäivän aikaan pidettävässä valpurinkokouksessa. Pormestareita tuli lain mukaan olla kuusi ja raatimiehiä 30, ja heidät tuli valita kaupungissa vakinaisesti asuvista porvareista. Saksalainen vaikutus näkyy hyvin määräksestä, jonka mukaan puolet raadista tuli olla ruotsalaisia ja puolet saksalaisia. Myöhemmin 1471 käydyin Brunkebergin taistelun jälkeen lakia muutettiin siten, että saksalaisia ei enää saanut valita raatiin.

Laki vaati varsin monijäsenistä raatia. Osittain suuri hallintohenkilöstö johtui siitä, että lain mukaan miehistä vain kolmasosa oli kerrallaan tuomitsemassa; siis kaksi pormestaria ja 10 raatimiestä. Kuitenkin vuoden 1471 jälkeen

3 Wessén 1966, s. XLIX–LI. vrt. esimerkiksi Kumlien 1988, s. 14.

4 Holmbäck 1966, s. LIX–LX; vrt. Wessén 1966, s. LIII.

5 Kaupunginlaista on säilynyt yli 110 kopiota, mutta Suomessa niistä on ollut todennäköisesti ainoastaan kaksi. – Schlyter 1865b, s. I–LVI; Pajula 1960, s. 45–49; Ulkuniemi 1975.

6 Kaaret olivat seuraavat:

1. Kuninkaankaari (<i>konungsbalken</i>)	9. Rauhanrikkomusten kaari (<i>edsöresbalken</i>)
2. Naimiskaari (<i>giftermålsbalken</i>)	10. Törkeitten asioiden kaari (<i>högmålsbalken</i>)
3. Perintökaari (<i>ärvdabalken</i>)	11. Tahtotapon kaari (<i>om dråp med vilja</i>)
4. Maankaari (<i>jordabalken</i>)	12. Vahinkotapon kaari (<i>om dråp av våda</i>)
5. Rakennuskaari (<i>byggningsbalken</i>)	13. Tahtohaavain kaari (<i>om sår med vilja</i>)
6. Kauppakaari (<i>köpmålabalken</i>)	14. Vahinkohaavain kaari (<i>om sår av våda</i>)
7. Laiva-asia kaari (<i>skeppsmålalabalken</i>)	15. Varkaankaari (<i>tjuvabalken</i>)
8. Raastuvankaari (<i>rådstugubalken</i>)	16. Uhkapelin kaari (<i>dobblarebalken</i>).

– Nimitykset Holmbäck–Wessénin (1966) mukana.

7 Holmbäck–Wessén 1966, s. 3–16.

tehdyissä kaupunginlain kopioissa määrättiin, että raadin miehitys oli vaihdettava vuosittain, joten töihin piti joutuman tuosta lähtien joka toinen vuosi.

Kruunun merkitys hallintokoneiston toiminnassa oli heti kaupunginlaista lähtien huomattava. Kuninkaan voudilla tai hänen edustajallaan oli oikeus ja velvollisuus olla paikalla raadin istunnossa. Lisäksi eräät tärkeät päätökset voitiin tehdä ainoastaan "kuninkaan miehen" läsnäollessa. Myös silloin, kun pormestarit ja raatimiehet eivät kyenneet sopimaan hallintohenkilöstön valinnasta, voudin tuli nimittää heidät.

Kaupunginlaki antoi käskyjä myös alemmista virkamiehistä. Raadin lisäksi kaupungissa tuli olla kaupunginkirjuri, joka merkitsi annetut tuomiot muistiin ja antoi esimerkiksi todistusasiakirjoja kaupungin nimissä. Kahden mittamiehen tuli huolehtia kaupungin virallisista mitoista ja painoista. Kämneri hoiti kaupungin tilien tekoa ja sakkojen keräämistä. Samoin tuli valita miehiä rakennustöiden valvontaan, vahdinpitoon yms. kaupunkielämän kannalta tärkeiden asioiden hoitamiseen.⁸

Raastuvankaaren, joka oli kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon kannalta MEKL:n merkittävin osa, tärkeimmät säädökset olivat seuraavat:⁹

1. Raastuvan järjestystä ja tuomioistuinmenettelyä koskevat yleiset säännöt.
2. Raastuvanoikeutta ja kuninkaan edustajaa kohtaan harjoitetusta vilpistä ja tottelemattomuudesta säädettyjen rangaistusten määrääminen.
3. Velan ja sakkojen maksuun liittyvät käskyt.
4. Kunnianloukkauksiin liittyvät määräykset.
5. Muut: ulosottoihin, rangaistustyöhön, kaupunginpalvelijoiden asemaan ja aseenkantokieltoon liittyvät ohjeet.

Raastuvankaari sisälsi hyvin erilaisia ohjeita. Ensinnäkin annettiin hallinnollisia määräyksiä toiminnasta raastuvassa. Niitä seurasivat raastuvanoikeutta vastaan tehtyjen rikosten rangaistuksia koskevat säännöt (esimerkiksi tottelemattomuus oikeuden määräyksiä vastaan). Kolmanteen pääryhmään kuuluivat etupäässä siviiliasioihin luettavat, taloudellisiin seikkoihin liittyneet erityisohjeet. Lopuksi annettiin ohjeita ja määräyksiä muun muassa ulosotosta, rangaistustyöstä ja aseenkannosta.

Raastuvankaaren ohjeet liittyvät lähinnä oikeudenkäyntiprosessiin, eikä kaari sisällä juuri varsinaisia hallinnollisia määräyksiä. Merkittävä on kuitenkin käsky pitää raastuvanoikeuden kokouksia kolme kertaa viikossa. Toinen tärkeä määräys koski niin sanottua torioikeutta, sillä tämän raastuvanoikeudelle alisteisen tuomioistuimen tuli kokoontua torilla, paljaan taivaan alla (*uthe på torgheno*). Kaupungin alioikeuden toiminnasta ei mainita muuta kuin että sen piti istua samaan aikaan kuin raastuvanoikeus ja että siihen tuli kuulua kolme voutia: yksi kuninkaan edustaja sekä kaksi raatimiestä kaupungin puolesta. Kruunu pyrki tässäkin varmistamaan valvontamahdollisuutensa nimeämällä oman tuomarin oikeuteen. Sen sijaan laki ei maininnut minkälaisia asioita torioikeuden tuli käsitellä, joten sen toimintatavoista ei ole tarkkaa tietoa.¹⁰

1600-luvulle tultaessa kaupunginlaki oli auttamattomasti vanhentunut.

8 Ks. lähemmin luku III.8.1.2.

9 Holmbäck-Wessén 1966, s. 170–184.

10 Ks. tästä myös Karonen 1994a.

Porvarissääty oli jo 1602 toivonut, että hallitsija parantaisi lakia. Uudistuksia ei kuitenkaan saatu aikaan, vaikka Kaarle -herttua oli tietoinen vanhan lain aiheuttamista ongelmista. Kuvaavaa on, että vasta 1618 laki painettiin – sitä ennen se oli ollut saatavana ainoastaan käsinkirjoitetuina versioina. Vuoden 1618 painos on sinällään merkittävä, koska jokaisella kaupungilla oli tästedes samanlainen kappale lakia. Aikaisemmin oli ilmennyt ongelmia juuri siksi, että eri kaupungeissa oli alkuperäisestä lakitekstistä poikkeavia kopioita.¹¹ Lain painattaminen liittyy Kustaa II Aadolfin ja Aksel Oxenstiernan oikeudenhoidon uudistukseen, jonka tarkoituksena oli yhtenäistää lainsäädäntöä ja tehostaa tuomioistuimiin kohdistettua kruunun valvontaa.¹²

Vaikka kaupunginlaki ei suurvalta-ajan alussa vastannut läheskään ajan ja olojen vaatimuksia, se oli jatkuvasti ylivoimaisesti tärkein ohje ja opaste. Täydentäviä asetuksia ja muita säädöksiä annettiin – kuten privilegioita yksityisille kaupungeille – mutta esimerkiksi hallinto- ja ennen kaikkea oikeuslaitoksen osalta kaupunginlaki oli tärkein ohjekokoelma aina vuoden 1734 lain voimaansaattamiseen saakka. Kuitenkin uudistussuunnitelmia tehtiin. Niistä tärkeimpiä olivat aivan suurvalta-ajan alussa laadittu niin sanottu vuoden 1619 kaupunkihallintosääntö ja siitä edelleen kehitetty useille kaupungeille annettu privilegioasiakirja.

4.2 Vuoden 1619 sääntö

Uudistussuunnitelmien osuminen aivan suurvalta-ajan ensimmäisiin vuosiin johtui ennen kaikkea siitä, että Kustaa II Aadolfin ja kansleri Aksel Oxenstiernan tarkoituksena oli luoda kaupungeista nousevan suurvallan selkäranka. Kaupunkien kehittäminen oli tärkeää siksi, että vain kukoistavien kaupan keskusten oli mahdollista tuottaa kruunun sotatoimissa ja muissa tärkeissä tehtävissä kipeästi tarvitsemää käteistä rahaa. Myös laajenevan yleisen hallintokoneiston ja virkamiehistön ylläpito kysyi runsaasti varoja. Kaupunkien kehittäminen liittyy siten suoraan myös muilla yhteiskunnan aloilla tehtyihin uudistussuunnitelmiin ja käytännön parannustoimenpiteisiin.

Kruunu kutsui joulukuussa 1619 useiden kaupunkien edustajia neuvottelemaan Tukholmaan. Kyseessä oli valiokuntakokous, johon osallistui ainoastaan emä-Ruotsin tärkeimpiä kaupungeja. Robert Sandberg katsoo, että vuoden 1619 kaupunkihallintosääntö¹³ lienee tehty joko hieman ennen tai samaan aikaan kuin itse kokous pidettiin.¹⁴

Vuoden 1619 sääntö oli tärkein keino järjestää kaupunkien hallinto, oikeudenhoito sekä talous vastaamaan kruunun tiukkoja vaatimuksia. Asetusluonnosta ei koskaan virallisesti vahvistettu, mutta epävirallisesta asemastaan huoli-

11 Holmbäck 1966, s. LX; Nordström 1864b, s. V–XXIV; Berg 1920, s. 134, 142–143.

12 Toimenpiteistä voidaan mainita esimerkiksi Svean hovioikeuden perustaminen (1614) ja sen yhteydessä annetut prosessijärjestykset 1614 ja 1615.

13 Jatkossa nimityksenä vuoden 1619 sääntö ja sen synonyyminä asetusluonnos. Viimeksi mainittu termi kuvaa säädöksen luonnetta.

14 Sandberg 1991, s. 85. – Näkemys vaikuttaa perustellulta, sillä säännön alkuperäisin versio on kuin kiireessä tehty ja osin ristiriitainen sekä viimeistelemätön. – Ks. esimerkiksi Karonen 1994a, s. 54.

matta tämä laaja kaupunkihallinnon uudistussuunnitelma antoi pitkäksi aikaa suunnan kaupunkien kehittämislle.¹⁵

Sääntöä tutkiessaan historioitsijat ovat keskittyneet etupäässä sen yksittäisiin määräyksiin.¹⁶ Sen sijaan sääntö kokonaisuutena on saanut huomattavasti vähemmän huomiota osakseen.¹⁷ Varsin vähän on myöskin selvitetty sitä, mistä vaikutteet ohjeeseen saatiin. Säännön alkuperästä on toki tehty arvailuja, sillä esimerkiksi Aimo Halila¹⁸ mainitsee, että *"Mitä esikuvia v:n 1619 säädöksellä on ollut, lienee vaikea määrittellä. Voidaan todeta, että Tukholmassa kehittyneet kunnalliset muodot usein ovat olleet suoranaisena mallina säädöksille ja "standardiprivilegioille"*. Robert Sandberg on puolestaan katsonut, että vuoden 1619 sääntö laadittiin Tukholmaa varten, sillä *"vain pääkaupunki oli riittävän suuri tarjotakseen alustan säännön monille uudistusehdotuksille"*.¹⁹ Molemmat tutkijat lienevät oikeassa, mutta asetusluonnoksen esikuvakin on kenties pääkaupungista. Asian merkitys on suuri koko valtakunnan kaupunkipolitiikalle, sillä Tukholma oli 1600-luvulla mallikaupunki ja kokeilukenttä.²⁰

Vuoden 1619 säännössä oli kaikkiaan 40 pykälää. Lars Ericson ja Robert Sandberg jakavat Folke Lindbergiin tukeutuen säännön keskeisimmät asiat kolmeen kategoriaan.²¹

1. Kruunun tiukkeneva kaupunkihallinnon valvonta (käskynhaltijan ja kuninkaan voudin keskeinen asema).
2. Porvariston hallintoon osallistumisen vahvistaminen (yleisen raastuvankokouksen lakkauttaminen ja 48 henkisen porvariston edustuselimen perustaminen sen tilalle).
3. Veronkantolaitoksen sekä finanssihallinnon kehittäminen vastaamaan hallituksen tiukentuneita vaatimuksia.

Mutta olivatko mainitut asiat sittenkään säännön pääkohdat? Asetusluonnoksen määräykset on oheisessa asetelmassa jaettu useisiin alaluokkiin. Koska osa vuoden 1619 säännön kohdista sisälsi useita erilaisia, jopa päällekkäisiä ja rinnakkaisia käskyjä, myös havaintojen määrä kasvaa ylitse varsinaisten pykäliden luku-

15 Tanskassa Kristian IV antoi noin puoli vuotta aikaisemmin oman "suuren kauppakaupunkilakinsa", jolla oli huomattava merkitys. Vuoden 1619 säännön ja tanskalaisen lain välisiä yhteyksiä ei suoranaisesti ole pystytty osoittamaan. — Ks. esimerkiksi Munch 1900, s. 1–30; Jørgensen 1985, s. 45–46; CCD 1891–1894, s. 563–572.

16 Ks. esimerkiksi Bergfalk 1838, s. 5–8; Odhner 1860, s. 59; Odhner 1867, s. 662–663; Lindberg 1937, s. 6–10; Halila 1942, s. 29–30; Halila 1943b; Ranta 1981, s. 74–75; Ericson 1988, s. 91–96; Sandberg 1991, s. 85–91. Aikaisempi tutkimus on lähes täysin noudattanut Folke Lindbergin (1937) artikkelissaan viitoittamaa linjaa, vaikka tämä itsekkin myöntää tutkimuksensa "pieneksi", ja että hänen täytyi jättää useita tärkeitä seikkoja selvityksensä ulkopuolelle. Lindberg esittää kuitenkin joitakin tärkeitä kysymyksiä, joita hänen mielestään myöhempien tutkijoiden tulisi selvittää: 1) kuinka paljon sääntö pohjautui vanhaan lainsäädäntöön, 2) kuinka paljon se perustui jo käytännössä voimassaolevaan käytäntöön ja 3) oliko säännöllä ulkomaisia esikuvia. Näihin edelleen hedelmällisiin probleemeihin palataan myöhemmin useasti. — Ks. Lindberg 1937, esimerkiksi s. 7, 8, 9.

17 Tämän vuoksi liitteessä 1 on julkaistu vuoden 1619 säännön määräykset keskeisiltä osiltaan.

18 Halila 1942, s. 30.

19 Sandberg 1991, s. 89–90, lainaus s. 89.

20 Nils Ahnlund (1933a, s. 178) on tehnyt saman havainnon. — Ks. myös erityisesti Lehtinen 1961.

21 Lindberg 1937, s. 8–9; Ericson 1988, s. 92; Sandberg 1991, s. 85; ks. myös Halila 1942, s. 29–30.

määrän:²²

Määräyksen sisältö	Luku	%
Hallinto	12	23
Virkakunta	8	15
Tulot, menot, verot	7	14
Elinkeinot	8	15
Esivallan kontrolli	3	6
Kirkko ja koulu	4	8
Muut	10	19
Yhteensä	52	100

Kruunun valvonnan tiukkeneminen, porvariston osallistuminen hallintoon, vero- ja kantolaitoksen sekä finanssivaltion tiukentamiseen kohdistuneet toimet eivät suinkaan olleet pääkohtia. Kaikkein eniten säännössä kosketeltiin hallinnon ja virkakunnan kehittämistä sivunneita kysymyksiä, joita oli lähes 40 prosenttia kaikista ohjeista. Esivallan kontrolli oli esillä ainoastaan kolmessa pykälässä, ja niistäkin kaksi oli sellaista, joissa määräys perustui jota kuinkin suoraan kaupunginlakiin. Siten aiemmin esitellyt pääkohtina pidetyt asiat eivät laadullisessa tarkastelussa nouse kaikkein tärkeimmiksi.

Vuoden 1619 sääntö oli ennen kaikkea *hallinnon* parantamiseen sekä hieman vähemmässä määrin kaupungin finanssiasioiden ja elinkeinojen uudistamiseen tähtäävä ohje. Tietenkin hallinnon kehittäminen johti väistämättä kruunun kiristävään valvontaan, sillä käytännössä "organisaation uudistaminen" tarkoitti pätevän henkilöstön palkkaamista. Siinä tarjottiin esivallalle tilaisuus mennä mukaan esittämällä omia miehiään virkoihin. Kun hallinto oli saatu kuntoon, myös talouselämää ja verolaitosta oli mahdollista kehittää, mikä käytännössä tarkoitti kontrollin kiristymistä ja verotuksen tiukentumista.

Mistä löytyvät säännön esikuvat? Millainen oli edellä jo sivuttu Tukholman vaikutus määräyksiin? Tätä voidaan tarkastella jakamalla asetustuonnoksen ohjeet alaluokkiin sekä tutkimalla, mistä lähteestä kulloinenkin käsky oli tullut sääntöön. Käytetty luokittelu on melko karkea ja sisältää 40 pääkohtaa; lisätäsennykset ja muut vastaavat on oheisesta asetelmasta jätetty pois.²³

22 Vuoden 1619 sääntö, Sleman 1964, s. 306–329; liite 1.

23 Oheinen asetelma kertoo sen, mikä säännön pykälä on luettu mihinkin ryhmään:

Määräyksen alkuperä	Pykälän numero
Tukholma	5.–6., 9., 12.–13., 15., 27.
Vanha lainsäädäntö	2., 7., 11., 14., 17.–18., 24.–26., 34.–35., 39.
"Yleinen kruunun toivomus asiantilasta"	1., 3., 8., 16., 20., 28–30., 37.–38., 40.
Uusi idea	4., 10., 19., 21.–23., 31.–33., 36.

Lähde: Vuoden 1619 sääntö, Sleman 1964, s. 306–329; liite 1.

Määräyksen alkuperä	Luku	%
1. Tukholma	7	17,5
2. Vanha lainsäädäntö ²⁴	12	30
3. "Yleinen kruunun toivomus asiantilasta"	11	27,5
4. Uusi idea	10	25
Yhteensä	40	100

Kaikkein eniten sääntö sisälsi vanhan lainsäädännön määräysten uudelleenlämmittelyä ja täsmennyksiä, joita oli lähes kolmasosa pykälistä. Sellaisia olivat muun muassa veronmaksua, kaupungin tuloja sekä porvarisoikeuksia ja ammatinharjoittamista koskevat maininnat.²⁵

Uusia, aikaisemmin tiettävästi tuntemattomia käskyjä vuoden 1619 säännössä oli 1/4. Aivan ilmeisesti suuri osa näistä uutuuksista oli syntynyt Oxens-tiernan ja kuninkaan pohdinnan tuloksena. Sellaisia olivat esimerkiksi vaatimus kuninkaan oikeudesta laatia erityinen palkkaussääntö kullekin kaupungille (kohta 10.) ja kehotus perustaa kaupunkeihin kouluja (31. pykälä). Molemmat liittyivät olennaisesti pyrkimykseen kehittää kaupungeja kruunulle hyödylliseen suuntaan.

Viidennessä pykälässä julkituotu toivomus *syndicuksen* viran perustamisesta on ehkäpä ainoa säännön uutuuksista, jolle ei ole olemassa kotimaista esikuvaa²⁶, sillä kyseinen virkamies oli Ruotsi-Suomessa tätä aikaisemmin lähes tuntematon. Sen sijaan saksalaisissa ja hollantilaisissa kaupungeissa virka tunnettiin jo huomattavasti aikaisemmin.²⁷

"Yleisesti tunnetuiksi asioiksi" luokiteltuja ohjeita oli suunnilleen saman verran kuin uusia. Tällaisia olivat muun muassa kaupunginlain voimassaolon vahvistaminen (1. pykälä) sekä toteamus raadin velvollisuudesta edistää kaupungin etua ja hyvää järjestystä sekä rangaista rikollisia. Samaa pykälään (3.) sisältyy myös runsaasti ohjeita, jotka osoittavat laatijoilla olleen runsaasti tervettä järkeä ja kykyä käyttää sitä. Kyseisessä kohdassa mainitaan, että kaupungin hallintomiesten oli riita-asioissa oikeutta jakaessaan pyrittävä joko ystävällisesti sovittelemaan – rikosasioissa se oli ehdottomasti kielletty – tai antamaan laillinen tuomio ilman ajan- ja rahanhukkaa vaativaa pitkälistä oi-

24 Kaupunginlaki ja ennen vuotta 1619 annetut asetukset, erityisesti kauppaordinantit 1614 ja 1617.

25 Näin siis siitakin huolimatta, että jo asetusluonnoksen ingressissä mainitaan, että asiakirjan tarkoituksena oli oikaista ja täydentää tietyiltä osilta vanhentunutta kaupunginlakia. – Liite 1, kohdat 14., 17.–18., 24.–25., 34. – Vrt. Lindberg 1937, s. 8; Ericson 1988, s. 93–94.

26 Tosin Richard Matz (1966, s. 309–310) arvelee, että veropohjan laajentamiseen (sekä kaupan että varallisuuden verottamiseen) tähdännyt säännön 15. pykälä olisi lainattu saksalaisista kaupungeista. Kuitenkin asetusluonnoksen muotoilema skott-verojärjestelmä oli Tukholmassa voimassa jo vuoden 1600 vaiheilla, minkä johdosta uudistus on tässä katsottu kopiaiduksi pääkaupungista. Vrt. Sandberg 1991, s. 283–285.

27 Halila 1942, s. 154–155; Ks. myös liite 1, kohta 2; luku III.8.1.1.

keusprosessia.²⁸ Pyrkimyksenä oli saada aikaan mahdollisimman nopea ja joustava oikeuslaitos. Samaan päämäärään tähtäsi kämnerinoikeus -järjestelmän perustaminen (pykälä 5.). Kolmas pykälä määritteli edelleen harvinaisen tarkasti kaupunginkirjurin tehtäväkentän, mikä olennaisesti liittyi sekä hallinnon kehittämiseen että oikeudenhoidon valvonnan tiukentamiseen.

Tukholman merkitys jää numeroiden valossa melko vähäiseksi, lähes puolet pienemmäksi kuin muiden asetelmassa mainittujen ryhmien. Käytännössä pääkaupungin vaikutus on huomattavasti suurempi, sillä epäilemättä useat edellä mainittuun kolmanteen pääryhmään kuuluvista asioista ovat juolahtaneet suunnitelman laatijoiden mieleen juuri Tukholmassa hyväksi havaittujen ratkaisujen tai siellä esiintyneiden ongelmien vaikutuksesta. Samoin suuri osa kaupunginlakiin ja ennen kaikkea erilaisiin asetuksiin pohjaavista määräyksistä oli aikanaan laadittu juuri pääkaupunkia varten. Tukholman merkitys korostuu erityisesti siksi, että eräät sieltä tulleista ideoista olivat tärkeitä nimenomaan kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon kannalta.²⁹

Yksi oleellisimpia, ellei uudistusten toteutumisen kannalta peräti tärkein, oli 5. pykälässä annettu määräys perustaa kämnerinoikeus kaikkiin valtakunnan kaupunkeihin. Tarkoituksena oli kaksiportaista kaupunkien oikeuslaitos, niin että kämnerinoikeus toimisi alempana tuomioistuimena, josta tyytymättömien olisi vetoraha maksamalla mahdollista valittaa raastuvanoikeuteen. Määräys on kiistatta tullut sääntöön nimenomaan Tukholman esimerkin vaikutuksesta, sillä se oli ainoa kaupunki koko valtakunnassa, jossa tällainen raastuvanoikeutta alempi tuomioistuin toimi ennen vuotta 1619. Myös kaikki tärkeimmät alioikeuden organisaatioon ja oikeustapausten luonteeseen liittyvät seikat ovat suoraan lainaa pääkaupungista. Vaikka Tukholmassa raastuvanoikeutta alempi tuomioistuin oli ainakin osittain yhteydessä kaupunginlaissa mainittuun torioikeuteen, niin muissa valtakunnan kaupungeissa näin ei ollut. Muualla kuin Tukholmassa kämnerinoikeus oli siis täysin uusi asia.³⁰

Toinen suoraan Tukholmasta lainattu instituutio, jota yritettiin 1619 säännön avulla juurruttaa muihinkin kaupunkeihin, oli kaupungin vanhimmat -järjestelmä. Ehdotuksen keskeisenä tavoitteena oli poistaa yleiset raastuvankokoukset ja korvata ne porvariston joukosta valituilla edustajilla.³¹

Tukholman merkitystä vuoden 1619 säännön pohjana korostaa myös pääkaupunkia varten suunnilleen samaan aikaan tehty privilegioluonnos, joka pääpiirteissään oli säännön mukainen, mutta kehittyneempi. Luonnos oli perus-

28 Ilmeisesti pyrkimys nopeaan oikeuskäsittelyyn selittää paljolti asetusluonnoksen jyrkän asianajajien vastustuksen. – Vrt. Letto-Vanamo 1989a, s. 21, 72–74, myös viite 13. Hän arvelee, että vuoden 1619 sääntö koetti estää maksullisen avustuksen oikeudenkäynnissä. Letto-Vanamon mukaan "kielto liittyyne myös ... oikeudenkäyntikulujen tuomitsemista koskeneisiin käsityksiin". – Ks. myös Letto-Vanamo 1989b, s. 328–329.

29 Folke Lindberg (1937, s. 11) toteaa, että vaikka Tukholma on ollut useissa kohdissa selvästi säännön esikuvana, ei asetusluonnosta silti voida pitää Tukholmassa vallinneen hallintojärjestelmän kopiona.

30 Ks. lähemmin Karonen 1994a, s. 46, 51–52.

31 Liite 1, kohdat 12.–13.; ks. Lindberg 1937, s. 9; Ericson 1988, s. 170–171. – Björn Helmfrid (1963, s. 626) myöntää Tukholmassa olleen tällaisen järjestelmän jo huomattavasti vuoden 1619 sääntöä aikaisemmin, mutta pitää asetusluonnoksen pykälän varsinaisena esikuvana tanskalaisissa kaupungeissa vallinnutta käytäntöä. Koska Tukholmassa kyseinen järjestelmä on ollut tunnettu jo 1400-luvun lopulta, ei Tanskan toimiminen esikuvana tunnu erityisen todennäköiseltä.

tana myöhemmin esille tuleville vuoden 1620 privilegioille.³²

Miksi vuoden 1619 sääntöä ei koskaan virallisesti vahvistettu? Kysymys on mielenkiintoinen, ja se liittyy kahteen laajempaan tekijään: toisaalta kruunun ajamaan kaupunkien kehittämispolitiikkaan ja toisaalta yksityisten kaupunkien sääntöä kohtaan tuntemaan vastenmielisyyteen. Kuningas oli jo aikaisemmin esimerkiksi kauppalainsäädäntöä koskevien uudistushankkeidensa (kauppaordinantiat 1614 ja 1617) yhteydessä havainnut, että porvaristo säätynä jarrutti kruunun välttämättömiksi katsomia uudistuksia. Siksi hallitsija näki lopulta parhaaksi siirtää vuoden 1619 säännön määräykset yksittäisille kaupungeille myönnettäviin privilegioihin, jolloin oppositiohenkeä olisi kerrallaan vain yhdessä paikassa. Toinen syy kruunun valitsemaan linjaan oli se, että mikäli sääntöä ei olisi hyväksytty valtakunnalliseksi, ei myöskään ollut tarvetta kuunnella kuninkaan nuoremman veljen herttua Karl Filipin mielipidettä asiasta.³³

Entä kuinka kruunu esitti uudistussuunnitelman tärkeimmiksi katsomillean kaupungeille? Oliko esittelyssä kenties jotain sellaista, mikä osaltaan saattoi ärsyttää kaupunkeja siinä määrin, etteivät nämä voineet katsoa hyväksyvänsä sitä sellaisenaan? Joulukuun 1619 valiokuntakokoukseen osallistuneiden kaupunkien edustajat saivat kotiinviemisikseen Aksel Oxenstiernan tekemän kysymyslistan³⁴ asioista, joihin kruunu odotti saavansa vastauksen kevättalvella 1620 pidettävässä uudessa valiokuntakokouksessa. Luettelo annettiin ainakin seuraaville kaupungeille:³⁵ Upsala, Kalmari, Västerås, Norrköping, Jönköping, Söderköping, Arboga, Västervik, Köping, Göteborg. Luettelo on lähes sellaisenaan vuoden 1617 valtiopäivillä laaditun rankijärjestyksen kärkipäähän sijoituneiden kaupunkien lista. Tavoitteena oli siis selvästi suurien kaupunkien kehittäminen. Esivallan tärkeimmiksi katsomista kaupungeista puuttuvat ainoastaan valtakunnan itäisen osan merkittävät tapulikaupungit Turku ja Viipuri.³⁶

Todennäköisesti kaikille edellä mainituille kaupungeille jaettiin asetusluonnos luettavaksi ja kommentoitavaksi. Sen lisäksi kaupunkien edustajille annettiin erillinen kysymyslista. Tämä ilmeisesti lähinnä mielipiteen mittaukseen käytetty luettelo nousee tärkeään asemaan, kun tarkastellaan kaupunkien suhtautumista vuoden 1619 sääntöön. Mihin seikkoihin kruunu halusi kaupunkien kiinnittävän erityistä huomiota? Entä miten kaupungit suhtautuivat kyselyyn? Vain harvoja vastauksia on säilynyt, täydellisenä ainoastaan Kalmarista. Vastauksia on pidetty yleisesti ottaen asetusluonnokseen kielteisesti asennoituneina.

Entäpä jos kysymykset olikin tarkoituksella suunnattu niin, että asetusluonnoksen varsinainen tarkoitus jäisi näkemättä? Kanslerin yhteensä 55 kohtaa käsittävän kysymysluettelon pääkohdat sekä niiden vertailu vastaaviin vuoden 1619 säännön pykäliin näkyy oheisesta asetelmasta. Kysymyslistan lopussa on runsaasti sellaisia kohtia, joita ei niiden yksityiskohtaisuuden vuoksi (koskevat yksityistä kaupunkia) voitu sisällyttää asetusluonnokseen. Asetelmaan on otettu

32 Myös Robert Sandberg (1991, s. 89) on päätenyt samaan johtopäätökseen.

33 Lindberg 1937, s. 14; Ahnlund 1933a, s. 147–148; Ericson 1988, s. 92; Sandberg 1991, s. 86. — Herttuakuntien asemasta ja merkityksestä, ks. esimerkiksi Pohjolan-Pirhonen 1960, s. 227–240; Larsson-Osterberg 1985, s. 43, 50–51, 53.

34 Vrt. Karonen 1994a, s. 51.

35 Sleman 1964, s. 332.

36 "Herrainpäivillä istuneiden Ruotsin valtakunnan kaupunkien järjestys" (vuonna 1617). — BRP 1933, s. 325.

mukaan ne Oxenstiernan kysymyksistä, joille on selvästi osoitettavissa vastine vuoden 1619 säännössä.³⁷ Näin on mahdollista selvittää mitä porvaristolta yli-päätään kysyttiin.³⁸

Kysymyksen sisältö	Luku	%
Hallinto	5	12
Virkakunta	3	7,5
Tulot, menot, verot	11	27
Elinkeinot	12	29
Esivallan kontrolli	0	0
Kirkko ja koulu	3	7,5
Muut	7	17
Yhteensä	41	100

Kun kanslerin kysymyksiä verrataan vuoden 1619 säännön määräyksiin, havaitaan selvä painotusero. Edellä kävi ilmi, että asetusluonnos oli ennen kaikkea hallintosääntö, mutta kanslerin kysymyspaperissa tätä puolta ei liiemmästi korostettu. Sen sijaan etusijalle nostettiin nimenomaan elinkeinoja ja kaupungin taloutta sekä verotusta koskevat kysymykset. Tuntuu perustellulta väittää, että kruunu tarkoituksellisesti pyrki siirtämään painopisteen hallinnon uudistamispyrkimyksistä lähemmäs porvaristolle tärkeitä taloudellisia asioita. Tämä on itse asiassa aikakauden yleisen linjan mukaista (vrt. kauppaordinantiat ja muut vastaavat taloudelliset säädökset). Hallintolaitoksen reformipaineet jäivät vähemmälle huomiolle, joten kruunu pystyi etenemään tarvittaessa ilman häiritseviä soraääniä. Niinpä kun vuoden 1620 privilegioita verrataan asetusluonnokseen, havaitaan, että tärkeimmät ja laajimmat muutokset edellisen hyväksi koskivat nimenomaan hallintolaitosta ja ennen kaikkea hallituksen tärkeäksi katsomaa kämnerinoikeutta.³⁹

Folke Lindbergin mukaan Kalmarin asukkaat olivat ainoastaan joissakin harvoissa kohdissa valmiita hyväksymään uudistusehdotukset. Edelleen Kalmarin vastauksessa käytettiin hyväksi kaupunginlain määräyksiä. Verotus tuli vastaajien mukaan hoitaa kuin aikaisemminkin eli äyriluvun mukaan, "kuten

37 Asetelmasta puuttuvat siten kanslerin kysymyksistä numerot 17., 30. 42.–53. — Styffe 1888, s. 316–323; Sleman 1964, s. 306–329; liitteet 1–2.

38 Oheinen asetelma kertoo sen, mihin luokkaan kanslerin kysymykset on luettu kuuluvaksi:

Kysymyksen sisältö	Kysymyksen numero
Hallinto	1.–2., 4., 7.–8.
Virkakunta	3., 24., 33.
Tulot, menot, verot	10.–16., 19., 21., 22., 23.
Elinkeinot	9., 20., 25.–29., 31.–32., 40., 54–55.
Esivallan kontrolli	—
Kirkko ja koulu	34.–36.
Muut	5.–6., 18., 37.–39., 41.

Lähde: Sleman 1964, s. 307–329; Styffe 1888, s. 316–323; liitteet 1–2.

39 Tarkemmin luku II.4.3.; Karonen 1994a, s. 52–56.

vanhastaan on ollut tapana".⁴⁰ Folke Lindberg pitää Kalmarin ja Norrköpingin vastauksia esimerkkinä siitä, että kruunun kyselyyn osallistuneet kaupungit eivät nähneet metsää puilta eli että ne näpertelivät vain pienissä yksityiskohdissa huomaamatta vuoden 1619 säännön hallintoon kohdistuvia uudistuspyrkimyksiä.⁴¹ Edellä todettiin kysymysten painotuserot vuoden 1619 sääntöön verrattuna, joten Folke Lindbergin kritiikki on pääosin aiheetonta.

Kalmarin vastauksen tarkempi tutkiminen antaa muutenkin toisenlaisen käsityksen asiasta. Asiakirjasta on ensinnäkin selvästi nähtävissä laatijoiden halu vastata kanslerin esittämiin kysymyksiin huolellisesti.⁴² Täysin kielteisesti Kalmarin asukkaat asennoituivat ainoastaan skott -veron maksuperusteiden muuttamiseen sekä panimohuoneen perustamishdotukseen.⁴³ Sen sijaan useisiin muihin keskeisiin kysymyksiin kuten kämnerinoikeuden perustamiseen ja porvarisedustuksen lisäämiseen vastattiin myöntävästi.⁴⁴ Muutenkin porvaristo suhtautui ehdotuksiin myönteisesti, mikä näkyy selvästi vastauksia analysoitaessa. Oheisessa asetelmassa näkyvät kalmarilaisten käyttämät perustelut sekä vastausten sävy (kielteinen/myönteinen).⁴⁵

40 Lindberg 1937, s. 15.

41 Lindberg 1937, s. 15. — Myös Björn Helmfrid (1963, s. 551) on kiinnittänyt huomiota Lindbergin kielteiseen tulkintaan.

42 Ks. liite 2.

43 Kalmarin vastaus on painettu Sleman 1964, s. 422–429. Vastauksessa on yhteensä 49 kohtaa. Vuoden 1619 säännön määräyksiin niistä perustuu 42. Näitä pykäläiä on verrattu liitteenä olevaan kanslerin kysymysluetteloon sekä vuoden 1619 sääntöön, jotta saataisiin selville se, mistä mikäkin kysymyskohta on peräisin.

44 Kohdat 2. ja 7. — Sleman 1964, s. 422.

45 Oheinen asetelma kertoo sen, mihin luokkaan Kalmarin vastaukset kanslerin kysymyksiin on luettu kuuluvaksi:

Vastauksessa käytetty perustelu/asenne	Pykälän numero
MEKL/kaupungin privilegit	1., 4., 13., 21., 23., 31.
Kaupunginlaki, 1619 säännön mukaiset kysymykset	6., 11., 19., 24.–25., 30.
Kaupungin oma ratkaisuehdotus	8.–10., 14.–15., 17., 19.–20., 23., 26.–29., 32.–34., 37.–38., 40., 48.–49.
Kruunun esittämään kysymykseen annetun vastauksen sävy:	
Myönteinen	2., 3., 5., 7., 16., 35., 36.
Kielteinen	12., 39.

Vastauksessa käytetty perustelu/asenne	Luku	%
MEKL/kaupungin privilegit	6	14
Kaupunginlaki, 1619 säännön mukaiset kysymykset ⁴⁶	6	14
Kaupungin oma ratkaisuehdotus	21	50
Kruunun esittämään kysymykseen annetun vastauksen sävy: ⁴⁷		
Myönteinen	7	17
Kielteinen	2	5
Yhteensä	42	100

Kalmarin vastausta ylipäätään ei voida pitää kielteisenä, sillä vain yksi vastaus kahdestakymmenestä oli jyrkän kielteinen. Sen sijaan huomiota herättää kaupungin tekemien ehdotusten ja vastineiden runsaus. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, että kyseessä oli kruunun kaupungille esittämä *kysymyslista*. Merkittävää on myös se, että kaupunginlakiin viitattiin usein, sillä noin neljäsosassa vastauksista vedottiin suoraan joko lakiin tai kaupungin privilegioihin. Tasan puolet näistä oli sellaisia, joissa Kalmarin vastaus oli jotakuinkin sama kuin se kohta, johon vuoden 1619 säännössä kyseisen asian kohdalla vedottiin ja johon kansleri nyt siis kysyi kaupungin mielipidettä. Tietenkin viittausta kaupunginlakiin voidaan pitää jarrutuspolitiikkana ja tarkoituksellisenä pysymisenä "laillisissa" puitteissa, mutta kokonaisuutena Kalmarin antamia vastauksia on pidettävä asiallisina ja selvästi keskusteluyhteyden ylläpitämiseen pyrkivänä kädenojenuksena kruunulle.⁴⁸

Tukholma sai jo jonkin verran muita kaupunkeja aikaisemmin tarkasteltavakseen privilegioehdotuksen, jota on perustellusti pidetty vuoden 1620 suurten privilegiodokumentaation esikuvana.⁴⁹ Pääkaupungissa erioikeuksia ei kuitenkaan saatu voimaan. Tutkijoilla on erilaisia näkemyksiä siitä, miksi näin ei tapahtunut. Nils Ahnlundin mukaan tämä johtui siitä, että kuninkaalla oli uusia suunnitelmia Tukholman varalle.⁵⁰ Folke Lindberg taas katsoo, että kyseessä oli sodasta johtunut aikapula.⁵¹ Lars Ericsonin johtopäätös on, että perääntymisen taustalla oli tukholmalaisien negatiivinen suhtautuminen privilegioehdotukseen. Pääkaupungista on säilynyt kaksi vastausta esivallan kyselyihin, joista ensimmäisessä suhtauduttiin myönteisesti kaupungin tuloja sekä virkamiesten vaaleja koskeviin suunnitelmiin. Toisessa vastauksessaan Tukholman raati katsoi, että suuri osa hallituksen ehdotuksista oli hyviä ja tarpeellisia. Mutta kokonaisuutena kruunun suunnitelmat pelästyttivät kaupungin hallitsevan ryhmän pahanpäiväisesti, sillä

46 Tarkoittaa kysymyksiä, joissa kanslerin tiedustelun pohjana ollut asetusluonnoksen pykälä on suoraan kaupunginlaista.

47 Valtiovallan esittämä tiedustelu edellytti tällä kohdalla kannanottoa asiaan. Kysymykseen ei ollut mahdollista antaa edellä mainittujen vastausryhmien mukaista vastausta, koska esitetyt kysymykset olivat luonteeltaan kaupunkilaisille aikaisemmin tuntemattomia.

48 Vrt. Ericson 1988, s. 92; Sandberg 1991, s. 86.

49 Sandberg 1991, s. 86.

50 Ahnlund 1933a, s. 179.

51 Lindberg 1937, s. 16. Nils Ahnlund (1933a, s. 179) ei pidä tätä selitystä kaikenkattavana.

kirjelmän kirjoittajat pyysivät vapautusta tehtävistään ja kuningasta nimittämään paremmat miehet johtamaan kaupunkia.⁵²

Kaikkia edellä mainittuja tulkintoja voidaan kritikoida. Vaikuttaa siltä, että pääkaupungissa kruunulla ei ollut tarvetta kasvattaa hallintoon, oikeudenhoitoon tai talouselämään kohdistamaansa kontrollia tai yrittää ajaa kaikkia innovaatioita läpi väkisin, koska asiat oli jo saatu siellä luistamaan. Edellä jo todettiin, että monet keskeiset uudistukset olivat jo käytössä Tukholmassa, eikä esimerkiksi kaupunkihallinnon sujumiseen tarvinnut kiinnittää kovin suurta huomiota. Kruunullahan oli jo pitkään ollut raatihuoneella oma edustaja tavanomaisen kuninkaan miehen eli linnanvoudin tai käskynhaltijan lisäksi. Tukholmassa suurvalta-ajan ensimmäisten vuosikymmenten kaupunkihallinnon kannalta tärkeimmäksi virkamieheksi, kaupunginkirjuriksi, oli jo pitkään valittu *hallitsijan* luottamusta nauttiva henkilö. Juuri tässä valossa on nähtävä tarkat säädökset kaupunginkirjurin velvollisuudesta merkitä asiat tarkasti muistiin.⁵³

Asetusluonnos herätti kuitenkin – kuten uudistusehdotukset aina – myös vastustusta porvaristossa, jopa Tukholmassa, jossa parannusehdotusten piti suu- relta osin olla jo tuttuja. Syitä pohdittaessa voidaan esittää kysymys: mitä negatiivisia/positiivisia elementtejä vuoden 1619 sääntöön sisältyi *kaupunkilaisten* kannalta?

Vuoden 1619 sääntö ei kokonaisuutena voinut olla erityisen miellyttävä yllätys kaupungeille, sillä säännön pikkutarkka – tai edes suurpiirteinenkin – noudattaminen olisi vaatinut kaupungin hallintolaitokselta huomattavasti aikaisempaa suurempaa työpanosta. Seurauksena olisi ollut joko porvariston kulujen kasvu (hallintomiesten palkkojen korottaminen) tai hallintohenkilöstön työtaakan kasvattaminen ilman kompensatiota. Kumpikaan vaihtoehto ei ollut erityisen houkutteleva.

Ensinnäkin verotuksen kiristämistavoite veropohjaa laajentamalla, vaikka vuoden 1619 sääntö luonnostelikin skott -veroprosentin pudottamista neljästä 0,25 prosenttiin, oli katkeraa kalkkia nieltäväksi. Tuskin kaupunginvanhimpien ja seitsenmiehisen valiokunnan esittelykään helpotti hyväksymistä. Viimeinen punnus hylkäämisen tai ainakin uudistuksen jarruttamisen kannalla olleiden vaakakuppiin oli se jyrkkyys, jolla sääntö kohteli erityisesti kaupungin hallintomiehiä virkavirheiden ja hutilointien sattuessa. Jopa sadan talarin uhkasakot tehtävien laiminlyönnistä ovat todennäköisesti saaneet kaupunginisät epäilemään uudistuksen tarpeellisuutta.⁵⁴ Vuoden 1620 privilegioista tällaiset jyrkät määräykset pääosin poistettiin.⁵⁵

Kun hylkäämistä puoltaneessa vaakakupissa oli tällaisia asioita, eivät kruunun tarjoamat etuudet kyenneet kääntämään kaupunkien porvariston päitä. Näin siitä huolimatta, että hallitus takasi aikaisemmin privilegioitujen maaomai-

52 Ericson 1988, s. 95. Myös Robert Sandberg (1991, s. 87) on samoilla linjoilla. Hän toteaa lisäksi (s. 90), että Tukholma jätettiin rauhaan myös siksi, että "ilman maistraatin avustusta ei ollut mahdollista viedä läpi pitkälle kehitettyjä suunnitelmia".

53 Kaupunginkirjureihin ja heidän mahdollisuuksiinsa toimia kruunun etujen valvojina kaupungissa ei ehkä ole kiinnitetty riittävästi huomiota. – Ks. Ericson 1988, s. 232–234; Sandberg 1991, s. 237–238.

54 Esimerkiksi kirkkoherran asuntokysymys sekä majoituksen ja kyytilaitoksen järjestäminen. – Liite 1, kohdat 29., 35.–36. Ks. myös Helmfrid 1963, s. 550.

55 Norrköpingin privilegiot 26.4.1620, kohdat 41. ja 42. Vrt. kuitenkin pykälä 35. – Sleman 1964, s. 405, 407–408.

suuksien säilymisen kaupunkien erioikeuksina. Samoin mainittiin erikseen kaupunkien tulonlähteistä, kuten myös porvariston verovelvollisuuksien yhteydessä siitä, että virkakunnan palkkatuloja ei saanut verottaa. Edelleen muistutettiin porvarisoikeuksien hankkimisen välttämättömyydestä – vapaasti ei kukaan saanut harjoittaa ammattia tai kauppaa. Unohtaa ei myös sovi tarkennuksia maalla harjoitetun kaupankäynnin tai käsityön kriminalisoinnista. Esivalta totesi myös, että kaupungin omien alusten tuli saada etuoikeus lastiruumien täyttämiseen ulkomaille purjehdittaessa.⁵⁶

4.3 Säännön merkitys

Vaikka vuoden 1619 sääntöä ei virallisesti vahvistettukaan, se tuli olemaan merkittävässä asemassa kaupunkien kehittämisessä. Jo huhtikuussa 1620 annettiin, pitkälti säännön suuntaviivojen mukaisesti, erioikeudet viidelle emä-Ruotsin suurehkolle maa- tai tapulikaupungille (Norrköping, Jönköping, Västervik, Kalmar ja Arboga).⁵⁷

Privilegioiden sisältö ei olennaisilta osiltaan poikennut asetuseronnoksesta, sillä kolme pykälää neljästä oli lähestulkoon samanlaisia. Sen sijaan kruunun kehittämispolitiikan kannalta keskeisiä osia, kuten kämnerinoikeuden perustamista ja toimintaa koskevaa pykälää, oli huomattavasti kehitetty vuoden 1619 säännöstä. Myös kuninkaan jo asetuseronnokseen laatimat muutosehdotukset oli toisinaan otettu tarkasti huomioon.⁵⁸

Asetuseronnoksesta lähtöisin olleet privilegiot oli suunnattu korostetusti Ruotsi-Suomen oloissa suurille kaupungeille.⁵⁹ Tämän jälkeen vastaavanlaisia erioikeuksia myönnettiin vasta 1640-luvulla, jolloin myöntöperusteet muuttuivat aikaisemmasta. Tuolloin vastaavanlaiset privilegiot annettiin nimenomaan uusille, vastaperustetuille kaupungeille, jotka sijaitsivat yleensä Bergslagenin alueella. Yhteensä vuoden 1619 sääntöön suoraan perustuvia erioikeuksia annettiin 14 kaupungille. Privilegioita jaettiin nimenomaan suurvalta-ajan alkupuolella, sillä vuoden 1652 jälkeen niitä ei tiettävästi enää annettu.⁶⁰

Samoihin aikoihin Ruotsi-Suomessa oli noin 80 kaupunkia, joten lähes

56 Liite 1, kohdat 16.–18., 20., 24.–26., 34., 37.

57 Ks. myös esimerkiksi Odhner 1860, s. 61; Odhner 1867, s. 662; Halila 1942, s. 29–30; Ericson 1988, s. 92; Sandberg 1991, s. 86; Karonen 1994a, s. 57.

58 Ks. Karonen 1994a, s. 51–56; vrt. esimerkiksi Styffe 1888, s. 323.

59 Ainoa poikkeus oli 1624 privilegiot saanut vastaperustettu vuorikaupunki Sala, jonka erioikeudet olivat joiltakin osin vielä vuoden 1620 erioikeuksiakin seikkaperäisemmät. – Corin–Sleman 1985, s. 238–266; Ericsson 1977, s. 104.

60 Ks. esimerkiksi Flintberg 1801, s. 121–123; Ericsson 1977, s. 104–108; Karonen 1994a, s. 56–59. – Vähäisiä yhteneväisyyksiä vuoden 1619 säännön ja annettujen privilegioiden osalta tavataan tosin aivan 1620-luvun alussa, jolloin erityisesti Länsi-Pohjan kaupungeille myönnetyissä erioikeuksissa oli samoja aineksia kuin asetuseronnoksessa. Kuitenkin nuo määräykset olivat lähinnä jo kaupunginlaisia annettujen normien toistoja, joten aivan suoranaishina seurauksina vuoden 1619 säännöstä niitä ei ehkä voida pitää. Ohjeet koskivat lähinnä sakkotulojen jakautumista, perintökymmenyksiä, kirkkoherran ylöspitoa, kestkievevarin perustamispakkoa sekä käsityöläisten kaupunkiin muuttamista. – Ks. esimerkiksi Corin–Sleman 1985, s. 14–23, 26–29, 88–93, 128–131, 134–139, 268–272 (n:o 10, Piitime 12.5.1621, 5., 10., 13.–14., 16. pykälä; n:o 11, Tornio 12.5.1621, 5., 10., 13., 15. pykälä; n:o 38, Luulaja, 12.6.1621, 6., 11., 14.–15., 17. pykälä; n:o 54, Härnösand 17.5.1622, 4., 6.–8. pykälä; n:o 59, Borås 25.5.1622, 5., 9., 12., 14. pykälä; n:o 98, Sundsvall 15.4.1624, 5., 7., 11., 13. pykälä).

joka viides niistä sai asetusluonnokseen perustuvat erioikeudet.⁶¹ Määrä on suuri ja kertoo osaltaan vuoden 1619 säännön saamasta laajasta hyväksynnästä. Esimerkiksi vastaperustetuissa kaupungeissa tuskin pystyttiin noudattamaan pikkutarkkoja ohjeita, mutta asetusluonnos tunnettiin laajasti.

Suomen kaupungeista vain vähäiselle Lappeenrannalle myönnettiin vuoden 1619 säännön mallin mukaiset erioikeudet, ja sekin sai ne eräiden Ruotsin kaupunkien esimerkin mukaan.⁶² Näin Suomen kaupunkien kehittämisessä noudatettiin aika lailla toisenlaista linjaa kuin Ruotsissa. Asia on sen verran merkittävä, että siihen palataan myöhemmin.

Ehdotettujen uudistusten läpimenolla tai hautautumisella on tietenkin huomattava merkitys kun tarkastellaan säännön vaikutusta yleensä ja kaupunkihallinnon ja -oikeudenhoidon kehittämisessä erityisesti. Asiaa tutkitaan vain pääpiirteissään, sillä ongelmakenttä on niin laaja, että siihen ei tässä ole mahdollista antaa tyhjentävää vastausta.

Säännön määräykset kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksesta, virkakunnasta sekä esivallan valvonnasta. Asetusluonnoksen käskyt kaupunkien hallintomiesten lukumäärästä olivat monille pienille kaupungeille ylivoimaisia⁶³, eikä niitä kaikkialla pystytty noudattamaan, minkä mahdollisuuden asetusluonnoskin toki jätti.

Kaupungin vanhimmat -järjestelmä juurtui erityisesti emä-Ruotsin suuriin kaupunkeihin, sillä lähestulkoon kaikkiin tärkeimpiin kaupunkeihin tämäntyyppinen porvareiden edustuselin syntyi suurvalta-ajalla. Asetusluonnos edellytti laajaa edustajistoa, mutta monin paikoin vaatimus osoittautui liian suureksi. Kaikissa kaupungeissa tuskin edes oli vaadittua 48 soveliasta miestä. Näin ainakin Suomessa, jossa Aimo Halilan mukaan kaupunginvanhimpia esiintyi vasta 1600-luvun jälkipuoliskolta. Kuitenkin jo aikaisemmin eräissä Suomen kaupungeissa oli kutsuttu koolle niin sanottuja "etevimpiä porvareita", joita voitaneen pitää jonkinlaisina kaupunginvanhimpien edeltäjinä.⁶⁴ Sen sijaan tilien tekoa ja niiden tarkastusta varten suunniteltu seitsenmiehinen valiokunta ei liene saavuttanut kovinkaan suurta menestystä. Ruotsissa valiokunta mainitaan 1600-luvulla kuitenkin eräissä 1620 privilegiot saaneissa kaupungeissa (Norrköping, Västervik, Kalmari). Sitä vastoin Suomessa valiokuntaa ei perustettu yhteenkään kaupunkiin.⁶⁵

61 Vuonna 1647 valtiopäivillä tehdyn rankiluettelon mukaan valtakunnassa oli yhteensä 70 kaupunkia, mutta jo Suomesta puuttuivat Hämeenlinna, Savonlinna ja Naantali. — Ks. Ranta 1981, s. 56; Sandberg 1992, s. 297, myös viite 7.

62 Toivanen 1979, s. 60, 62, 64, 231.

63 Ks. luku III.8.

64 Ks. esimerkiksi Odhner 1867, s. 661–671; Herdin 1929, s. 19–20; Boëtius 1943, s. 18–19; Corin 1958, s. 30–32; Helmfrid 1963, s. 624, 626–633; Helmfrid 1971, s. 307–332; Brännman 1980, s. 87; Ericson 1988, s. 170–171; Halila 1942, s. 241–254, vrt. s. 226–230; vrt. Ranta 1981, s. 96. — Myöhemmästä kehityksestä, ks. Herlitz 1924, s. 375–382; Nikula 1981, s. 175–191; Fällström–Mäntylä 1982, s. 195.

65 Odhner 1867, s. 665–668; Halila 1943a, s. 78–79; Helmfrid 1963, s. 640–650; Ranta 1981, s. 98. — Edes Tukholmassa valiokuntaa ei tunneta. — Ericson 1988, s. 290–291. — Seitsenmiehinen valiokunta sai väistyä Ruotsissakin itsevaltiuden ajalla, sillä Björn Helmfrid (1971, s. 332–359) huomauttaa, että Norrköpingissä kruunu alkoi 1680- ja 1690-luvulla puuttua aikaisempaa huomattavasti tiukemmin kaupunkien taloushallintoon, ja samalla seitsenmiehisen valiokunnan asema muuttui verokamariksi (*uppbörds-kammare*). Kuitenkin 1700-luvulla Nyköpingiin perustettiin seitsemän miehen kamari (*sjumans-kammare*). — Fällström–Mäntylä

Kämnerinoikeudet kotiutuivat kaupunkiin melko hyvin, sillä noin puoleen Ruotsi-Suomen kaupungeista sellainen ainakin perustettiin. Kaikkialla tuomioistuimesta ei kuitenkaan tullut pysyvää, Suomessa lakkautettiin muun muassa Uudenkaupungin, Rauman ja Oulun kämnerinoikeudet.⁶⁶

Ehdotus hallitsijan vahvistamista kaupunkien palkkaussäännöistä toteutui viimeistään itsevallan ajalle tultaessa niin täydellisesti kuin tuon ajan oloissa oli mahdollista, joten tältäkin osin asetusluonnoksessa hahmotellut linjat eivät jääneet unholaan.

Vuoden 1619 säännön vaikutus kruunun valvonnan tehostamiseen välillisesti oli merkittävä sikäli, että esivallan mahdollisuudet ohjata kaupunkien hallintoa ja oikeudenhoitoa paranivat olennaisesti erityisesti 1630-luvun lopulta, jolloin kaupunkiin alettiin nimittää "kuninkaan miehiksi" niin sanottuja kuninkaallisia pormestareita. Näiden nimitysten taustalla oli osin uusi hallituksen strategia.⁶⁷

Ehdotukset kaupunkien tulojen, menojen, verojen ja elinkeinojen kehittämiseksi. Asetusluonnos pyrki muuttamaan vanhan äyriperusteisen verotuksen varallisuusveroksi. Aimo Halilan mukaan "säädöksen periaatetta ei käytännössä kuitenkaan noudatettu"⁶⁸. Edelleen Halilan mukaan "Suomen 1600-luvun kaupungeissa ei tavallisesti tunnettu kunnallisiin tarkoituksiin kerättävää välitöntä yleistä rahaveroa".⁶⁹ Tämä johtopäätös koskee myös emä-Ruotsin kaupungeja.⁷⁰

Sen sijaan elinkeinonharjoitukseen liittyvissä asioissa kruunu pystyi lyömään ehdotuksensa läpi huomattavasti paremmin. Suurvalta-ajalla porvareiden ja porvaristoon kuulumattomien laittomaan elinkeinonharjoittamisen puuttuttiin ankarasti, käsityöläisten kaupunkiin muuttamista valvottiin tiukasti ja maalla käytyä kauppaa kontrolloitiin ainakin kohtalaisen tarkasti. Yleensäkin elinkeinoelämää säätelevät ohjeet ja määräykset saatiin jopa yllättävän hyvin voimaan. Käytännössä kaikissa kaupungeissa oli vuosisadan puolimaihien tultaessa erilaisia kaupantarkastusmiehiä ja vastaavia elinkeinoelämää valvovia virkailijoita, joiden tehtävänä oli tutkia, tarkastaa ja valvoa lainsäädännön noudattamista.⁷¹

1982, s. 195, 243.

66 Karonen 1994a, s. 59–62, 157–159, 162; Luku IV.

67 Ks. myöhemmin luku III.6.

68 Halila 1943a, s. 46.

69 Halila 1943a, s. 48. — 1600-luvun alussa Skott -veroa kannettiin ainoastaan joissakin harvoissa kaupungeissa kuten Tukholmassa, Turussa ja Viipurissa. — Halila 1943a, s. 45; Matz 1966, s. 296–311; vrt. myös Ranta 1981, s. 104; Sandström 1983, s. 277–278; Ericson 1988, s. 307. — Ruotsista, ks. myös esimerkiksi Lindberg 1933, s. 116–118; Lindberg 1946, s. 229; Helmfriid 1963, s. 650–651, 671–675; Lindberg 1937, s. 10.

70 Ks. esimerkiksi Herlitz 1924, s. 238–241.

71 Luku III.8.2. — Niinpä muun muassa käsityölaitoksen uudistukset aloitettiin jo pari vuotta asetusluonnoksen laatimisen jälkeen. — Lindberg 1989, s. 186–236; Heino 1985, s. 77; Lindström 1991, s. 221–228. — Kuitenkin esimerkiksi panimohuoneiden perustamista koskenut määräys toteutui melko hitaasti suurvalta-ajan mittaan, mutta Suomen kaupunkiin sellaisia perustettiin lähes kaikkialle 1660-luvulle tultaessa.

Muut määräykset. Kustaa II Aadolfin suunnitelmat koululaitoksen kehittämiseksi vuoden 1620 valtiopäivillä olivat pitkälle samankaltaisia kuin asetusluonnoksessa hahmoteltiin. Hallitsijan mukaan erityisesti virkamies- ja hallintotehtäviin valmistavaan opetukseen ei ollut panostettu riittävästi, minkä johdosta kuningas ehdotti, että kaikkiin kaupunkeihin perustettaisiin vähintään lastenkoulu eli pedagogio. Pedagogio vastasi jotakuinkin vuoden 1619 säännön "laskukoulua". Asetusluonnoksella oli valtakunnan koululaitoksen kehittämispolitiikassa tärkeä osa. Myös tuloksia syntyi, mistä osoituksena on muun muassa se, että lähes kaikissa Suomen kaupungeissa oli suurvalta-ajalla ainakin pedagogio.⁷²

Sääntöluonnoksen edellyttämiä lastenhuoneita, joissa lapsia piti opettaa tekemään muun muassa käsitöitä, ei vielä 1600-luvulla juuri onnistuttu perustamaan. Tukholmaan lastenhuone ja ojennuslaitos perustettiin 1624, ja silloinkin kovin vaivalloisesti. Kruunu rahoitti hankkeen pääosin, mikä ei ollut alkuperäisen suunnitelman tavoitteena.⁷³

Vuoden 1619 sääntö toimi myös köyhäinhoitopolitiikassa uranuurtajana, sillä Åke Sandholmin mukaan "*uudistusohjelma esiteltiin osittain jo vuoden 1619 kaupunkien hallintoa koskevassa säännössä*". Erityisiä kerjuu- ja köyhäinhoitoasetuksia annettiin suurvalta-ajalla runsaasti, ja useissa kaupungeissa annettiin yksityisiä kerjuuohjesääntöjä, aivan kuten asetusluonnos määräsi.⁷⁴

Kruunu puuttui myös kaupunkirakentamiseen ja asemakaavoihin erityisesti 1640-luvulta lähtien tiukin ottein, vaikkakin tulokset vaihtelivat huomattavasti eri kaupungeissa.⁷⁵

***

Edellä esitetyt esimerkit osoittavat, että vuoden 1619 sääntö toimi joiltakin osiltaan jopa valtakunnallisten uudistussuunnitelmien ja kehittämisstrategioiden lähtökohtana. Ennen kaikkea hallinto- ja oikeuslaitoksen uudistusten kannalta asetusluonnos oli tärkeä.

Säännön merkitystä 1600-luvulla ei himmennä edes se, että jo 1660-luvulla huomattiin, ettei asiakirjaa ollut koskaan vahvistettu.⁷⁶ Asetusluonnos julkaistiin vasta seuraavalla vuosisadalla (1747), ja 1700- ja 1800-luvulla sääntöön viitattiin ahkerasti, aivan kuin sillä olisi ollut lainvoima. Asetusluonnoksen

72 Aimo Halilan (1949, s. 30–34) mukaan papisto vastusti valtiopäivillä vuoden 1619 säännössä luonnosteltuja "laskukouluja". — Ks. myös esimerkiksi Halila 1942, s. 266–268; Suolahti 1946, s. 29–39; Hanho 1947, s. 31–69; Jutikkala 1959, s. 74; Luukko 1967a, s. 255–259; Olofsson 1965, s. 268–269; Heikkinen 1989, s. 46–47.

73 Annala 1928, s. 83–84; Halila 1943a, s. 257–259; Utterström 1978, s. 15, 19; Johanson 1984, s. 37–38; Ericson 1988, s. 241–242.

74 Niinpä esimerkiksi vuoden 1619–1620 kirkkolakiehdotukseen laadittu hospitaaleja ja sairaushuoneita koskeva osuus sekä vuoden 1624 konstituutio sisältävät samantyyppisiä ohjeita kuin vuoden 1619 sääntö. — Sandholm 1973, s. 24–33, lainaus s. 25; Blom 1992, s. 65–81, myös esimerkiksi s. 137–146; Herdin 1927, s. 81; Herdin 1929, s. 211–212; Halila 1943a, s. 240–242; Utterström 1978, s. 16; Johanson 1984, s. 24–38; Pulma 1985, s. 66–68; Ranta 1981, s. 119–120; Jutikkala 1986, s. 133–142; Jutikkala 1990, s. 52–53; Pulma 1994, s. 32–34.

75 Jutikkala 1963, s. 26, 37–62; Eimer 1961; Ranta 1981, s. 109–111; Lilius 1981, s. 305–322; Råberg 1987a; Råberg 1987b.

76 Humble 1968. — Itse asiassa vahvistamatta jättäminen ei ollut harvinaista 1600-luvulla, sillä esimerkiksi kamarin toimintaa säädellyttä vuoden 1618 kamarijärjestystä ei koskaan julkistettu kuten ei myös vuoden 1617 valtiopäiväjärjestystä.

säilyminen "tuoreena" yli 200 vuotta lienee paras osoitus sen keskeisestä merkityksestä suurvalta-ajan kaupunkipolitiikalle.⁷⁷

77

J. A. Flintberg toteaa lakitieteellisessä teoksessaan (1796, s. 227–228), että Kustaa II Aadolf antoi "yleisen kaupunkihallintosäännön, joka pääasiassa on edelleen voimassa." A. A. Stiernmanin (1747) toimittama versio on sanamuodoiltaan hieman erilainen kuin säännön alkuperäisimmäksi katsottava luonnos. — Ks. esimerkiksi Ericson 1988, s. 92. — Tanskan Kristian IV 1619 antama kaupunkihallintosääntö sääteli kruunun ja kaupunkien suhteita noin 200 vuoden ajan. — Munch 1900, s. 1.

III KAUPUNKIHALLINNON JA OIKEUSLAITOKSEN TOIMIJAT SEKÄ TOIMINTA

5 Pormestari ja raati, raastuvanoikeuden ja maistraatin henkilöstö

Pormestari — tai suuremmissa kaupungeissa pormestarit — sekä raatimiehet pitivät hallussaan kaupunkihallinnon tärkeimpiä virkoja. He muodostivat yhdessä tuomioistuimena toimineen raastuvanoikeuden. Raastuvanoikeus oli samalla hallinnollisia päätöksiä tekevä maistraatti.

Pormestari oli kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen päällikkö, joka johti puhetta kokouksissa. Pormestarin virka alkoi 1600-luvulla eriytyä raatimiesten toimista, sillä vielä 1500-luvulla tehtävät olivat melko lailla samanarvoisia. Tämä liittyy pormestarin toimivallan ja pätevyysvaatimusten nousuun, mikä näkyy ennen kaikkea niin sanottujen kuninkaallisten pormestarien nimittämisinä. Raatimiesten tehtävänä oli toimia pormestarin kanssa hallinnollisten päätösten ja tuomioiden antajana, raatina, joka päätti kaikki kaupunkiyhteisöä koskevat tärkeät asiat. Raatimiehille kuului usein myös muita kuin hallinnon ja oikeudenhoidon alaan suoranaisesti liittyviä tehtäviä, mutta niistä lähemmin tuonnempana.

Pormestarit ja raatimiehet valittiin Suomessa, kuten Euroopassa yleensäkin, lähinnä kauppiaiden piiristä. Suomessa tosin käsityöläiselläkin oli mahdollisuus edetä raatimieheksi, mikä taas oli sängen poikkeuksellista muualla. Tämä johtunee ennen kaikkea siitä, että varsinkaan pieniin kaupunkiin ei ollut muodostunut erityistä "kauppias-patrisiaattia" niiden vähäisen väestöpohjan ja suppean markkina-alueen vuoksi.

Esimerkiksi Raimo Ranta (1981, s. 83–84) on korostanut sitä, että kauppiaat valloittivat suurimman osan maistraatin paikoista 1600-luvulla. Ranta huomauttaa myös, että esimerkiksi Turussa pormestareina ja raatimiehinä ei läheskään aina ollut aivan rikkaimpia kauppiaita, vaan niin sanottuja keskivarakkaita. "Vähävaraisten" poissaolo selittyy sillä, että vain varallisuutta oman-

neilla oli varsinkin 1620-luvulta mahdollisuus ottaa virka vastaan, sillä juuri noihin aikoihin alkoivat raastuvanoikeuden työtehtävät selvästi kasvaa. Kun työstä maksettu palkka ei ollut suuren suuri, varattomilla ei olisi ollut mahdollisuutta toimia oikeudenjakajana ja hallintomiehenä, vaikka haluja ja kykyjä tehtäviin kenties olisi löytynytkin.¹

Sen sijaan hyvin menestyvillä kauppiaille oli taloudelliset mahdollisuudet ottaa virka vastaan, liiketoimien silti liikaa kärsimättä. Sitä vastoin kaikkein suurimpien kauppiaiden siirtymistä kunnallisiin tehtäviin ei toivonut itse elinkeinonharjoittaja (aika olisi kulunut lähinnä raastuvassa istuskellessa) eikä esivalta. Kruunu näet alkoi erityisesti suurvalta-ajan alusta ainakin epäsuorasti vaikuttaa suurimpien kaupunkien virkamiesten valintaan. Merkittävimpiä kauppiaita ei haluttu hallintotehtäviin, sillä he hyödyttivät valtiota ja maata kaikkein eniten silloin, kun he tekivät sitä, mitä parhaiten osasivat, eli kävivät kauppaa. Sen vuoksi esimerkiksi Turussa ei johtotehtävissä 1600-luvun alkupuolella tapaa sellaisia suurkauppiaita kuin Jacob Wolle, Petter Thorwöste tai Anders Martten.²

Mainituilla herroilla olisi ollut myös kykyä hoitaa tehtäviä, sillä kauppias oli monissa kaupunkihallintoon ja oikeudenhoitoon liittyvissä asioissa parhain ekspertti. Näin oli varsinkin silloin, kun raastuvanoikeus käsitteli taloudellisia rikos- ja riita-asioita: kauppatavoista selvillä ollut kauppias oli käytännössä juristia pätevämpi tuomari. Aikaisemmat tutkijat ovat monesti esittäneet, että raatimiesten ja pormestarien viroissa olevien henkilöiden olisi pitänyt jo 1600-luvulla olla kovin korkeasti koulutettuja voidakseen hoitaa vaativaa tehtäväänsä. Näkemys on kuitenkin anakronistinen, sillä lakitieteellisen koulutuksen saaneita miehiä ei tahtonut riittää muillekaan tärkeille paikoille.³

Tässä ei ole mahdollista puuttua syvällisesti raastuvanoikeuden henkilöstön palkkaukseen. Viitattakoon vain Aimo Halilan (1942) tarkkoihin selvityksiin asiasta. Lienee melko selvää, että suuremmissa kaupungeissa pystyttiin ymmärrettävistä syistä maksamaan parempia palkkoja kuin pienemmissä. Samoin suurissa tapulikaupungeissa maksettiin enemmän kuin pienissä rajoitetut tapulioikeudet omanneissa kaupungeissa. Edelleen melko järkeenkäyvältä vaikuttaa se, että pormestarille maksettiin vastuullisemmasta työstä enemmän kuin raatimiehelle. Kuitenkin olisi tärkeää saada selville kuinka paljon virkamiehen todellinen – kaikki mahdolliset lisätulot sisältänyt – palkka oli. Sitä ei kuitenkaan lähteiden vajavaisuuden vuoksi läheskään aina pystytä selvittämään. Silti olisi mahdollista laskea, kuinka paljon tunnettuun rahapalkkaan suhteutettuna esimerkiksi raatimiehellä oli töitä: menettely antaisi mahdollisuuden verrata, kuinka hyvä tai huono tuo nimellispalkka tosiasiaa oli.⁴

Paljonko pormestarin ja raatimiehen paikkoja oli ylipäättään tarjolla? Kaupunginlain vaatimista kuudesta pormestarista ja 30 raatimiehestä tultiin melko lailla nopeasti alaspäin. Lain vaatimukset olivat käytännössä mahdotto-

1 Työtaakasta, ks. luku III.9.1.

2 Möller 1954, s. 71; vrt. Ranta 1975, s. 557. – Wollesta ja Thorwörestä, ks. erityisesti Vilkuna 1994.

3 Vrt. esimerkiksi Halila 1942, s. 78; Suolahti 1946, s. 139–140.

4 Sportteleista ks. esimerkiksi Schmedeman 1706, s. 316–318 (Ensimmäinen tunnettu koko valtakuntaa koskeva luettelo erilaisista toimenpiteistä maksettavista lisäpalkkioista, 18.7.1661); Herlitz 1923, s. 20; Florén 1992, s. 386.

mat, sillä monissa uusissa ja pienissä kaupungeissa ei liene ollut edes porvareita niin paljon, joten kaikki olisi pitänyt valita raatiin, jotta lain pykälät olisi saatu täytetyksi. Vuonna 1618 ensimmäisen kerran painosta ilmestyneen kaupunginlain mukaan pormestareita tuli olla neljä ja raatimiehiä 24. Tämäkin oli vielä aivan liikaa. Suomen kaupungeista ainoastaan Turussa ja Viipurissa oli suurvalta-ajalla yhtä aikaa neljä pormestaria. Aikakauden loppua kohti tullessa molemmissa pormestarien lukumäärä putoi kolmeen, jopa kahteen. Turun ja Viipurin lisäksi muissa Suomen kaupungeissa oli enemmän kuin yksi pormestari ainoastaan poikkeuksellisesti. Raatimiesten määrä vaihteli yleensä 4–12 välillä. Ruotsissa kehitys johti samaan suuntaan, ja siellä laajaa maistraattia piti 1600-luvun lopulla yllä enää lähinnä pääkaupunki Tukholma ja hallituksen lempilapsi Göteborg.⁵

Syynä kehitykseen on ensi sijassa kruunun kaupunkeja kohtaan kohdistaman kontrollin kiristyminen ja siitä seurannut työtehtävien kasvu. Hallintomiesten pätevyyttä alettiin korostaa jo senkin vuoksi, että töitä oli aikaisempaa runsaammin. Jotta kyllin kyvykästä henkilöstöä olisi saatu, oli palkkoja nostettava, mikä taas johti maistraatin henkilöstön määrän vähentämiseen.⁶

Aikaisempi tutkimus on jo perusteellisesti selvittänyt tärkeimmät puolet maistraatin henkilöstön määrästä, heidän valintatavoistaan ja heidän osallistumisestaan hallintolaitoksen sekä oikeusistuinten kokouksiin.⁷ Tärkeää olisikin tällä hetkellä tutkia systemaattisesti yksittäisten pormestarien/raatimiesten toimintaa raastuvanoikeudessa ja maistraatissa. Tutkimuksessa tulisi selvittää henkilön toiminta sekä tuomaripöydän takana että sen edessä, eli virkamiehenä ja yksityisenä alamaisena. Näin olisi mahdollista valottaa myös mielenkiintoista ja 1600-luvulla yhä tärkeämmäksi nousevaa jääviyskysymystä eli sitä, tuomitsivatko pormestarit ja raatimiehet omissa tai lähisukulaistensa asioissa.

6 Kuninkaalliset pormestarit kaupunkien kehittämisessä

6.1 Kuninkaalliset pormestarit Ruotsi-Suomen vanhoissa kaupungeissa suurvalta-aikana

"Häikäilemätön ja omaa etuaan tavoitteleva"

(Västeråsin kuninkaallisena pormestarina vuosina 1641–1654 toimineesta Daniel Kempestä).⁸

5 Ks. esimerkiksi Halila 1942; Ranta 1981; Karonen 1994a.

6 Kuitenkaan palkkojen nousu ei ollut itsestäänselvyys. Esimerkiksi Kaarle XI:n 1694 Viipurille antama menosääntö paremminkin laskee virkamiesten palkkoja. — Ruuth 1908, s. 295, myös viitteet 1–2, 398–399.

7 Erityisesti Raimo Ranta (1981, s. 78–80) on tutkinut perusteellisesti pormestarien ja raatimiesten lukumäärää sekä heidän osallistumisaktiivisuuttaan raastuvanoikeuden/maistraatin kokouksiin Suomen kaupungeissa suurvalta-ajalla. — Ks. myös Ranta 1975, s. 546–557, 571–576; Pormestarin ja raatimiesten vaaleista, ks. samoin esimerkiksi Melander 1887, s. 72–77; Melander 1893, s. 213–234; Pormestarien ja raatimiesten lukumäärästä, ks. esimerkiksi Melander 1893, s. 234–241.

8 Olsson 1988, s. 103.

"Heikko ja merkityksetön henkilö — Aksel Oxenstiernan palvelija myös pormestarinimityksen jälkeen"

(Daniel Kempen kanssa yhtä aikaa pormestarinvirkaa hoitaneesta, kruunun nimittämästä Johan Andersinpojasta).⁹

"Despoottinen ja häneltä puuttui itsehillintäkyky"

(Vuonna 1646 Gävlen kuninkaalliseksi pormestariksi nimitetystä Simon Dephenistä (Döpken)).¹⁰

"Lisäksi uusi pormestari oli virkavaltainen ja pikkumainen mahtailija, joka mielivaltaisella esiintymisellään ja epärehellisiin tekoihin johtavalla omanvoiton pyynnöllään suututti oululaiset ja vihdoinkin joutui heidän kanssaan auttamattomasti huonoihin väleihin"

(Vuonna 1647 Oulun pormestariksi määrätystä Daniel Krögeristä).¹¹

Millaisia miehiä edellä mainitut herrat, joita on kohdannut näin voimakas "historian tuomio" oikein olivat — rikollisia, luonnevikaisia vai tyranneja? Kaikesta huolimatta he pääsivät kohtuullisen hyviin asemiin 1600-luvun kaupunkiyhteisössä. Miehet olivat kuninkaallisia pormestareita, joita valtiovalta lähetti suurvalta-ajalla kaupunkia kehittämään ja valvomaan. Heidän nimittämisenä oli kruunun tärkein keino hallinto- ja oikeuslaitoksen valvonnan tehostamiseksi. Kuninkaallisia pormestareita tarvittiin, sillä kaupungeista oli kehitettävä valtion rahasampo, joka tuottaisi suuren sotalaitoksen tarpéisiin runsaasti käteistä rahaa. Suunnitelmaa ei pystytty toteuttamaan ilman kaupunkien täydellistä uudelleenjärjestelyä.

Kuninkaallisella pormestarilla tarkoitetaan tässä miestä, joka tuli virkaansa hallituksen tai siihen verrattavan instanssin (esimerkiksi kenraalikuvernööri, suurläänityksen haltija tai maaherra) määräyksestä tai voimakkaalla tuella, ilman että kaupungin hallintoelimiä ja porvaristoa olisi valinnassa suoraanaisesti kuunneltu.¹² Kuninkaalliselta pormestarilta ei välttämättä edellytetä opillista sivistystä, koska varsinkin 1600-luvun alkupuolella kruunu nimitti virkoihin usein miehiä, joilla ei ollut takanaan yliopisto-opintoja. Koulutus vaikutti pormestarien toimenhoidon tasoon hyvin vähän: useissa tapauksissa "ei-akateeminen" pormestari näyttää suurvalta-ajan alussa menestyneen ainakin kruunun kannalta jopa paremmin kuin oppinut virkaveljensä.¹³

Kuninkaallisia pormestareita nimitettiin vain suurvalta-ajalla,¹⁴ vaikka jo aikaisemmin kruunu vaikutti suurimpien ja tärkeimpien kaupunkien pormes-

9 Olsson 1988, s. 103.

10 Elfstrand 1946, s. 497.

11 Virkkunen 1953, s. 392.

12 Maaherran muodollisen aseman muutoksista pormestarinvaalia koskien 1600-luvulla, ks. Halila 1942, s. 93–94. — Esimerkiksi Aimo Halila (1942, s. 95) ei lue kuninkaallisiksi pormestareiksi kenraalikuvernööri Niilo Bielken Turkuun 1620-luvulla virkoihin määräämiä miehiä, vaan pitää ensimmäisenä kruunun edustajana vasta 1642 nimitettyä Johan Hansinpoika Purmerusta (Burgman).

13 Ks. Karonen 1994a, s. 144–145, 212–214; sekä myöhemmin luku III.6.; Vrt. Suolahti 1946, s. 139–152; Ericson 1988, s. 38. Ks. myös esimerkiksi Söderberg 1956, s. 117–118.

14 Vuonna 1723 hallitsijan vastauksessa porvaristolle todetaan porvariston oikeus itse valita kolme pormestariehdokasta, joista kuningas valitsi sopivimman ja ansioituneimman. — Ks. esimerkiksi Herlitz 1921, s. 96; Nikula 1981, s. 193; Mäntylä 1981a, s. 30–31.

tarinimityksiin. Esimerkkinä voidaan mainita Tukholma, jossa viimeistään Kustaa Vaasan ajoista virkoihin valittiin esivallan hyväksi katsomia henkilöitä. Siitä huolimatta myös pääkaupungissa ensimmäinen varsinainen kruunun nimittämä pormestari tunnetaan vasta suurvalta-ajalta, sillä 1621 virkaan valittua Olaus Burea sanottiin toisinaan "Tukholman kuninkaalliseksi pormestariksi".¹⁵

Kuninkaallisiksi pormestareiksi on tässä katsottu vain ne miehet, joiden nimitykseen kruunu joko varmasti tai erittäin todennäköisesti vaikutti. Jos virkaan valittu oli saanut kaupunkilaisten tuen taakseen ennen valintaansa, ei tällaista pormestaria ole luettu kuninkaalliseksi pormestariksi.

Aluksi selvitetään, kuinka paljon, koska ja minne kuninkaallisia pormestareita määrättiin. Toiseksi tutkitaan kruunun esittämiä perusteluja oman ehdokkaansa nimeämislle sekä sitä, mitä kuninkaalliset pormestarit saivat aikaan. Tarkastelusta rajataan pois vuoden 1632 jälkeen perustettujen kaupunkien pormestarinimitykset, koska tuolloin virkaan valittiin käytännöllisesti katsoen aina kruunun määräyksestä. Mukana ovat siten ainoastaan vanhat kaupungit, jotka perustettiin viimeistään Kustaa II Aadolfin hallintokaudella. Tanskalta 1640- ja 1650-luvulla valloitetujen alueiden pormestarinimityksiä ei myöskään tässä selvitetä, sillä niitä on aiemmassa tutkimuksessa¹⁶ käsitelty melko seikka-peräisesti. Lisäksi nimitykset olivat toisentyypisiä kuin tässä tarkasteltavat, sillä ne liittyvät läheisesti vanhoilla tanskalaisalueilla noudatettuun järjestelmälliseen ruotsalaistamispolitiikkaan, joka oli luonteeltaan toisenlaista kuin esimerkiksi Suomessa harjoitettu yhtenäistämispolitiikka.

Koko valtakuntaa koskevan tarkastelun jälkeen Suomen vanhojen kaupunkien pormestareita tutkitaan kollektiivibiografian eli prosopografian avulla.¹⁷ Erityisen mielenkiinnon kohteena ovat ennen kaikkea pormestarien määrä, tausta, pätevyys virkaan sekä syy virasta poistumiseen. "Luokkakuvausten" jälkeen tarkastellaan normaalin elämäkerrallisen tutkimuksen menetelmin yksittäistapauksena Uudessakaupungissa ja Raumalla vaikuttaneen Jochim Timmen erityislaatuista hallintomiehen uraa.

6.2 Kruunun nimittämien pormestareiden tulo Ruotsi-Suomen kaupunkeihin 1600-luvulla

Kuninkaallisten pormestarien tuloa valtakunnan vanhoihin kaupunkeihin voidaan selvittää tarkastelemalla nimitysvuotta, jolloin kruunun todistettavasti ensimmäisen kerran osallistui kaupungin tärkeimmän virkamiehen valintaan. Oheisessa taulukossa näkyy ensimmäinen kuninkaallisen pormestarin nimitysvuosi. Käytössä ollut lähdeaineisto ei ole välttämättä aivan täydellinen. Lähteinä ovat aikaisemmat tutkimukset, paikallishistoriat sekä ennen kaikkea valtakunnan reistratuura, jota on käytetty Ruotsin valtionarkistossa sijaitsevan *Stadshisto-*

15 Ericson 1988, s. 112–115, 144, 146; Sandberg 1991, s. 224–232.

16 Ks. tästä erityisesti Ericson 1985; kaupunkien kehittämisspolitiikan yleislinjojen osalta ks. kuitenkin luku IV.

17 Ks. esimerkiksi Gaunt 1975, s. 29–30; Herborn 1985; Samuelson 1993, s. 40–41. – Tutkimusmenetelmä ei ole ollut tuntematon Suomessa aikaisemminkaan, vaan jo viimeistään 1950-luvulta on useita tutkimuksia, joissa menetelmää on käytetty laajasti hyväksi. – Ks. esimerkiksi Jokipii 1956, 1960; Blomstedt 1958; Lehtinen 1961; Kiuasmaa 1962; ks. myös Mäntylä 1977, 1981.

riska institutetin (SIR) asialuettelon avulla. Tämä luettelo ei kuitenkaan ole täydellinen. Siitä puuttuvat muiden kuin hallitsijan valtakirjan saaneet kuninkaallisiksi pormestareiksi luettavat virkamiehet. Aikaisemman tutkimuksen avulla aukot on ainakin suurelta osin täytetty.¹⁸

Taulukossa 1 on ilmoitettu myös kunkin kaupungin vuoden 1647 valtiopäivillä saama rankinnumero. Kruunun laatima rankijärjestys kertoo hallituksen kutakin kaupunkia kohtaan osoittamasta arvostuksesta eli siitä, kuinka tärkeänä sitä pidettiin. Rankijärjestyksen merkitys kuvattaessa kaupunkien "todellista arvoa" on osin hyvinkin kiistanalainen. Tämä ei kuitenkaan ole esteenä tutkittaessa esimerkiksi kaupunkien kehittämispolitiikan kannalta keskeisiä kysymyksiä. Kruunun arvioinneilla ja arvostuksella on keskeinen vaikutus menettelytapoihin, joilla kaupungeja kehitettiin.¹⁹

TAULUKKO 1

Kuninkaallisten pormestareiden tulo Ruotsi-Suomen kaupunkeihin suurvalta-ajalla. Vain ensimmäinen nimitys mainittu. Järjestysnumero ilmaisee kaupungin aseman vuoden 1647 rankijärjestyksen mukaan. Kysymysmerkki osoittaa, että nimityksen alkuperä on hieman epävarma.²⁰ Lähteet: RA SIR, "Borgmestare, tillsättning, val"; RR 1626–1680; SA PS 1638–1710; SRP XI, s. 437; Corin–Sleman 1985, s. 226–227, 277–278; 473–474; Odhner 1865, s. 184–186; Odhner 1867, s. 672–676; Fyhrvall 1901, s. 68; Almquist 1929, s. 150–151, 341; Lindberg 1933, s. 222–226; Lindberg 1946, s. 172; Kugelberg 1946, s. 627; Svalenius 1956, s. 107, 110–112; Silfving 1949, s. 190; Helmfrid 1963, s. 600–601; Ljung 1963, s. 290–291; Corin 1978, s. 229; Ericson 1985, s. 53–57; Rystad 1986, s. 721–722; Ericson 1988, s. 38–40, 122; Olsson 1988, s. 35; Steckzén 1922, s. 135–136; Jägerstad 1959, s. 300–301; Bucht 1935, s. 77; Bengtsson 1921, s. 74–75; Lehtinen 1961, s. 142–161; Muuten Suomes-
ta, ks. liite 7 ja siinä mainitut lähteet.

-
- 18 Lisäksi hallitsija vahvisti toisinaan esimerkiksi maaherran nimittämän pormestarin valtakirjan, joten osa muiden kuin hallitsijan tehtäviin määrittämistä henkilöistä saadaan selville reistratuurankin avulla. — Ks. esimerkiksi RA RR 2.11.1641: 1237–1238 (Strängnäs); 20.5.1647: 1158–1159 (Torshälla); 20.12.1649: 983v.–985v. (Enköping).
- 19 Ks. esimerkiksi Ahonen 1988, s. 274–278; rankijärjestyksestä virkamiesten piirissä, ks. esimerkiksi Tiuhonen–Ylikangas 1992, s. 82–86.
- 20 Enköping ja Naantali vuoden 1664 rankijärjestyksen mukaan. — Ranta 1981, s. 56.

Ruotsi	Vuosi	Suomi
Tukholma (1)	1621	
	1624	Turku (6)
Göteborg (4)	1626	
	1629	Viipuri (7), Uusikaarlepyy (?) (55)
Sala (30)	1632	
	1634	Kokkola (?) (56)
Kalmari (5)	1636	
Norrköping (3), Västerås (13), Nyköping (18)	1638	Helsinki (18), (Rauma) (49)
	1639	Tammisaari (61)
Jönköping (16)	1640	
Örebro (15), Strängnäs (24)	1641	Uusikaupunki (60)
Karlstad (22), Arboga (14)	1642	
Upsala (2)	1643	
Köping (17), Torshälla (27)	1644	
Skara (38)	1645	Vaasa (20)
Gävle (10), Hudiksvall (19) ²¹ , Härnosand (25)	1646	
Växjö (39), Vadstena (45), Sundsvall (52), Söderhamn (53)	1647	Oulu (26)
Linköping (23), Tornio (50), Uumaja (57), Filipstad (62)	1648	
Mariefred (70), Enköping (43)	1649	Naantali (89), Uusikaarlepyy (69), Rau- ma (49)
Hedemora (34), Söderköping(41)	1650	Pori (48)
	1651	Kokkola (56)
Borås (28)	1652	
	1658	Porvoo (54)
Falköping (63)	1661	
Västervik (9)	1668	
Eksjö (44)	1679	
Södertälje (43), ²² Trosa (66)	1690-luku	

Kuninkaallisia pormestareita nimitetty:

Ruotsin kaupunkeihin	37 (74 % vanhoista kaupungeista)
Suomessa kaupunkeihin	13 (100 % vanhoista kaupungeista)

1640-luvun puolimaihin mennessä yhtä lukuunottamatta kaikki vuoden 1647 rankijärjestyksen mukaan tärkeimmät eli numeron 1–20 saaneet vanhat kaupungit oli jo miehitetty kuninkaallisilla pormestareilla. Poikkeuksena oli ainoastaan Västervik. Sen jälkeen esivallan valtuuttamien miesten nimittäminen alkoi todenteolla pienempiinkin kaupunkeihin. Niinpä jo vuosisadan puoliväliin mennessä valtaosa – 30 Ruotsin ja 11 Suomen – vanhoista kaupungeista oli saanut kruunun valtakirjalla varustetun pormestarin.²³ Merkittävää on se, että *kaikkiin*

21 Ilmeisesti Hudiksvalliin nimitettiin 1646 kuninkaallinen pormestari, sillä valtaneuvostossa keskusteltiin asiasta. Virkaan valitun Henrik Fundellin valtakirja vahvistettiin 1647. – Brun 1932, s. 68.

22 Ericson (1988, s. 39) mainitsee Södertäljeen nimitetyn opillista sivistystä saanut pormestari jo 1623, mutta tässä esityksessä hänen ei kuitenkaan katsota kuuluvan kuninkaallisten pormestarien joukkoon. Pelkästään oppineisuus ei riitä luokittelemaan häntä kruunun lähettämäksi virkamieheksi.

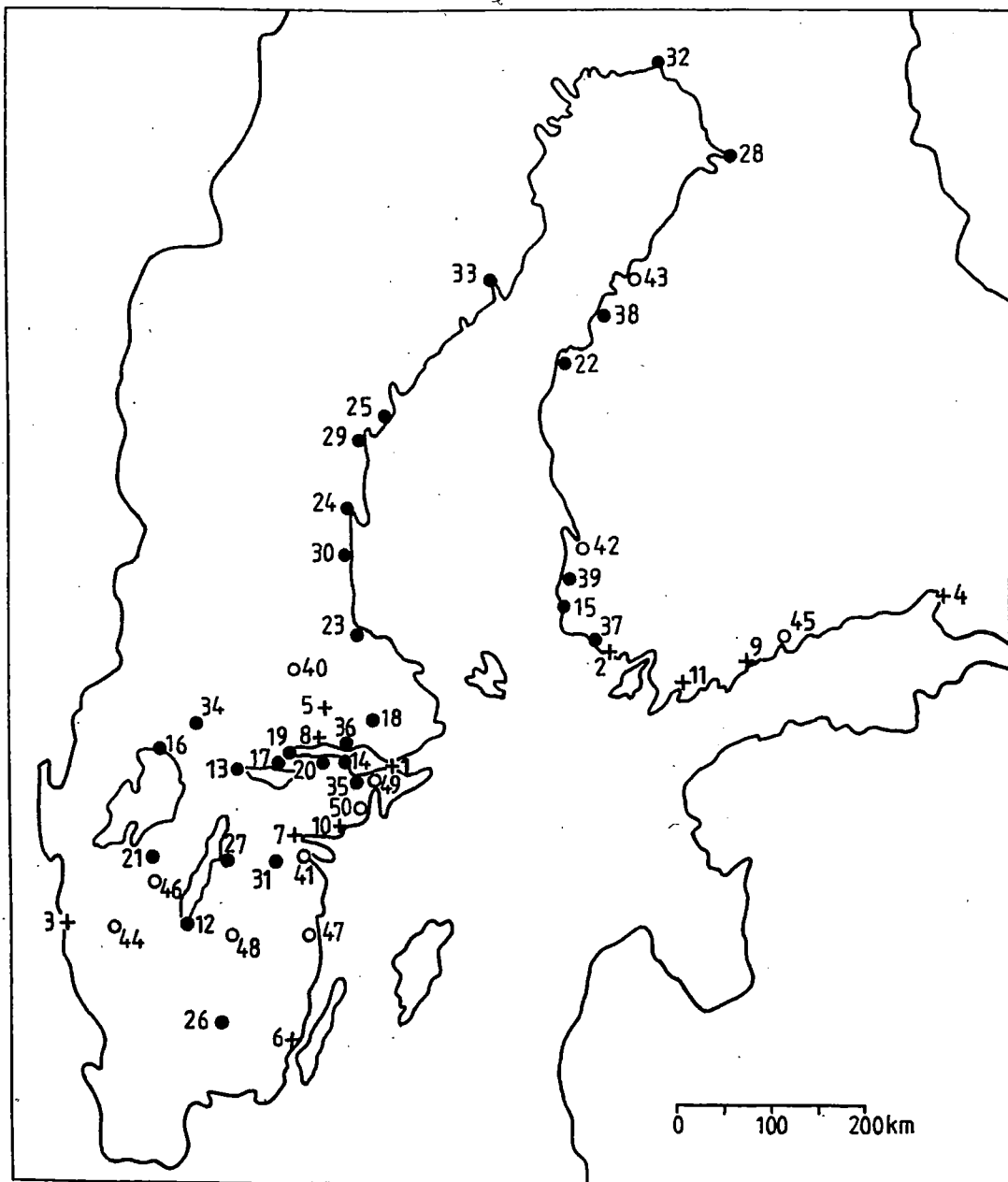
23 Ks. myös esimerkiksi Odhner 1867, s. 673.

valtakunnan itäisen osan kaupunkeihin nimitettiin kuninkaan edustaja jo suurvalta-ajan alkupuoliskolla, sillä viimeisenä esivallan kaitselmusta sai osakseen Porvoo, jonne hallitus toimitti oman miehensä 1658. Sen sijaan Ruotsin vanhoista kaupungeista 13²⁴ — eli noin neljännes koko määrästä²⁵ — jäi todennäköisesti ilman kuninkaallista pormestaria 1600-luvulla. Osittain tulos saattaa johtua lähdeaineiston puutteista²⁶, mutta ei kokonaan.

Osaan edellä mainituista kaupungeista ei ilmeisesti nimitetty kruunun määräyksestä pormestaria lainkaan²⁷, ja osa niistä oli vuoden 1647 rankijärjestyksen sijaluvun perusteella niin vähämerkityksellisiä, että niihin ei ehkä sen vuoksi edes suunniteltu kruunun edustajan nimittämistä. Suurvalta-ajan jälkipuoliskolla hallitus ei ollut yhtä kiinnostunut kehittämään kaupunkilaitosta kuin esimerkiksi 1620- ja 1640-luvulla. Päinvastoin 1600-luvun lopulla pieniä ja kitulaita kaupunkeja pyrittiin lakkauttamaan, eikä silloin myöskään ollut tarvetta nimittää kruunun valitsemaa pormestaria niihin. Oheisesta kartasta näkyy kuninkaallisten pormestareiden ilmaantumisen maantieteellinen jakautuminen.

-
- 24 SIR:n aineiston ja käytetyn kaupunkihistoriallisen kirjallisuuden perusteella ilman kuninkaallista pormestaria jäivät Ruotsissa seuraavat kaupungit (suluissa 1647 rankijärjestyksen sijaluku): Mariestad (21), Sigtuna (31), Öregrund (32), Norrtälje (33), Bogesund (40), Skänninge (42), Hjo (46), Skövde (47), Piitime (58), Luulaja (59), Alingsås (64), Vimmerby (65), Östhammar (67).
- 25 Vuoden 1647 rankijärjestyksen mukaan Ruotsissa oli vanhoja kaupunkeja 50 (mukana Enköping, jota ei mainita kyseisessä luettelossa, mutta joka oli edellä määritellyllä tavalla vanha kaupunki).
- 26 Kaikista kaupungeista ei ole tehty historiaa tai niissä esitetyt tiedot ovat puutteellisia.
- 27 Niinpä esimerkiksi Sigtunasta, Norrtäljestä ja Vimmerbystä ei SIR:n aineiston perusteella tunneta kuninkaallisen pormestarin nimittämiseen viittaavia tietoja reistratuurassa. — Ks. esimerkiksi RA RR 6.10.1647: 2855 (Sigtuna); 8.11.1664: 78–78v. (Norrtälje); 6.5.1673: 711–711v. (Vimmerby).

KARTTA 1 Kuninkaallisten pormestarien ilmaantuminen Ruotsi-Suomen vanhoihin kaupunkeihin suurvalta-ajalla. Kaupunkien numerointi: 1. Tukholma; 2. Turku; 3. Göteborg; 4. Viipuri; 5. Sala; 6. Kalmari; 7. Norrköping; 8. Västerås; 9. Helsinki; 10. Nyköping; 11. Tammisaari; 12. Jönköping; 13. Örebro; 14. Strängnäs; 15. Uusikaupunki; 16. Karlstad; 17. Arboga; 18. Upsala; 19. Köping; 20. Torshälla; 21. Skara; 22. Vaasa; 23. Gävle; 24. Hudiksvall; 25. Härnösand; 26. Växjö; 27. Vadstena; 28. Oulu; 29. Sundsvall; 30. Söderhamn; 31. Linköping; 32. Tornio; 33. Uumaja; 34. Filipstad; 35. Mariefred; 36. Enköping; 37. Naantali; 38. Uusikaarlepyy; 39. Rauma; 40. Hedemora; 41. Söderköping; 42. Pori; 43. Kokkola; 44. Borås; 45. Porvoo; 46. Falköping; 47. Västervik; 48. Eksjö; 49. Södertälje; 50. Trosa. Merkit: + = Ensimmäinen kuninkaallinen pormestari ilmaantunut vuosien 1621–1639 välillä; . = Vuosien 1640–1649 välillä; o = Vuoden 1649 jälkeen. Lähteet: Taulukko 1.

Ensimmäiset nimitykset (1621–1639) kohdistuivat etupäässä valtakunnan tärkeimpiin merenrantakaupunkeihin. Jaksolla 1640–1649 kruunun pormestarinimitysten painopiste siirtyi Pohjanlahden rannalla, Tukholman välittömässä läheisyydessä sijainneiden Uplannin, Södermanlandin ja Västmanlandin maakuntien sekä Turun ja Porin läänin kaupunkeihin. Vasta vuoden 1649 jälkeen alettiin kiinnittää huomiota pormestarinimityksiin näiden tärkeimpinä pidettyjen alueiden ulkopuolella.

Esivalta oli varhain yllättävän aktiivinen virkojen täytössä Suomessa. Tukholmaa ja Göteborgia lukuunottamatta Suomen tärkeimmät kaupungit Turku ja Viipuri saivat osansa kruunun mielenkiinnosta jo 1620-luvulla, mikä osoittaa selvästi, että näiden kaupunkien kehittämiseen pyrittiin kiinnittämään runsaasti huomiota sangen varhain. Esimerkiksi Ruotsin tärkeät tapulikaupungit Kalmari, Nyköping ja Norrköping joutuivat hallituksen tiukkaan syyniin jopa yli vuosikymmentä myöhemmin kuin Turku ja Viipuri. Myös pienet ja vähäpätöiset Suomen kaupungit joutuivat nimitysten kohteeksi jo aikaisemmin kuin vastaavat kaupungit Ruotsissa. Näin siitäkin huolimatta, vaikkei oteta huomioon jonkin verran epävarmoiksi²⁸ katsottavia Uudenkaarlepyyn (1629) ja Kokkolan (1634) pormestarinimityksiä.²⁹

Tätä aikaisemman tietämyksen valossa hieman yllättävää havaintoa voidaan pyrkiä selittämään monin tavoin: ensinnäkin Suomen kaupunkeihin suuntautunut kiinnostus saattoi johtua siitä, että täällä asiat olivat paljon heikommin kuin Ruotsissa. Kaupunkeja oli siis pakko elvyttää, jotta ne pystyisivät vastaamaan kruunun vaatimuksiin. Periaatteessa asia olisi saattanut olla Suomessa juuri näin, sillä useille emä-Ruotsin tärkeistä kaupungeista (Norrköping, Jönköping, Västervik, Kalmari, Arboga ja Sala) annettiin 1620-luvulla vuoden 1619 säännön mallin mukaiset privilegiot, joiden määräykset olivat huomattavasti uudenaikaisemmat kuin vanhan kaupunginlain normit. Monissa privilegiot saaneissa kaupungeissa erioikeuksien määräyksiä ryhdyttiinkin nopeasti toteuttamaan, joten siinä suhteessa esivallan tavoitteet eivät ainakaan kaikilta osin jääneet vain paperille. Suomen kaupungeille ei 1620- ja 1630-luvulla annettu samantyyppisiä privilegioita, joten tämä seikka saattaisi puoltaa oletusta valtakunnan itäisen osan kaupunkien "kehittymättömyydestä". Kuitenkin 1620-luvulla erityisohjeet saaneista kaupungeista useat joutuivat suuren hallinto- ja oikeuslaitosuudistuksen eteen 1630-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä. Ruotsin kaupungit eivät pikkutarkoista erioikeuksistaan huolimatta näytä olleen sen kehittyneempiä kuin Suomenkaan.

Kruunun puuttuminen varhaisessa vaiheessa nimenomaan Suomen tärkeimpien kaupunkien hallintomiesten valintaan johtui tuskin kaupunkien "alikehittyneisyydestä". Erityisesti Suomen korkeimmat hallintomiehet, kenraalikuver-

28 Syynä mainittujen kahden kaupungin pormestarinimitysten epävarmuuteen on se, että nimitykset on päätelty suoritettuna kruunun toimesta siksi, että kyseisillä henkilöillä oli aikaisemmin takanaan sellainen virkaura, joka antaa olettaa, että virkaan astumisen taustalla oli kruunu. – Ks. liite 7, numerot 56, 62.

29 Turusta ja Viipurista, ks. erityisesti Lehtinen 1961, s. 142–154; Karonen 1994a. Vaasan 1636 tapahtuneesta erityislaatusesta pormestarinimityksestä, ks. liite 7, numero 47. – Vrt. Halila 1942, s. 98. Hänen mukaansa "Suomen kaupunkeihin esivalta nimitti kuninkaallisia pormestareita yleensä suhteellisesti vähemmän määrätietoisesti kuin emämaahan. Suomen syrjäiset pikkukaupungit eivät yleensä joutuneet ... valtiovallan kontrollin ulottuville yhtä suurena määrin kuin kaupunkihallintopolitiikan "lempilapset", keskeiset merikaupungit.", vrt. myös Halila 1942, s. 94–95; Ericson 1985, s. 53.

nöörit, yrittivät voimaperäisesti kehittää kaupunkilaitosta. Vaikka ennen kaikkea 1640-luku oli tässä suhteessa vilkasta aikaa, niin se ei ollut ainoastaan Pietari Brahen ansiota. Aikaisemmat kenraalikuvernöörit Niilo Bielke ja Gabriel Pentinpoika Oxenstierna olivat tehneet hyvän pohjatyön ja saattaneet Suomen tärkeimmät kaupungit hallinnollisesti, taloudellisesti ja oikeudellisesti sellaiseen kuntoon, että ylipäätään oli mahdollista ryhtyä kehittämään muitakin kaupunkeja. Niinpä kuninkaalliset pormestarit saattoivat ilmaantua pieniin kaupunkeihin aiemmin Suomessa kuin Ruotsissa.³⁰

6.3 Nimitysten perusteet

Kuinka hallituksen onnistui vakuuttaa porvaristo ja kaupunkien maistraattien edustajat siitä, että heidän oli välttämätöntä saada kuninkaallinen pormestari? Hallituksen voimakas puuttuminen pormestarinimityksiin alkoi 1630-luvun jälkipuoliskolla. Vaikka kruunu oli jo aikaisemmin vaikuttanut eräiden kaupunkien johtomiesten valintaan, vasta vuodesta 1636 hallituksen nimitysten yhteydessä käyttämät sanamuodot jyrkkeneivät. Samalla kaupunkien johtoon valituille henkilöille annetut ohjeet muuttuivat aikaisempaa täsmällisemmiksi ja yksityiskohtaisemmiksi.³¹

Nimitysten kohdistumisen tähän aikaan aiheutti ennen kaikkea se, että vuoden 1634 hallitusmuoto ja seuraavana vuonna annettu maaherrojen ohjesääntö muuttivat käskynhaltija/maaherran asemaa. Nämä olivat aikaisemmin vastanneet käytännössä kaupunkien valvonnasta. Tästä lähtien maaherra ei osallistunut henkilökohtaisesti hallintoalueensa kaupunkien oikeudenhoitoon. Hovioikeuksien perustaminen oli tehnyt tämän valvonnan tarpeettomaksi. Maaherralla oli kuitenkin hallinnon kehittämisessä merkittävä rooli, mutta hänen henkilökohtaista paikallaoloaan raastuvanoikeuden ja maistraatin istunnoissa ei enää pidetty tarpeellisena. Maaherrasta tuli niin korkea virkamies, että paikallistasolle ulottuvaa käytännön kontrollia, persoonallista paikallaoloa, ei häneltä enää suoranaisesti edellytetty. Kruunu katsoi siitä huolimatta edelleen tarvitsevansa oman edustajansa tarkkailemaan kaupunkilaisten toimia. Porvaristolle oli kuitenkin kaupunginlaissa taattu oikeus hallintomiestensä vapaaseen vaaliin, minkä vuoksi hallitus ei periaatteessa voinut puuttua esimerkiksi pormestarinimityksiin ja sitä kautta vaikuttaa hallintoon ja oikeudenhoitoon.³² Toinen syy kuninkaallisten pormestarien ilmaantumiseen 1630-luvun jälkipuoliskolta alkavalle jaksolle on löydettävissä kaupunkien omista toimista. Näihin aikoihin kaupungit alkoivat itse pyytää kruunulta varoja maistraatin palkkaukseen³³. Jo vuoden 1636 valtiopäivillä anomuksia esitettiin, ja 1640-luvulla

30 Ks. Niilo Bielken ja Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan aikana toteutetuista uudistuksista ks. erityisesti Lehtinen 1961, s. 142–145; vrt. myös Karonen 1994a.

31 1620-luvun ja seuraavan vuosikymmenen alun melko ylimalkaisista ohjeista ks. esimerkiksi Corin–Sleman 1985, s. 226–227, 277–278, 473–474.

32 Sörndal 1937, s. 33–46, 53–59; Halila 1942, s. 37–43; Lehtinen 1961, s. 140–142; Ericson 1988, s. 38.

33 Tosin Turun maistraatti anoi jo 1633 säännöllistä vuosipalkkaa kruunulta, mutta Turku oli kruunun kehittämistoimien osalta muutenkin poikkeuksellinen kaupunki. – Halila 1942, s. 118; Ranta 1975, s. 577; Karonen 1994a, s. 85.

Aivan alkuvaiheiden jälkeen kruunun käyttämät sanamuodot ja käytännön toiminta muuttuivat huomattavasti, mikä johtui juuri siitä, että tämän jälkeen haluttiin puuttua nimenomaan *pormestarinimityksiin*. Nimitykset oli lain mukaan tehtävä yhteistyössä ainakin kaupungin pormestarin ja raadin kanssa. Presidentti- ja linnankreivinimityksistä luopuminen sinetöitiin vanhojen⁴⁰ kaupunkien osalta viimeistään 1640-luvun alussa, jolloin kaupunkipolitiikan kiistaton johtaja kansleri Oxenstierna totesi, ettei presidenttejä ollut enää syytä nimittää kaupunkeihin, vaan piti keskittyä pormestarinvaltakirjojen vahvistamiseen.⁴¹

Uusi linja näkyi kuitenkin jo 1638, kun Axel Oxenstierna vastasi maaherra Schering Rosenhanen kirjeeseen, jossa tämä käsitteli Norrköpingin kaupungin kehittämistä. Rosenhanen ehdotusten pohjalta hallitus oli katsonut järkeväksi määrätä Norrköpingiin pormestarin. Virkaan oli ajateltu oikeustieteen tohtori Daniel Figreliusta. Kansleri kuitenkin painotti maaherralle, että asia piti esittää kaupungin porvaristolle niin, että se ymmärtäisi nimityksen merkityksen kaupungin kehitykselle, ja ottaisi hänet mielihyvin vastaan.⁴² Pyrkimyksenä oli siis välttää konfliktia kaupunkilaisten ja kruunun välillä, varsinkin kun laki oli ensiksi mainittujen puolella. Figrelius sai viran, koska seuraavana vuonna annetun valtakirjan mukaan hän oli pormestari "*meidän puolestamme*". Toimenkuva määriteltiin yleisesti sellaiseksi, että hänelle kuuluivat asioiden toimeenpanotehtävät, jotka aikaisemmin olivat kuuluneet (kuninkaan) voudille.⁴³

Samoihin aikoihin hallitus ryhtyi käyttämään myös toista keinoa omien edustajiensa nimittämiseksi pormestareiksi. Kaupungeille alettiin tarjota etuisuuksia, joiden vastapalvelukseksi kruunu odotti myötämielistä suhtautumista ehdotuksiinsa. Holhoojahallitus käsitteli Nyköpingin kaupungin tilaa kirjeessään maaherra Knut Posselle vuonna 1638. Tuolloin todettiin, että Nyköping oli tärkeä tapulikaupunki, mutta sen pormestari ja raati hoitelivat lähinnä omia asioitaan kaupungin edusta välittämättä. Kaupungille kuitenkin myönnettiin julkisten rakennusten ylläpitoon ja maistraatin palkkaukseen kolmasosa kannetuista teuras- ja oluenpanoaksiiseista sekä tuulaakivero. Samalla todettiin, että kaupungin hallintoon ja oikeudenhoitoon oli saatava päteviä miehiä, minkä johdosta holhoojahallitus oli antanut Hans Larsinpoika Prytzille valtakirjan toimia pormestarina. Rivien välistä hallitus antoi maaherran ymmärtää, että asia oli arkaluontoinen kaupunginlain tarkkojen pormestarin valintaa koskevien määräysten vuoksi. Siksi maaherran toivottiin esittelevän asian maistraatille ja porvaristolle niin, että ne ottaisivat Prytzin pormestarikseen, mikä lopulta tapahtuikin.⁴⁴

Lisätulojen ja virkanimitysten yhdistäminen oli hallituksen taholta ovela

---

ti- nimitysten tausta oli samankaltainen: Aikaisemmin tuntematon virka, jonka täytön suhteen kaupunkilaisilla ei ollut mitään sanottavaa. – Ks. esimerkiksi RA SA PS 1640.

- 40 Tanskalta vallattujen alueiden kaupunkien erilliskehityksestä ks. myöhemmin luku IV.
- 41 Kuitenkin poikkeuksena oli ainakin Norrköping, jossa presidentin virka säilyi aina vuoteen 1680. Kun tointa Daniel Figreliuksen (ks. myöhemmin) kuoleman jälkeen täytettiin 1660-luvulla, niin tuolloin todettiin viran tarpeellisuutta epäilleille porvareille, ettei näillä ollut vaalioikeutta presidentin viran täytössä. – Odhner 1865, s. 186; SRP IX, s. 419 (11.10.1642); Helmfrid 1971, s. 247–248, 265–269. – Vrt. myös SRP VII, s. 474 (5.3.1639).
- 42 RA RR 28.4.1638: 429v.–430.
- 43 RA RR 1.3.1639: 144–144v.
- 44 RA RR 30.4.1638: 430v.–431; 29.1.1645: 187–188.

tempu, mitä oli käytetty hieman aikaisemmin Tukholman kehittämisessä.⁴⁵ Seuraavalla vuosikymmenellä keino tuli tutuksi pienemmissäkin kaupungeissa, minkä johdosta niiden hallintolaitoksen "kuninkaallistaminen" edistyi ripeästi.⁴⁶ Valitukset kaupungin yleisen talouden ja privilegioiden huonosta hoidosta olivat fraasi, jota myöhemminkin pormestarinimitysten yhteydessä usein toistettiin. Jyrkilläkään lausunnoilla ei ollut välttämättä vastinetta todellisuudessa, vaan ne saattoivat siirtyä asiakirjasta toiseen lähes "automaattisesti".⁴⁷

1640-luvulta tunnetaan ainoastaan pari esimerkkiä, joissa kruunu käytti kovia otteita omien pormestariehdokkaitensa nimittämiseksi. Yleensä kruunu pyrki pääsemään tavoitteisiinsa riitoja välttäen tekemällä tarjouksen, josta kaupunki ei voinut kieltäytyä. Mainitut tapaukset koskivat tärkeää maakaupunkia Arbogaa. Holhoojahallitus moitti 1642 Arbogan maistraattia, ettei se ollut ottanut kuuleviin korviinsa esivallan kehittämisehdotuksia. Kruunu oli päättänyt korjata tilanteen lähettämällä kaksi pormestaria kaupunkiin.⁴⁸ Mistään hienotunteisesta neuvottelusta ei ollut kyse, vaan suoranaisestä sanelupolitiikasta. Myös pari vuotta myöhemmin hallitsija ilmoitti Arbogan pormestarille ja raadille, että aikaisemmin Svean hovioikeuden notaarina toiminut Johan Gubbart oli määrätty hoitamaan avoimeksi tullutta pormestarinvirkaa.⁴⁹

Kuninkaallisille pormestareille annetut valtakirjat olivat tavallisesti melko lyhyitä ja muodoltaan yleisluonteisia. Toimenkuvaus oli usein ylimalkainen. Tässä suhteessa eräänlaiseksi malliksi muodostui Jacob Lithmanille 1641 annettu valtuutus toimia Örebron pormestarina. Valtakirjan mukaan maaherran sekä vouden tuli lain mukaan osallistua kaupungin hallintaan. Mutta koska he eivät muiden virkatöidensä vuoksi ehtineet näin tehdä, Lithman nimitettiin kuninkaan edustajaksi. Hänen tuli hoitaa virkaa muiden pormestarien kanssa sekä vaalia käsityötä ja kauppaa. Lisäksi hänelle annettiin erillinen ohje tehtävänhoidosta.⁵⁰ Todennäköisesti kuninkaalliset pormestarit saivat yleensäkin

45 Ericson 1988, s. 96–98.

46 Suomesta ks. esimerkiksi Karonen 1994a, s. 42–43; Halila 1943a, s. 40–41; Ranta 1981, s. 103.

47 Vrt. esimerkiksi holhoojahallituksen kirje Norrköpingin pormestarille ja raadille 1640, jossa valiteltiin sitä, että kaupunki ei ollut kehittynyt odotetusti, vaikka se oli saanut "*monia hyviä määräyksiä, sääntöjä ja vapautuksia*". Myös kaupungin oikeudenhoitoa, kauppaa ja järjestystä oli laiminlyöty, mikä johtui esivallan mukaan joko hallinnon johtomiesten epäpätevyydestä tai siitä, että he paneutuivat liikaa omiin tehtäviinsä. Tämä johti kaupungin edun kärsimiseen. Pätevien miesten puutteen vuoksi hallitus nimitti avoimena olleeseen rakennuspormestarin virkaan entisen sotakollegion viskaalin Olof Hisingin. — RA RR 9.9.1640: 898v.–900.

48 RA RR 25.4.1642: 507v.–508; ks. myös SRP IX, s. 248, 251.

49 RA RR 30.6.1644: 790–790v., 793–794v. — Ilmeisesti nämä tapahtumat ovat saaneet Arbogan historian kirjoittajan Carl-Fredrik Corinin (1978, s. 228) lausumaan, että hallituksen mielestä "*todellista järjestystä ei kaupungeissa voitaisi saavuttaa niin kauan kuin pormestarinvirkoja hallitsivat porvarit*".

50 RA RR 5.10.1641: 1055v.–1056v. Lithmanin valtuutuksen sanamuodot kopioituivat ainakin seuraavien kaupunkien pormestareille annettuihin valtakirjoihin: RA RR 5.10.1641: 1056v. (Västerås); 2.11.1641: 1237–1238 (Strängnäs); 17.9.1642: 1033–1033v. (Karlstad); 20.5.1643: 540–541v. (Upsala); 30.6.1644: 793–794v. (Arboga); 6.7.1644: 927v.–928v. (Köping); 29.1.1645: 187–188; 28.2.1645: 377v.–379 (Nyköping); 22.4.1646: 645v.; 29.7.1646: 1355–1356 (Turku); 23.12.1646: 2349v.–2351 (Härnosand); 6.4.1647: 766–767v. (Sundsvall); 13.4.1647: 878–879 (Växjö); 17.4.1647: 929v.–931 (Söderhamn); 30.6.1647: 1464v.–1466 (Oulu); 28.11.1648: 281–282v. (Viipuri); 15.1.1648: 29v.–30v. (Uumaja); 14.10.1648: 120–122 (Filipstad); 31.3.1649: 501–502v. (Kalmari); 29.8.1649: 497–498 (Örebro); 30.10.1649: 361v.–363 (Härnosand); 20.6.1649: 430v.–433 (Mariefred); 20.12.1649: 983v.–985v. (Enköping);

seikkaperäisen erikoismuistion työtä varten. Niitä ei kuitenkaan ole säilynyt valtakunnan reistratuuran yhteydessä Lithmanille annettua lukuunottamatta. Siksi on paikallaan tarkastella asiakirjaa hieman tarkemmin. Ohjeen mukaan Lithmanin piti huolehtia seuraavista asioista:⁵¹

1. Oikeudenhoidon sujumisen valvonta.
2. Kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen virkojen täyttäminen pätevillä miehillä, jotta toiminta sujuisi tehokkaasti.
3. Kaupunkien privilegioiden valvonta ja vaaliminen.
4. Kaupankäynnin tarkkailu; lisäksi oli katsottava, että kaikilla oli tietty elinkeino.
5. Kaupungin tulojen valvonta (ks. myös kohta 10).
6. Kaupungin rakennuskannan kunnon valvonta ja autiotonttien käyttöönotto.
7. Katujen puhtauden tarkkailu.
8. Paloturvallisuudesta huolehtiminen ja siitä annettujen ohjeiden noudattamisen valvonta.
9. Leipurien, teurastajien ja oluenpanijoiden tuotteiden ohjeiden ja hinnaston mukaisen myynnin silmälläpitäminen.
10. Kaupungin tulojen silmälläpito.
11. Kirkontarkastusmiesten kanssa valvottava kirkon tuloja.
12. Maaseudulla majailleiden rauta-alan käsityöläisten kaupunkiin muuttamisen valvominen.
13. Kaupungin kosken silmälläpitäminen.

Mikäli tehtävät määriteltiin kaikkialla samanlaisiksi, ja jos toimenhaltijat todella ottivat työnsä vakavasti – kuten monin paikoin näyttää tapahtuneen –, on varmaa, että kaupunkilaisten valvonta ja yleinen silmälläpito tiukkeni tuntuvasti pormestarinimitysten myötä.

Kuninkaallisten pormestarien palkkaus on herättänyt runsaasti keskustelua aikaisemmassa tutkimuksessa. Pormestareita on pidetty kruunun edustajina nimenomaan silloin, kun palkka on maksettu valtion kassasta.⁵² Henkilöstömenosääntöjen (*personalstater*) mukaan kruunu maksoi enimmillään palkkaa vuonna 1650 yhdelle presidentille (Kalmari), yhdelle linnankreiville (Göteborg) ja kymmenelle vanhojen kaupunkien pormestarille.⁵³

Kruunun osallistumisesta palkkakustannuksiin mainitaan valtakirjoissa ensimmäisen kerran vasta 1641⁵⁴, mutta palkkaetujen mainitseminen yleistyi

27.2.1650: 296–297 (Hedemora); 7.11.1650: 328–329 (Söderköping); 31.12.1651: 838v.–839v. (Upsala); 15.9.1652: 1619v.–1620v. (Borås); 29.11.1654: 2027v.–2029v. (Jönköping).

51 RA RR 7.4.1641: 279v.–281.

52 Esimerkiksi Eino E. Suolahti (1946, s. 152) mainitsee, että "Erikoiseksi eduksi oli sitä paitsi katsottava, että tällaiset porvariston johtomiehet (pormestareiksi ryhtyvät) omasivat tietyn pääoman, jonka turvin heidän oli mahdollista suorittaa tehtäviinsä kunnialla tarvitsematta vedota valtiokassan apuun ja hyöänsuopaisuuteen." Myös Lars Ericsonin (1985, s. 53 ja 1988, s. 38) tekstistä saa käsityksen, että kruunu maksoi kuninkaallisten pormestareiden palkat.

53 Kruunun vuonna 1650 Turun ja Viipurin pormestareille maksamat palkat olivat tosin vain väliaikaisratkaisu, sillä maksatusta sovellettiin ainoastaan yksi vuosi. – RA SA PS 1650, ks. myös henkilöstömenosäännöt 1639 (erikoishenkilöstömenosääntö), 1640, 1643. – Vrt. Gaunt 1975, s. 76–77.

54 Tuolloinkin kyseessä oli poikkeustapaus ja itse asiassa tutkimuksesta poisrajattu kaupunki Falun. Henkilöstömenosäännöissä palkkauksesta mainitaan ensimmäisen kerran 1638, jolloin kyseessä olivat poikkeukselliseksi katsottavat Kalmari (presidentti) ja Helsinki. – RA

vasta pari vuotta myöhemmin. Tuolloin Upsalaan nimitetylle pormestarille luvattiin 500 hopeataria vuodessa, se tuli maksaa *kaupungin varoista*.⁵⁵ Myöhemminkin kruunu tavallisesti edellytti, että kaupunki pystyisi itse hoitamaan henkilöstönsä elatuksen.⁵⁶

Valtion suora tuki pormestarin palkkaukseen oli todellisuudessa harvinaista. Ensimmäisen kerran varmoja tietoja siitä, että kuninkaallisen pormestarin palkan maksoi kruunu, on vuodelta 1638, jolloin Helsingin pormestariksi nimitetylle Anders Larsinpoika Ehrendtille maksettiin korvausta valtion kassasta.⁵⁷ Toisinaan palkka määrättiin suoritettavaksi puoliksi valtiolta ja puoliksi kaupungin omasta kassasta. Tällaisia tapauksia ei kuitenkaan tunneta kovin useita.⁵⁸

Lähes poikkeuksetta pormestarinimitykset, joissa kruunu osallistui palkanmaksuun, koskivat pieniä ja taloudelliselta perustaltaan heikkoja kaupungeja. Sen sijaan tärkeille tapulikaupungeille ja suurille maakaupungeille erityistukea ei myönnetty. Näin ollen arvelut kuninkaallisten pormestarien nimittämisen liittymisestä hallituksen myöntämään suoraan tulotukeen eivät vaikuta perustelluilta. Sen sijaan hallitus käytti toista keinoa, eli edellä jo sivuttua erilaisten aksiisi- ja muiden kulutusverojen tuoton myöntämistä kaupungeille. Niistä kertyneet varat piti pääsääntöisesti käyttää juuri maistraatin ja sen alaisten virkamiesten palkkaukseen. Nämä maksut olivat kuitenkin luonteeltaan paremminkin kaupungeille myönnettyjä privilegioita eivätkä hallituksen tapauskohtaiseen harkintaan perustuvia avustuksia. Kaiken kaikkiaan palkkaukseen osallistuminen oli nimenomaan suurvalta-ajan alun ilmiö Ruotsi-Suomen vanhoissa kaupungeissa, sillä vuoden 1650 henkilöstömenosäännön jälkeen ei tunneta ainuttakaan tapausta, joissa mainittaisiin valtiovallan suoraan osallistuneen pormestareiden (saati muiden virkamiesten) palkkaukseen.⁵⁹

6.4 Kuninkaallisten pormestarien toiminta

C. T. Odhnerin mukaan kaupungit pettyivät varsin pian kuninkaallisiin pormestareihin: "*Tiukkuus, jolla uudet juridisen koulutuksen saaneet ja järjestykseen tottuneet hallintomiehet harjoittivat valvontaa tuntui epämieluisalta aikaisempaan leväperäisyyteen verrattuna*."⁶⁰ Odhner luonnollisesti kärjistää päätelmänsä. Toisaalta hän

RR 30.6.1641: 636v.–638; SA PS 1639 (erikoismenosääntö); liite 7, numero 64.

55 RA RR 20.5.1643: 540–541v.

56 Ks. esimerkiksi RA RR 30.6.1644: 793–794v. (Arboga); 6.7.1644: 927v.–928v. (Köping); 29.1.1645: 187–188, 28.2.1645: 377v.–379 (Nyköping); 31.1.1645: 208–208v. (Örebro); 20.6.1645: 1038–1039v. (Tukholma); 29.7.1646: 1355–1356 (Turku); 11.4.1648: 611v.–613 (Torshälla ja Eskilstuna); 14.10.1648: 120–122 (Filipstad); 31.3.1649: 501–502v. (Kalmari); 29.8.1649: 497–498 (Örebro); 30.10.1649: 361v.–363 (Härnösand); 7.11.1650: 328–329 (Söderköping); 15.9.1652: 1619v.–1620v. (Borås); 29.11.1654: 2027v.–2029v. (Jönköping).

57 Karonen 1994a, s. 134–135. Seuraavat varmat tiedot ovat vasta vuodelta 1647, jolloin muun muassa Salan pormestarille myönnettiin palkka valtiolta. — RA RR 3.4.1647: 740–741; ks. myös RA RR 14.12.1647: 3215–3217 (Gävle); 15.1.1648: 29v.–30v. (Uumaja).

58 Ks. esimerkiksi RA RR 13.4.1647: 878–879 (Växjö); 17.4.1647: 929v.–931 (Söderhamn); 30.6.1647: 1464v.–1466 (Oulu); 31.12.1651: 838v.–839v. (Upsala).

59 RA SA PS 1662, 1670, 1680, 1696, 1700, 1710. — Tanskalta vallatuilla alueilla noudatetusta poikkeavasta politiikasta, ks. luku IV.

60 Odhner 1867, s. 674.

osoittaa useiden esimerkkien avulla, kuinka kuninkaallinen pormestari ja paikallinen väestö joutuivat vastatusten. David Gaunt on epäillyt esimerkkien kattavuutta.⁶¹ Eri käsitysten ristiriitaisuuteen voi etsiä ratkaisua tarkastelemalla sitä, mitä kuninkaalliset pormestarit kaupungeissa todella saivat aikaan. Selväähän on, että kruunu ei työntänyt omia miehiään virkoihin ainoastaan peukaloita pyörittelemään ja ilkeyttään ryöväämään kauppiaiden paikat kaupungin johdosta. Asiaa on mahdollista Ruotsin osalta vain sivuta, ja Suomea koskien tekijä on jo aikaisemmassa tutkimuksessa selvittänyt suurvalta-ajan alkupuolen tilannetta.⁶²

Kaikkein tärkein tehtävä kuninkaallisilla pormestareilla oli jo edellä esitellyssä Jacob Lithmanin muistiossa etusijalla ollut oikeudenhoidon ja hallinnon valvominen ja tehostaminen. Tyypillinen kuninkaallisen pormestarin saapumisen jälkeinen ilmiö oli juuri erilaisten hallinnollisten ja oikeudenhoidollisten uudistusten voimaansaattaminen.

Göteborgin ensimmäisen presidentin, virkaan Aksel Oxenstiernan suosituksesta nimitetyn Peder Erikipojan, toiminta oli Helge Almquistin mukaan merkittävää juuri näillä aloilla. Presidentti arvosteli kärkevästi hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa, mistä kehkeytyi voimakkaita jännitteitä hänen ja muun maistraatin välille. Asiantilan parantamiseksi presidentti esitti 1637 muun muassa neljän raatimiehen erottamista ja Tukholman mallin mukaisen kämnerinoikeuden perustamista.⁶³ Viimein pari vuotta myöhemmin maistraatti jaettiin Tukholman mallin mukaisesti kolmeen kollegioon.⁶⁴

Norrköpingin 1638 oikeuspresidentiksi (oikeuspormestariksi) valittu oikeustieteen tohtori Daniel Figrelius uudisti kaupungin hallintolaitosta huomattavasti. Hän laati muun muassa erityiset oikeudenhoitosäännöt, joita alettiin vuonna 1641 noudattaa kämnerinoikeudessa.⁶⁵

Örebrossa Jacob Lithman pyrki toimimaan hänelle annettujen käskyjen mukaisesti. Lithman teki kaupungille erityisen oikeudenkäyntisäännön, määräsi kaupankäynnin tapahtumaan tietyssä aikana ja tietyssä paikassa, edisti käsityötä, rajoitti häiden sekä pitojen ylellisyyttä ja niin edelleen. Palkaksi toiminnastaan hän sai sekä porvariston että maistraatin vihat niskoilleen, ja ennen pitkää hänet siirrettiin toiselle seudulle.⁶⁶

Upsalan johtoon 1643 valittu oikeustieteen tohtori Elias Mörck jakoi maistraatin kolmeen kollegioon. Samassa yhteydessä kämnerinoikeuden toimintaa tehostettiin siten, että se määrättiin pitämään istuntojaan kaksi kertaa

61 Odhner 1867, s. 675–676; Gaunt 1975, s. 162. — Konfliktien korostamisesta, ks. erityisesti Ericson 1985, s. 52–57; Ericson 1988, s. 38–41. — Vaikka vastustusta usein esiintyikin, ei se silti useinkaan estänyt pormestaria hoitamasta virkaa kuolemaansa. — Odhner 1867, s. 675; Helmfrid 1963, s. 279, 614–618; Helmfrid 1971, s. 249–250 (Olof Hising); Odhner 1867, s. 675; RA RR 29.1.1645: 187–188 (Hans Prytz).

62 Karonen 1994a; ks. myös Gaunt 1975, s. 164; vrt. esimerkiksi Ericson 1988, s. 38, 41; Olsson 1988, s. 35, 88–103.

63 Almquist 1929, s. 150–151, 341, 342–345.

64 Almquist 1929, s. 344–353.

65 Helmfrid 1963, s. 598–599, 601, 605.

66 Odhner 1867, s. 675. Myös maaherra Gustaf Leijonhufvud valitti 1643, että Lithman ei noudattanut sääntöjä, minkä lisäksi hän teki kaikki asiat yksin ja omin päin. Kuitenkin vielä 1645 kruunu määräsi kaupungin maksamaan Lithmanille tämän pyynnöstä 400 hopeatalaria vuodessa. — SRP X, s. 123; RA RR 31.1.1645: 208–208v.

viikossa, kun taas raastuvanoikeuden piti kokoontua tuosta lähtien kerran viikossa.⁶⁷

Enköpingin ensimmäinen kuninkaallinen pormestari Bengt Joeninpoika Arhusius astui virkaansa 1649. Hän ryhtyi välittömästi järjestelemään kaupungin oikeus- ja hallintolaitosta. Vielä samana vuonna kaupungin aikaisemmin hyljaiseloa viettänyt kämnerinoikeus elvytettiin, ja pormestari oli itse paikalla johtamassa sen kokouksia.⁶⁸

Jo nämä kuninkaallisten pormestarien läpiviemät uudistukset kertonevat riittävän selvästi siitä, kuinka systemaattisesti kruunu yritti kehittää kaupungeja. Tukholman mallin mukainen kehitystyö kollegiojakoineen, kämnerinoikeuksineen ja erityisine oikeudenhoitosääntöineen on tästä oiva osoitus. Muun muassa kämnerinoikeuden toiminnan tehostamiseen tähdänneet toimenpiteet kertovat oikeuslaitoksen kaksiportaistamisen olleen edelleen yhtä lähellä hallituksen päättäjien sydäntä kuin vielä 1619 säännön laatimisen aikoihin.

Kehitys kertoo toisaalta ongelmista uudistusten siirtämisessä eri puolille valtakuntaa. Kuten kuninkaallisten pormestarien ilmaantumisen yhteydessä on havaittu, joutuivat 1620-luvun alussa privilegiot saaneet kaupungit jo noin parinkymmenen vuoden päästä uudestaan esivallan suurennuslasin alle.

Voidaan tehdä johtopäätös, että ensin kruunu yritti viedä uudistuksia läpi yleisellä ohjeella (1619 sääntö), sen jälkeen yksityisillä määräyksillä (vuoden 1620 privilegiot). Kun tulokset eivät kaikilta osin tyydyttäneet hallitusta, niin 1630-luvun jälkipuoliskolla ja seuraavalla vuosikymmenellä privilegioita käytettiin lähinnä vain pienten ja vastaperustettujen kaupunkien kehittämiseen. Sen sijaan samaan aikaan isoja ja merkittäviksi katsottuja kaupungeja – rankijärjestys kertoo kruunun arvostuksesta – lähestyttiin uudella tavalla: niihin lähetettiin kruunun vahtikoiriksi ja piiskureiksi kuninkaallisella valtakirjalla varustettuja miehiä, kuninkaallisia pormestareita. Suomessa tätä linjaa oli noudatettu jo aikaisemmin suurimmissa kaupungeissa Turussa ja Viipurissa, ja varsinkin Turussa tulokset olivat jo ennen 1640-lukua vakuuttavia.

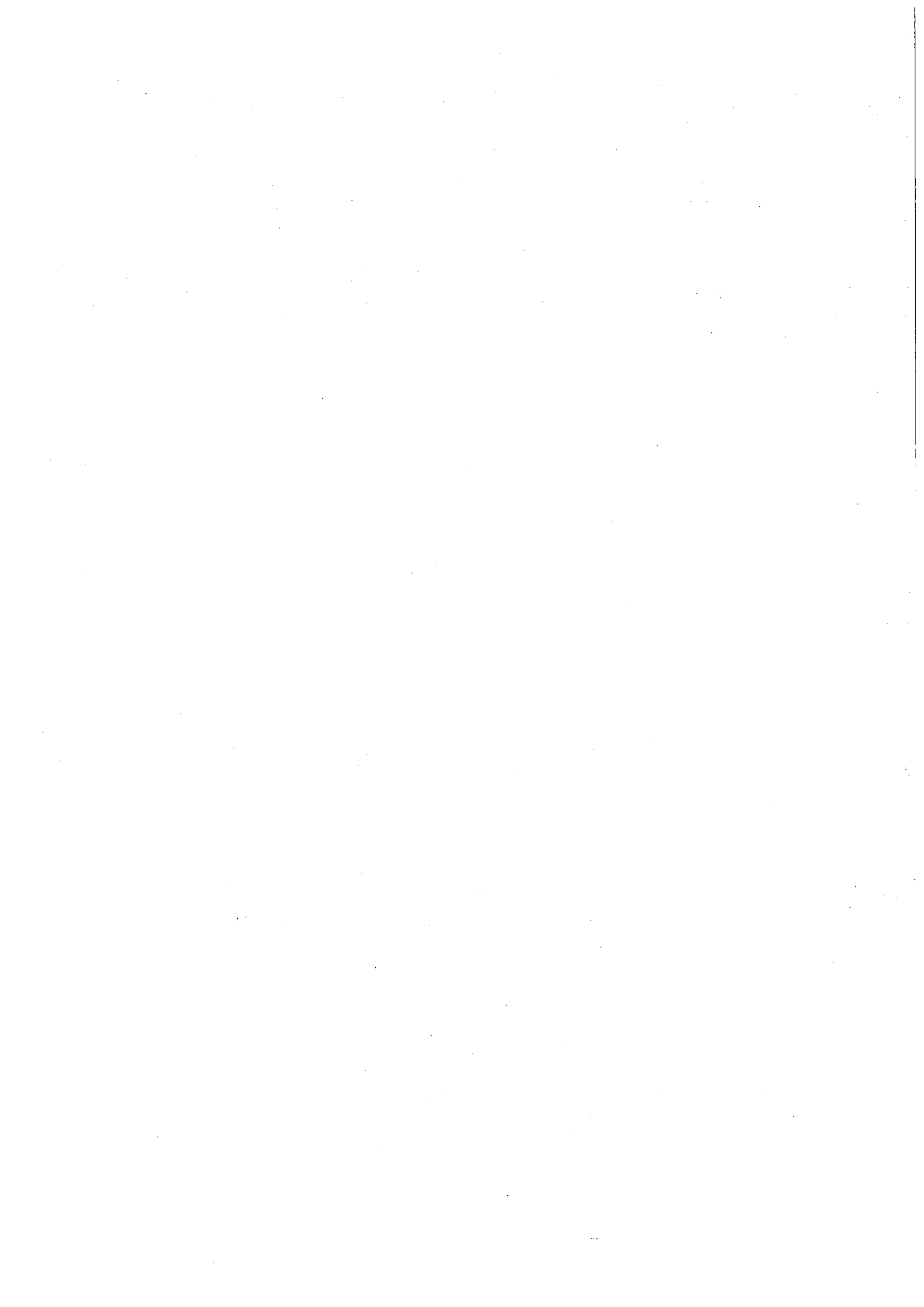
Odhnerin lausunto uuden järjestyksen valvojen harjoittamasta tiukasta tarkkailusta pitää osittain paikkaansa. Mutta olivatko kuninkaalliset pormestarit Suomessa juridisen koulutuksen saaneita oppineita miehiä, kuten he Ruotsin useissa kaupungeissa olivat?

6.5 Suomen vanhojen kaupunkien kuninkaalliset pormestarit sosiaaliryhmänä

Seuraavassa tarkastellaan Suomen vanhojen kaupunkien kuninkaallisia pormestareita. Oheisissa taulukoissa suurvalta-aika on käsittelyn helpottamiseksi ja ajallisen muutoksen toteamiseksi jaettu kahtia. Nimityksiä, virkaeroja yms. koskevat tiedot on laskettu miesten nimitysajankohdasta lukien. Suomen tuloksia verrataan lisäksi kolmen ruotsalaisen kaupungin (Upsala, Norrköping ja

67 Herdin 1927, s. 49, 51–53; Petré 1958, s. 20, 232–233, 253. — Myös Mörckin seuraajat olivat K. W. Herdinin (1927, s. 60–66, 78–83) mukaan aktiivisia hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittäjiä.

68 Ljung 1963, s. 290–291.

kaksi kolmesta suurvalta-ajalla virkaan astuneista pormestareista sai kruunun tuen valinnalleen. Helsingissä niin kävi lähes yhtä usein, mutta Viipurissa hallitus puuttui nimityksiin vain noin kolmasosassa tapauksista. Suomen kaupungeista kaikkein eniten kruunun ikeen alla oli Rauma, jossa suurvalta-ajalla pormestarina toimineista 13 miehestä peräti yhdeksän oli työnnetty virkaan esivallan toimesta. Muut Turun ja Porin läänin pikkukaupungit olivat tässä suhteessa melko tyypillisiä suomalaisia kaupungeja, tosin vähäisen Naantalin kehitykseen hallitus ei suuremmin kiinnittänyt huomiota.

Pohjanmaalla kuninkaallisten pormestarien nimittäminen vaihteli kaupungeittain huomattavasti enemmän kuin Turun ja Porin läänissä. Oulua voidaan pitää suuremmista kaupungeista kaikkein "itsenäisimpänä", sillä siellä ei ilman porvariston ja raatimiesten omaa valintaa pormestariksi päässyt kuin kaksi miestä. Nämäkin ulkopuoliset ehdokkaat erotettiin tehtävistään nimenomaan porvariston kovan painostuksen vuoksi. Tämä antaa selviä viitteitä siitä, että porvariston hallinnollinen vaikutus Oulussa oli kaikkein suurin Suomen kaupungeista.

Uudessakaarlepyyssä tilanne on sikäli kaksijakoinen, että suurvalta-ajan alkupuolella kruunu pystyi aika tavalla vaikuttamaan kaupungin pormestarivalintoihin. Sen sijaan ajanjakson lopulla virkaan tulleista ei yksikään läpäissyt vaalia ilman kaupunkilaisten nimenomaista ennakkosuostumusta. Samaan aikaan naapurikaupunki Kokkolassa ei yksikään pormestari tullut pelkästään porvariston tahdosta, sillä kaikkia oli vähintään maaherra voimakkaasti tukenut.

Pelkät numerot eivät välttämättä kerro koko totuutta, sillä usein kuninkaan avulla virkaansa valittu pormestari oli tuttu kaupungissa jo ennestään. Esimerkiksi Vaasassa oli näin useita kertoja. Tyypillistä olikin, että vieraita miehiä – varsinkaan suurvalta-ajan jälkipuoliskolla – ei Suomessa juuri nimitetty pormestareiksi. Yleensä pormestari oli toiminut seudulla aikaisemmin raatimiehenä tai vaikkapa lainlukijana, joten yhteisö tunsi uuden esimiehensä. Kaikkein suurimmat nimitysriidat Suomessa syntyivät yleensä juuri silloin, kun kaupunkiin nimitettiin paikallisyhteisön tapoja tuntematon tai niitä voimakkaasti muuttamaan pyrkinyt henkilö.⁷⁰

Aikaisempi tutkimus on voimakkaasti korostanut, että kruunun tavoitteena oli oikeudenhoidosta ja hallinnosta vastaavien miesten koulutustason nostaminen. On todettu, että Turun akatemian perustamisella on ollut suuri vaikutus kehitykseen. Aimo Halilan mukaan "*Vuosisadan lopulla saattoi käytännössä vain verraten harvojen pienten kaupunkien pormestariksi päästä henkilö, jolla ei ollut lainopillista sivistystä, nimenomaan yliopistossa hankittua, ja samaa voi sanoa suurten kaupunkien raatimiestenkin toimista.*"⁷¹ Vanhojen kaupunkien kuninkaallisten pormestarien aikaisempi tehtävä tai koulutus näkyy taulukoista 4–5.

70 Ks. esimerkiksi Kröger Oulussa, Timme ja Ilkka Raumalla. – Ks. esimerkiksi Karonen 1994a, s. 157, 171; Jaakkola 1914; Halila 1942, s. 97; luku III.7; vrt. myös Lehtinen 1955.

71 Halila 1942, s. 77–78, lainaus s. 77. Ks. myös esimerkiksi Suolahti 1946, s. 152.

TAULUKKO 4 Suomen vanhoihin kaupunkeihin suurvalta-ajalla nimitettyjen kuninkaallisten pormestareiden aikaisemmat tehtävät ja koulutus ennen virkaan astumista. Lähteet: Liite 7.

Aikaisempi toimi	1620–1660	1661–1718	Yhteensä
Kruunun virka	21	17	38
Oikeuslaitos ⁷²	(8 ⁷³)	(9 ⁷⁴)	(17)
Muu	(13 ⁷⁵)	(8 ⁷⁶)	(21)
Kaupungin virka	4	11 ⁷⁷	15
"Ylioppilas"	6	2	8
Kauppias	9	0	9
Muu/tuntematon	5	4 ⁷⁸	9
Yhteensä	45	34	79
(Yliopistossa opiskelleet yhteensä)	11	24	35

TAULUKKO 5 Upsalaan, Norrköpingiin ja Linköpingiin suurvalta-ajalla nimitettyjen kuninkaallisten pormestareiden aikaisemmat tehtävät ja koulutus ennen virkaan astumista. Lähteet: Herdin 1927; Helmfrid 1963; Helmfrid 1971; Kugelberg 1946.

Aikaisempi toimi	1620–1660	1661–1718	Yhteensä
Kruunun virka	5	12	17
Oikeuslaitos	(3)	(2)	(5)
Muu	(2)	(10)	(12)
Kaupungin virka	1	4	5
"Akateeminen"	2	0	2
Kauppias	1	0	1
Muu/tuntematon	1	1	2
Yhteensä	10	17	27
(Yliopistossa opiskelleet yhteensä)	4	10	14

Noin puolet koko suurvalta-ajalla virkaan valituista oli aikaisemmin toiminut kruunun viroissa. Yllättävän moni heistä tuli tehtävään oikeuslaitoksen ulkopuolelta, sillä yli 50 prosenttia oli valtion virasta pormestariksi nimitettyjä. Valtion leivistä ja oikeuslaitoksen ulkopuolelta tulleista suuri osa päättyi pormes-

72 Tarkoittaa maaseudulla oikeuslaitoksen piirissä toimineita henkilöitä kuten lainlukijoita ja kihlakunnanoikeuden pöytäkirjanpitäjiä. Sen sijaan kaupunkituomioistuimissa aikaisemmin toimineet on laskettu kaupungin virkamiehiksi.

73 Viisi opiskellut yliopistossa.

74 Kahdeksan opiskellut yliopistossa.

75 Kaksi opiskellut yliopistossa.

76 Neljä opiskellut yliopistossa.

77 10 opiskellut yliopistossa.

78 Yksi opiskellut yliopistossa.

tariksi aikakauden alkupuolella, mutta siitä huolimatta myös jaksolla 1661–1718 heidän määränsä oli huomattava. Tällä tavoin pormestariksi valittujen koulutus-taso oli yleisesti ottaen alhaisempi kuin oikeuslaitoksen piiristä tulleilla. Erityi-sen hyviä paikkoja pormestarin virkaa silmällä pitäen olivat elinkeinoelämän valvontaan⁷⁹ sekä lääninhallintoon liittyvät tehtävät⁸⁰.

Toiseksi suurin ryhmä olivat aikaisemmin kaupungin viroissa toimineet miehet. Aina hallituksen valtakirjalla varustettu pormestari ei ollut tuttu, sillä saattoi käydä niin, että kaupungin etumieheksi nimitetty henkilö oli toiminut vi-rassa jossain muussa kaupungissa.

Muiden ryhmien osuus pormestareiksi nimitetyistä koko suurvalta-ajalla on merkittävästi pienempi. Vuosina 1661–1718 kruunu ei enää nimittänyt virkoi-hin kauppiaita: 1620–1660 heitä oli toiseksi eniten heti kruunun tehtävistä tullei-den jälkeen. Tämä on tulkittavissa esivallan pyrkimyksiksi kohottaa muodollisia pätevyysvaatimuksia. Yliopistossa opiskelleita oli suurvalta-ajan alun kuninkaal-lisista pormestareista vain joka neljäs, mutta aikakauden lopulla kolme neljästä. Muutos johtuu lähinnä siitä, että 1600-luvun jälkipuoliskolla akateemisia opinto-ja harjoittaneita oli enemmän tarjolla: "hyvistä miehistä" ei ollut enää pulaa. Siksipä kauppiaat saivat keskittyä siihen mitä parhaiten taitoivat eli kaupan-käyntiin.⁸¹

Ruotsalaisissa kaupungeissa kruunun viroista tulleiden osuus oli vielä-kin suurempi kuin Suomessa. Yhteensä lähes 2/3 kuninkaallisista pormestareista oli aikaisemmin nauttinut valtion leipää. Heistä valtaosa tuli kuten Suomessakin nimenomaan oikeuslaitoksen ulkopuolelta. Valtakunnan eri puolilla noudatettiin siis jotakuinkin samanlaisia valintakriteerejä.

Sen sijaan kuninkaallisten pormestareiden tausta ja koulutus vaihteli suuresti. Yli viisi kuninkaallista pormestaria suurvalta-ajalla saaneista kaupun-geista (Turku, Viipuri, Uusikaupunki, Rauma, Vaasa, Kokkola ja Helsinki). Tu-russa kolmasosa nimitetyistä oli aikaisemmin toiminut kaupungin omissa virois-sa ja noin neljäsosa kruunun oikeuslaitoksen toimissa. Viipurissa oman kaupun-gin pojat olivat vielä hallitsevampia, sillä lähes puolet kuninkaallisista pormesta-reista tuli kaupungin virasta.

Muissa kaupungeissa tilanne ei ollut läheskään yhtä hyvä – mikäli katsotaan, että aikaisempi toiminta kaupungissa oli selvä etu viranhoidossa. Uudessakaupungissa kahta lukuunottamatta kaikki kuninkaalliset pormestarit tulivat joko maaseudun tuomariviroista tai Turun oikeuslaitoksen piiristä. Sen sijaan Vaasa ja Kokkola olivat selvästi kruunun tehtävistä tulevien suosiossa, sillä molemmissa noin 80 prosenttia nimitetyistä oli aikaisemmin toiminut valtion tehtävissä. Helsinki sai ylivoimaisesti eniten kruunun viroista edenneitä miehiä pormestariksi. Kaupungin erityispiirteenä oli lisäksi se, että seitsemästä tällä tavoin virkaan tulleesta peräti kuusi oli sellaisia, joilla ei ollut aikaisempaa kokemusta oikeudenhoidosta. Kaupungin johdosta vastanneet miehet olivat lääninhallinnon keskikastia: he johtivat Helsinkiä enemmän tai vähemmän

79 Thile, Timme, Kustaa Henrikinpoika (Curnovius), Spikernagel. – Liite 7, numerot 19, 36, 44, 62.

80 Fremling, Rivell, Swart, Zadler, Thesleff, Lorentz Håkaninpoika, Tawast, Tammelin. – Liite 7, numerot 26, 51, 57, 58, 65, 66, 69, 71.

81 Halila 1942, s. 77. – Porvarisylloppilaista ja heidän sijoittumisestaan ks. esimerkiksi Strömberg 1987; Suolahti 1946.

tasapaksusti, mikä heijastui koko kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen kehitykseen.⁸²

Turku ja Viipuri pystyivät tilaston mukaan säilyttämään myös kuninkaallisten pormestarien kohdalla jonkinlaisen "itsenäisyyden" muita kaupunkeja paremmin. Itsenäisyydestä on todellakin puhuttava lainausmerkeissä, sillä vaikka aikaisempi tutkimus on usein korostanut esivallan porvariston ja maistraatin määräysvaltaan puuttumisen valitettavuutta, ei seikalla kuitenkaan ollut kovin suurta käytännön merkitystä. Kruunu pystyi näet halutessaan hyvinkin täysimääräisesti viemään tahtonsa läpi, sillä kaupunkien taloudelliset etuoikeudet ja siinä sivussa raadin palkkatulot olivat pitkälti hallitsijan määrättävissä. Jos esivalta ei olisi saanut hankkeitaan viedyksi läpi hyvällä, oli mahdollista käyttää voimaa. Ehkäpä juuri Turun ja Viipurin asukkaiden ainakin nimellinen mahdollisuus vaikuttaa, tai ainakin myötäelää, virkojen täytöissä auttaa ymmärtämään sitä, miksi kummassakaan kaupungissa kuninkaallisten pormestarien nimittäminen ei aiheuttanut kovinkaan suurta närää.

Aikaisemmin on varsin voimakkaasti korostettu, että kuninkaalliset pormestarit joutuivat usein erimielisyyksiin hallittaviensa kanssa. Seurauksena oli tavan takaa riitoja, valituksia ja lopulta hallituksen edusmiehen erottaminen toimestaan. Asiaa tarkastellaan seuraavassa lähinnä äärimmäistä konfliktia eli pormestarin eroon johtanutta kehitystä apuna käyttäen. Kuinka kuninkaalliset pormestarit poistuivat viroistaan?

TAULUKKO 6 Suomen vanhoissa kaupungeissa suurvalta-ajalla toimineiden kuninkaallisten pormestarien poistuminen viroista. Lähteet: Liite 7.

Tapa	1620–1660	1661–1718	Yhteensä	%
Kuoli virassa	18	21	39	49,5
Erosi	15	9	24	30,5
Erotettiin	11	4	15	19
Tuntematon	1	0	1	1
Yhteensä	45	34	79	100

TAULUKKO 7 Upsalassa, Norrköpingissä ja Linköpingissä suurvalta-ajalla toimineiden kuninkaallisten pormestarien poistuminen viroista. Lähteet: Herdin 1927; Helmfrid 1963; Helmfrid 1971; Kugelberg 1946.

Tapa	1620–1660	1661–1718	Yhteensä	%
Kuoli virassa	8	10	18	67
Erosi	1	5	6	22
Erotettiin	1	0	1	4
Tuntematon	0	2	2	7
Yhteensä	10	17	27	100

tuomarina⁸⁶ – Uudenkaupungin pormestarina, pormestarin sijaisena sekä raati-miehenä, olla ehdolla Porin pormestariksi sekä lopuksi toimia Rauman pormestarinä. Hänen kohdallaan kyse oli sekä pätevän miehen siirtämisestä paikasta toiseen että työllistämistä: mies oli pidettävä leivän syrjässä kiinni.⁸⁷

Jochim Timmen virkaura muistuttaa jonkin verran Ilkan vastaavaa, mutta Timme oli merkitykseltään tätä huomattavasti tärkeämpi. Timmen työ Turun ja Porin läänin kaupungeissa saa olla esimerkkinä kruunun lähettämän miehen *todellisesta* toiminnasta Suomen kaupungeissa. Seuraava esitys kattaa tarkoituksellisen runsaasti hänen tehtäväkenttensä eri puolia myös ajalta ennen kuninkaalliseksi pormestariksi nimittämistä. Kyseessä on siten eräänlainen pienoisiografia suurvalta-ajan alkupuolen "tuntemattomasta suuresta miehestä".

---

86 Ks. Karonen 1994a, esimerkiksi s. 84, 196.

87 Liite 7, numero 30.

7 Jochim Timme uuden suunnan virkamiestyypinä Varsinais-Suomen ja Satakunnan kaupungeissa 1623–1655

"... Hän (Jochim Timme) oli sanalla sanoen mitä oivallisin publikaani, maakaupan nuuskija ja talonpojan nylkijä; (Uudenkaupungin) maistraatille hän oli painajainen ..." (Vuosi 1642)¹

"... Uudessakaupungissa asui tähän aikaan Turun porvoari Jaakkima Timme, väkivaltainen, vallanhimoinen tullivuokraaja, syntyjään saksalainen ...", joka "... vetosi maaheraan, joka lokakuussa 1643 antoi hänelle valtakirjan istua Uudenkaupungin maistraatissa kuninkaanmiehen sijaisena ja ylipormestarina toisten pormestarien kanssa ..." (Vuosi 1643)²

"... Porvaristo oli sangen epäilevällä kannalla hänen (Jochim Timmen) sopivaisuudesta tähän toimeen (Rauman pormestariksi), sillä hänen Turun porvarina ja sitten tullivuokraajana sekä Uudessakaupungissa että Raumalla harjoittamansa omavaltaisuus saattoi porvariston pelkäämään jatkuvia rettelöitä hänen puoleltaan, jos hän pääsee kaupungin asioiden johtoon ..." (Vuosi 1649)³

"... Tämän Turusta tulleen kiipeilijän omavaltaisuudet olivat jättäneet moniin karvaan muiston. Onnetar käänsi kuitenkin nyt Timmelle selkänsä, pormestarille, joka ennen pitkää erotettiin virastaan (1655) ja kuoli köyhänä sekä unohdettuna ..." ⁴

Kuten lainaukset osoittavat, ei Jochim Timme (noin 1595–1655) ole saanut kovin mairittelevaa kuvausta maallisesta vaelluksestaan. Hän oli muun muassa nuuskiva nylkyri sekä vallanhimoinen, rettelöivä ja väkivaltainen. Kuitenkin riistäminen ja kiskonta näyttää sujuneen varsin huonosti, koska hän kuoli rutiköyhänä. Aikaisemmat luonnehdinnat ovat lievästi sanottuna jyrkkiä, mutta kaikesta päätellen Timme oli varsin vastenmielinen mies.

Sitaateista käy lisäksi ilmi, että hän oli turkulainen porvari, maakaupan tarkastaja, tullivuokraaja, Uudenkaupungin kuninkaanmiehen sijainen ja ylipormestari sekä Rauman pormestari. Salliko kruunu epäsosiaalisen ja vieläpä ulkomaalaisen miehen ryhtyä johtamaan yhtä Suomen tärkeimmistä maakaupungeista? Jokin tässä ajatusrakennelmassa ei sovi yhteen muiden tunnettujen tosiasioiden kanssa, sillä suurvalta-aikaa on pidetty kurin ja järjestyksen sekä yhtenäistämisen ja keskittämisen aikakautena. Seuraavassa tutkitaan Jochim Timmen vaiheita Suomessa, tarkemmin rajaten nimenomaan Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa 1600-luvun alkupuolella. Mikä tästä miehestä teki epäsuositun, mutta toisaalta korkeimman esivallan suurta luottamusta nauttivan henkilön, niin luotettavan, että hänelle loppujen lopuksi uskottiin vastuunalaisia tehtäviä? Saako käsitys Timmestä väärintekijänä todella vahvistusta lähdetiedoista? Mistä löytyvät todisteet kaikille hänen harjoittamilleen vääryyksille — onko olemassa todistajalausuntoja esimerkiksi hänen väkivaltaisuudestaan tai vallanhimostaan?

1 Cajander 1895, s. 78.

2 Kaukovalta 1917, s. 45.

3 Lähteenoja 1932, s. 61.

4 Halila 1944, s. 101.

7.1 Epäonninen turkulainen kauppias

Ensimmäiset tiedot alkujaan Lyypekistä kotoisin olleesta Jochim Timmestä ovat 1620-luvun alusta. Tuolloin Timmen ja turkulaisen porvarin Jochim Losen välisen velkajutun yhteydessä kerrottiin, että yksi heidän välisensä velkakirja oli tehty jo marraskuussa 1622.⁵ Pari vuotta myöhemmin samaa juttua käsiteltiin uudelleen Turun raastuvassa. Tällöin kävi ilmi, että Lose oli Timmelle velkaa yli 500 talaria. Samalla mainittiin, että Timme oli ollut Losen oppipoika vuosina 1610–1621. Lose oli marraskuussa 1621 antanut Timmelle passin, jossa todettiin hänen palvelleen rehellisesti ja uskollisesti. Lisäksi hän palautti Timmelle tämän äidin ja kahden veljen allekirjoittaman takauksen, jonka mukaan Jochimin oli palveltava Losea kuusi vuotta. Pesti oli näinollen venähtänyt kaksi kertaa pitemmäksi. Turkulaisen porvarin palveluksessa Jochim Timme sekä kouliintui kauppiaan taitoihin että sai tuntumaa Suomesta ja suomalaisista.⁶ Jos oletetaan, että Timmestä tuli oppipoika samoihin aikoihin kuin yleensä eli 12–15 vuotiaana, niin hän oli syntynyt noin 1595, joten hän oli vapautuessaan Losen palveluksesta alle 30-vuotias.⁷

Losen palveluksesta lähdettyään Jochim Timme pysytteli pitkiä aikoja Suomessa, vaikka hän ilmeisesti hankkikin porvarisoikeudet Lyypekistä. Timme riiteli raastuvanoikeudessa parikymmentä vuotta vanhoista veloista Suni Olavinpojan kanssa 1642. Kiistan yhteydessä Timme esitti velallisten kirjansa, josta ilmeni hänen käyneen Sunin kanssa kauppaa jo 1623–1625.⁸ Juuri 1620-luvun puolimaista tiedot hänen toiminnastaan lisääntyvät.⁹

Timme ei kuitenkaan ollut vielä tuolloin turkulainen porvari, sillä edellä mainitussa Jochim Losen velkajutussa Lose määrättiin maksamaan velkansa Timmelle – "*matkustavalle miehelle*".¹⁰ Timmelle ja hänen turkulaiselle kauppakumppanilleen Henrik Frågerille annettiin saman vuoden heinäkuussa 40 ja 80 markan sakot laittomasta kaupasta. Timme oli edellisenä syksynä toimittanut katupuotiin mausteita Frågerille, joka myi ne vastoin porvarisoikeuksiaan.¹¹

Vuosilta 1629–1630 ei lyypekkiläisestä kauppakestistä ole jäänyt tietoja, mutta todennäköisesti hän asui jatkuvasti Turussa, sillä 1631 kultaseppä Hart-

5 VA TRO 21.7.1625, vrt. BÅH 1: II, s. 132.

6 VA TRO 9.1.1628, vrt. BÅH 1: IV, s. 33. Jochim Lose tavataan Turun tullitileissä jo 1601, jolloin hänen kerrotaan olleen kotoisin Wismarista. Hänet mainitaan 1606 kerran kauppakestiksi. Tällöin hän kävi laajaa kauppaa erityisesti Turun ja Lyypekin välillä. Lose oli turkulainen porvari ilmeisesti vuodesta 1611, sillä vielä vuoden 1610 väestöluettelossa hän ei esiinny. Seikalla on merkitystä lähinnä Jochim Timmen koulutusta ajatellen: poika lienee toiminut heti alusta lähtien Suomen suunnalla saaden näin hyvää alkuopetusta varsinaista kauppiaan ammattia varten. – Ks. esimerkiksi VA 235b: 18, 43v., 235c: 6v., 19, 20, 31v., 33v., 49, 49v., 51, 52v., 61, 235e: 16v., 17v., 22, 25; 250: 1–11v.; BÅH 1: II, s. 12, 89; vrt. Möller 1954, s. 46.

7 Ks. Möller 1954, s. 87.

8 VA TRO 27.4.1642: 68–69, 2.5.1642: 69–70, 7.5.1642: 70–71, 4.7.1642: 71, 9.7.1642: 71, 11.7.1642: 72, 13.7.1642: 72, 26.10.1642: 72, 2.11.1642: 73, 9.11.1642: 73, 14.11.1642, 19.11.1642: 77, 21.11.1642: 81–82

9 Ks. esimerkiksi BÅH 1: II, s. 26, 36, 72–73, 125, 129, 131–132, 132–133, 149 (TRO 26.5.1624, 23.6.1624, 27.11.1624, 11.6.1625; 20.6.1625, 12.11.1625; 20.6.1625 (2 kertaa); 13.7.1625, 21.7.1625; 21.7.1625); liite 4.

10 BÅH 1: II, s. 131, 132 (TRO 13.7.1625, 21.7.1625). Jochim Timme mainitaan 1627 lyypekkiläisenä porvarina. – VA TRO 24.11.1627, BÅH 1: IV, s. 32.

11 BÅH 1: II, s. 132–133 (TRO 21.7.1625).

wich Wölich vaati Timmeä lähtemään talosta, jonka Wölich oli myynyt.¹² Timme oli ollut kultasepän vuokralainen, sillä tämä vaati 1632 useaan otteeseen maksua muun muassa kahden vuoden talonvuokrasta.¹³

Timme mainitaan ensimmäisen kerran Turun kontribuutioveroluettelossa 1632, jolloin hän asui Mätäjärven korttelissa.¹⁴ Viimein seuraavana vuonna Jochim Timme osti oman talon Luostarikorttelista 700 talarilla, mikä summa on aikakauden yleiseen tasoon verrattuna melko korkea.¹⁵ Kiinteistön osto oli merkki miehen päätöksestä jäädä pysyvästi kaupunkiin. Varsin pian tämän jälkeen Timme tekikin Turussa porvarisvalan takaajinaan raatimiehet Peter Jesenhusen ja Casper Eichman.¹⁶

***

Turun porvarina Jochim Timme oli nimenomaan kauppias. Häntä ei kuitenkaan voida pitää suurliikemiehenä. Timme keskittyi ennen kaikkea mausteiden tuontiin ja vähittäismyyntiin. Hänen asemansa mausteiden välittäjänä oli todennäköisesti melko vakaa, sillä vuoden 1638 kauppiasluettelossa mainitaan hänen lisäksään ainoastaan kaksi muuta samalla alalla toiminutta turkulaista porvaria. Hän olikin mitä suurimmassa määrin keskittynyt juuri näihin artikkeleihin, sillä muita kauppatavaroita hän ei luettelon mukaan välittänyt.¹⁷ Nähtävästi liikkeenharjoitus ei ollut erityisen kannattavaa, sillä muuten hän tuskin olisi ryhtynyt kaupantarkastajan tehtäviin. Kyseinen virka ei tehtävän luonteen vuoksi ollut kovinkaan kiitollinen hoidettava.

Timmen taloudellinen asema ei liene ollut erityisen hyvä missään vaiheessa. Edesmenneen Jacob Regelin lesken valtuutetut valittivat 1635, että Timme oli jättänyt maksamatta velkojaan leskelle, ja rästejä vastaan hän oli pantannut talonkirjansa. Timme oli sittemmin taidokkasti puhumalla saanut vakuuden takaisin, ja valtuutetut vaativat oikeudessa joko maksua tai pantin palautusta. Jochim lupasi maksaa velkansa, mutta lupaus jäi täyttämättä, sillä vielä syyskuun lopussa velasta oli maksamatta 462 kuparitalaria. Kuten myöhemmin havaitaan, tämä velka jäi kokonaan suorittamatta, minkä vuoksi talo oli ulosmittattava.¹⁸ Samalta ajalta tunnetaan muitakin tapauksia, jotka viittaavat siihen,

12 BÅH 1: IV, s. 104 (TRO 15.10.1631).

13 BÅH 1: IV, s. 140, 150, 155–156, 157, 159, 163, (TRO 13.7.1632, 5.9.1632, 26.9.1632, 3.10.1632, 15.10.1632, 20.10.1632, 22.10.1632).

14 BÅH 1: IV, s. 115.

15 Raimo Rannan mukaan 1600-luvun jälkipuoliskolla ja 1700-luvun alkuvuosina tonttien ja talojen keskihinnat olivat vain 375 kuparitalaria. – Ranta 1975, s. 87–89; BÅH 1: VI, s. 96 (TRO 16.9.1633). – Talon hankintaan liittyneistä epäselvyyksistä, ks. BÅH 1: VI, s. 109–110, 142, 147, 163, 167, 170, 235. (TRO 14.10.1633, 3.2.1634, 10.2.1634, 29.3.1634, 15.4.1634, 21.4.1634).

16 BÅH 1: VI, s. 102 (TRO 25.9.1633); Bonsdorff 1892, s. 207.

17 RA Städens Acta. Åbo. vol 83, Turussa tehty luettelo kauppiasta 30.5.1638; BÅH 1: VIII, s. 64 (TRO 1.7.1635); Ks. samoin Ranta 1975, s. 167–168. – Hieman varhemmalta ajalta on tosin tietoja, joiden mukaan Timme toimitti kruunulle myös vahaa ja kankaita. – Ks. VA 468: 14, 482: 8, 6891: 21.

18 BÅH 1: VII, s. 188, 195 (TRO 14.9.1635, 28.9.1635).

että Timmellä oli maksuvaikeuksia.¹⁹

Vaikuttaa siltä, että Timme olisi heikosta rahatilanteestaan huolimatta tietoisesti pyrkinyt saamaan haltuunsa kiinteää omaisuutta. Hän näet vaati 1643 raastuvanoikeudelta päätöstä oman talonsa vieressä sijaitsevasta tontista. Timme mieli tonttia itselleen, mutta hänellä oli kilpaostajana lääketieteen professori Ericus Achrelius. Raati kuitenkin katsoi, ettei Timme ollut ajoissa hankkinut tonttia omistukseensa, joten professori sai maatilkun haltuunsa sadalla hopeatarilla.²⁰

1640-luvulla Timmen liiketoimet olivat edelleen vastatulessa. Niinpä esimerkiksi 1643 Hannu Matinpoika-niminen Timmen kauppakumppani vaati, että raastuvanoikeus ulosmittauttaisi rästytyneen saatavan. Rahan puutteessaan Jochim tarjosi velan maksuksi 20 kuparitalarin arvoisena pitämäänsä pöytää.²¹ Kassakriisi ei hellittänyt, sillä pari vuotta myöhemmin Hans Plagman ja Gottfried Rosskamp kantoivat edellä mainitussa Timmen kymmenkunta vuotta aikaisemmin maksamatta jääneestä velasta. Hänhän oli joutunut antamaan talonsa velan vakuudeksi. Rakennusta oli ehditty jo huudattaakin, mutta Timme oli pyytänyt ja saanut lykkäystä kesään saakka. Tuolloin hän oli anonut uudestaan jatkoaikaa velan suorittamiseen, mutta vaikka armonaikaa oli jatkettu lähes vuodella, ei maksua kuulunut. Velkojen mitta oli viimein täysi, joten he pyysivät raastuvanoikeudelta lupaa huudattaa talo uudestaan. Tähän suostuttiin, ja huhtikuun lopulla huudatus oli loppuunviety.²²

Velkojen pyynnöstä talo arvioitiin huhtikuussa 1649, mutta samoihin aikoihin Timme saapui varsin pitkän tauon jälkeen Turun raatihuoneelle väittäen, että huudatus ei ollut ollut lainvoimainen. Samalla hän pyysi tuttuun tapaan lykkäystä maksun suorittamiseen haluten köyhyyteensä vedoten maksaa velan kauppiastavaroilla, mihin ei kuitenkaan suostuttu. Raastuvanoikeus laski Timmen velan määräksi alkuperäisen summan (462 kuparitalaria) sekä kymmenen prosentin vuotuisen koron vuodesta 1636. Rakennuksen arvioineiden porvarien mukaan se vastasi velkaa ja viiden prosentin vuotuista korkoa, ja loppujen lopuksi raastuvanoikeus katsoi talon riittävän yksinään velan maksuun.²³ Kun Timmeltä oli näin mennyt asunto alta, on oikeastaan varsin ymmärrettävää hänen halunsa siirtyä muihin töihin ja vaihtaa maisemaa.

19 Ks. BÅH 1: VII; s. 121 (TRO 23.11.1635) (Jacob Westphal valitti raastuvassa Timmen Lyypekkiin lähettämän vekselin tulleen hylätyksi). Edelleen samana vuonna Jochim Stråkerckin valtuutettu valitti, että Timmen Lyypekkiin kirjoittamaa vekseliä ei hyväksytty, mutta tämä valitus ei mennyt renovoidun tuomiokirjan mukaan läpi. – VA TRO 1.7.1635, 15.7.1635, 20.7.1635; vrt. BÅH 1: VII, s. 64, 71, 76 (TRO 1.7.1635, 14.7.1635, 20.7.1635).

20 VA TRO 10.4.1643: 288–289. Myöhemmin 1655 Hans Hörlingin leski valitti, että hänen vävynsä Peter Hakes oli pantannut Timmelle veloista joitakin talonkirjoja, eikä ollut saanut niitä takaisin, vaikka kaikki rästit oli jo maksettu. VA TRO 24.3.1655: 56. Achreliuksesta, ks. esimerkiksi Lehtinen 1979, s. 115; Autio 1990; Leikola 1987, s. 575.

21 VA TRO 10.5.1643: 326.

22 VA TRO 11.4.1645: 200, 13.4.1645: 201, 20.4.1645: 218, 27.4.1645: 224.

23 VA TRO 23.4.1649: 131, 28.4.1649: 188–189, 7.5.1649: 189–190. – Hans Plagman siirsi talon omistuksen 1650 Gottfried Rosskampille, joka pyysi samana vuonna arviointimiehiä tarkastamaan talon, koska teologian professori Sveno Wigelius oli ostoaikaisissa. Arvioijat määrittelivät talon arvoksi 1300 kuparitalaria, mutta Rosskamp sai Wigeliukselta peräti 1500 kuparitalaria. Nähtävästi kyseessä ei ole ollut mikä tahansa asumus, vaan kenties jopa yksi parhaista koko Luostarikorttelissa. – VA TRO 19.10.1650: 306, 7.3.1655: 85–86, 12.3.1655: 86–87, 17.3.1655: 87–89, 7.4.1655: 89–90; Wigeliuksesta, ks. esimerkiksi Lehtinen 1961, s. 230, 266, 268; Lehtinen 1979, s. 115, 121–122; Autio 1990, liite.

7.2 Turun kaupantarkastusmies

Jochim Timme sai jo varhain porvarisoikeuksien myöntämisen jälkeen erilaisia luottamustehtäviä. Toimet olivat yleensä sovitteluja, pesänjakoja ja laskelmien tutkimisia.²⁴ Vaikka tehtäviä voidaankin pitää osittain pelkkinä porvarisrasituk-sina, osoittavat ne silti, että Timmen arvostelukykyyn ja näkemykseen luotettiin. Tähän viittaa tapaus vuodelta 1636, jolloin mainitaan, että Timmen piti toimia laskelmien tarkastajana. Mikäli hän ei kuitenkaan ennen määrättyä päivää olisi ehtinyt saapua kotiin matkoiltaan, olisi hänen tilalleen otettu joku toinen.²⁵ Timme ei ollut missään vaiheessa erityisen menestynyt kaupppamies, ja juuri sik-si hänen nauttimansa luottamus kertoo sangen suuresta arvostuksesta. Yleensä näihin aikoihin tällaisiin toimiin valitut porvariston edustajat olivat lähestulkoon aina taloudellisessa mielessä parhaasta päästä.²⁶

Ainakin osittain tässä valossa on nähtävä hänen valintansa Turun kau-pungin yleistarkastajaksi 1637. Aikaisemmin virassa toimi Hans Bogge -niminen porvari, jonka oli asettanut virkaansa kenraalikuvernööri Niilo Bielke. Timmen nimityksen yhteydessä mainitaan, että palkka, 300 kuparitalaria,²⁷ tuli maksaa nimenomaan kaupungin varoista.²⁸ Kaupantarkastajan toimi oli varsin tärkeä, sillä viran perustaminen liittyy olennaisesti hallituksen pyrkimykseen parantaa laittoman kaupan valvontaa ja ehkäisemistä. Lisäksi viranhaltija miellettiin sekä Boggen että Timmen tapauksessa selvästi maan korkeimman hallintoviranomai-sen, kenraalikuvernöörin, suojeluksessa toimivaksi virkamieheksi, jolle annettiin erillinen valtakirja toimeensa.

Millaisen viran tämä maustekauppias sai? Tehtävä ei todennäköisesti ol-lut kovin helppo, sillä siinä oli usein puun ja kuoren välissä: jos kruunu ja kau-punki olivat tyytyväisiä tehtyyn työhön, porvarit eivät. Tarkastusmiehen tointa ei näin voida pitää erityisen houkuttelevana – ainakaan jos pyrki kansansuosi-kiksi.²⁹

Aivan samoin kuin Hans Boggelle myös Jochim Timmelle kuului lähinnä kaupankäynnin ja käsityön valvonta. On vaikea arvioida tarkastajan tehtäväken-

24 Ks. esimerkiksi BÅH 1: VI, s. 225 (Turku 24.5.1633); BÅH 1: VII, s. 25, 63 (TRO 11.3.1635, 1.7.1635); BÅH 1: VIII, s. 13, 101, 117, 148, 161–162, 171 (TRO 10.2.1636, 31.8.1636, 17.9.1636, 22.10.1636, 5.11.1636, 14.11.1636); BÅH 1: IX, s. 127 (TRO 12.6.1637); BÅH 1: XIII, s. 86, 139–140, 244 (TRO 21.5.1638, 30.6.1638, 17.11.1638); ks. myös liite 4.

25 BÅH 1: VIII, s. 189 (TRO 5.12.1636).

26 Samoin 1640-luvulla Timme oli pari kertaa muutaman muun porvarin kanssa tutkiskele-massa laskuja. Erityisesti tuolloin tällainen menettely oli ainakin tuomiokirjojen mukaan harvinaista, sillä sellaiset tehtävät oli yleensä määrätty joko raastuvanoikeuden jäsenille tai kaupungin alemmille toimihenkilöille. – Ks. esimerkiksi VA TRO 13.2.1642: 198, 8.4.1648: 103; ks. luku III.9.2.

27 Palkka on varsin huomattava, sillä vuodelta 1638 oleva kaupungin menosääntö määräsi esimerkiksi neljälle pormestarille vain 400 kuparitalarin vuotuisen korvauksen, kun taas raatimiehet saivat tyytyä vielä puolet pienempää summaan. Lisäksi merkittävää on se, että menosäännössä ei mainita lainkaan kaupungin tarkastajan eli kaupantarkastusmiehen saamaa korvausta, vaikka muita kaupungin viranhaltijoita luettelossa on runsaasti. – RA Städers Acta Åbo. vol. 82, Turku 21.7.1638; Bonsdorff 1892, s. 233; Ranta 1975, s. 577–579, 672–674.

28 BÅH 1: IX, s. 109 (TRO 24.5.1637); Karonen 1993b; Bonsdorff 1892, s. 216; Halila 1942, s. 174; Boggen ja Timmen nimityksestä, vrt. Ranta 1975, s. 585; vrt. myös Lähteenoja 1932, s. 62.

29 Hans Boggen toimien herättämästä vastustuksesta, ks. Karonen 1993b.

tän laajuutta, mutta 1630-luvun lopulla Turussa oli vähintään³⁰ 150 käsityöläismestaria³¹ ja kolmisensataa eri ryhmiin kuulunutta kauppiasta. Näin ainakin periaatteessa yhdelle miehelle riitti valvottavaa. Huomionarvoista on, että Jochim Timme tosiaankin mainitaan vielä vuoden 1638 kauppiasluettelossa mausteiden myyjänä, joten tarkastusmiehenä olemista ei siis pidetty ristiriitaisena jääviyssäännösten kanssa.³²

Timme toimi Turun kaupungin omana tarkastajana noin kahden vuoden ajan (toukokuusta 1637 toukokuuhun 1639). Liitteestä 5 näkyvät hänen varsinaiset syyttäjätöimensä tuona aikana. Tuolloin Timme esiintyi kaupungin raastuvassa ja kämnerinoikeudessa vuosittain 2–8 kertaa syyttäen porvareita tavallisimmin kaupankäynnin laiminlyönneistä.

Tarkastusmies aloitti toimikautensa varsin näyttävästi, sillä syyskuussa 1637 tullimies Ulf Pietarinpoika joutui raastupaan tullisäännön määräämää korkeamman tullin ja aksiisin perimistä koskeva syyte niskassaan. Ulf kielsi syyllistyneensä laittomuuteen, eikä jutun lopputuloksesta ole tietoa.³³ Timme ei kuitenkaan hellittänyt tullivirkailijan tarkkailua, sillä hieman myöhemmin hän toimitti miehen syytettyjen penkille erään ruotsalaisen porvarin kanssa käydyistä laittomasta kaupasta, joka käsitti muun muassa 40 kippunutta tankorautaa. Tullimies todettiin syylliseksi, ja kaikki kauppatavara takavarikoitiin kaupungille.³⁴

Kesäkuussa 1638 Timme määrättiin Lüttke Collanderin ja Michell Jankinin kanssa ulkomaisten alkoholijuomien koemaistajiksi (*proffherrar*). Tehtävä liittyy olennaisesti Timmen toimialaan sekä juuri samoihin aikoihin tehtyihin kaupanjakamissuunnitelmiin.³⁵

Timme syytti samana vuonna Cornelius liinakankuria väärän puntarin käytöstä. Corneliuksen puntari oli kämnerinoikeudessa tehdyssä tarkastuksessa ollut liian suuri. Liinakankuri puolustautui sanomalla, että edellinen tarkastusmies Hans Bogge oli sen aikanaan hyväksynyt. Lisäksi hän esitti useiden henkilöiden todistukset moitteettomasta työskentelystään. Näiden todisteiden avulla hänet vapautettiin syytteistä, mutta vakaajien tuli vastata teostaan oikeudessa.³⁶ Edelleen kesäkuussa tarkastusmies valitti Olavi kannunvalajasta, jolta oli tavattu vääriä painoja. Olavi koitti selittää, että Timmen edeltäjä Hans Bogge oli leimannut kyseiset painot, mutta tästä huolimatta hänet tuomittiin vääristä punnuksista 40 markan sakkoihin.³⁷

30 Esitettävät luvut ovat siis ehdottomia minimiarvoja.

31 Käsityöläisluettelo vuodelta 1637. — Lindholm 1892, s. 63; Ranta 1975, s. 171.

32 Vuoden 1638 kauppiasluettelon luokittelu on erikoinen, sillä mukana on muun muassa oluenpanijoita, kapakoitsijoita ja muun muassa paloviinan polttajia. Kuitenkin heidän sisällyttämisenä kauppa käyvien joukkoon on perusteltua, ja myös tarkastusmiehen mielenkiinto kohdistui ehkäpä kaikkein eniten juuri tälle alalle. — RA Städers Acta Åbo vol 83, luettelo kauppiasta 30.5.1638; ks. myös Möller 1954, s. 46–47; Ranta 1975, s. 167–168.

33 VA TRO 4.9.1637; BÅH 1: IX, s. 169.

34 Takavarikon merkittävyys paljastuu siitä, että samainen 40 kippunutta rautaa mainitaan jopa Turun kaupungin tileissä, joissa se on arvioitu 400 kuparitalarin arvoiseksi. Summa oli kaupungin toiseksi suurin yksittäinen tulonlähde heti tuulaakin jälkeen. — BÅH 1: IX, s. 182–183, 184–185, 187–188, 190, 193 (TRO 2.10.1637, 4.10.1637, 11.10.1637, 14.10.1637, 16.10.1637); RA Städers Acta Åbo vol. 83, "Lyhyt tili Turun kaupungin tuloista 1.1.–1.10.1638".

35 BÅH 1: XIII, s. 102 (TRO 2.6.1638); Bonsdorff 1894, s. 480; Lehtinen 1961, s. 147–148.

36 BÅH 1: XIII, s. 41, 42–43 (TRO 10.3.1638, 14.3.1638, 17.3.1638).

37 VA TRO 2.6.1638: 142, 7.7.1638: 208, 215; BÅH 1: XIII, s. 99, 148, 152–153.

Varsinaisia valituksia Timmen tehtävanhoidosta ei 1637–1639 juuri ilmennyt. Asiat lienevät siis sujuneet jotakuinkin mallikkaasti. Kuitenkin 1639 Timme käräjäi pitkään Petter Fachtia vastaan kunnianloukkauksesta. Fach sekä nimitti Timmeä epäkunnioittavilla sanoilla että väitti muun muassa, että Timme toimiessaan tarkastusmiehenä olisi ottanut vastaan "salarahoja" (*stickpenningar*) eli lahjuksia Wilhelm suutarilta, joka ei käsityöläisammattinsa vuoksi olisi saanut harjoittaa kauppaa. Wilhelm kertoi oikeudessa, että hän ei ollut lahjonut Timmeä, mutta toisaalta tarkastusmies oli luvannut vapauttaa hänet kauppamaksusta. Harjoittaessaan yhtä aikaa kahta ammattia Wilhelm rikkoi lakia ja kauppaordinantiaa vastaan. Timme sai työnsä laiminlyönnistä – hänen olisi pitänyt syyttää Wilhelmiä kahden ammatin harjoittamisesta – 40 markan sakot.³⁸

7.3 Kenraalikuvernööri Pietari Brahen luottomies

Rangaistus ei kuitenkaan vaikeuttanut Jochim Timmen etenemistä virkauralla. Vielä samana keväänä hän sai ylennyksen, sillä kenraalikuvernööri Pietari Brahe nimitti hänet kauppaordinantian tarkastusmieheksi. Valtakirja oli annettu jo huhtikuussa 1639, ja sen mukaan Timmen valtuutus kesti aina seuraavaan Martinpäivään eli marraskuulle asti. Porvaristo sai yleisessä raastuvankokouksessa kuulla sekä asiakirjan kokonaisuudessaan että itsensä kenraalikuvernöörin täsmennykset ohjeeseen. Tarkastusmiehen oli valvottava, ettei Turun kaupungin erioikeuksia vastaan rikottu, ja tehtävän hoitamiseen hän sai yhteensä 12 miestä apulaisikseen. Timme lähtikin samantien saaristoon tutkimaan privilegioiden noudattamista kaupungin vapaa-alueeksi määrättyllä kaistalla. Samanaikaisesti tarkastajan palkkausta muutettiin siten, että nähtävästi peruspalkan lisäksi hänelle luvattiin neljäsosa kaikesta ulosmitatusta ja huostaanotetusta tavarasta. Kyseinen sportteli oli ylimääräinen kiihoke työn suorittamiseksi mahdollisimman hyvin, sillä myöhemminkin valvonta- ja syyttäjäviranomaisille myönnettiin samantyyppisiä virkalisätuloja.³⁹

Todennäköisesti Timmen nimittäminen aikaisempaa tärkeämpään tehtävään liittyi juuri samoihin aikoihin ilmitulleisiin kauppalainsäädännön väärinkäytöksiin. Kenraalikuvernööri Brahe, joka tunnettiin jyrkkänä laittoman kaupankäynnin vastustajana, oli hieman ennen Timmen valtakirjan julkistamista raastuvassa lähettänyt Turun kaupungille kirjelmän, jossa mainittiin osan porvaristosta valittaneen luvattomasta maakaupasta. Vaikka Brahen laatimassa kirjeessä ei mainitakaan Jochim Timmeä, voidaan kirjeen julkistamisajankohdalla katsoa olleen suora yhteys Timmen nimittämiseen.⁴⁰

Timmen määrääminen kauppaordinantian tarkastusmiehen tehtävään on merkittävää sikäli, että toimenpide oli jatkoa jo kenraalikuvernööri Niilo Bielken aloittamalle menettelylle, jossa Turun kaupantarkastajan virka oli luonteeltaan

38 VA TRO 27.3.1639: 88–90.

39 Valtakirjan tarkkaa sisältöä ei tunneta, vaan Turun raastuvanoikeuden tuomiokirjoissa mainittujen kohtien lisäksi siitä on olemassa tietoja ainoastaan Uudenkaupungin raastuvanoikeuden pöytäkirjaan yli kolme vuotta myöhemmin kirjattujen merkintöjen perusteella. — TMA UMRO URO 6.10.1642; VA TRO 25.5.1639: 145–146; TKA TROA TRO 21.5.1639: 145, 25.5.1639: 147; Cajander 1895, s. 78; ks. luku III.8.

40 RA Städens Acta Åbo vol. 83, Pietari Brahen päätös Turulle 9.5.1639.

selvästi lähellä kruunua. Lisäksi toimenhaltija miellettiin maan korkeimman hallintoviranomaisen, kenraalikuvernöörin, suojeluksessa toimivaksi virkamieheksi.

Varsinkin 1639 ja 1640 Timmen toiminta oli ainakin oikeuslaitoksen tietojen valossa aktiivisempaa kuin aikaisemmin. Tarkastusmies kolkutteli erityisesti 1640 raastuvan- ja kämnerinoikeuden ovea varsin tiuhaan tahtiin, sillä tuolloin Timme syytti yhteensä 15 oikeustapauksessa, jotka koskivat etupäässä talousrikkomuksia.

Valvontatyö oli ilmeisen tuloksellista, sillä esimerkiksi syyskuussa 1639 Timmen vaatimuksesta kiellettiin erästä tukholmalaista porvaria lähtemästä kaupungista sadan hopeatalarin sakon uhalla ennen kuin hän oli vastannut takavarikoiduista tavaroistaan oikeudessa.⁴¹ Hieman myöhemmin Timme kertoi matkustelleensa maalla ja saaristossa maakauppaa tutkimassa ja löytäneensä erään tukholmalaisen porvarin aluksesta huomattavan määrän laitonta silakkaa. Raastuvanoikeus totesi porvarin syyllistyneen lain, kauppaordinantian ja kenraalikuvernööri Brahen määräysten rikkomiseen. Asia alistettiin kuitenkin kreivi Pietarin harkittavaksi.⁴²

Tarkastusmiehen tarkka silmä havaitsi myös kaupungin käsityöläisten toimissa silloin tällöin valittamista. Hans Bogge oli 1620-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä ollut ahkerasti kehittämässä kaupungin ammattikuntalaitosta, ja vaikuttaa siltä, että tässäkin suhteessa Timmen toimenkuva oli samantyyppinen. Tosin 1640-luvulle tultaessa kaupungin käsityölaitos oli jo melko hyvin organisoitu, joten työskentely painottui nimenomaan käsityön valvontaan. Heinäkuussa 1640 Timme kuitenkin syytti kaupungin teurastajia siitä, ettei kaupungissa muutamaan päivään ollut ollut lihaa tarjolla. Tarkastaja vaati sakkoja moisesta vastuuntunnottomasta ammatinharjoituksesta, ja valitti samalla, että muissakin ammattikunnissa ilmeni vastaavanlaista sekaannusta.⁴³

Tavallisten valvonta- ja viskaalitoimien lisäksi Timmen tehtäviin kuului muutakin kaupan ja käsityön kehittämistyötä. Hänelle myöhemminkin ominainen aloitteellisuus näkyi jo Turussa, jossa hän kesäkuussa 1639 ehdotti kaupunkiin perustettavaksi muun muassa viinin- ja oluenmaistajien toimia. Samalla hän kiinnitti huomiota luvattomaan maakauppaan.⁴⁴ Myös 1640–1641 Timme toimi ahkerasti laittomien painojen, mittojen sekä luvattoman oluen valmistamisen ja myynnin sekä muiden vastaavien elinkeinoelämän lieveilmiöiden poistamiseksi.⁴⁵

Vaikka Timme itse usein ehdottikin erilaisia uudistuksia ja pyrki tehostamaan kauppalainsäädännön noudattamista, niin silti hän oli – aivan kuten Hans Bogge jo aikaisemmin – kaupungin hallintolaitoksen alainen virkamies. Esimerkiksi 1640 maistraatti määräsi hänet tarkastamaan kaupunkilaisten mittojen ja painojen oikeellisuutta.⁴⁶

41 VA TRO 7.9.1639: 273.

42 VA TRO 11.9.1639: 275–276; TKA TROA TRO 11.9.1639: 262–263.

43 VA TRO 8.7.1640: 323–324; Karonen 1993b. Kaupungin lihakauppiaisiin kohdistuneista valituksista, ks. esimerkiksi VA TKO 18.7.1639.

44 VA TRO 12.6.1639: 162–163; TKA TROA TRO 12.6.1639: 164.

45 Ks. esimerkiksi VA TRO 20.10.1640: 23–24, 7.11.1640: 53–56, 21.11.1640: 83, 3.7.1641: 382, 5.7.1641: 393; TKO 20.11.1640 (2 kertaa).

46 VA TRO 23.3.1640: 155.

Kruunu oli kuitenkin suunnitellut Timmelle suurempia tehtäviä. Valtakunnassa oli suurvalta-ajan alussa luotu ennen kaikkea kulutustavaroita koskevia uusia veron luonteisia maksuja, yhtenä tärkeimmistä pikkutulli. Tämä vero oli yleensä veronkannossa yhdistetty aksii- ja leivinuunirahoihin. Kruunu ei suinkaan itse perinyt näitä sille tärkeitä maksuja, vaan aina kannon aloittamisesta lähtien 1630-luvun jälkipuoliskolle maksut oli yleensä vuokrattu joko kaupungin raadille tai yksityishenkilöille.⁴⁷

Hallitus tosin yritti 1630-luvun lopulla lakkauttaa verojen vuokraamisen, koska kannossa oli havaittu epäkohtia. Tavoitteena oli siirtyä kruunun virkamiesten toimittamaan maksujen keruuseen, mitä ei kuitenkaan kyetty toteuttamaan kaikkialla.⁴⁸ Siten maaherra Melkior von Falkenberg teki Jochim Timmen kanssa tammikuussa 1641 sopimuksen Uudenkaupungin, Rauman ja Porin pikkutullien, aksii- ja leivinuunirahojen vuokrauksesta. Lisäksi 900 hopeatalarin vuokrasummaan kuuluivat kaikki alueella sijainneet markkinapaikat. Sopimus oli alustavasti laadittu neljäksi vuodeksi (1641–1645), mutta se jäi lopulta vain vuoden mittaiseksi (1.1.1641–1.1.1642).⁴⁹

Sopimus oli laatimisaikanaan poikkeuksellinen.⁵⁰ Timmen vuokrasopimukseen ei ollut tavallinen, sillä suoraan vuokraukseen liittyvien kohtien ohella se sisälsi useita lisäohjeita. Timmen oli esimerkiksi valvottava pikkutulleista ja aksii- ja leivinuunirahojen maksujen noudattamista ja katsottava, että teurastajat, leipurit, oluenpanijat, kapakoitsijat sekä erityiset kaupustelijat määrättäisiin tehtäviinsä. Lisäksi todettiin, että talonpoikien piti rakentaa tulliaita kaikkien kaupunkien ympärille, ja niiden valmistuttua porvariston tuli huolehtia sen kunnostamisesta. Varsinkin viimeksi mainittu määräys oli sellainen, että sitä tuskin voidaan pitää aivan tavalliseen tullinvuokrasopimukseen kuuluvana.⁵¹

Joka tapauksessa Timme saapui toukokuussa 1641 raastuvalle ja kertoi matkustavansa Raumalle, mitä ilmeisimmin järjestelemään juuri tulliasioita. Hän kuitenkin lupasi hankkia pätevän miehen sijaisekseen.⁵² Timme oli ilmoittanut, että käynti tulisi olemaan vain pikavisiitti, mutta todellisuudessa hän palasi Turkuun vasta kesäkuun lopulla, eli yli puolentoista kuukauden päästä. Timme kertoi tuolloin, että hän oli joutunut olemaan Raumalla muutaman viikon kauemmin kuin oli alunperin ajatellut, ja kysyi nyt oliko hänet erotettu tehtävästään. Raastuvanoikeus pohti pitkään erottamista, ja totesi, että "*kauppaordinantian ja muiden asioiden tarkastajan*" virkaan hänet oli määrännyt kenraalikuvernööri Brahe. Kaupungin silmätekevät eivät todellakaan näytä olleen erityisen tyytyväisiä Timmen pitkään poissaoloon tämän hoitaessa omia asioitaan sekä Porissa että Raumalla – kuten raastuvanoikeuden pöytäkirja asian ilmaisi. Maistraatti päättikin lähettää kirjeen Brahelle ja kysyä hänen mielipidettään Timmen erotta-

47 Tullinvuokrausta ylipäänsä jatkettiin kuitenkin aina 1660-luvun lopulle saakka. – Ks. esimerkiksi Lindholm 1892, s. 124; Halila 1943a, s. 39; Kerkkonen 1945, s. 163–217; luku III.8.2.

48 Lindholm 1892, s. 125; Kerkkonen 1945, s. 187.

49 VA 6812: 179; vrt. Lindholm 1892, s. 130–131.

50 Vrt. Kerkkonen 1945, s. 187.

51 VA 6812: 179. Vrt. esimerkiksi Pietari Brahen avoin kirje Pietari Laurinpoika Tolvaiselle 20.12.1637 koskien Rauman, Porin ja Uudenkaupungin tullinvuokrausta 1638 (VA 6812: 118v.–119); vrt. Lindholm 1892, s. 130–131.

52 VA TRO 10.5.1641: 289; TKA TROA TRO 10.5.1641: 291–292.

misasiassa. Pormestarit ja raatimiehet tosin itse pitivät erottamista oikeutettuna, "koska kaupungilla ei ole mitään hyötyä hänestä".⁵³ Oli kuitenkin toimittava hienovaraisesti, koska kenraalikuvernööri oli ollut virkanimityksen taustalla. Timme miellettiin siis kreivin mieheksi.

Brahen vastausta odoteltaessa Timme jatkoi valvontatehtäviään, sillä vielä lokakuussa 1641 häntä nimitetään tarkastajaksi.⁵⁴ Tämän ajankohdan jälkeen hän ei enää esiinny Turussa sanotulla virkanimikkeellä, vaan Timmen sijaisena toimi kaupunginvouti ainakin vuonna 1642,⁵⁵ On erittäin todennäköistä, että Jochim Timme todella erotettiin Turun kaupantarkastajan toimesta.

7.4 Turun ja Porin läänin pikkukaupunkien uudistaja⁵⁶

Virasta erottamisensa jälkeen Timme siirtyi tullinvuokrausalueilleen Raumalle, Poriin ja Uuteenkaupunkiin. Täyttä varmuutta asiasta ei ole mahdollista saada, sillä Rauman ja Porin raastuvanoikeuksien asiakirjat ovat vuosilta 1640–1644 (1645) tuhoutuneet. Jochim Timmen jo Turussa oma-aloitteiseksi havaittua toimintaa ei tunneta Udestakaupungista 1641, vaikka tuolloin hän oli varmasti Uudenkaupungin varsinainen tullinvuokraaja. Tästä on pääteltävissä, että hän toimi lokakuulle Turussa ja Raumalla sekä Porissa. Samaan viittaavat myös edellä esitetyt tiedot Timmen toiminnasta: raastuvanoikeus syytti häntä omien asioidensa ajamisesta Porissa ja Raumalla, mutta sen sijaan Udestakaupungista ei mainittu mitään.

Timme ei enää 1642 ollut varsinainen tullinvuokraaja, sillä tuosta vuodesta mainittujen pikkukaupunkien pikkutullit, aksiisit ja uunirahat oli annettu vuokralle Tuomas Tuomaanpoika -nimiselle entiselle kenraalikuvernöörin pääkirjanpitäjälle. Kun Timme kuitenkin esiintyi ahkerasti Uudenkaupungin raastuvassa nimenomaan tullinkantoon ja vastaaviin liittyvissä asioissa juuri samasta ajankohdasta, on oletettava, että hän toimi tuolloin Tuomas Tuomaanpojan alivuokraajana. Samoin on todennäköistä, että Timme vuokrasi Rauman ja Porin tullit ja aksiisit, sillä samaan tapaan kuin aikaisemmin, näiden kolmen kaupungin vuokrasummat ilmoitettiin yhdessä.⁵⁷

Timmen toiminta Uudessakaupungissa oli erityisen vilkasta vuosina 1642–1643, jolloin hän kävi vähän väliä raastuvassa joko valittamassa porvarien tekemistä laittomuuksista tai ehdottamassa maistraatille erinäisiä uudistuksia. Parannusehdotukset koskivat ennen kaikkea tulli- ja aksiisiasioiden sekä kauppalainsäädännön valvontaa eli toimia, jotka olennaisesti liittyivät Timmen omaan tehtävänkuvaan. Kuitenkin hänen aktiivisuutensa herätti selvästi närkästystä uusikaupunkilaisissa, jotka varsinkin 1642 valittivat useaan otteeseen Timmen kovista otteista. Valituksissa olikin perää, sillä tullinhoitajana hän syyllistyi lainvastaiseen karjan takavarikointiin, johon vedoten raastuvanoikeus pystyi

53 Lainaus konseptiversiosta. – VA TRO 26.6.1641: 371; TKA TROA TRO 26.6.1641: 379; Karonen 1992, s. 157.

54 VA TRO 13.10.1641: 23.

55 VA TRO 16.4.1642: 202–203.

56 Luku perustuu ellei muuta mainita Karonen 1992, s. 165–172, 177–185; Karonen 1994a, s. 108–120 sekä liitteisiin 4–6.

57 Lehtinen 1961, s. 391; Kerkkonen 1945, s. 215.

langettamaan hänelle 40 hopeamarkan sakot. Lisäksi oikeus totesi, ettei Timmelä ollut enää valtuuksia toimia maakaupantarkastajana, koska kenraalikuvernöörin valtakirja oli mennyt umpeen jo syksyllä 1639.⁵⁸ Timme oli oma-aloitteisesti yrittänyt yhtenäistää kaupunkilaisten käyttämiä mittoja, kannuja ja tuoppeja turkulaisten mallien mukaisiksi. Raastuvanoikeus totesi toimenpiteen olleen vähintään arveluttava väittäen Timmen leimaamia mittoja vääriksi.⁵⁹ Tuomio oli mielenilmaus hänen toimintaansa vastaan, sillä on varsin mahdollista, että astioissa ei ollut mitään todellisia vikoja. Uusikaupunkilaisia lienee häirinnyt Timmen aktiivisuus tehtävissä, jonka hän tunsu jo Turun vuosiltaan: kannujen leimaaminen oli sielläkin osa tarkastusmiehen toimia.

Timme pääsi kuitenkin varsin nopeasti näpdyttämään kaupunkilaisia, sillä parin viikon päästä edellisestä hän julistutti raastuvassa maaherra Knut Lilljehöön antaman uuden kaupanvalvontamiehen valtakirjan, jossa Timmen sanottiin olevan *"tarkastaja maakauppaa vastaan niin kaupungissa kuin maaseudullakin"*. Samalla porvaristoa muistutettiin muun muassa maakaupan turmiollisuudesta ja määrättiin kaksi miestä torivoudeiksi. Kaikki nämä toimet olivat mitä suurimmassa määrin Pietari Brahen suunnitelmien mukaisia.⁶⁰ Luultavasti Timme halusi vain osoittaa porvaristolle asemansa, sillä lähes vuoteen hänen edesottamuksistaan ei ole jäänyt mitään merkintöjä Uudenkaupungin asiakirjoihin. Nähtävästi hän työskenteli tällä välin jossain muualla, todennäköisesti Raumalla.⁶¹

Seuraavan kerran Timmestä on havaintoja Uudessakaupungissa vasta syksyllä 1643, jolloin hänet nimitettiin ylipormestariksi ja esivallan edustajaksi, eli käytännössä kruunun ylimmäksi edusmieheksi. Valinta liittyy olennaisesti tuolloin noudatettuun kaupunkien kehittämispolitiikkaan, jonka tarkoituksena oli kehittää Suomen oloissa suurehkoja maakaupunkeja Uuttakaupunkia ja Raumaa. Tätä tarkoitusta varten Uuteenkaupunkiin oli 1641 määrätty ensimmäinen kuninkaallinen pormestari, joka tosin sai keväällä 1643 potkut virastaan. Kruunu ei kuitenkaan halunnut päästää kaupunkia takaisin paikallisten vanhojen johtomiesten käsiin, minkä vuoksi kaupungin valvontaan piti saada kruunulle uskollinen ja uudistuksia läpiviemään pystyvä mies. Jochim Timme oli tällainen henkilö, sillä hänellä oli sekä kokemusta että halua innovaatioiden siirtämiseen Varsinais-Suomen ja Satakunnan pikkukaupunkeihin. Lisäksi on huomattava, että kyseessä oli Timmen työllistäminen, sillä hän oli 1643 jäänyt työttömäksi. Ainakin Uudenkaupungin pikkutullinvuokraajana mainitaan tuolloin juuri hieman aikaisemmin kaupungin pormestarinvirasta erotettu Martti Mikonpoika. Timme olisi tietenkin voinut jatkaa kauppiaan uraansa, mutta kuten edellä nähtiin, eivät kauppatoimet oikein ottaneet sujuakseen.⁶²

Timme oli ylipormestarina suoraan maaherran alaisuudessa, mutta toisaalta hänen asemansa oli Uudenkaupungin maistraatin jäseniä korkeampi.

58 TMA UMRO URO 6.10.1642, 9.10.1642; vrt. Cajander 1895, s. 78; Kaukovalta 1917, s. 45.

59 TMA UMRO URO 7.10.1642; Karonen 1992, s. 161.

60 TMA UMRO URO 17.10.1642; Cajander 1895, s. 78.

61 Liite 6.

62 TMA UMRO URO 21.8.1643; Cajander 1895, s. 91. — Tällä kertaa Uudenkaupungin, Rauman ja Porin pikkutulleja ja aksiiseja ei kuitenkaan luultavasti vuokrattu enää yhtenä kokonaisuutena, sillä Jochim Timme oli Rauman uunirahojen ja aksiisien kantaja ainakin vuosina 1643–1644. Vuonna 1649 hän näet esitti rästituettelon kyseisten vuosien maksuista, mikä osoittaa hänen olleen niiden kokoaja. Tieto vahvistaa olettamusta Jochim Timmen laajasta toimintapiiristä 1640-luvun puolivälin molemmin puolin. — VA RRO 22.1.1649.

Ilmeisesti Jochim Timme edusti myös Raumalla kruunua, sillä siellä hänen läsnäolonsa ja toimenpiteensä oli aivan samankaltaisia kuin toiminta Uudessa-kaupungissa. Määräämällä lääniin vain yksi ylipormestari saatiin sekä yhtenäisyyttä kaupunkien hallintolaitoksen uudelleenjärjestelyihin että kokenut ja paikalliset olot tuntenut henkilö niitä uudistamaan. Järjestely oli sopiva, koska Pietari Brahe oli hieman aikaisemmin valittanut, että Suomessa ei ollut riittävästi päteviä miehiä. Yhden normaalia suuremmilla valtuuksilla varustetun päällikön nimittäminen edes vähäksi aikaa oli edullista siksi, ettei hyviä miehiä tarvinnut tuhlata.⁶³ Timmen saaman valtakirjan sisällöstä ei ole tietoja, mutta vuodelta 1644 on säilynyt osa maaherra Lilljehöökkin Timmen esittämiin kysymyksiin antamista vastauksista. Niiden mukaan Uudenkaupungin raastuvanoikeus määrättiin tekemään Timmelle selvitys kaikista hallintoasioista, tuomioista ja tileistä. Lisäksi Timmen tuli valvoa järjestystä, kauppaa ja käsityötä. Ohjeet olivat lähinnä yhdistelmä Turun kaupantarkastajalle Hans Boggelle ja Turun linnankreivi Eerik Antinpoika Knapelle 1630-luvun vaihteessa annetuista määräyksistä.

Timmen nimityksen jälkeen molempien kaupunkien raastuvanoikeuksien työtaakka kasvoi selvästi, ja samalla erilaisia kruunulle tärkeitä uudistuksia kuten maakaupan valvontaa ja tullilaitosta sekä ammattikuntajärjestelmää pyrittiin parantamaan ja kehittämään. Timme toteutti uudistuksia molemmissa kaupungeissa pitkälti Turussa hyväksi havaittujen mallien pohjalta, mennen toisinaan jopa liiankin pitkälle, mikä ilmenee maaherran vastauksestakin. Asiakirjassa kerrotaan Timmen esittäneen Turun mallin mukaista taksoitusta Uudenkaupungin tulojen lisäämiseksi, mutta vastauksessa esitykseen suhtauduttiin kielteisesti. Siinä todettiin, ettei Uusikaupunki ollut tapulikaupunki kuten Turku, eikä kaupungeja voitu verrata keskenään. Lausunnosta on rivien välistä luettavissa, että Jochim Timme oli mennyt kehittämisennohessaan ehkäpä liiallisuuksiin.⁶⁴

Kuten liitteestä 6 havaitaan, Timme matkusti säännöllisesti Rauman ja Uudenkaupungin välillä viiheyden paikallaan joskus viikon, toisinaan kuukauden, harvoin kauemmin. Tässä näkyy Timmelle määrätyn tehtävän erityislaatuisuus ja toisaalta se, että vaikka tieolot ja matkustusmahdollisuudet olivat aikakaudella vielä kohtalaisen heikot, hän teki matkoja kaupunkien välillä ahkerasti. Vaikka Timme vielä tähän aikaan oli edelleen virallisesti Turun porvari, hän ei ollut kaupungissa juuri lainkaan ylipormestarinimityksensä jälkeen. Tämä tukee osaltaan olettamusta siitä, että hänen kauppatoimensa olivat kaikkea muuta kuin myötätulessa.

Timmen aktiivisen toiminnan vaikutuksesta molemmissa kaupungeissa hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakka kasvoi huomattavasti ja samalla hallintoorganisaatiota laajennettiin. Timmen merkitys esimerkiksi Rauman ja Uudenkaupungin kämnerinoikeuksien perustamisessa on kiistaton.

Jochim Timmen virkakausi Uudenkaupungin ylipormestarina päättyi syksyllä 1646, jolloin kaupunki liitettiin Kustaa II Aadolfin aviottoman pojan kreivi Kustaa Kustaanpojan Vaasaporin kreivikuntaan. Kun kaupunki ei enää

63 Brahen vaikeuksista löytää päteviä miehiä kaupunkeihin ks. Lehtinen 1961, s. 150.

64 TMA RM Lunastamatta jätetyt pöytäkirjanotteet ja päätökset 1639–1769, "Päätös ja vastaus tarkastaja Jochim Timmen toimittamiin kysymyksiin", Turun linna 28.4.1644.

periaatteessa kuulunut kruunun alaisuuteen, ei esivallan edustajan paikallaolokaan ollut enää perusteltua. Sen sijaan Raumalla Timme toimi valvojana vielä kesällä 1647⁶⁵. Viran lakkauttamiseen on nähtävästi ainakin kaksi syytä: ensinnäkin juuri edellä mainittu Uudenkaupungin siirtyminen kreivihallintoon ja toiseksi se, että todennäköisesti Timme oli Raumallakin saanut hallintolaitoksen kohtuullisen hyvään kuntoon. Näin toimi pystyttiin lopettamaan, koska asiat oli saatu hoidetuksi hallituksen toivomalla tavalla.

Syyskesän 1647 jälkeen Timmen toiminnasta ei tiedetä noin puoleentoista vuoteen juuri mitään. Todennäköisesti hän asusti suuren osan ajasta Raumalla, sillä vuoden 1648 henkikirjassa hänet mainitaan majailevaksi tyttärensä Katariinan kanssa kaupungin eteläisessä korttelissa.⁶⁶ Mielenkiintoista on, että Turussa, jossa hän oli aikaisemmin asunut Luostarikorttelissa, ei enää 1647 mainittu häntä asukkaana tai veroamaksavana.⁶⁷ On olemassa myös viitteitä siitä, että hän oli jonkin aikaa ulkomailla tuon puolentoista vuoden aikana, sillä 1649 muuatta velkajuttua ei voitu hoitaa Timmen ollessa Saksassa.⁶⁸

7.5 Rauman kuninkaallinen pormestari

Timme oli siis jo pitkään ollut siirtymässä pois Turusta. Keväällä 1649 tapahtunut talon menetys velkojille lienee vahvistanut päätöstä. Melko luonnollinen vaihtoehto uudeksi asuinpaikaksi oli Rauma, jonka hän tunsikin aikaisempien kokemustensa perusteella varsin hyvin ja josta hän oli jo hankkinut asunnonkin. Suurin ongelma lienee ollut kuitenkin se, kuinka hän pystyi elättämään itsensä tässä Turkua huomattavasti pienemmässä kaupungissa: käyttövaroja Timmellä kun ei oikein ollut.

Timmen onneksi kenraalikuvernööri Brahella, joka edelleen halusi kehittää pienempiä kaupunkeja, ei vieläkään ollut riittävästi päteviä hallintomiehiä. Kreivi Pietari ei ollut unohtanut luotettavan palvelijansa Uudessakaupungissa ja Raumalla tekemiä uudistuksia. Brahe antoi kesällä 1649 Timmelle suosituksen Rauman pormestariksi. Kyseessä oli osittain hallinnon kehittämiseen tähdännyt operaatio, jolla saatiin kokenut ja pystyvä mies johtamaan ja organisoimaan hallintolaitosta. Timmen nimittäminen oli osittain edelleen myös työllistämistoinen menpide, jollaisia tunnetaan samalta ajalta useita muitakin.⁶⁹

Kruunun ei tälläkään kertaa tarvinnut pettyä vanhaan palvelijaansa. Heti Timmen virkaan asettamisen jälkeen raastuvassa alettiin julkistaa elinkeinolainsäädäntöä koskevia määräyksiä tuhkatihään. Tämän tyyppisiä käskyjä annettiin runsaasti ennen kaikkea 1649–1650. Aikaa voidaan pitää Timmen varsinaisena innovaatiokautena, ja lähes poikkeuksetta hän tahtoi edelleen siirtää Raumalle turkulaisia malleja. Yksi sellainen oli kahden oluentarkastusmiehen (*proffmästare*) toimen perustamisesta annettu säädös. Vastaavanlaisen ehdotuksen hän oli itse

65 VA RRO 28.6.1647; 16.8.1647; vrt. Karonen 1992, s. 180.

66 TMA RM Kruununtilit 1616–1699, vuoden 1648 henkikirjan jäljennös (alkuperäinen on kadonnut).

67 VA 7233: 273–291.

68 VA TRO 14.2.1649: 20, 23.6.1649: 225.

69 VA RKO 22.8.1649, 29.8.1649; RRO 3.9.1649; TMA RROA RRO 3.9.1649; Karonen 1992, s. 185–186, myös viite 147. Vrt. Lähteenoja 1932, s. 61–62; Halila 1944, s. 101.

tehnyt Turussa kymmenen vuotta aikaisemmin.⁷⁰

Mainitunlaisten kontrollijärjestelmän kehittämiseen tähänneiden hankkeiden jälkeen oli luonnollista, että hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakka kasvoi. Timmen kaudella (1649–1655) raastuvassa vuosittain käsiteltyjen asioiden määrä noin kaksinkertaistui vuosiin 1645–1648 verrattuna. Juttuja oli vuodessa noin 150–200, niistä yli puolet hallintoasioita. Hallinnollisten julistusten ja erilaisten kieltojen absoluuttisen määrän voimakas kasvu johtui tosin osaksi siitä, että samoja tai samantyyppisiä ohjeita toistettiin jatkuvasti. Mahdollisesti määräysten tehossa olisi ollut toivomisen varaa. Kuitenkaan samaan aikaan esimerkiksi taloudellisista rikkomuksista – joista nimenomaisesti varoiteltiin – ei oikeuteen asti jouduttu. On oletettava, että käskyt ja ohjeet eivät jääneet vain kuolleeksi kirjaimeksi. Raastuvanoikeuden toimintaa tehostettiin muutenkin, sillä tuomioistuimien alkoi pitää kokouksiaan kaksi kertaa useammin kuin aikaisemmin.⁷¹

Timmen toimeliaisuus ei pormestari-kaudellakaan rajoittunut ainoastaan talouselämän kontrollin voimistamiseen. Hän uudisti maistraatin toimintatapoja, mitä on pidettävä yrityksenä rationalisoida hallintolaitoksen työkenttää. Huipuna kehitystyössä oli 1650 tehty suunnitelma jakaa raati neljään kollegioon Turun mallin mukaisesti.⁷² Tästä järjestelmästä ei kuitenkaan enää myöhemmin ole minkäänlaisia mainintoja, joten on oletettava, että kollegioiden toiminta ei muodostunut vireäksi. Aie oli silti merkittävä, koska Rauma oli ylivoimaisesti pienin kaupunki, johon kollegiojako yritettiin Suomessa juurruttaa: Turku, Viipuri ja Helsinki olivat kaikki tapulikaupunkeja.

Timme järjesteli myös virkoja. Tärkein toimenpide oli kaupunginviskaalin viran perustaminen 1649. Tehtävään valittiin entinen kaupunginkirjuri Krister Eskelinpoika (virassa 1649–1651). Myös hänen seuraajansa oli aikaisempi kaupunginkirjuri Lauri Simonpoika (1653). Syyttäjän toimen muodostaminen Raumalle oli merkittävää sikäli, että Turussakin tehtävä oli yhdistetty kämnerinvirkaan vasta edellisenä keväänä. Toimi esiintyi Suomessa nyt ensimmäistä kertaa Turun ja Viipurin ulkopuolella.

Samoihin aikoihin kun syyttäjän virka perustettiin, hävisi kaupungista kaksi vanhaa tointa, nimittäin kämneri ja kaupunginvouti.⁷³ Nähtävästi virat katosivat siksi, että pormestari, jolla oli kaupunginhallinnosta tiukka ote, pyrki kehittämään oikeudenhoitoa ja hallintoa siihen suuntaan kuin itse parhaaksi näki. Erityisen paljon Timme muokkasi kämnerinoikeuden toimintaa Raumalla. Hänen aikanaan tuosta alunperin raastuvanoikeuden työrukkaseksi tarkoitettusta alemmasta oikeusistuimesta muodostui tärkeää suunnittelutyötä tekevä pormestarin ja raatimiesten "iltakoulu", eräänlainen kollegio, jonka merkitys Rauman

70 VA RRO 3.12.1649; ks. edellä s. 70. – Hyvän kuvan Timmen toimeliaisuudesta antaa hänen kesällä 1650 laatimansa muistio kaupungin virkamiehille tehtävistä, jotka näiden tuli hoitaa sillä aikaa, kun pormestari oli Tukholmassa valtiopäivillä. Timmen mukaan muun muassa oikeudenhoidon piti sujua niin, että "se pystyy vastaamaan Jumalalle ja ihmisille". Lisäksi virkamiesten oli valvottava rakennustoimintaa sekä kerättävä taksarahat, kruunajaisrahat ja valtiopäivärahojen rästit. – TMA RM Saapuneet kirjeet 1608–1654, Jochim Timmen muistio 22.6.1650; Lähteenoja 1932, s. 63.

71 VA RRO 1649–1655; Karonen 1992, s. 341; vrt. Heino 1985, s. 264–276; Lähteenoja 1932, s. 88; Ranta 1981, s. 75.

72 VA RRO 23.12.1650; TMA RROA RRO 23.12.1650; Lähteenoja 1932, s. 54–55; Halila 1942, s. 60–63.

73 Karonen 1992, s. 188–189; vrt. Lähteenoja 1932, s. 62.

hallintolaitoksen osana oli merkittävä. Tällainen kämnerinoikeus oli ainutlaatuinen Suomen kaupungeissa 1600-luvulla.

Pormestarina Jochim Timme osallistui aktiivisesti kaikkiin kaupunkia koskevien asioiden suunnitteluun ja kehittämiseen sekä kaupunkilaisten yleiseen valvontaan. Tässä suhteessa häntä voidaan pitää tyypillisenä kuninkaallisena pormestarina, jonka tarkoituksena oli saattaa kruunun hyväksi havaitsemat uudistukset voimaan. Toisaalta Timme on epätyypillinen hallituksen nimittämä pormestari sikäli, että hänen merkityksensä kaupungin johtajana oli poikkeuksellisen vahva. Yleensä kuninkaalliset pormestarit eivät samoihin aikoihin olleet lainkaan yhtä aktiivisia virkansa hoidossa. Siksi Timme joutui aika ajoin kahnauksiin kaupunkilaisten kanssa. Timme oli myös sikäli erikoinen kruunun nimittämä kaupungin etumies, että hänet erotettiin tehtävästään.⁷⁴

Timmen erottaminen on aikaisemmin melko yksiselitteisesti yhdistetty juuri hänen ja porvariston välisiin kiistoihin.⁷⁵ Kiistämättä Timme erotettiin tehtävästään. Erottaminen tapahtui aivan toukokuun lopulla 1655, sillä koko kevään hän oli istunut oikeudessa; tosin helmi-maaliskuussa eräs raatimies toimi hänen sijaisenaan.⁷⁶ Noin kuukauden tauko johtui siitä, että Timme toimitti itse edellisen vuoden tuomiokirjan hovioikeuteen Turkuun.⁷⁷ Viraltapanon syynä olivat todennäköisesti juuri nuo pöytäkirjat. Tuomiokirjoista löydettiin virheitä, sillä tarkastuksessa tuli ilmi vääriä tuomioita ja menettelytaparike. Hovioikeus langetti Timmelle sadan hopeatalarin sakot maaliskuussa 1655. Lisäksi hänet tuomittiin 20 hopeatalarin arviomääräiseen (*arbitraliter*) sakkoon. Tämän ohella hänet veloitettiin raatimiestensä⁷⁸ kanssa maksamaan sadan hopeatalarin sakot, mitä ilmeisimmin kelvottomasti puhtaaksikirjoitetun tuomiokirjan hyväksymisestä.⁷⁹ Timmen jo aikaisemmin heikon rahatilanteen tuntien ei liene ihmeellistä, että asiaa hovioikeuden puolesta ajanut kanneviskaali Johannes Wassenius vaati Timmen taloa takavarikoitavaksi. Kävi kuitenkin ilmi, että asunto oli pantattu turkulaiselle kauppiaalle Jochim Wittfoothille. Entinen pormestari Jochim Timme ei enää nähnyt asian loppuratkaisua, sillä hän lienee kuollut jo vuoden 1655 lopulla, siis noin 60 vuoden ikäisenä. Joka tapauksessa kuolinpesän maksettavaksi jäivät sekä hovioikeuden sakot että

74 Ks. edellä luku III.6.5.

75 Ks. esimerkiksi Halila 1944, s. 101; Lähteenoja 1932, s. 64–65.

76 Vuoden 1655 alkupuolen hovioikeuden tuomiokirja on hävinnyt. Suluissa olevat päiväykset tarkoittavat aikaa, jolloin Timme ei ollut paikalla. — TMA RROA RRO 10.1.1655, 15.1.1655, 18.1.1655, 20.1.1655, 3.2.1655, 5.2.1655, (14.2.1655), (19.2.1655), (28.2.1655), (3.3.1655), (9.3.1655), (14.3.1655), (19.3.1655), (26.3.1655), 31.3.1655, 6.4.1655, 4 (!).4.1655, 7.4.1655, 9.4.-1655, 20.4.1655, 23.4.1655, 25.4.1655, 27.4.1655, 28.4.1655, 30.4.1655, 5.5.1655; RKO (12.3.1655), 7.5.1655, 12.5.1655, 19.5.1655.

77 VA RRO 1654, esilehti: "Jochim Timme toimitti 11.2.1655". Samalla todetaan, että tuomiokirja oli huonosti puhtaaksikirjoitettu.

78 Kyseessä ei ollut ainutlaatuinen tapahtuma sinänsä, sillä jo helmikuussa 1650 hovioikeuden kanneviskaali vaati pormestaria ja raatia maksamaan heille langetetut sakot. Ei ole tarkempaa tietoa siitä, mikä oli rangaistuksen syy. Kanneviskaali vaati vielä yli puolitoista vuotta myöhemmin samoja sakkoja maksettavaksi. — VA RRO 4.2.1650, 13.10.1651.

79 On huomattava, että Timme ei suinkaan lähtenyt yksin Rauman kaupunkihallinnon johdosta. Samalla kun hänet erotettiin, saivat myös kaupunginkirjuri ja kaksi raatimiestä poistua raadista. — Ks. esimerkiksi VA RRO 21.4.1654: 1, VA RRO 28.5.1655–31.12.1655.

useisiin satoihin talareihin kohonneet kontribuutiomaksujen rästit.⁸⁰

7.6 Rettelöitsijä vai energinen uudistaja?

Edellä on käyty läpi Jochim Timmen elämänvaiheet Varsinais-Suomen ja Satakunnan kaupungeissa 1600-luvun alkupuoliskolla. Mitä hänen maallisesta vaeluksestaan jäi jäljelle, muuta kuin velkoja? Voidaanko edelleen katsoa, että Timme oli pahatapainen ja väkivaltainen heikompien sortaja, joka vääryydellä pääsi varsin korkeaan asemaan?

On mahdollista erotella Timmen toiminta kruunun virkamiehenä ja kuninkaallisena pormestarina sekä toisaalta yksityishenkilönä turkulaisena porvarina, Uudenkaupungin ja Rauman asukkaana. Kuitenkin nämä kaksi aikaa lailla erityyppistä roolia liittyvät läheisesti toisiinsa varsinkin 1640- ja 1650-luvulla, minkä vuoksi niitä käsitellään seuraavassa yhdessä.

Millaisia tapauksia Jochim Timme joko itse toi tuomioistuimiin tai millaisista joku toinen valitti häntä vastaan? Karkea määrällinen tarkastelu osoittaa, että Timmeä "siviilihenkilönä" koskevat asiat olivat lähinnä tavanomaisia velkajuttuja. Melko usein Timme joutui oikeuden eteen myös kunnianloukaustapauksissa, sillä yhteensä 12 juttua on varsin paljon koskeakseen yhtä miestä. Valtaosa kunniaan kohdistuvista asioista tuli oikeuden tietoon pormestarikaudella Raumalla, mutta se, olivatko kyseessä Timme itsensä aloittamat jutut, selviää hieman tuonnempana. (liitteet 4 ja 5)

Melko suuri "muut" -ryhmä koostuu Turun ajalla ennen kaikkea hallinto-
tehtävistä.⁸¹ Sen sijaan Uudenkaupungin ja Rauman kaudet sisältävät melko runsaasti erilaisia väkivallantekoja ja jopa kotirauhan rikkomuksia. "Väkivaltainen saksalainen" lienee ollut itse asialla?

Timmen virantoimitusta kaupantarkastajana ja ylipormestarina on edellä jo käsitelty, eikä siihen tässä palata. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että valituksia Timmen toiminnasta tavataan yhteensä 11 vuoden ajalta vain yhdeksän – alle yksi vuodessa. Tästäkin kritiikistä lähes puolet tunnetaan jo Turun ajoilta, mutta oliko se kaikilta osin edes perusteltua?

Lokakuussa 1640 lääninkivalteri Hans Brandt kertoi Turun raastuvanoikeudessa saaneensa maaherralta valtuutuksen syyttää Jochim Timmeä huonosta tehtävanhoidosta. Brandt valitti, ettei kaupantarkastaja ollut riittävästi valvonut oluen valmistukseen ja myyntiin eikä torikauppaan liittyviä asioita, vaikka hänellä oli siihen Brahen määräys. Timme vastasi, ettei hänellä ollut valtakirjaa sellaisiin asioihin, vaan että hänen alaistensa piti hoitaa niitä. Timme lienee epäillyt alaistensa kannelleen maaherralle väärin perustein, mihin viittaa hänen seuraavana päivänä raastuvassa esittämänsä valitus. Tuolloin Timme kertoi, että maaherra oli nuhdellut häntä tarkastustehtävien laiminlyönnistä. Hän oli tosiaankin saanut tietonsa tarkastusmiehen alaisilta, ja Timme kysyi tuohtuneena heiltä, pitikö väite laiskasta toimenhoidosta paikkansa. Jokainen vastasi kieltä-

80 Timme lienee kuollut aivan vuoden 1655 lopulla tai seuraavan alussa, sillä jo 10.1.1656 hänet mainitaan vainajana. Talo arvioitiin lopulta 515 kuparitalarin arvoiseksi (noin 200 hopeataria). – VA RRO 1.8.1655, 10.8.1655, 10.1.1656, 1.9.1656, 3.9.1656; ks. myös TMA RROA RRO 1.8.1655, 10.8.1655; vrt. Lähteenoja 1932, s. 64–65.

81 Ks. edellä s. 67.

västi. Suurimmaksi syytäksi perättömään ilmiantoon todettiin eräs Uuni-Simo, jota rangaistiin kolmen päivän vankeudella.⁸²

Jo Turussa asuessaan Timme joutui muutaman kerran kunnianloukkauksittujen vuoksi oikeuteen. Ilmeisesti hänen riidanhalunsa sai tämän aikaan, vai saiko? Vuonna 1627 Timmellä oli velkajuttu Jochim Losea vastaan, jossa Lose tuomittiin maksamaan velkansa. Tämän lisäksi molemmat tuomittiin kolmen markan sakkoihin oikeudessa lausutuista toisiinsa kohdistuneista solvauksista. Tällaiset tapaukset eivät olleet kovinkaan poikkeuksellisia aikakaudella, joten pitkälle meneviä päätelmiä Timmen erityisen voimakkaasta riitelynhalusta ei jutusta voida tehdä.⁸³

Kymmenisen vuotta myöhemmin Timme valitti Jochim Stråkerckistä, joka levitti huhua, että Jochim kävi kauppaa vastoin porvarisvalaansa ja hyviä kauppiastapoja. Stråkerck oli lisäksi lähettämässään kirjeessä haukkunut Timmeä nylkijäksi. Timme vaati useita kertoja raastuvanoikeudelta päätöstä asiassa, mutta merkintää tuomiosta ei ole kaupungin pöytäkirjassa.⁸⁴ Nylkijäksi haukkuminen ei kuitenkaan riitä osoittamaan, että Timme todellisuudessa olisi ollut sellainen, vaan taustalta löytyy ilmeisesti henkilökohtaisia kaunoja. Jochim Stråkerck näet solvasi Timmeä vielä toistamiseen muutama vuosi myöhemmin saaden 12 markan sakot.⁸⁵ Nähtävästi miesten välinen antipatia oli peräisin joistakin kauppasioista, sillä Stråkerck oli jo aikaisemmin antanut hieman arveluttavia lausuntoja Timmen kyvystä maksaa velkansa.⁸⁶

Nämä tapaukset olivat kuitenkin melko lieviä verrattuna 1640- ja 1650-luvulla Uudessakaupungissa ja varsinkin Raumalla tapahtuneisiin selkkauksiin. Uudessakaupungissa konfliktit jäivät toki vähäisiksi. Kaupunkilaisten nurjamielisestä suhtautumisesta ylipormestariinsa kertoo kuitenkin se, että Timme valitti lokakuussa 1644 Olavi Martinpojan humalassa rikkoneen hänen kotirauhaansa. Olavi kielsi väitteen kertoen sanoneensa vain, että "*on Ruotsin lain vastaista, että pormestarina on saksalainen*". Asian myöhempi käsittely ei ole tiedossa.⁸⁷

Raumalla tavataan samoihin aikoihin oikeastaan ainoa tapaus, jossa Timmeä voitaisiin syyttää "väkivaltaiseksi saksalaiseksi". Syyskesällä 1647 Martti Mikonpoika valitti raastuvanoikeudessa, että Jochim Timme, Krister Eskelinpoika ja Pertti Riskoila olivat lyöneet ja repineet häntä tukasta Sipi Sonckin talossa. Martilla oli jopa kolme todistajaa asialle, mutta pääsyytetty Timme kielsi kanteen. Jochimin mukaan Martti oli itse lyönyt Pertti Riskoila ensin kepillä. Asia lykättiin seuraavaan kokoukseen, jonne Timme toi laajan kirjallisen vastineensa. Hän kielsi edelleen syyllisyytensä, mutta Pertti Riskoila tunnusti oikeudessa Jochimin sanoneen, että hän laittaisi Martti Mikonpojan vankilaan. Sen lisäksi

82 Samassa yhteydessä muistutettiin suolan- ja viljanmittaajien tehtävistä, ja todettiin erään mittamiehen poistuneen luvatta töistään. Seurauksena oli yksi päivä vankeutta. Koska mittaajat mainittiin samassa yhteydessä Timmen suoranaisten alaisten kanssa, on luultavaa, että he niin ikään kuuluivat hänen käskyvaltaansa. — VA TRO 19.10.1640: 21, 20.10.1640: 23–24; TKA TROA TRO 20.10.1640: 23. — Brandtista, ks. esimerkiksi VA TRO 20.7.1639: 242.

83 VA TRO 24.11.1627, BÅH 1: IV, s. 32.

84 BÅH 1: VIII, s. 115, 129, 132, 167–168 (TRO 14.9.1636, 3.10.1636, 8.10.1636, 7.11.1636).

85 VA TRO 5.10.1640: 6, 14.10.1640: 11, 21.10.1640: 26–27, 31.10.1640: 44–45, 18.11.1640: 74, 21.11.1640: 85, 23.11.1640: 97.

86 Ks. edellä viite 19.

87 TMA UMRO URO 23.10.1644; Cajander 1895, s. 137.

Riskoila sanoi lyöneensä Marttia, koska Timme oli käskenyt.⁸⁸ Tapaus vaikuttaa olleen raastuvanoikeudelle kovin vaikea ratkaistava, mutta joka tapauksessa oikeus epäili vahvasti, oliko ainakaan mitään rauhanrikkomusta (*edsöre*) eli käytännössä kotirauhanrikkomista tapahtunut. Raati näet totesi, etteivät Krister Eskelinpoika ja Timme olleet menneet Sonckin taloon vihasina, joten kahakkaa ei ollut etukäteen suunniteltu. Lopulta juttu päätettiin siirtää muutamalla viikolla, ja Jochim ja Krister määrättiin tällä välin hankkimaan 12 miestä valanvahvistajiksi todistamaan puolestaan, että mitään rauhanrikosta ei ollut tapahtunut. Asia ei kuitenkaan enää myöhemmin tullut oikeuteen, joten se lienee hautautunut epäselvyyksien vuoksi kokonaan.⁸⁹

Samana vuonna Melkior Henrikinpoika valitti koko Rauman raadin puolesta Jochim Timmestä väittäen, että tämä oli tilittänyt vain osan kruunun kaupungin virkamiesten palkkaukseen tarkoittamasta aksiisimaksun tertiaaliosuudesta. Timme antoi tälläkin kertaa kirjallisen selvityksen tekemisistään. Hänen mielestään kukaan ei pystyisi osoittamaan, että hän olisi ottanut raati miesten osuudesta itselleen. Asia jäi lopulta selvittämättä, samoin kuin Melkiorin ja Jaakko nikkarin pari päivää myöhemmin esittämä väite, että Timme olisi pimittänyt osan kaupungin kontribuutioveroista useilta vuosilta.⁹⁰

Vaikuttaakin siltä, että Timmeä ei pystytty osoittamaan syypääksi mihinkään rikkomuksiin. Käsitystä tukee niin ikään se, että kun hänestä tuli Rauman pormestari pari vuotta myöhemmin, porvaristo sanoi ottavansa hänet mielellään vastaan. Asukkaat toki toivoivat, että veronkannosta syntynyt riita selvitettäisiin. Samassa yhteydessä porvaristo tiedusteli Timmen palkkavaatimusta, johon hän vastasi, että tyytyisi samaan kuin edeltäjänsä. Suoranaisesta ahneudesta ja omanvoiton pyynnistä ei ainakaan tässä vaiheessa ollut siinä näyttöä.⁹¹

Timmen pormestarikauden ensimmäiset vuodet sujuivat kaikesta päätellen melko rauhallisesti. Tilanne muuttui vuodesta 1651 melko dramaattisesti. Tuosta ajankohdasta nimenomaan *pormestari* joutui sekä kunnianloukkausten että pahoinpitelyjen kohteeksi.⁹²

Ensimmäinen kunnianloukkausjuttu näki päivänvalon kesällä 1651, jolloin Rauman kaupunginviskaali Krister Eskelinpoika syytti Henrik Eerikinpoikaa pormestarin hyvän nimen mustaamisesta. Tuloksena oli 20 markan sakot, minkä lisäksi Timme vapautettiin kaikista syytöksistä.⁹³ Noin vuotta myöhemmin

88 On todennäköistä, että kyseinen Martti Mikonpoika on sama kuin aikaisemmin mainittu Uudenkaupungin entinen pormestari ja saman kaupungin alitullinvuokraaja 1643. Simo Sonckin talossa näet mainitaan tapahtuma-aikaan olleen koolla edellä mainittujen lisäksi muun muassa lainlukija Johan Sigfredinpoika Biur ja vouti Tuomas Jaakonpoika, siis sosiaalisesti melko korkeassa asemassa olevia miehiä. On mahdollista, että Timmen ja Martti Mikonpojan väliset riidat juontaisivat juurensa juuri Uudestakaupungista, sillä sen jälkeen kun Martti oli erotettu kaupungin pormestarin tehtävistä, Timme valitti tämän laiminlyöneen palkanmaksun Timmen alaisille ja takavarikoineen laittomasti kruunulle kuuluvan ampuma-aseen. – TMA UMRO URO 15.7.1643.

89 VA RRO 16.8.1647, 18.8.1647; Holmbäck–Wessén 1966, s. 213–214 (Rauhanrikkomusten kaaren 4. luku); Lähteenoja 1932, s. 318–319.

90 VA RRO 14.8.1647, 16.8.1647; Karonen 1992, s. 164, 185–186; Halila 1943, s. 40–41; Ranta 1981, s. 103.

91 Karonen 1992, s. 185–186, myös viite 197.

92 Vrt. Lähteenoja 1932, s. 64–65.

93 VA RRO 7.7.1651.

Henrik Rohna tuomittiin 40 markan sakkoihin pormestariin kohdistuneesta kunnianloukkauksesta.⁹⁴

Vastaavanlaisia tapauksia tavataan muitakin vuosina 1653–1654.⁹⁵ Juuri näihin aikoihin kaupungin yleinen ilmapiiri tuntuu olleen melko tulehtunut, mikä näkyy muun muassa yleisenä rikosasioiden määrän suurena kasvuna.⁹⁶ Joihinkin tapauksiin myös Timme otti itse aktiivisesti osaa, sillä 1653 hän kertoi Pertti Riskoilan⁹⁷ sanoneen häntä "*kaupungin lautavoarkaaksi*". Timmen mukaan Riskoila oli itse kelmi ja varas, kunnes pystyisi todistamaan asian todenperäisyyden.⁹⁸ Pormestari tituleerasi Kaarle Rekonpoikaa samoilla sanoilla, kunnes tämä pystyisi todistamaan "*että hänellä (Timmellä) on avaimet aittaani, jossa laudat ovat*". Kyseessä lienee ollut yksityinen riita, sillä myöhemmin nämä henkilöt tuomittiin maksamaan Timmelle yhteensä lähes 50 kuparitalaria.⁹⁹ Pormestarin jyrkät sanamuodot jäivät siis rankaisematta, mutta toisaalta vastapuolenkaan sanailuun ei puututtu. Tilanne kertoo Rauman ilmapiirin kireydestä ja raastuvanoikeuden harjoittaman valvonnan löystymisestä.¹⁰⁰

Vuonna 1653 pormestari joutui raatimiehineen kollektiivisen vihanpurkauksen kohteeksi, kun erään kahden porvarin vaimon välisen tappelu- ja kunnianloukkausjutun jälkimainingeissa toisen osapuolen isä, nikkari-Jaakko suuttui annetusta tuomiosta. Ensinnäkin Jaakko moitti päätöstä sanoen, että Timme ei ollut tuominnut oikein ja että hän tunsikin lain aivan yhtä hyvin kuin oikeuskin. Lisäksi Jaakko löi oikeuden edessä vaimoaan, joka kehotti miestänsä olemaan hiljaa. Tapausta käsiteltiin pariin otteeseen, mutta lopullista päätöstä asiasta ei kuitenkaan tehty.¹⁰¹

Noin vuotta myöhemmin Johan Rooth saapui oikeuteen vahvassa humalatilassa ja sanoi pormestari Timmelle, että "*sinä olet tehnyt paljon vääryyttä täällä kaupungissa (asuvilla)*".¹⁰² Raastuvanoikeus ei puuttunut ankaralla kädellä tällaisiin varsin raskaisiin rikoksiin. Vielä muutama vuosi aikaisemmin seuraukset moisista tempuista olisivat olleet vakavat, joten on syytä kysyä, mistä otteen jonkinasteinen herpaantuminen sekä pormestarin arvovallan huomattava lasku ylipäättään johtui.

Vaikuttaa siltä, että Timmen toimintaan ovat olennaisesti vaikuttaneet edellä mainitut kunnianloukkausjutut, joihin ei aina puututtu riittävän tehokkaasti. On myös olemassa viitteitä siitä, että pormestari joutui fyysisellä väkivallalla uhkailun ja jopa suoranaisen terrorin kohteeksi. Raastuvassa tutkittiin syksyllä 1652 maaherran käskystä Timmen ja vouti Iisak Jönsinpojan välistä pa-

94 VA RRO 11.10.1652; Lähteenoja 1932, s. 62.

95 Ks. esimerkiksi VA RRO 6.7.1653: 24v.; 10.5.1654: 14, 13.5.1654: 15v.

96 VA RRO 1653–1654; Karonen 1994a, s. 283.

97 On huomattava, että samat miehet ovat toistuvasti sekä pormestarin puolella että häntä vastaan (esimerkiksi Krister Eskelinpoika, Pentti Riskoila, Henrik Rohna, Simo Sipinpoika).

98 VA RRO 29.8.1653: 28.

99 VA RRO 29.8.1653: 28, 4.9.1653: 34v., 10.9.1653: 35v.–39v., 7.11.1653: 40. – Timmen pormestarikauden jälkeen puuseppä Jaakko Tuomaanpoika sai sakkoja tottelemattomuudesta, koska ei saapunut oikeuteen vastaamaan syytöksiin, joiden mukaan hän oli loukannut Timmen ja ex-raatimies Juhana Henrikinpojan kunniaa. – VA RRO 29.5.1655.

100 Vrt. hieman aikaisemmalta ajalta Karonen 1994a, s. 151–154; Karonen 1994b, s. 97–99.

101 VA RRO 4.9.1653: 35, 19.12.1653: 51.

102 VA RRO 14.6.1654: 20v.

hoinpitelyjuttua, jossa Iisakin todettiin syyllistyneen pormestarin kunnian loukkaamiseen tämän kotiportilla. Sanailun seurauksena syntyneessä tappelussa vouti onnistui muun muassa kynsimään neljä haavaa Timmen kasvoihin. Raastuvanoikeus totesi, että Iisak oli syyllistynyt sekä törkeään kunnianloukkaukseen että rauhanrikkomukseen, jotka kohdistuessaan kruunun tai kaupungin virkamieheen aiheuttivat lain mukaan kuolemantuomion. Asia alistettiin kuitenkin hovioikeuden päätettäväksi.¹⁰³

Aivan virka-aikansa lopulla Timme joutui toisen kerran vastaavanlaisen aggression kohteeksi. Simo Sipinpoika rikkoi eräänä kevätyönä pormestarin kotirauhaa. Simo oli lyönyt talon portin hajalle ja haukkui pormestarin tyttärtä Katariinaa huoraksi. Todistajat kertoivat lisäksi, että Simo oli uhonnut haluavansa rikkoa talosta ikkunat sekä vieläpä lyödä pormestaria. Mitään erityistä syytä moiselle käytökselle ei mainita. Raastuvanoikeus katsoi Simon toimineen rauhanrikkomusten kaaren (*edsöre*) 27. pykälää vastaan, jossa kuninkaan tai raadin edustajaan kohdistunut väkivallanteko rangaistiin kuolemalla. Asia alistettiin kuitenkin hovioikeuden päätettäväksi, jonka ratkaisusta ei ole tietoa. Simoa ei kuitenkaan tuomittu kuolemaan, sillä hieman myöhemmin hän oli jälleen oikeudessa Timmeä vastaan.¹⁰⁴

On tietenkin vaikea sanoa, kuinka paljon Timmellä itsellään oli osuutta näihin tapauksiin, toisin sanoen, provosoiko hän kaupunkilaisia päällekkarkauksiin. Kuitenkin se, että hän ei itse ole joutunut kertaakaan syytettyjen penkille tämäntyyppisissä tapauksissa antaisi olettaa, että välttämättä pormestarilla ei ole ollut osaa eikä arpaa aggressioiden purkautumiseen.

Timme esiintyi oikeudessa jatkuvasti ennen kaikkea *uhrina*, joten aikaisemman tutkimuksen näkemys väkivallan käyttöön taipuvaisesta tappelijasta tuntuu melko perusteettomalta.¹⁰⁵ Timmessä oli toki pakostakin joitakin ärsyttäviä piirteitä, koska hän tuntuu herättäneen kovin runsaasti negatiivisia tunteita. Suurimmat ja eniten huomiota saaneet syytökset hänen virheelliseksi väitetyistä toiminnastaan Rauman pormestarina koskivat nimenomaan talousasioita. Edellä jo mainittu riita aksiisimaksuista oli yksi sellainen. Hieman vastaavantyyppinen oli porvariston laaja valituskirjelmä vuodelta 1652. Siinä väitettiin

103 Tapaus ei vaikuttanut suuresti Iisakin arvostukseen, sillä myöhemmin häntä pyydettiin Rauman pormestariksi, mutta hän ei kuitenkaan suostunut ottamaan virkaa vastaan. — VA RRO 10.11.1652; Holmbäck–Wessén 1966, s. 16, 222 (kuninkaankaari 26. pykälä, rauhanrikkomusten kaari 27. pykälä); Lähteenoja 1932, s. 319.

104 TMA RROA RRO 27.4.1655; Holmbäck–Wessén 1966, s. 222. — Simo Sipinpoika valitti hieman myöhemmin Timmestä Turun hovioikeuteen. Syyte koski Timmen väitettyä väärinkäytöstä Matti Sipinpoika -nimisen varkaan tuomitsemisessa. Simon mukaan pormestari oli tuolloin ottanut osan varkaan tavaroista itselleen ja tuominnut Matin suorittamaan rangaistuksensa kujanjuoksuna. Raastuvanoikeus tutki asian, ja tuolloin havaittiin, että varkaan omaisuus oli arvioitu huhtikuussa 1654. Omaisuudesta oli maksettu tavanomaisesti asianomistajalle kuuluva osuus varkauden arvosta ja loppuosa oli käytetty sakkojen maksuun. Kuitenkaan tavaroiden arvo ei ollut riittänyt koko sakon suorittamiseen, joten vanhaan tapaan "köyhä maksoi selkänahallaan". Oikeus totesi yksiselitteisesti, että asia oli käsitelty täysin korrektisti, eikä Timmeä syytetty mistään. — VA RRO 20.7.1655.

105 Osittain aikaisemman tutkimuksen kielteinen suhtautuminen Timmeen saattaa johtua siitä, että hän todellakin on melko runsaasti esillä varsinkin Uudenkaupungin ja Rauman oikeusistuinten pöytäkirjoissa. Tämä johtuu kuitenkin usein siitä, että Timmellä oli tapana mainituissa kaupungeissa tuohon aikaan vielä melko epätyyppillisesti esittää kannekirjelmänsä ja vastauksensa kirjallisesti. Tapa oli yleinen Turussa jo 1640-luvulla, ja sieltä Timmekin oli sen omaksunut. — Kirjallisesta käsittelystä, ks. esimerkiksi Karonen 1994a, s. 190; Letto–Vanamo 1989a.

pormestarin pitäen huolta vain omista palkkaeduistaan ja määränneen muun muassa Raumalla aiemmin tuntemattoman tuulaakimaksun kaupunkilaisten kustannettavaksi. Asiaa maaherra Lorentz Creutzin johdolla tutkineet jäävittömät miehet totesivat kuitenkin yksiselitteisesti, että Timmen toiminnassa ei ollut huomautettavaa. Päinvastoin yhteensä kymmenen raumalaista – heistä monet porvariston huomattavimpia edustajia – tuomittiin kukin 40 hopeatalarin sakkoihin tuulaakisäännön rikkomisesta.¹⁰⁶

Lopullista syytä Timmen herättämiin aggressioihin on silti etsittävä hänen virka-asemastaan ja sen tuomista rasitteista. Turusta tulleen kreivi Pietarin uudistuslinjan innokkaana kannattajana hän on todennäköisesti tiukoilla otteillaan saanut ainakin osan raumalaisista vihamiehikseen. Elinkeinolainsäädännön tiukentamiseen sekä hallinto- ja oikeuslaitoksen tehostamiseen tähänneiden toimien vaikutuksesta porvariston valvonta tiukkeni ja raastuvanoikeuden jäsenten työmäärä kasvoi. Samalla hallinnon ja oikeudenhoidon aiheuttamat kustannukset lisääntyivät. Nämä kaupunkilaisille kielteisiksi katsottavat vaikutukset ovat saattaneet helposti johtaa tilanteeseen, jossa pormestarista oli vaikeaa tehdä syntipukki moniin vaikeuksiin. Todennäköisesti kollektiivisen vastustuksen ja uhittelun vaikutuksesta Timmen ote kaupungin johdosta alkoi kirvota jo aivan 1650-luvun ensimmäisinä vuosina. Mahdottomalta ei tunnu sekään ajatus, että Jochim Timme olisi virkakautensa lopulla ollut jollain tavoin fyysisesti sairas tai muuten menettänyt otettaan tärkeistä asioista. Tähän viittaa viraltapanon lopullinen syy, eli vuoden 1654 tuomiokirjoista löydetty virheet sekä pöytäkirjan viimeistelemätön ulkoasu. Kaikesta huolimatta Timmen aika erityisesti Rauman johdossa oli kaupunkihallinnon kehittämisen kannalta kenties hedelmällisintä aikaa 1600-luvulla. Hänen erottamisensa jälkeen Rauman hallinto- ja oikeuslaitoksen piirissä tehtyjä uudistuksia alettiin purkaa varsin nopeasti, jos kohta kaupungin yleinen ilmapiirikin rauhoittui joksikin aikaa.¹⁰⁷

106 VA RRO 11–12.3.1652; Lähteenoja 1932, s. 64. – Koko asia juonsi juurensa vuoden 1650 valtiopäiviltä, joilla Timme toimi Rauman edustajana. Kuningatar Kristiina päätti tuolloin, että seuraavien kolmen vuoden ajan kruunun osa kaikista sakoista oli käytettävä Rauman julkisten rakennusten korjaamiseen. Tämän lisäksi henkilöstön palkkauksen kehittämiseksi määrättiin perustettavaksi erityinen tuulaakimaksu, minkä lisäksi pormestarin palkkaukseen luovutettiin kaksi taloa Sampanalan kylästä. Porvaristo ei myöhemminkään luovuttanut taistelussa Timmen väärinkäytösten paljastamiseksi, vaan valitti uudestaan hallitsijalle. Niinpä 1654 hallitsija määräsi maaherran valvomaan, että Rauman tuulaakirahat suunnattaisiin yhteiseksi hyväksi eikä ainoastaan pormestarin taskuun, sillä kaupungin porvaristo oli valittanut Timmen käyttävän rahat omiin tarkoituksiinsa. Kuitenkaan minkäänlaista näyttöä Timmen omavaltaisuudesta tässä asiassa ei ole olemassa, eikä maaherra tuomiokirjatietojen perusteella ottanut asiaa esille Rauman raastuvassa. – RA KOA SPR. Raumo vol. 15. Kuningatar Kristiinan päätös Raumalle 8.11.1650, 5. kohta; SSB. Raumo 101. Hallitsijan vastaus Rauman porvariston valitukseen 31.7.1654.

107 Helsingin hieman vastaavatyypisistä tilanteista 1700-luvulla, ks. Mäntylä 1981b.

8 Alempi virkakunta¹

Koska raastuvanoikeudella ja maistraatilla oli paljon työtä, oli selvää, ettei aikaa vieviä ja visaisia asioita pystytty hoitamaan pelkästään pormestarien ja raatimiesten voimin. Tämä oli jo käytännössäkin mahdotonta, koska oikeuden jäsenet hankkivat leipänsä pääasiassa muulla tavalla kuin tuomioita antamalla.

Kaupunkien alempi virkakunta joutuikin suorittamaan suuren määrän rutiiniluonteisia töitä. Jo kaupunginlaki määräsi kaikkiin kaupunkeihin henkilöstöä, jonka tehtäväksi tuli näiden kaupunkiyhteisön kannalta merkittävien toimien hoito. Nämä samoin kuin vuoden 1619 säännössä mainitut raastuvanoikeuden alaisuudessa toimineet virkailijat näkyvät oheisesta asetelmasta:²

Kaupunginlaki	Vuoden 1619 sääntö
kaupunginkirjuri kämneri kaupunginpalvelija(t) (lukumäärää ei mainittu) 2 rakennustarkastajaa	kaupunginkirjuri 2 kämneriä 1–n kaupunginpalvelijaa
2 vahtitarkastajaa	2 rakennusmestaria rakennuskirjuri 1–2 siltavahtia vahtikirjuri
2 mittojen ja painojen tarkastajaa	2 raatimiestä ja 2 porvaria mittojen tarkastajiksi ³
8 palotarkastajaa (á 2/kortteli)	1–4 palvelijaa edellisille ² 8 palotarkastajaa ² 7-miehisen valiokunnan kirjuri 2 kirkon esimiestä ² 2 porvaria lastenhuoneen esimie- hiksi ²
2 leivän punnitsijaa 3 oikeusvoutia ⁴	Lisäksi varakkaissa kaupungeissa seuraavat virat: syndicus, notaari, (rahastonhoitaja)

Vuoden 1619 sääntö edellytti kaupungeilta jonkin verran suurempaa panostusta henkilöstöön kuin keskiaikainen kaupunginlaki. Kuitenkaan ainakaan "köyhissä" tai "keskivarakkaissa" kaupungeissa muutos ei ollut erityisen raju, vaan kyseessä oli lähinnä vanhojen virkojen tehtäväkentän laajentuminen. Esimerkiksi palo- ja mittauslaitoksen töihin määrätty virkailijat katsottiin säännössä sivutoimiksi,

- 1 Ellei muuta mainita, luvun lähteinä ovat Suomen kaupunkien tuomiokirjat 1600-luvulta.
- 2 MEKL, kuninkaankaari VI, XVI, XVIII ja raastuvankaari XXXII, vuoden 1619 sääntö. – Holmbäck–Wessén 1966, s. 4, 10–12, 182; Sleman 1964, s. 306–329; liite 1. Ks. samoin esimerkiksi Odhner 1861, s. 161–162, 184, 186; Hildebrand 1894, s. 383–384. – Lisäksi Tukholman lakikirjassa, joka lienee valmistettu 1471 jälkeen, mainitaan, että kaupungin pormestarien, raatimiesten, kaupunginkirjurin sekä tull- ja vahtikirjurien tuli olla ruotsalaisia miehiä. – Holmbäck–Wessén 1966, s. 21.
- 3 Luottamustehtävä/oman toimen ohella hoidettava.
- 4 Oli tarkoitettu istumaan torioikeudessa. Oikeusvoudeista kaksi oli kaupungin edustajia (raatimiehiä) ja yksi kuninkaan edustaja.

mitä ne ovat toki voineet olla jo keskiajallakin. Huomattavin lisäys tapahtui erilaisten asioiden muistiinmerkitsijöiden kohdalla, sillä kun kaupunginlaki uskoi kaupungin tulevan toimeen ainoastaan yhdellä sulkakynän käyttäjällä (kaupunginkirjuri), niin asetusluonnoksen mukaan kaupungeissa tarvittiin jopa kuusi kirjallisiin töihin erikoistunutta miestä. Tässä havaitaan jälleen säännön tukholmakeskeisyys, sillä esimerkiksi säännössä mainittu vahtikirjurin virka tunnetaan sieltä jo 1400-luvun puolimaista. On todennäköistä, että kovin moni "varakkaita" kaupungeista ei suurvalta-ajan alussa tarvinnut näin monta miestä hoitamaan kirjeenvaihtoa ja tekemään asiakirjoista kopioita.⁵

Virkojen määrittelyssä ja jakamisessa eri tyyppisiin toimialaluokkiin on melkoisia ongelmia. Aimo Halila⁶ toteaa, että osa toimista määrättiin porvaristolle sivutöiksi. Halila on kuitenkin laskenut osan näistä enemmän tai vähemmän epämääräisistä ja hallinnon tai oikeudenhoidon alaan kuulumattomista tehtävistä kaupungin virkoihin. Sellaisia olivat esimerkiksi kaupungin leipurit, majatalonpitäjät, kalastajat ja vastaavat hallinto- ja oikeuslaitoksen kannalta perifeeriset tehtävät. Halilan noudattama luokittelu ei ole sinällään tietenkään väärin, sillä virkoja ei suurvalta-ajallakaan aina erityisen tarkasti eroteltu. Tässä esityksessä mainitunlaisia toimia ei kuitenkaan lueta kuuluviksi hallinto- ja oikeuslaitoksen henkilökuntaan, sillä tehtävät olivat sen tyyppisiä, että niiden hoitajat eivät joutuneet puuttumaan hallinto- tai oikeusasioihin. Kun henkilöstöä tarkastellaan hallinnon ja oikeudenhoidon näkökulmasta silmälläpitäen ennen kaikkea viranhaltijoiden tehtäviä, jaotus muodostuu Aimo Halilan ryhmittelyä muokaten seuraavanlaiseksi:⁷

1. Hallinnon ja oikeudenhoidon palveluksessa toimineet virkamiehet. Heillä oli yleensä kiinteä työsuhde, josta saatiin ainakin jonkin verran suoranaista rahapalkkaa. Ryhmään kuuluneet virkailijat olivat jatkuvasti paikalla sekä oikeuslaitosten että maistraatin kokouksissa joko työtehtävissä tai valmiina lähtemään toimittamaan heille kuuluvia askareita.

2. Elinkeinoelämää valvoneet virkailijat. Tähän ryhmään kuuluvien miesten tehtävät olivat usein sidottu kiinteään rahapalkkaan. Erikoisuutena voidaan mainita se, että palkan saattoi maksaa kaupunki, kruunu tai jopa yksityinen tullinvuokraaja. Luokka saattoi siis olla melko heterogeeninen.

3. Tehtäviä oman toimen ohella tai täysin palkatta hoitaneet virkailijat.

Aluksi tarkastellaan lyhyesti ryhmä ryhmältä tärkeimpiä kuhunkin luokkaan kuuluneita toimenhaltijoita. Tarkastelu on tarpeen jo siksi, että aikaisemmin tämä raastuvanoikeuden alainen virkakunta on joitakin poikkeuksia lukuunottamatta saanut vain vähän huomiota osakseen.

5 Ks. esimerkiksi Schück 1940, s. 61; Karonen 1994a, s. 45, viite 10.

6 Halila 1942, s. 14–15, 158.

7 Halila 1942, s. 159–160; muista luokituksista ks. esimerkiksi Ranta 1975, s. 584; Ranta 1981, s. 92–94; Gerteis 1986, s. 85–87; Dahlbäck 1988, s. 63–66.

8.1 Hallinnon ja oikeudenhoidon alemmat virkamiehet

8.1.1 Kirjurien toimet

1. SYNDICUS. Syndicus mainitaan vuoden 1619 säännössä eräänlaisena vapaaehtoisena virkana, sillä se oli perustettava vain sellaisiin kaupunkeihin, joilla olisi varaa viran ylläpitoon. Syndicuksen tehtäviin kuuluivat muun muassa raadin ja kaupunginkirjurin avustaminen sekä arkiston asianmukaisen säilyttämisen tarkkailu ja kaupungin sinetin hallussapito. Tämän lisäksi syndicus allekirjoitti kaikki kaupungista lähtevät kirjeet. Syndicuksen asema oli asetusluonnoksessa kaavailtu merkittäväksi ja vaikutusvaltaiseksi.⁸

Virkaa ei ennen vuoden 1619 sääntöä juuri tunnettu valtakunnassa, ei edes Tukholmassa.⁹ Kyseessä oli saksalaisten esikuvien mukainen lainaus sääntöehdotukseen, sillä Ruotsissa virka mainitaan ensimmäisen kerran vanhasta Göteborgista (Lödose) 1607. Se tunnetaan myös 1621 annetuissa uuden Göteborgin privilegioissa.¹⁰ Useissa Suomenkin kaupungeissa tunnetaan tällä nimikkeellä varustettuja virkamiehiä, mutta tässä tapauksessa – kuten usein 1600-luvun aineistossa – terminologian horjuvuus on muuttanut tavallisten kaupunginkirjurien nimityksen syndicukseksi. Siksi kaupunginkirjureista käytetty nimitys "syndicus" on harhaanjohtava ja useissa tapauksissa jopa virheellinen.¹¹

2. KAUPUNGINKIRJURI (alkuperäislähteissä yleensä *stadsskrifvoare* tai *stadssecretare*). Kaupunginkirjuri eli kaupunginsihteri piti olla jokaisessa kaupungissa. Hän laati tai ainakin hänen vastuullaan olivat raastuvanoikeuden asiakirjat (esimerkiksi tuomiokirjat). Sen lisäksi hän kirjoitti usein todistusasiakirjoja ja vastaavia lähinnä yksityishenkilöille laadittuja dokumentteja. Kaupunginkirjuri eli kaupunginsihteri-nimityksiä on pidettävä ainoina varmasti "oikeina" termeinä puhuttaessa kaupungin tärkeimmän kirjuriviran haltijasta.¹²

Kaupunginkirjurin virkaa on perustellusti pidetty koko kaupunkiyhteisön toiminnan kannalta erittäin tärkeänä.¹³ On katsottu, että pöytäkirjanpitäjä edusti varsinkin varhempina aikoina jatkuvuutta hallintolaitoksessa, kun raati vaihtui kerran vuodessa.

Kaupunginkirjurin virka oli erityisesti suuremmissa kaupungeissa arvoitettu, joskin niissä toimeen liittyi usein runsaasti työtä. Toisaalta suurissa kaupunkiyhteisöissä ei ollut lainkaan harvinaista, että kaupunki tai sihteri itse

8 Ks. liite 1, kohdat 2, 4.

9 Tämä ilmenee siitä, että Tukholma itse pyysi 1625 kaupunkiin syndicusta, mutta kruunu ei jostain syystä suostunut viran perustamiseen. – Ericson 1988, s. 234.

10 Göteborgissa syndicus todistettavasti toimi vuodesta 1629, ja Norrköpingissä pari vuotta myöhemmin. – Helmfriid 1963, s. 587.

11 K. W. Herdinin (1926, s. 31) mukaan Upsalan "*syndicus oli samalla kaupunginkirjuri*". – Ks. myös Melander 1887, s. 80–81; Melander 1893, s. 251–254; Halila 1943b, s. 152–153. Vrt. esimerkiksi Halila 1942, s. 154–157; Ranta 1981, s. 92.

12 Muut nimitykset saattavat olla harhaanjohtavia ja jopa vääriä. Esimerkiksi käy vaikkapa edellä mainittu syndicus tai joskus käytetty termi kaupunginnotaari. Notaareja tavataan ainoastaan joistakin suurista kaupungeista kaupunginkirjurin apulaisina. Laki edellytti pienissäkin kaupungeissa kaupunginkirjurin viran perustamista, joten vaikka alkuperäislähteissä mainittaisiin termi notaari, tarkoittaisi se tällöin nimenomaan kaupunginkirjuria.

13 Ks. esimerkiksi Halila 1942, s. 143–154; Ranta 1981, s. 92–93; kaupunkihistoriat.

palkkasi "kirjurirengin", joka hoiti osan puhtaaksikirjoitustehtävistä.¹⁴ Pienemmissä kaupungeissa kaupunginkirjurin virka oli usein yhdistetty joko pormestarin tai raatimiehen toimeen.¹⁵ Myös Suomen suurissa kaupungeissa, Turussa ja Viipurissa, kaupunginkirjurin virka oli 1600-luvun loppupuolella yhdistetty raatimiehen tehtävään. Näin viranhaltijalle saatiin parempi toimeentulo sekä hyväksi havaittu ja tunnettu mies tehtävään. Lisäksi menettely säästi palkkakustannuksia.

Kaupunginkirjurin palkkakysymys on saanut varsin runsaasti huomiota osakseen.¹⁶ Aivan riittävästi ei ole korostettu sitä, että vaikka virkaan kuuluva peruspalkka ei ollutkaan aina suuren suuri, niin huomattava osa tuloista kertyi virkasivutuloista eli sportteleista. Niitä kirjurille myönnettiin esimerkiksi kirjallisesta oikeuteen haastamisesta sekä tuomionjulistusten yhteydessä annetuista päätösten kopioista. Esimerkiksi Viipurissa 1634 annettu kirjuriohjesääntö antoi sihteerille mahdollisuuden laskuttaa lähestulkoon kaikesta, mikä ei suoranaisesti liittynyt pöytäkirjojen puhtaaksikirjoittamiseen.¹⁷

Viran merkittävyys näkyy siinäkin, että toimen haltijat niin pienissä kuin suurissa kaupungeissa nousivat melko nopeasti maistraattiin. Turussa 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa virassa olleista 16 kaupunginkirjurista yhdestä tuli professori, kolme sai pormestarinviran Turusta, yksi Uudestakaupungista, yksi Raumalta, viidestä tuli raatimies ja yksi siirtyi kämnerinoikeuden kirjuri-tuomariksi.¹⁸

3. KÄMNERINOIKEUDEN KIRJURI (alkuperäislähteissä usein *cämneresskrifvoare* tai *cämners skrifvoare*). Kämnerinoikeuden kirjuri oli merkittävä virkamies niissä kaupungeissa, joissa oli raastuvanoikeuden alainen tuomioistuin. Asema on verrattavissa kaupunginkirjuriin. Tehtävätkin olivat samantyyppisiä. Erityisesti Turussa kämnerinoikeuden kirjurin virkaan liittyi runsaasti sekä kirjoitustöitä että suoranasia tuomarintomia, mikä lienee poikkeuksellista koko valtakunnassa.¹⁹

Kämnerinoikeuden kirjurin merkitystä ei ole juuri lainkaan käsitelty, vaikka virka oli merkittävä sosiaalisen nousun väylä. Esimerkiksi käy jälleen Turku, jossa taistelu viroista oli 1600-luvulla kovaa. Alioikeuden kirjurit menestyivät kuitenkin hyvin kilpailussa raatimiesten ja jopa pormestarien paikoista. Turun kämnerinoikeuden kirjureina 1633–1708 vakinaisesti toimineet henkilöt etenivät urallaan siten, että kymmenestä viranhoitajasta viisi pääsi myöhemmin maistraattiin, neljä sai muun tehtävän ja vain yhden myöhempää kohtaloa ei tunneta.²⁰ Yhdestä tuli sotilasauditööri eli sotatuomari; virkaa on pidetty jopa pormestarin tehtävää arvostetumpana.²¹ Kämnerinoikeuden kirjurien virkakil-

14 Halila 1942, s. 148; esimerkiksi VA ViKO 23.1.1655.

15 VA HRO 24.4.1661; Ehrström 1890, s. 41; Halila 1942, s. 151–152.

16 Halila 1942, s. 148–151.

17 Karonen 1994c; vrt. Halila 1942, s. 151. — Turusta, ks. Bonsdorff 1892, s. 212.

18 Bonsdorff 1892, s. 213–214; Karonen 1994a, s. 308 (n:o 1), 310–311 (n:o 11), 313 (n:o 19). Vrt. myös Halila 1942, s. 153; Ranta 1975, s. 582–583.

19 Karonen 1994a, s. 196.

20 Bonsdorff 1892, s. 287–288; Karonen 1992, s. 316–318.

21 Suolahti 1946, s. 161–162.

voissa menestymisen syynä on aikaisemmin pidetty sitä, että he olivat tavallista koulutetumpaa väkeä.²² Vähemmälle huomiolle on sen sijaan jäänyt se, että tehtäviin valitut kirjurit olivat oppineita siksi, että heillä oli kaikkein tärkein tehtävä koko tuomioistuimessa. Toimeen vaadittiin pätevä henkilö koska pöytäkirjojen laatimisen lisäksi heidän tuli toimia tuomarina. Epäilemättä opillinen sivistys auttoi virkoihin pääsemisessä, mutta vastaavasti alioikeuden tärkeimmän viran hoito katsottiin merkittäväksi tekijäksi avoimia virkoja täytettäessä. Kämnerinoikeudessa saatu kokemus auttoi huomattavasti esimerkiksi raatimiehen tehtävien hoitamisessa. Toisaalta kämnerinoikeuden kirjureiksi valikoitui hyvin koulutettuja miehiä, mikä kertoo viran nauttimasta suuresta arvostuksesta.²³

4. MUUT KIRJURINVIRAT. Muita asioiden muistiinmerkitsijöitä suurvalta-ajan kaupungeissa olivat tuulaaki-, aksiisi-, ja kollegiokirjurit. Tuulaaki- ja aksiisikirjurit olivat näiden verojen ja maksujen suorittamisesta annettujen kuittien ja luetteloiden tekijöitä. Päätoimisia virkoja ei läheskään kaikilla kaupungeilla ollut varaa ylläpitää, vaan tehtäviä hoidettiin usein oman toimen ohella.²⁴

Myös pikkutullikirjurien virat olivat usein sivutoimisia. Päätoimisia viranhaltijoita tavataan lähinnä ainoastaan Turusta ja Viipurista. Heidän tehtävänsä oli merkitä muistiin, mitä tavaraa kukin toi tulliportin läpi kaupunkiin ja toimittaa asiaankuuluva verotus. Tehtävää voi pitää eräänlaisena tullimiehen toimena, vaikka tullimiehen virka oli erikseen olemassa.

On poikkeuksellista, että Turussa tavataan Karjaportin eli kolmannen tulliportin kirjuriina huhtikuun lopusta heinäkuun puoliväliin 1639 tullattavien tavaroiden muistiinmerkitsijänä Aune Antintytär -niminen, harvinaisen selkeää käsialaa kirjoittanut nainen.²⁵ Kyseessä lienee ainoa tapaus, jossa nainen hoiti *virkaa* 1600-luvulla. Hieman vastaavissa toimissa olivat tosin postimestarien lesket, joiden vastuulla postikonttori saattoi olla toisinaan hyvinkin pitkään.²⁶ Sinänsä naisten osallistuminen miehiin tehtäviin tuskin oli harvinaista, sillä esimerkiksi kauppiaiden vaimot ja tyttäret tekivät tuon tuostakin vastaavia töitä.

Kaupunginkirjuria lukuunottamatta muita kirjurivirkoja ja niiden haltijoiden sosiaalista yms. taustaa ja myöhempiä vaiheita ei ole kovinkaan paljon tutkittu, vaikka aivan ilmeisesti sellainen tutkimus olisi hyvinkin hyödyllistä ja avaisi uusia näkökulmia aikakauden suku- ja sosiaalishistoriaan.²⁷ Henkilö, jolla oli edes vaatimaton luku- ja kirjoitustaito, nousi melko varmasti merkittävään asemaan paikallisyhteisössä.²⁸

22 Ks. Bonsdorff 1892, s. 287–289; Suolahti 1946, s. 157–159.

23 Samoin esimerkiksi Helsingissä kämnerinoikeuden kirjurit pääsivät raatiin, mutta nousu ei ollut yhtä yleistä kuin Turussa. — Karonen 1992, s. 325–326.

24 Esimerkiksi Uudessakaupungissa aksiisi- ja tuulaakikirjurin virka oli yhdistetty kämnerin toimeen. — VA URO 29.4.1650; Cajander 1895, s. 77; Karonen 1992, s. 174–175.

25 Ks. esimerkiksi VA 7024: 55v., 142, 150.

26 Ks. esimerkiksi Jutikkala 1938, s. 98–100; Pietäinen 1988, s. 77.

27 Kyösti Kiuasmaa (1962) on tutkinut seikkaperäisesti 1500-luvun maaseudun kirjurikaartia.

28 Ks. myös esimerkiksi Heikkinen 1989, s. 81.

8.1.2 Muut hallinto- ja oikeuslaitoksen toimenhaltijat

5. KÄMNERI (*cämner, cämbner, kemner*). Saksalaisissa kaupungeissa tunnetaan kämneri-niminen virkamies (saks. *kämmerer, kämmereiherrn*; lat. *camerarius*) jo 1200-luvulta. Toimenhoitajina olivat yleensä kaksi raadista valittua miestä, ja tehtävät liittyivät ensisijaisesti rahatoimeen. Saksasta kämnerinvirka siirtyi pian Tanskaan, jossa se tavataan Kööpenhaminasta jo 1200-luvun lopulta. Velvollisuudet olivat Juutinmaalla samantyyppisiä kuin Saksassa. Saksassa ja Tanskassa kämneri lienee puuttunut vain poikkeustapauksessa oikeudenkäyttöön.²⁹

Kämneri mainitaan kaupunginlain kuninkaankaareissa, jossa todetaan, että kaupungin kämneri ja kaupunginkirjuri "*tai kaksi muuta (toista) raatimiestä*" toimivat veronkantomiehinä tilittäen kaikki tulot ja sakot. Heidän tuli esittää tilinsä kahdeksan vuorokautta ennen Valpurin päivää kuninkaan voudille ja pormestarille.³⁰ Lain mukaan kämnerien tehtävät liittyivät kiinteästi tilintekoon, mutta oliko näin todellisuudessa?

Suomessa kämneriä tavataan 1500- ja 1600-luvulla vain seitsemässä kaupungissa (Turku, Viipuri, Rauma, Uusikaupunki, Pori, Vaasa ja Kokkola).³¹ Viipurissa ja Porissa virka hävisi jo 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kokonaan, Kokkolassa ja Raumalla vuosisadan puolimaissa. Samoihin aikoihin Vaasan kämnerin toimenkuva muuttui melko täydellisesti, eikä kyse ollut enää kaupunginlain tarkoittamasta "tilinteko-kämneristä", vaan raastuvanoikeutta alemman tuomioistuimen tuomarista. Näin ainoastaan Turussa ja Uudessakaupungissa – jossa virka lakkasi 1680-luvulla – kämnerinvirka tunnetaan suurimman osan suurvalta-aikaa etupäässä kaupunginlain tarkoittamassa merkityksessä.

Turussa³² kämneri tunnetaan 1500-luvun puolimaista. Toimeen liittyvistä töistä tiedetään 1500-luvun osalta vain vähän, mutta tuolloin ne olivat ainakin laissa määrättyjä tehtäviä eli tilien tekemistä ja sakkojen kantoa. Vaikuttaa siltä, että nämä työt oli viimeistään tuolloin sälytetty usein kämnerien harteille. Virka oli arvostettu, sillä se antoi mahdollisuuden edetä raatiin.

Suurvalta-ajalla tiedot Turun kämnerien tehtävistä lisääntyvät huomattavasti. Osa työstä liittyi edelleen sakkojen perintään. Sen sijaan veronkantosta ei ole paljon viitteitä, koska kaupungissa lienee 1600-luvulla toiminut erityisiä veronkeräjiä. Ylivoimaisesti suurin osa virkatöistä oli tuomioistuinten määräämiä toimeenpanoasioita, jotka tavallisimmin olivat oikeuden käskystä tehtyjä ulosottoja ja tiedonantojen toimittamisia. Vastaavanlaisia tehtäviä kämnerillä oli myös muissa Suomen kaupungeissa. Turun ja Uudenkaupungin erityispiirteenä oli lisäksi se, että molemmissa kaupungeissa kämnerit toimivat usein myös yleisinä syyttäjinä.

Turussa ja Uudessakaupungissa virka säilyi suurvalta-ajalla ennen kaikkea siksi, että tehtävä oli arvostettu. Tämä on helposti havaittavissa, kun tarkastellaan kämnerien sijoittumista muihin kaupunkiyhteisön virkoihin. Oheisessa

29 Ks. esimerkiksi Ljung 1965; Karonen 1994a, s. 20–21 ja siinä mainitut lähteet.

30 MEKL, kuninkaankaari XVIII. – Schlyter 1865, s. 33–34; Holmbäck–Wessén 1966, s. 11–12.

31 Karonen 1992, s. 344.

32 Turusta ks. Karonen 1992, s. 72–78, 311–316, 327 ja mainituissa kohdissa käytetyt lähteet.

taulukossa näkyy kämnerien virkauran kehitys suurvalta-ajalla.³³

TAULUKKO 8

Turun (1620–1713) ja Uudenkaupungin (1617–1689) kämnerien eteneminen virkauralla. Lähteet: Bonsdorff 1892, s. 205–210; Bonsdorff 1904, s. 471–477; Ranta 1975, s. 869–871; Cajander 1895, s. 93–97, 105–107; Karonen 1992, s. 314–316, 320–321.

	Turku		Uusikaupunki	
	N	%	N	%
Samaan aikaan raastuvanoikeudessa	6	15	3 ³⁴	12,5
Myöhemmin raastuvanoikeudessa	18	46	10	41,5
Muu virka	5	13	2	8
Tuntematon	10	26	9	38
Yhteensä	39	100	24	100

Lähes puolet Turun kämneristä valittiin myöhemmin raatimieheksi – yleensä heti vuoden kämnerinä olon jälkeen. Aina vuosisadan puolimaihin virkaan valittiin henkilöitä, joilla oli muutenkin mahdollisuuksia päästä eteenpäin kaupunkihallinnon portailla. Tämä oli mahdollista, koska raatimieheksi pääsy ei ollut vielä tuolloin erityisen vaikeaa. Vuosisadan jälkipuoliskolla raatimieheksi oli aikaisempaa hankalampi päästä, sillä vakansseja aukeni tällöin harvemmin koska viroissa istuttiin lähes aina kuolemaan saakka. Virkojen sulkeutuminen selittää 1600-luvun lopun selvän muutoksen kämnerien urakehityksessä. Tuolloin muihin kaupunkihallinnon virkoihin siirtyneiden osuus kasvoi lähes kolmasosaan koko määrästä. Raatimieheksi vuosisadan lopulla edenneet saivat statusensa noususta kiittää paljolti poikkeuksellisia aikoja, sillä kaksi raatiin valittua pääsi raatimieheksi vasta aivan isovihan kynnyksellä.³⁵

Toisinaan kämneriksi ei valittu ketään ulkopuolista, vaan toimeen valittiin joku raatimiehistä. Niinpä 1645 päätettiin, että tehtävää hoitaisi seuraavan vuoden ajan raatimies, joka ei ollut ollut vielä kämnerinä. Raatimiehet Lauri Borgare ja Robert Rancken heittivät arpaa toimesta, ja Robert oli huono-onnempi, mutta oikeuden suostumuksella hän siirsi tehtävän Johan Olssinpojalle. Seuraavana vuonna tuli Lauri Borgaren vuoro, mutta hän ei ollut erityisen innokas ottamaan virkaa vastaan. Lauri yritti päästä palkkahästä muistuttamalla olleensa kymmenen vuotta aikaisemmin kaupungin valtiopäiväedustaja, minkä lisäksi hän oli omien sanojensa mukaan "*velkainen mies*". Selityksille kuitenkin viitattiin kintaalla.³⁶ Syy raatimiesten haluttomuuteen ryhtyä toimeen löytynee siitä, että kämnerin virka oli aikaavievä ja vastuullinen, eikä sen hoitamiseen

33 Virka-asetat laskettu kämneriksi tulovuodesta lähtien.

34 Luokkaan yhdistetty yksi aikaisemmin raatimiehenä toiminut kämneri.

35 Kämnerin valinta raatimieheksi, ks. esimerkiksi VA TRO 1638 esilehti, TRO 26.11.1642: 88, 11.9.1643: 318, BÄH 1: IX, s. 95 (TRO 13.5.1637); Ks. myös Bonsdorff 1892, s. 205–210, 281; Ranta 1975, s. 869–871; Karonen 1992, s. 75–76, 316. – Kämnerin statuksesta, vrt. Ranta 1975, s. 693.

36 VA TRO 14.6.1645: 333, 25.5.1646: 262; Bonsdorff 1892, s. 281.

usein suurkauppiaas-raatimiehillä ollut ainakaan heidän omasta mielestään riittävästi aikaa. Kyseessä siis tuskin oli viran heikosta arvostuksesta johtunut vastenmielisyys.³⁷

Uudenkaupungin kämnerien virkaura oli lähes samanlainen kuin Turun, vaikka siellä sellaisten osuus, joiden urasta ei tiedetä, oli yli kolmasosa koko määrästä. Tämä johtuu etupäässä kaupungin lähdeaineiston tältä osin varsin suuresta puutteellisuudesta.

Aikaisemmassa tutkimuksessa kämnerin virka on usein liitetty kämnerinoikeuteen. Niin on jäänyt ottamatta huomioon, että kämneri virkana katosi suomalaisista kaupungeista viimeistään vuoteen 1660 tullessa kaikkialta muualta paitsi Turussa ja Uudestakaupungissa, kun useisiin kaupunkiin oli perustettu raastuvanoikeuden alainen tuomioistuin. Tämän lisäksi esimerkiksi kämnerinoikeuden suurvalta-ajalla saaneessa Helsingissä virkanimike oli täysin tuntematon.³⁸

Kämneri-nimiset virkamiehet hävisivät siis joko samaan aikaan tai hieman myöhemmin kuin kaupunkiin perustettiin kämnerinoikeus. Jos kämneri olisi ollut alioikeuden jäsen, ei virkoja olisi annettu lakkauttaa ja siirtää tehtäviä muille.

Tilanne on kuitenkin sikäli ristiriitainen, että vuoden 1619 sääntö määräsi kaksi kämneriä jokaiseen kaupunkiin. Heillä oli sekä kaupunginlain mallin mukaisesti tilintekoon liittyviä tehtäviä että oikeudenhoidollisia toimia. Tämä melko sekavalta vaikuttava asetelma johtuu siitä, että kämneriteitä ja kämnerinoikeuksia koskeva aseteluksen osa oli suora laina Tukholmassa tuolloin jo vallinneesta käytännöstä. Tukholmassa kämnerit olivat mukana sekä rahavarainhoidossa että tuomioistuimessa. Näin ei kuitenkaan ollut muualla, koska pääkaupunkia lukuunottamatta muissa kaupungeissa oikeuslaitos ei ollut kaksipuolainen ennen suurvalta-aikaa. Niinpä myös kämnerit saivat keskittyä tulojen ja sakkojen kantaan.³⁹

6. RAHASTONHOITAJA (*casseur, cassör*). Kämnerin viran lakkauttamisen jälkeen — tai niissä tapauksissa, joissa kaupungissa ei ollutkaan kämneriä — perustettiin rahastonhoitajan virkoja. Käytännössä monissa kaupungeissa rahavarain ylimpänä vartijana toimi vielä pitkään suurvalta-ajallakin joko pormestari tai joku muu tehtävään määrätty henkilö. Virka tosin mainitaan jo vuoden 1619 säännön konseptissa, jolloin se lienee tarkoitettu perustettavaksi vain "vakavaraisiin" kaupunkiin.⁴⁰

Rahastonhoitajan tehtäviin kuului esimerkiksi kaupungin tulojen ja menojen laskeminen, virkamiesten palkkojen kerääminen ja maksaminen sekä mahdollisten rästien karhuaminen. Velvollisuutena oli tilien laatiminen ja hyväksyttäminen maistraatilla ja porvaristolla. Varsinkin tilinteko oli toisinaan varsin ongelmallinen toimitus, sillä tehtävä vaati sekä taitoa hoitaa raha-asioita että sen

37 Vrt. Ranta 1975, s. 693.

38 Helsingissä tosin käytettiin kämneri-nimitystä, mutta tuolloin tarkoitettiin nimenomaan kämnerinoikeuden kirjuria.

39 Ks. tästä Karonen 1994a, esimerkiksi s. 24, 27–28, 44–48. — Vrt. esimerkiksi Bonsdorff 1892, s. 279–280; Halila 1940, s. 265–271; Halila 1943a, s. 82; Ranta 1975, s. 685–686; Ranta 1981, s. 93; Corin 1978, s. 254–255; Petré 1958, s. 278–280.

40 Vrt. Halila 1943a, s. 82.

verran onneakin, että onnistui perimään määrättyt maksut kaikilta porvareilta. Mikäli se ei onnistunut, rahastonhoitaja saattoi joutua maksamaan vajeen omasta pussistaan. Kovin harvinaista ei ollut, että rahastonhoitajalle jäi rästien pantiksi annettuja tavaroita aivan sananmukaisesti käsiin: kasööri-rukka huudatteli sitten erinäköistä ja kokoista paitaa, sukkaa ja lakkia yms. käyttötavaraa raastuvassa joko omistajan lunastettavaksi tai jonkun halukkaan ostettavaksi.

Vaikka rahastonhoitajat ottivat joissakin kaupungeissa hoitaakseen aikaisemmin kämnerille kuuluneita tehtäviä, varsinkin suurissa kaupungeissa esimerkiksi pormestarit ja kaupunginkirjurit olivat huolehtineet varsinaisten tilien teosta: kämneri tai joku muu tehtävään määrätty virkailija oli ollut ainoastaan verojen ja maksujen kantomies. Monessa pienessä kaupungissa asioiden hoito oman toimen ohella jatkui lähinnä taloudellisista syistä koko suurvaltakauden kun taas suurissa ja varakkaissa kaupungeissa tehtiin muita ratkaisuja.

Rahastonhoitajia ilmaantui valtakunnan kaupunkiin 1620- ja 1630-luvulla. Ensimmäisenä viranhaltija mainitaan Tukholmassa vuodesta 1628.⁴¹ Turussa ja Viipurissa rahastonhoitajia tavataan 1640-luvulta. Näissä kaupungeissa tehtävä oli aluksi sivutoiminen, joskaan se ei enää liittynyt raatimiehen tai pormestarin virkaan.⁴²

Muihin Suomen kaupunkiin rahastonhoitajia ilmaantui vasta 1650-luvun lopulla, ensimmäisenä Pohjanmaan vanhoihin kaupunkiin Ouluun, Kokkolaan, Vaasaan ja Uuteenkaarlepyyhyn sekä 1640- ja 1650-luvulla perustettuihin maakunnan uusiin kaupunkiin. Todennäköisesti läänin maaherra Johan Graan vaikutti uudistukseen, sillä hän pyrki kehittämään hallintoalueensa kaupunkien taloudenhoitoa. Turun ja Porin läänin usein ensimmäisinä uudistukset omaksuneet kaupungit (Rauma, Uusikaupunki ja Pori) olivat tässä asiassa jonkin verran hitaampia kuin Pohjanmaan kaupungit.⁴³

Suurvalta-ajan lopussa lähes kaikissa Suomen kaupungeissa oli rahastonhoitaja. Tosin pienimmissä tehtävä oli yhdistetty kaupunginkirjurin virkaan. Toimen leviäminen johtui ennen kaikkea kruunun itsevaltiuden ajalla kaupunkien varainhoitoon kohdistaneen kontrollin kiristymisestä, minkä vuoksi tilit oli hoidettava asianmukaisesti.⁴⁴

7. KAUPUNGINVOUTI (*stadsfogde, byfogde*). Kaupunginlaki ei tunne kaupunginvouti-nimistä kunnallista virkamiestä. Laki mainitsee *byfogde*-nimisen virkailijan ainoastaan kruunun edustajana, mutta viimeistään keskiajan lopulla monissa

41 Ericson 1988, s. 294. — Upsalassa virka mainitaan ensimmäisen kerran 1646. — Herdin 1929, s. 192, viite 1.

42 Norrköpingissä mainitaan 1640 menosäännössä "tulokirjuri", joka vastanee rahastonhoitajaa. Viipurissa rahastonhoitajan virka oli aluksi yhdistetty raatimiehen tehtävään (ainakin 1645) ja hieman myöhemmin (1649) kaupunginviskaalin ja kämnerinoikeuden kirjurin toimeen. — Helmfrid 1963, s. 665; VA ViRO 2.11.1652: 39–40; Karonen 1994a, s. 316, n:o 34; Ruuth 1908, s. 1109.

43 Karonen 1994a, s. 300–307; Ruuth 1899, s. 515. — Sen sijaan Suomen kolmannessa tapuli-kaupungissa Helsingissä rahastonhoitajan virka tunnetaan varmasti vasta vuodesta 1662. Virka oli kaupungissa yhdistetty pitkään joko kämnerinoikeuden kirjurin tai raatimiehen tehtävään samaan tapaan kuin esimerkiksi Viipurissa. — Karonen 1992, s. 325.

44 Rahastonhoitajan virka oli menosäännöissä yhdistetty kaupunginkirjurin tehtävään ainakin seuraavissa kaupungeissa: Raahe, Pietarsaari, Uusikaarlepyy, Kristiinankaupunki. — RA Städers Acta. Allmänt, Stater 2: 232–233, 237–238, 239–240, 243–244. — Edellä olevasta ks. samoin Halila 1943a, s. 82–91; Halila 1943c, s. 49–56; Ranta 1981, s. 93, 105.

kaupungeista tavataan nimenomaan kaupungin virkailijoiksi laskettavia vouteja. Suomen kaupungeissa virkanimike tunnetaan 1600-luvulla muun muassa Turussa, Viipurissa, Helsingissä, Oulussa ja Porvoossa. Monissa kaupungeissa kuten Porissa,⁴⁵ Raumalla, Uudessakaupungissa ja Tammisaaressa virka poistui suurvalta-ajalla kokonaan. Useissa vuosisadan puolimaissa perustetuissa kaupungeissa kaupunginvoudin nimellä tunnettua viranhaltijaa ei ollut lainkaan.⁴⁶

Kaupunginvoudit toimivat hyvin erilaisissa tehtävissä: esimerkiksi ulosottajina, erilaisten tutkintojen ja tarkastusten suorittajina, haasteiden viejinä, verojen kerääjinä ja yleisinä syyttäjinä. Kaupunginvoudin toimenkuva oli usein samantyyppinen kuin kämnerin, ja toisinaan virat joko sulautuivat vähitellen yhteen tai lakkautettiin samoihin aikoihin (Pori, Rauma). Turussa viran arvostus oli korkea, aivan kuten kämnerinkin. Tehtävä oli selvästi haluttu ja niin ikään kohtuullisen hyvin palkattu. Arvostuksesta kertoo se, että suurvalta-ajan lopulla kaupunginvoudin tehtävää hoiti peräkkäin kaksi ylioppilasta, mikä oli peräti harvinaista kaupunkihallinnon alemmissa viroissa. Virassa oltiin usein jopa vuosikymmeniä yhtäjaksoisesti, joten toimessa viihdyttiin. Toisaalta työ oli vaativaa, sillä tehtäviä kertyi runsaasti. Turussa kaupunginvouti oli aina 1650-luvulle syyttäjänä: tässäkin nähdään yhtäläisyyksiä kämneriin.⁴⁷

Mitä tulee kaupunginvoudin viran edustusluonteeseen, niin on katsottu, ettei sellaista oikeastaan ollut.⁴⁸ Turun osalta tilanne vaikuttaa kuitenkin olleen melko lailla toisella lailla, sillä siellä kaupunginvouti nimenomaan nousi merkittävään asemaan. Häntä voidaan, samoin kuin kaupunginkirjuria, pitää jatkuvuuden luojana – *virkamiehenä* – sanan varsinaisessa merkityksessä. Lisäksi molemmat virkamiehet joutuivat toistuvasti tekemään kirjallisia töitä. Muut virkamiehet kuin kaupunginkirjurit eivät varsinkaan suurvalta-ajan alkupuolella juuri laatineet asiakirjoja, joten tämäkin kertoo tehtävän vaativuudesta. Turussa kaupunginvouti ollessaan rikostapauksissa syyttäjänä teki jo 1630-luvulta usein pitkiä kannekirjelmia.

8. KAUPUNGINVISKAALI (*stadsfiskal*). Suomen kaupunkeihin perustettiin 1640-luvun lopulta erityisiä yleisen syyttäjän eli kaupunginviskaalin toimia. Ensimmäisen kerran tällainen virka mainittiin koko valtakunnassa Tukholmassa 1636.⁴⁹ Suomessa ensimmäinen kaupunginviskaali tavataan Turussa 1649, mutta tehtävä oli yhdistetty aluksi kämnerin virkaan. Viskaali-nimitystä ei käytetty vuotta kauemmin, sillä 1650 siirryttiin takaisin vanhaan käytäntöön, jossa kämneri oli pääasiallinen syyttäjä kaikissa muissa paitsi talousrikoksissa. Uudestaan viskaalin virka perustettiin Turkuun vasta 1670-luvulla.⁵⁰ Viipuriin

45 Porissa kaupunginvouti mainitaan 1650-luvun jälkeen satunnaisesti parina vuonna 1670-luvulla. – Ruuth 1899, s. 514.

46 Odhner 1861, s. 135–136; Halila 1942, s. 161–167; Ljung 1959, p. 456–458; Suvanto 1959, p. 461; Karonen 1994a, s. 300–307.

47 Bonsdorff 1892, s. 216; Ranta 1975, s. 584.

48 Halila 1942, s. 166.

49 Odhner 1865, s. 188, viite 2.

50 Karonen 1992, s. 77–78. Vrt. Bonsdorff 1892, s. 216–217, 291. – Bonsdorff käsittelee tutkimuksessaan kaupunginviskaalin tointa yhdessä kauppalainsäädännöstä syyttävien virkamiesten (kaupantarkastajien ja vastaavien virkailijoiden kanssa) kanssa. Menettelyä on pidettävä osittain harhaanjohtavana. Suurelta osin tämä johtuu kuitenkin aikakauden terminologian horjuvuudesta. Samoin Aimo Halila (1940, s. 262; 1942, s. 174) yhdistää

rikosasioissa syyttävän oikeudenkäyntiviskaalin virka perustettiin viimeistään 1650. Tehtävästä tuli alusta alkaen pysyvä, joskin se oli ainakin vuoteen 1659 kämnerinoikeuden kirjurin sivutoimi.⁵¹

Uudessakaupungissa ja Raumalla pyrittiin lähes samaan aikaan kuin Turussa siirtymään vastaavanlaiseen syyttäjä-järjestelmään. Raumalla kokeilu tosin unohtui 1650-luvulla joiksikin vuosiksi, kunnes viskaalin virka ilmaantui uudestaan 1660-luvulla. Muissa Suomen kaupungeissa erityisiä syyttäjäviranomaisia alkoi esiintyä vasta 1650-luvun lopulta, ja silloinkin ainoastaan kaikkein merkittävimmissä kaupungeissa. Valtakunnallisesti kaupunginviskaaleita ilmaantui runsaammin vasta 1660-luvulta.⁵²

Syyttäjä syytti rikosasioissa oikeuden puolesta. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että asian tultua oikeuden tietoon, viskaali esitteli sen tuomioistumelle tuoden kaikki jutusta kertyneet todisteet oikeuden arvioitavaksi. Viskaalin esittelyvelvollisuus tarkoitti usein sitä, että juttu oli aikaisemmin ilmiannettu esimerkiksi pormestarille, joka siirsi jutun kaupunginviskaalin harteille. Tieteenkin viskaali toi osan jutuista itse oikeuteen, sillä varsin yleisesti käytettiin palkkausjärjestelmää, joka takasi syyttäjälle sekä peruspalkan että asianomistajan osuuden (1/3) sakoista kaikista langettavaan päätökseen johtaneista tapauksista.⁵³ "Tulospalkkaus" oli tuttu myös kaupankäyntiä valvovien virkamiesten palkkausmuotona, mutta kaupantarkastusmiesten, toisin kuin viskaalin, piti syyttää elinkeinolainsäädäntöä vastaan rikkoneita (ks. myöhemmin numero 11).

9. VAHTIMESTARI (*vachtmestare*). Joissakin kaupungeissa kuten Turussa, Viipurissa, Helsingissä, Porvoossa ja Oulussa oli erityinen vahtimestari, joka vastasi ensi sijassa kaupungin vartiointiin liittyvistä asioista. Tämän lisäksi hän hoiti usein samantyyppisiä tehtäviä kuin esimerkiksi kämneri tai kaupunginvouti. Lisäksi muun muassa Helsingissä vahtimestari huolehti raastuvankamarin lämmityksestä ja valvoi järjestystä siellä.⁵⁴ Vahtimestari oli tärkein suomalaisissa kaupungeissa vaikuttaneista vartiointipalveluksen toimenhaltijoista. Vuoden 1619 sääntö mainitsi vahtikirjurin (*vårdsskrifvoare*), jonka toimenkuva oli jotakuinkin samantapainen kuin Suomen kaupunkien vahtimestarien, mutta Suomessa vahtikirjuri tunnetaan vain Turusta 1630- ja 1640-luvulla.⁵⁵

---

kauppalainsäädännön tarkastajat ja yleisen syyttäjän tehtävät toisiinsa. Raimo Rantakin (1975, s. 585–586) näyttää tulleen jotakuinkin samanlaiseen johtopäätökseen. Herdin (1926, s. 36–39) mainitsee Upsalassa 1651 tehdyistä ehdotuksista perustaa kaupunginviskaalin virka, jonka haltijan olisi pitänyt tutkia laitonta kauppaa. Upsalassa virka liittyikin jatkuvasti kaupantarkastukseen. Raumalla todettiin 1653, kun uusi kaupunginviskaali ryhtyi hoitamaan tehtäväänsä, että hänen piti toimia samaan aikaan myös "kaupungintarkastajana" eli kaupanvalvojana. Virat oli siis kuitenkin erotettu toisistaan. — VA RRO 28.11.1653: 48v.

- 51 Ks. esimerkiksi Ruuth 1908, s. 1111; Karonen 1994a, s. 316, n:o 34.
- 52 Lähteenoja 1932, s. 80; Schmedeman 1706, s. 600 (Ulosottosääntö 10.7.1669); Herlitz 1924, s. 425; Inger 1994, s. 49. Vrt. Ignatius 1900, s. 94, myös viite 2.
- 53 Ks. esimerkiksi VA TRO 16.12.1650: 388. — Asian ilmoittamisesta ensin pormestarille, ks. esimerkiksi TRO 15.1.1638: 15–16.
- 54 Halila 1943, s. 195–199.
- 55 BÅH 1: IV, s. 135, TRO 4.7.1632; Bonsdorff 1892, s. 237–238; vrt. Ranta 1975, s. 584–587, 600–607.

10. KAUPUNGINPALVELIJA (*stadsstienare, bysven*).⁵⁶ MEKL:n mukaan joka kaupungissa tuli olla kaupunginpalvelijoita. He olivat yleismiehiä, joiden tehtäviin kuului hyvin erilaisia toimia. Käsitys virasta on perinnäisesti ollut sellainen, ettei siitä juuri päästy ylöspäin. Tehtäviä oli runsaasti, eikä virka ollut kovin palkitseva, sillä kaupunginpalvelijat näyttävät toisinaan joutuneen kaupunkilaisten sylkykupiksi ja aggressioiden kohteeksi.⁵⁷ Toisaalta voidaan ajatella, että kaikki eivät halunneetkaan päästä virkauralla eteenpäin. Kysymys porvariston murjomista kaupunginpalvelijoista on mielenkiintoinen. Mikäli toimi olisi ollut vastenmielinen, tuskin tulijoitakaan virkaan olisi juuri ollut. Kuitenkaan ei ole tiedossa tapauksia, joissa olisi valitettu kandidaattien vähäisyyttä. Päinvastoin, esimerkiksi Raumalla 1653 päätettiin esittää porvaristolle valpurinkokouksessa neljää kaupunginpalvelijaehdokasta, joista se sai valita mieleisensä.⁵⁸

Erityisen tärkeitä tehtäviä kaupunginpalvelijoille ei annettu, mutta sen sijaan runsaasti ikäviä töitä. Sellaisia olivat esimerkiksi ulosottoasioissa avustaminen sekä verorästien kerääminen. Toimeenpanotehtäviin saattoi kuulua vielä irtolaisnaisten piiskausta tai näpistyksestä kiinnijääneiden pikkulasten pieksentää. Lain mukaan kaupunginpalvelijoiden tuli toimittaa tuomioistuimen haaste perille, jotta haastettu tiesi tulla vastaamaan häntä vastaan esitettyihin valituksiin. Tämä on lisännyt kaupunginpalvelijan mahdollisuutta leimautua syntipukiksi ja joutua mukiloitavaksi.⁵⁹

Teloittaja (*bödel, mästerman*) mainitaan usein kaupungin virkamiehenä, mutta tehtävän hoitajat olivat kaikesta päättäen harvinaisia. Monilla kaupungeilla ei ollut varaa omaan kuolemantuomioiden täytäntöönpanijaan. Toisaalta kuolemantuomioiden määrääminen oli niin harvinaista, että niiden suorittamiseen ei tarvittu kaupungin palkkaa nauttivaa ammattimiestä.⁶⁰ Kaupungit käyttivätkin usein yhteistä teloittajaa tai kruunun⁶¹ pyöveliä.⁶² Niinpä pyöveliä ei voi pitää varsinaisena yksittäisen kaupungin virkakuntaan kuuluvana toimenhaltijana.

Kaupungeissa oli myös erilaisia tilapäisiä verojen yms. maksujen kantomiehiä, mutta nämä virkailijat hoitivat tehtäviä urakkaluonteisesti, ilman kiinte-

56 Ks. esimerkiksi Halila 1942, s. 197–201.

57 Halila 1942, s. 204–205.

58 VA RKO 25.4.1653: 15–15v.; RRO 2.5.1653: 16–16v.

59 Holmbäck–Wessén 1966, s. 172–173 (Raastuvankaari 7. luku); Ks. esimerkiksi VA VIRO 14.1.1652: 196–197; TMA UMRO URO 24.4.1643; Luukko 1971, s. 490.

60 Karkeana arviona voidaan esittää, että Suomen kaupungeissa tuomittiin keskimäärin korkeintaan yksi kuolemantuomio vuodessa/kaupunki. Nämäkin päätökset hovioikeus muutti tuon tuostakin sakko- tai ruumiinrangaistuksiksi. – Vastaavasta menettelystä Ruotsissa, ks. esimerkiksi Thunander 1993, s. 165–181.

61 Suomessa oli vuoden 1640 menosäännön mukaan kruunun palkkalistoilla vain kolme teloittajaa. Kuusi vuotta myöhemmin annetussa erikoismenosäännössä heitä ei mainita lainkaan. – BFH II, s. 397–411, 412–426. – Turun ja Porin läänistä, ks. esimerkiksi VA 7243: 4.

62 Turussa oli ainakin suurvalta-ajan alkupuolella oma teloittaja. Virka vieläpä näyttää kulkeneen suvussa isältä pojalle, sillä 1643 mainitaan "perintöpyöveli" (*arffbödel*) Henrik Pertinpoika. – Ks. esimerkiksi VA TRO 3.6.1643: 359. – Bonsdorff 1892, s. 317–318; Boström 1929, s. 193–196; Lähteenoja 1932, s. 81; Halila 1940, s. 271–273; Viljanti 1940, s. 75–86; Luukko 1945, s. 359–365; Luukko 1971, s. 491–492; Ranta 1975, s. 707–708.

ää palkkaa tai muuta etuisuutta.⁶³

8.2 Elinkeinoelämää valvoneet virkamiehet

11. KAUPANTARKASTUSMIES (*handelsuppsyningsman, inspektor*). Kauppalainsäädännön noudattamista valvovia virkailijoita alkoi valtakuntaan ilmaantua yleisesti vasta 1620-luvun lopulta. Nimittämisen ajoittuminen mainittuun ajankohtaan kuvastaa kruunun elinkeinoelämään kohdistaman kontrollin tiukentumista, sillä aikaisemmin erityisesti tämän alan virkamiehiä ei Tukholmaa lukuunottamatta tunneta. Pääkaupungissa aksiisi- ja kauppa-asetusten sekä ammattikuntasäntöjen noudattamisen valvontaan erikoistuneita miehiä oli ollut jo ainakin 1610-luvulla, mutta ei juuri muualla. Suomessa kaupantarkastusmiehiä oli ensimmäisenä Turussa, heti Tukholman jälkeen seuraavana koko valtakunnassa.⁶⁴

Kruunu pyrki parantamaan kaupantarkastajan valppautta hoitaa tärkeäksi katsomaansa tehtävää maksamalla viranhaltijalle osan palkasta suorituksen mukaan. Peruspalkka kertyi valvontatehtävistä. Mikäli tarkastaja havaitsi elinkeinoelämän lainsäädännön noudattamisessa puutteita, hän saattoi nostaa syytteen tuomioistuimessa. Tällöin meneteltiin niin, että tarkastusmies sai syytteen mennessä läpi tuomituista sakoista niin sanotun asianomistajan osuuden (1/3).⁶⁵

Suoritepalkalla toivottiin voitavan parantaa virkamiesten huomiokykyä ja halukkuutta tuoda lainrikkomat oikeuden eteen. Toisinaan tarkastusmiehet ottivat varsinkin viimeksi mainitun asian liiankin kirjaimellisesti, ja seurauksena oli syytteiden hylkäämisiä. Jatkuviin syytteidensä kumoamisiin kyllästynyt panimosyökäri Pietari Matinpoika suivaantui humalapäissään Viipurissa 1655 aika pahasti kaupungin molempiin tuomioistuimiin ja niiden tuomareihin.⁶⁶

Varsinaisia kaupantarkastusmiehiä alempana hierarkiassa olivat erityiset satamia ja purjehdusta valvovat tarkastajat, joita kutsuttiin rantaratsastajiksi (*strandridare*).⁶⁷ Laitonta maakauppaa valvova virkamies oli ratsastaja (*utridare*).⁶⁸ Näiden toimien perustamisesta annettiin 1650 koko valtakuntaa koskeva kuninkaallinen päätös, mikä oli varsin harvinaista. Yleensä kruunu ei antanut yleisvaltakunnallisia ohjeita virkojen perustamisesta.⁶⁹

63 Vastaavanlainen harvinainen ja tässä virkakunnasta ulosrajattu toimenhaltija oli profossi, jota tavataan Suomen kaupungeista satunnaisesti 1600-luvulla. Profossit kuuluvatkin paremminkin maaseudulle ja armeijan henkilökuntaan, ja Suomesta niitä oli Aimo Halilan mukaan Turussa ja Raahessa. Edelleen Halila toteaa viran vastanneen Suomessa lähinnä kaupunginpalvelijaa. — Halila 1940, s. 271.

64 Karonen 1993b.

65 Ks. esimerkiksi VA ViRO 6.11.1641. — Uudessakaupungissa tosin myönnettiin 1656 laitonta maakauppaa ja purjehdusta valvovaksi virkailijaksi valitulle Sipi Antinpojalle sekä kaikki lankeavat sakot että takavarikkoon otetut tuotteet. Tämän lisäksi hänelle maksettiin 20 kuparitalarin vuosipalkka. — VA URO 31.3.1656.

66 VA ViKO 26.10.1655; ViRO 1654–1658.

67 Valtakirjoista, ks. esimerkiksi RA KA KARR 20.5.1644: 929–930.

68 Halila 1942, s. 171.

69 Julistuksen mukaan jokaisessa kaupungissa tuli olla yksi tai kaksi ratsastajaa. — Luukko 1971, s. 267.

12. TORIVOUTI (*torgfogde*). Läheisesti edellisiin virkailijoihin liittyivät torivoudit. Kenraalikuvernööri Pietari Brahe antoi 1638 ensin Turulle ja myöhemmin kaikille Suomen kaupungeille kaupankäyntiä koskevan ohjesäännön. Sen mukaan torivoutien oli tarkastettava, että torilla käytiin kauppaa kruunun laatimien sääntöjen mukaan.⁷⁰

13. TULLILAITOKSEN VIRKAMIEHET (*tullnären, tullinspektor* yms.).⁷¹ Tullilaitoksen piirissä työskenteli osa kauppalainsäädännön noudattamista tarkastavista miehistä. Tullivirkailijoita oli kaikkien kaupunkien maatullissa sekä merikaupunkien suuressa meritullissa. Heidän tuli tarkastaa, että säädettyjä tullitaksvoja noudatettiin ja että kukaan ei kiertänyt pikkutullin kannosta annettuja määräyksiä. Usein tullimiesten asema oli hieman epämääräinen, sillä aina ei ollut selvää, palveliko tullimies kruunua, kaupunkia vai kenties yksityistä tullinvuokraajaa.⁷²

Suurvalta-ajan alkupuolella valtakunnan tulleista olivat usein joko sekä maa- että meritullit tai ainakin maatullit annetut vuokralle. Vuokraajina toimivat joko yksityiset porvarit, kaupunkien porvaristo yhteisesti tai maistraatti. Maatullien vuokraus jatkui Ruotsi-Suomessa lakkauttamisyryksistä huolimatta yleisesti aina 1660-luvun lopulle. Meritullien hoito oli vuodesta 1636 kruunun omien virkamiesten harteilla.⁷³

Pikkutullien vuokraus kiristi usein valvontaa jopa yli porvariston sietokyvyn. Kontrollin ja maksujen perinnän tiukkeneminen johtui ensi sijassa siitä, että tullinvuokraajat saivat elantonsa kaikkien heille kuuluvien maksujen täydellisestä tilittämisestä tulliaidalla.⁷⁴ Tullinvuokrauksien päättyttyä tullivirkailijat alkoivat saada palkkansa kruunulta, sillä tullilaitos kuului kamarikollegion alaisuuteen.⁷⁵

Systemaattista tutkimusta suurvalta-ajan paikallisesta tullilaitoksesta ei ole tehty, vaikka aihe on hedelmällinen.⁷⁶ Varsinkin kun tullit oli vuokrattu yksityisille, mutta myöhemminkin, tullimies saattoi olla usein samalla suurkauppia, jolla siis itsellään olisi voinut olettaa olleen tullattavaa. Mutta kulkiko hän – nykyajan termiä käyttäksämme – "vihreää vai punaista linjaa", on kokonaan toinen asia, jonka selvittäminen saattaisi avata uuden näkökulman

70 Halila 1942, s. 177–180; Möller 1954, s. 181–182.

71 Vrt. Halila 1942, s. 272–276; Ranta 1981, s. 88. – Nimityksistä, Tamelander 1936, s. 95–104.

72 Ks. Halila 1942, s. 273; Heikkinen 1994, s. 48.

73 Lindholm 1892, s. 124–126; Kerkkonen 1945, s. 105–108, 186–190; Wittrock 1917, s. 59–63, 248–249; Smith 1950, s. 72; Ernvik 1984; Sandström 1990, s. 116–117; Heikkinen 1994, s. 51, 55, 71–72. – Sakari Heikkisen (1994, s. 73) mukaan Suomen tapulikaupunkien meritullikamarien henkilökuntaan kuului vuosina 1650–1674 16–28 virkailijaa, joista tosin osa ei ollut varsinaista tullihenkilöstöä. Vertailun vuoksi todettakoon, että Sandströmin (1990, s. 117–118) mukaan Tukholmassa oli 1649 yhteensä 48 miestä vastaavissa tehtävissä. – Ks. myös Kerkkonen 1945, s. 109; Smith 1950, s. 165–167.

74 Ks. tästä esimerkiksi Kerkkonen 1945, s. 174; myöhemmin luku III.8.2. – Valituksista ja tullimiesten kokemista aggressioista, ks. esimerkiksi VA ViKO 7.2.1643.

75 Tästä syystä läänien lääninmenosäännössä ei mainita tullimiehiä palkannauttijoina. Myöskään kaupunkien tileistä ei tullimiehiä tavata. – VA Läänintilikirjasarja vuosilta 1650–1700.

76 Vrt. esimerkiksi Smith 1950; Smith 1955; Heikkinen 1994.

koko tullilaitoksen historiaan.⁷⁷

Tullimiesten merkitys Ruotsi-Suomen kaupungeissa oli suuri sekä heidän omalla alallaan että kaupungin hallinnossa.⁷⁸ Varsinkin pienissä kaupungeissa tullimies oli usein kruunun tehtävän lisäksi raastuvanoikeuden jäsen, toisinaan jopa pormestari.⁷⁹

Muita elinkeinoelämän valvojia olivat tuotteiden mittaajat ja punnitsijat (vaaitsijat), painojen ja mittojen tarkastusmiehet sekä eri tuotteiden laaduntarkkailijat. Laadun valvojia olivat muun muassa oluen- ja viininmaistajat. Tärkeä osa varsinkin pienten ja käyhien kaupunkien kaupasta koostui juuri olut- ja muiden alkoholijuomien myynnistä. Kruunu verotti näitä tuotteita melko ankarasti, minkä lisäksi niiden valmistus oli tarkasti säännelty.⁸⁰ Alkoholijuomien tarkastajia – ihan viran puolesta – tavataan lähes kaikissa kaupungeissa. Virka oli tietysti sivutoiminen, sillä päätoimisia viinanmaistajia olisi epäilemättä löytynyt runsaasti.⁸¹

***

Kaupankäynnin laillisuutta valvovat virkamiehet olivat olennainen osa kruunun pyrkimyksissä tiukentaa kaupunkien kohdistunutta kontrollia. Kaupungit eivät enää suurvalta-ajalla pystyneet vapaasti harjoittamaan elinkeinoaan, vaan kaikki oli tiukasti esivallan valvonnassa. Tältä osin suurvalta-ajan alun suunnitelmat kaupunkien valjastamisesta kruunun tarkoituksiin olivat entistä lähempänä toteutumistaan.

Kaupankäynnin valvojien toiminnan tehokkuutta ja pätevyyttä on joskus kärkevästikin moitittu. Ainakin suurvalta-ajan alkupuolella tarkkailun kiristyminen on kuitenkin kiistämätöntä varsinkin sellaisissa suurissa kaupungeissa kuin Turussa ja Viipurissa.⁸²

8.3 Sivutoimiset tai palkattomat virkamiehet

Oman toimen ohella hoidettuja tehtäviä olivat muun muassa kellonasettajien, rakennusmestarien, palotarkastajien, siltavoutien, ruotu- ja korttelimestarien, krouvarien ja majatalonpitäjien tehtävät. Suurta osaa näistä ei voida pitää varsi-

77 Ks. esimerkiksi Tammisaaressa vaikuttaneen Berndt Hanemanin melko laaja-alainen kauppiastoiminta tullimiehenä 1640-luvulla. – Viikuna 1994, s. 205; vrt. myös Kerkkonen 1945, esimerkiksi s. 171–186.

78 Knud Fabriciuksen (1955, s. 174) mukaan hallitus pyrki nimittämään ruotsalaisia miehiä tullivirkailijoiksi Skoonen ja muiden Tanskalta vallattujen alueiden kaupunkeihin.

79 Esimerkiksi Porissa pormestarina vuosina 1659–1671 toiminut Kustaa Henrikinpoika oli samaan aikaan tullimies 1649–1671. Myöhemmin 1680- ja 1690-luvulla tullinhoitajana toimi raatimiehiä. – Ruuth 1899, s. 517; Hämeenlinnasta, ks. Karonen 1993a, s. 65, myös viitteet 22–23, 26. – Keskushallinnon piirissä on tietoja tullimiehistä säilynyt hyvin sporadisesti, ks. kuitenkin RA TV, vol. 9, 19, 30; lääninhallinnon aineistosta ks. esimerkiksi VA 7390: 847, 7399: 784, 7403: 604, 7414: 520, 7419: 563, 8702: 101–102, 9223: 101, 103 sekä kirjallisuudesta esimerkiksi Jäntere 1959, s. 34, 122, 127; Kaukovalta 1917, s. 163–164, 174; Mickwitz–Möller 1951, s. 45–46, 48, 51, 132–134; Virkkunen 1953, liite s. 8, 11, 22–23.

80 Ks. esimerkiksi Halila 1943a, s. 39; Kerkkonen 1945, s. 192, 194–196.

81 Ks. Halila 1942, s. 184–185.

82 Karonen 1992, s. 142; Vrt. Halila 1942, s. 176; Möller 1954, s. 186–187; Ranta 1981, s. 94.

naisina kaupungin virkoina tai toimina, vaikka esimerkiksi kaupunginlaissa ja vuoden 1619 säännössä osa niistä mainitaankin pakollisina.

Hallinnollisesti merkittävien ryhmän tehtävienhoitajista olivat ruotu- ja korttelimestarit⁸³. Nimitykset johtuvat kaupunkien vanhasta jakaantumisesta neljään kortteliin. Ruotu- ja korttelimestarit olivat korttelinsa luottamusmiehiä ja avustivat kaupungin hallinto- ja oikeuslaitosta omaa kortteliaan koskevissa asioissa, esimerkiksi veronkannossa.⁸⁴

8.4 Alemman virkakunnan sosiaalinen asema

Kaupunkien alemmaa virkakuntaa on usein pidetty sosiaaliselta asemaltaan vähämerkityksellisenä. On esitetty, että porvarit eivät olisi erityisemmin arvostaneet alempien virkojen hoitajia ja että toimenhoitajat eivät olisi läheskään aina olleet aivan ensiluokkaisia ihmisiä. Käsityksen tueksi on tuomiokirjoista monesti esitetty sopivia esimerkkejä.

Totta onkin, että toisinaan niin kaupunginpalvelijat, kaupantarkastajat kuin kämneritkin tulivat oikeuteen joko korvat punoittaen tai jopa verissä päin.⁸⁵ Silti tuntuu kuin tuomiokirja-aineiston tarkoitus olisi toisinaan unohdettu: pöytäkirjoihinhan kirjattiin lähes ainoastaan sellaisia tapauksia, joissa oli tapahtunut jokin rike tai oli jotakin moitittavaa. Näin ollen aineisto on jo valmiiksi "negatiivinen". Asiakirjan tarkoituksena ei ollut tuoda esille kaupunkilaisten esittämiä kehuja alemman virkakunnan erinomaisesta toiminnasta. Silti sellaisiakin esimerkkejä tavataan virkojen täytön yhteydessä melko paljon esimerkiksi Turusta ja Uudestakaupungista.⁸⁶

Yksi harvoja käyttökelpoisia menetelmiä saada selville se, millainen jonkun tietyn virkailijan tai virkamiesryhmän nauttima kunnioitus oli kaupunkilaisten keskuudessa, on systemaattisesti käydä läpi koko kyseistä virkakuntaa käsittelevä aineisto. Näin pystytään tekemään vahvemalla pohjalla olevia päätelmiä siitä, kuinka usein — tai harvoin — esimerkiksi kaupunginpalvelija sai neniinsä ollessaan viemässä haastetta tai karhuamassa rästytyneitä veroja. Mikäli asia suhteutetaan luvussa III.9.2. esitettyihin tehtävämääriin, voidaan varsin perustellusti sanoa, että kaupungin virkamiehet saattoivat melko rauhallisin mielin hoitaa toimiaan. Työ tuskin oli kiusallista tai vaarallista.

Aikaisempi tutkimus on jättänyt vähemmälle huomiolle yhden merkittä-

83 Termi tarkoittavat jotakuinkin samaa.

84 Halila 1942, s. 190–191; Ranta 1975, s. 587–588.

85 Alempi virkakunta aggressioiden kohteena, ks. esimerkiksi VA ViRO 14.7.1633, 25.5.1639, 1.7.1646: 107–109, 30.10.1650: 447–448, 14.4.1656: 211–213, 16.4.1656: 225–229, 23.4.1656: 240–242; RRO 8.5.1632, 10.12.1653: 45–45v., 12.12.1653: 46, 47; URO 29.4.1646, 1.12.1650, 12.9.1657; PoRO 28.4.1623, 20.4.1639, 26.8.1647, 20.1.1649; VRO 2.9.1648, 29.8.1649, 17.1.1660: 21, HRO 29.10.1655, 8.5.1658; ORO 20.10.1628, 25.2.1650; PorvRO 27.2.1647, 22.11.1650, 6.9.1651, 21.4.1658; NaRO 24.1.1649; KoRO 17.7.1632, 18.12.1648; TRO 27.1.1636, 6.2.1636, 4.12.1639: 68–69; TKO 28.7.1641; TMA UMRO URO 1.3.1641.

86 Esimerkiksi Turussa kämnerin virasta 1643 eronnut Eerik Juhananpoika sai porvaristolta erinomaiset arvostelut toiminnastaan, ja samassa kokouksessa hänet valittiin raatimieheksi. Samoin porvaristo ylisti Eerikin seuraajaa kämnerinä, joka myös valittiin raatiin. — VA TRO 11.9.1643: 318, 10.5.1644: 321; Bonsdorff 1892, s. 208, ks. myös VA HRO 25.4.1670: 28; URO 22.7.1654, 22.8.1655, 17.8.1657. — Tehtävien hoidosta esitetystä kritiikistä, ks. esimerkiksi VA TRO 23.1.1647: 102; HRO 10.5.1675: 69, 22.9.1675: 154–155; ORO 4.5.1678.

vän seikan, joka puoltaa käsitystä, että ainakin osa alemman virkakunnan edustajista arvostettiin kaupunkiyhteisössä korkealle. Edellä on jo käynyt ilmi, että alempien toimenhaltijoiden peruspalkka ei ollut kovinkaan hyvä. Siksi monet virkamiehet hankkivat lisätuloja toimimalla valtuutettuina oikeustapauksissa. Näitä "ei-akateemisia" asianajajia ei kuitenkaan juuri tunneta, vaikka usein he hoitivat melko lailla samantyyppisiä tehtäviä kuin oppineet hovioikeuden auskultantit.⁸⁷

Esimerkki tällaisesta ei-akateemisesta asianhoitajasta on Helsingissä 1650-luvulta aina 1670-luvulle vaikuttanut Gabriel Abrahaminpoika (Rauthia), joka oli yhtä aikaa kantomies, kaupunginvouti ja -viskaali sekä kaupantarkastaja. Samaan aikaan hän hoiti käytännöllisesti katsoen kaikki Helsingin merkittävimmät asianajotut. Kilpailijoita⁸⁸ hänelle ei juuri ilmaantunut, mikä todennäköisesti johtuu juuri hänen ylivertaisesta asemastaan paikkakunnan maksettuna asioidenhoitajana.⁸⁹ Ilmeisesti Gabriel havaitsi alan mahdollisuudet, koska koulututti poikansa juristiksi. Juhana Gabrielinpojasta tuli aluksi Turun hovioikeuden asianajaja ja myöhemmin yksi sen aatelittomista asesoreista.⁹⁰

Alemmat virkamiehet tuntuvat siis nauttineen kaupunkilaisten yleistä luottamusta. Voidaan edelleen esittää kysymys, antaisiko joku asiansa sellaisen henkilön hoidettavaksi, johon ei täysin luottaisi? Miksi kaupungin palkolliset sitten kelpasivat hoitamaan usein heille vieraiden ihmisten asioita? Vastaus lienee melko yksinkertainen: heillä oli runsaasti kokemusta juttujen ajamisesta oikeudessa, rutiinia ja käytännön lain tuntemusta huomattavasti enemmän kuin tavallisella kadunmiehellä. Jos heillä oli vielä kokemusta talouselämästä, niin silloin he pystyivät hoitamaan esimerkiksi velkajuttuja jopa paremmin.

8.5 Kaupunkien virkakunnan määrä suurvalta-ajalla

Oheiseen taulukkoon on koottu tärkeimmät Suomen kaupungeissa 1600-luvulla hallinto- ja oikeuslaitoksen palveluksessa olleet virkamiehet. Tiedot ovat osin suuntaa-antavia, sillä kaikkialta ei ole olemassa läheskään täydellistä aineistoa. Tietoja on jouduttu tarkastelemaan koko suurvalta-ajalta, minkä vuoksi henkilöstön määrän muutokset aikakauden kuluessa osittain hämärtyvät. Esityksen ulottaminen koskemaan koko aikakautta on perusteltua siksi, että näin pystytään saamaan yleiskatsaus virkakunnan lukuisuudesta eri kaupungeissa.

-
- 87 "Akateemisista asianajajista", ks. Letto-Vanamo 1989a, esimerkiksi s. 12–14, 21–22, 23–26, 175–222.
- 88 Vuonna 1670 Henrik Yrjönpoika -niminen mies oli ilman pormestarin ja raadin lupaa ryhtynyt asianajajaksi. Raastuvanoikeus kuitenkin sittemmin kielsi toiminnan kunnes Henrik oli tehnyt asianajajanvalansa. – VA HRO 11.5.1670: 40.
- 89 VA Helsingin kämnerin- ja raastuvanoikeuden pöytäkirjat 1660- ja 1670-luvulta, esimerkiksi HKO 8.2.1661, 12.2.1661, 9.4.1663, 30.4.1663, 12.8.1663, 14.9.1663, 22.9.1664, 29.11.1664; HRO 3.5.1671: 35, 20.5.1671: 43–44, 11.11.1671: 78, 13.11.1671: 79, 15.11.1671: 79–80, 16.12.1671: 87–88, 6.11.1672: 100, 6.9.1673: 100, 23.5.1674: 86.
- 90 Juhana Gabrielinpoika kirjoittautui Turun akatemiaan 1675 ja valittiin hovioikeuden asianajajaksi 1680. Hän toimi Sääksmäen kihlakunnantuomarina 1684 sekä Kyminkartanon läänin ja Lappeen kihlakunnan 1685–1692. Samaan aikaan hän oli Haminan pormestari 1687–1692. Turun hovioikeuden sihteeri 1692 ja asesori 1693. Kuoli Tukholmassa 1714. – VA HRO 24.1.1683: 2–3; Westerlund 1923, s. 222, 520; Holmberg 1959, s. 37.

TAULUKKO 9

Suomen kaupunkien alempien virkamiesten lukumäärä suurvalta-ajalla. Lähteet: VA Suomen kaupunkien tuomiokirjat; 7419, 8001, 8061, 8122, 8616, 8625, 8629, 9142, 9173, 9181, 9184, 9185, 9190, 9191, 9209, 9211, 9214, 9217, 9220, 9223; RA Städers Acta. Allmänt. Stater 1-2; Städers Acta. Uleåborg. Vol. 68; kaupunkihistoriat; Karonen 1994a, s. 299-307.⁹⁴

Kaupunki	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Turku	3-4	1	1	1	1	1	2-9	1	2-4	13-23
Viipuri	2-4	-	1	1	1	1	5-6	1	1-2	13-17
Oulu	0-1	-	1	1	1	1	2	1	2-5	9-13
Vaasa	1-3	-	1	1	E	0-1	2	1	1-3	8-12
Helsinki	1-2	-	1	1	E	0-1	2-3	1	0-2	6-11
Uusikaarlepyy	0-1	-	1	-	1	-	2	1	1-3	6-9
Kokkola	0-1	-	1	-	1	1	1	1	0-2	5-8
Porvoo	-	-	1	1	0-1	0-1	2	1	0-1	5-8
Rauma	0-1	-	1	-	1	-	2	0-1	0-4	4-10
Kristiinan- kaupunki	-	-	1	1	-	-	1-3	-	0-1	3-7
Pietarsaari	-	-	-	1	1	E	1-2	0-1	-	3-6
Lappeenranta	-	-	-	-	-	-	1-2	-	2-4	3-6
Pori	-	-	-	-	1	-	2	F	0-2	3-5
Naantali	-	-	-	1	-	-	1	1	0-1	3-4
Uusikaupunki	0-1	1	-	-	C	-	1-2	C	0-3	2-7
Tammisaari	0-1	-	-	-	-	-	1-2	1	0-2	2-6
Raahe	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
Hämeenlinna	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2
Kajaani	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2
Savonlinna	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Hamina	-	-	-	-	-	-	0-1	0-1	0-2	0-4

A = Kirjurinvirat (ei kaupunginkirjuri)

B = Kämneri

C = Rahastonhoitaja

D = Kaupunginvouti

E = Kaupunginviskaali

F = Vahtimestari

G = Kaupunginpalvelija

H = Kaupantarkastaja

I = Muut elinkeinoelämää valvovat virkailijat (torivoudit, erikseen määrättyt oluenmaistajat yms.)

J = Yhteensä

Ainoastaan Turku ja Viipuri pystyivät suurvalta-ajalla kustantamaan yli kymmenen päätoimista virkaa. Molemmissa toimia oli parhaimmillaan 1600-luvun puolimaissa lähes 20. Turun ja Viipurin hallinto-organisaatio oli melko laaja, sillä molempia rankijärjestyksessä paremmin sijoittuneessa Norrköpingissä oli vuo-

den 1645 menosäännön mukaan vain 15 raastuvanoikeuden alaista virkailijaa⁹⁵. Björn Helmfridin mukaan tämäkin määrä oli Norrköpingin kantokyvylle liikaa, sillä kruunun asettamista vaatimuksista alettiin nopeasti poiketa, koska menosäännössä määritelty normi oli ylimitoitettu.⁹⁶

Norrköpingin alempaan virkakuntaan kohdistuneiden supistusten taustalla oli osittain se, että kaupungin virkarakenne oli painottunut ylempiin virkoihin, eli raastuvanoikeuden virkailijoita oli runsaasti ja heidän palkkansa niin suuret, että ne vaikuttivat raskaasti kaupungin budjetin menopuoleen. Suomen suurimmissa kaupungeissa virkarakenne oli kevyempi yläpäässä ja maksetut palkat siten pienemmät, minkä johdosta virkamiehistön ylläpitokin tuli edullisemmaksi. Näin myös raastuvanoikeudelle alisteisia virkamiehiä pystyttiin pitämään melko runsaasti.⁹⁷

E erityisen hyvin virkamiesten määrän painottaminen näkyi Viipurissa, jossa se johtui ensi sijassa kaupungin poikkeuksellisen laajasta kaupunginpalvelijakaartista. Viidestä kuuteen kaupunginpalvelijaa oli koko valtakuntaa ajatellen paljon, sillä Viipuria väkimäärältään yli kymmenen kertaa suuremmassa Tukholmassa tultiin toimeen 12 kaupunginpalvelijalla.⁹⁸ Turun⁹⁹ laaja virkakunta selittyy pitkälti sillä, että siellä olivat periaatteessa kaikki olennaisimmat virkanimikkeet käytössä ja toimet täytettyinä.

Pohjanmaan maakaupungeissa Oulussa ja Vaasassa virkailijoita oli vajaa kymmenen kummassakin. Molempien kaupunkien erityisesti elinkeinoelämää valvovien virkamiesten määrä oli ajoittain huomattava, mikä luonnollisesti

95 Lukumäärä laskettu edellä mainituilla perusteilla. Norrköpingissä oli kuitenkin tähän aikaan sekä syndicus että kaupunginkirjuri, joita ei kumpaakaan ole luettu alempaan virkakuntaan mukaan.

96 Helmfrid 1963, s. 619, 665–666.

97 Oheisessa asetelmassa on vertailtu Turun (1638), Viipurin (1655), Upsalan (1647), Tukholman (1649) ja Norrköpingin (1645) virkamiesten palkkoja. On huomattava, että Turun, Tukholman, Upsalan ja Norrköpingin tiedot ovat menosäännöistä, kun taas Viipurin todella maksetuista palkoista. Tiedot ovat siis osin eri ajoilta, ja esimerkiksi inflaatiota ei ole pystytty ottamaan huomioon. Kuitenkin raastuvanoikeuden (tässä laskettu siihen kuuluvaksi pormestarit, raatimiehet, kaupunginkirjuri ja mahdollinen syndicus (Norrköping ja Upsala)) ja alemman virkakunnan palkkauksen suhteellinen jakauma on paljonpuhuva. Tukholman tiedot eivät käsitä kaikkia alempia viranhaltijoita, vaan ainoastaan hallitsijan tärkeimmiksi katsomat. Tämä ei kuitenkaan juuri vaikuta suhteellisiin osuuksiin. Mukana laskelmissa ovat vain tässä työssä varsinaisiksi viroiksi luetut virkanimikkeet.

Kaupunki	A	B	C
Turku (1638)	71	19	6 158
Viipuri (1655)	77	23	8 033
Upsala (1647)	87	13	4 875
Norrköping (1645)	84	16	14 950
Tukholma (1649)	82	18	69 275

A = Raastuvanoikeuden henkilöstön osuus koko palkkasummasta (%)

B = Alemman virkakunnan osuus koko palkkasummasta (%)

C = Maksetut palkat yhteensä kuparitalareina (kuparitalari = 2½ hopeataralaa)

Lähteet: VA 8616: 1039–1041; Bonsdorff 1892, s. 233; Hildebrand–Bratt 1900–1913, s. 296; Herdin 1926, s. 49; Helmfrid 1963, s. 665–666.

98 Swensk 1946, s. 44.

99 Turun kaupunginpalvelijoiden lukumäärä nousi peräti yhdeksään vasta aivan suurvalta-ajan lopulla, jota ennen heitä oli yleensä vain 2–4. — VA 7419: 1582, 1584.

johtui niiden merkityksestä tervakaupassa.¹⁰⁰ Muissa Suomen kaupungeissa oli paljon vähemmän palkattuja virkailijoita. Kaikkein pienimmät kaupungit tulivat toimeen yhdellä tai kahdella viranhaltijalla raastuvanoikeuden jäsenistön lisäksi.

Vaikka Suomen suurimmissa kaupungeissa alemmaa virkakuntaa olikin jonkin verran enemmän kuin Ruotsin kaupungeissa – Tukholmaa lukuunottamatta – niin siitä huolimatta henkilöstöä ei ollut kovinkaan paljon.¹⁰¹ Sekä suurissa että pienissä kaupungeissa porvaristolla teetettiin runsaasti töitä ilman, että varsinaisia kunnallisia virkamiehiä olisi käytetty. Tällaisia töitä olivat ennen kaikkea aikaavievät veronkanton liittyvät toimet sekä erilaiset tarkastus- ja arviointitehtävät.¹⁰²

---

100 Ks. esimerkiksi Luukko 1967b, s. 63–64; Villstrand 1992, s. 36, 38.

101 Vrt. Halila 1942, s. 157–158.

102 Ks. luku III.9.2.

9 Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen työtehtävät suurvalta-ajan alkupuoliskolla

9.1 Raastuvanoikeuden ja maistraatin tehtävät

Kuinka kruunun suurvalta-ajan alussa kaupunkeihin kohdistama paine vaikutti kaupungin tärkeimmän hallinto- ja oikeuselimen, raastuvanoikeuden, tehtävien määrään? Hallinto- ja oikeuslaitoksen *työtaakalla* eli *työmäärällä* tarkoitetaan seuraavassa ensisijaisesti niitä tehtäviä, joita hallintomiehet joutuivat hoitamaan istuessaan hallinnollisia päätöksiä tekemänä maistraattina tai jakaessaan oikeutta raastuvanoikeutena, siis ratkoessaan erilaisia oikeus- ja hallintojuttuja.¹

Aluksi on syytä tarkastella sitä, millaisia tehtäviä raastuvanoikeus/maistraatti ylipäätään joutui suorittamaan. Niistä mainittakoon erityisesti seuraavat:²

Hallintotehtävät:

1. Valvoi ja vaali privilegioiden ja lakien noudattamista kaupungissa.
2. Hallitsi kaupungin maita ja muita alueita.
3. Otti uudet porvarit.
4. Tiedotti, kehotti ja käski porvaristoä lakeja ja asetuksia koskevissa asioissa.
5. Valvoi ja kehitti kauppaa sekä käsityötä, samoin kuin ammattikuntalaitosta.
6. Teki rakennusalaan liittyviä tarkastuksia (talot, kadut, sillat yms.).
7. Valvoi puhtaanapitoa ja "salaisia huoneita" (käymälöitä) yms.
8. Vastasi kaupungin turvallisuudesta ja valvoi vahtivelvollisuuden noudattamista.
9. Hoiti perinnönjaot.
10. Valvoi alaikäisten orpojen lasten oikeuksia.
11. Ainakin periaatteessa tarkkaili myös köyhiä, sairaita ja irtolaisia (köyhäinhuoneet ja sairaalat).
12. Hoiti kaupungin taloutta.
13. Vuoden 1619 sääntö antoi mahdollisuuden erilaisten paikallisten asetusten antamiseen; ohjetta lienee Suomessa alettu käyttää määrätietoisesti vasta 1640-luvulta alkaen.
14. Lainhuudatukset sekä ulosotto- ja toimeenpanomääräysten myöntäminen. Näitä tehtäviä ei yleensä saanut toimittaa muualla kuin raastuvassa.
15. Erilaisten todistusten, kirjelmien ja tuomioiden kirjaaminen sekä kopioiden antaminen yleisölle maksua vastaan (sporttelit).

Oikeudenhoito:

1. Riitapuolten sovittelu, tutkinta ja tuomitseminen. Raastuvanoikeuden toinen vaihtoehto oli delegoida tehtävät joillekin yksityisille henkilöille tai siirtää jutut kämnerinoikeuteen käsiteltäväksi.
2. Rikosasioissa tutkinta ja tuomitseminen.
3. Niissä kaupungeissa, joissa oli alioikeutena kämnerinoikeus, raastuvanoikeuden tuli tutkia ja langettaa tuomio sieltä raastupaan valitusteitse

1 Mukaan ei siis tässä lueta sellaisia tehtäviä, joissa esimerkiksi yksityinen raatimies tai pormestari lähetettiin hoitamaan jotakin asiaa oikeuden käskystä. Tällaiset työt on luokiteltu hallinto- ja oikeuslaitoksen hallinnolliseksi tehtäväksi *laitoksena*, mutta ei sen yksityisten jäsenten tehtävinä.

2 Ks. esimerkiksi Odhner 1861, s. 155–186; Halila 1942, s. 47–51; Ranta 1981, s. 77; liite 1.

eli vetoamalla tulleista asioista.

4. Tarvittaessa tuomioiden, kuten ruumiinrangaistuksen tai kuolemantuomion, täytäntöönpano.

Luettelossa on kenties melkoisiakin puutteita. Kuitenkin listan pituus kertoo, että raastuvanoikeudella/maistraatilla oli ainakin paperilla paljon työtä. Eri kokoisten ja erilaisen statuksen omaavien (tapuli-/maa-) kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakka saattoi vaihdella huomattavasti, vai saattoiko?

Kaupungin raastuvanoikeuden työmäärän yleinen selvittäminen ja sen vertaaminen toisiin kaupunkeihin on tärkeää, jotta kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen tehtäväkentässä suurvalta-ajan alussa tapahtuneet muutokset ja kruunun vaatimustason nousu saataisiin paremmin näkyviin. Aikaisemmin raastuvanoikeuden työtaakan kasvua on tutkittu lähinnä ainoastaan kokousten määrää ulkokohtaisesti tarkastelemalla.³

Työn määrittäminen koskemaan vain hallinto- ja oikeuslaitoksen tietoon tulleita oikeustapauksia auttaa ainakin osin selvittämään joitakin tuomiokirja-aineiston kattavuuteen liittyviä probleemeja. Jatkossa raastuvanoikeuksien työtaakkaa tarkastellaan kokonaisuutena, kaikkien Suomen vanhojen kaupunkien yhteisenä työmääränä. Näin lähteiden osittaista epäyhtenäisyyttä pystytään josain määrin eliminoimaan. Tutkimusajaksi on valittu hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämisen kannalta tärkeä suurvalta-ajan alkupuoli (noin vuodet 1620–1660). Lisäksi työn rajaaminen johtuu myös lähteiden säilymiseen liittyvistä seikoista sekä työneconomisista näkökohdista.⁴

Kun työtaakkaa tutkitaan edellä määritellyillä tavoilla, saadaan selville se, kuinka paljon kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksella oli *vähintään* työtä. On mahdotonta selvittää sitä, kuinka paljon tehtäviä oli "varmasti".

Työtehtävien arvioimiseksi on erilaiset raastuvanoikeudessa käsitellyt tapaukset jaettu muutamiin karkeisiin luokkiin. Seuraavassa on käytetty kolmijakoa rikos-, siviili- ja hallintoasioihin. Rikosasioihin kuuluvat kaikki aikakauden näkemysten mukaan rötöksiksi katsottavat asiat. Siviilijutut käsittävät etupäässä velkomistapauksia, kun taas hallintoasioihin on luettu kaikki sellaiset jutut, joissa on tehty hallinnollisia päätöksiä tai annettu niihin rinnastettavia julistuksia.⁵ Luokittelun avulla pystytään sekä eliminoimaan saman tapauksen kahteen kertaan laskeminen että tekemään päätelmiä siitä, kuinka raastuvanoikeuksien

3 Walter von Koskull (1952, s. 138–140) on tarkastellut maaseudun tuomioistuinten työtehtävien määrää laskemalla pöytäkirjoihin merkittyjen tapausten lukumääriä. Pekka Toivanen (1979, s. 235–258, erityisesti 237–239) on Lappeenrannan historiassa tarkastellut raastuvanoikeuden käsittelemiä asioita hieman samaan tapaan kuin Raahenkin historiassa (Toivanen 1990, s. 597–601). Harald Gustafsson on eräässä yhteydessä (1989, s. 222) viitannut työtaakan tarkastelun mahdollisuuteen. Tekijä (Karonen 1994a) on tutkinut raastuvanoikeuksien työmäärän muutosta yksittäisissä kaupungeissa. — Osittain aihetta sivuaan myös Hans Anderssonin (1994) kirjoitus Tukholman kaupungin oikeusturvallisuudesta suurvalta-ajalla.

4 Suurvalta-ajan alkupuolen merkityksestä Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitokselle, ks. Karonen 1994a. Lähdeaineisto kasvaa erittäin suureksi mitä pitemmälle 1600-lukua mennään, ja vastaavasti yhden tutkijan mahdollisuudet ilmiön systemaattiseen tarkasteluun heikkenevät olennaisesti. Seuraavassa esitettävä vuosia 1623–1660 koskeva raastuvanoikeuksien tehtävien määrästä kertova perusaineisto käsittää muokkaamattomana yhteensä 40 032 tapausta, ja tilastoituja raastuvanoikeuden kokouksia yhteensä 13 032. "Korjattu" aineisto on jonkin verran suurempi (42 860 oikeustapausta ja 13 717 kokousta). — Lähdeaineiston säilymiseen liittyvistä seikoista Turun ja Porin läänin osalta, ks. myöhemmin s. 117.

5 Tarkemmin, ks. Karonen 1994a, s. 274–275.

tehtävät muuttuivat ajan kuluessa.

Eri kaupungeissa raastuvanoikeuden tuomiokirjoihin merkittiin asioita hieman erilaisten periaatteiden mukaan. Yleisesti renovoitu tuomiokirja on kaikkialla vähintään kohtalaisen kattava lähde kertomaan hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakasta. Hovioikeutta varten puhtaaksi kirjoitettu pöytäkirja pystyy jo käytötarkoituksensa vuoksi kertomaan ennen kaikkea rikosasioista: asessorien tehtävänä oli tarkastaa rikosjutut, eikä tiedossa ole tapauksia, joissa hovioikeus olisi nuhdellut alioikeuksia siitä, että ne olivat jättäneet osan rikoksista merkitsemättä tuomiokirjaan. Kun lisäksi velkajuttujen osuus kaikista tapauksista oli jo 1620-luvulla usein muita ryhmiä suurempi, on tästä pääteltävissä, että myös niiden merkitsemisessä noudatettiin kohtalaista tarkkuutta.

Kaikkein ongelmallisin ryhmä aineiston kattavuuden kannalta ovat hallinnolliset asiat, sillä kaikkia pieniä kunnallisia tiedonantoja ja pikkuvelvollisuuksien määräämisiä ei ole kirjattu puhtaaksikirjoitettuun pöytäkirjaan. Ne eivät kiinnostaneet hovioikeuden tarkastajia, ja kaupungeissa ne merkittiin vastaisen varalle kaupungin omaan pöytäkirjaan. 1630-luvun lopulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa lähes kaikkialla pöytäkirjoihin alettiin merkitä aikaisempaa enemmän hallintojuttuja. Muutos johtuu ennen kaikkea siitä, että tuosta ajasta lähtien kruunun ote tiukkeni pienemmissäkin kaupungeissa. Sen sijaan ei ole näyttöä siitä, että valtiovalta olisi puuttunut kirjaamisen menettelyyn, joten on oletettava, että hallintoasioiden lisääntyminen tuomiokirjoissa kertoo hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakan todellisesta kasvusta.⁶

Tietoja on kuitenkin täytynyt korjata tuomiokirjojen aukollisuuden vuoksi. Perusaineistona on renovoituista pöytäkirjoista koottu tilasto erityyppisistä raastuvanoikeuden tietoon tulleista jutuista. Tapausten määrää on "manipuloitu" siinä tapauksessa, että lähteistö on selvästi alikattavaa pöytäkirjojen täydellisen tai osittaisen tuhoutumisen vuoksi. Tällöin lukuja on korjattu lähinnä tiedossa olevien vuosien keskiarvoihin perustuvilla arvioilla.⁷ Muokkaamatonta ja korjat-

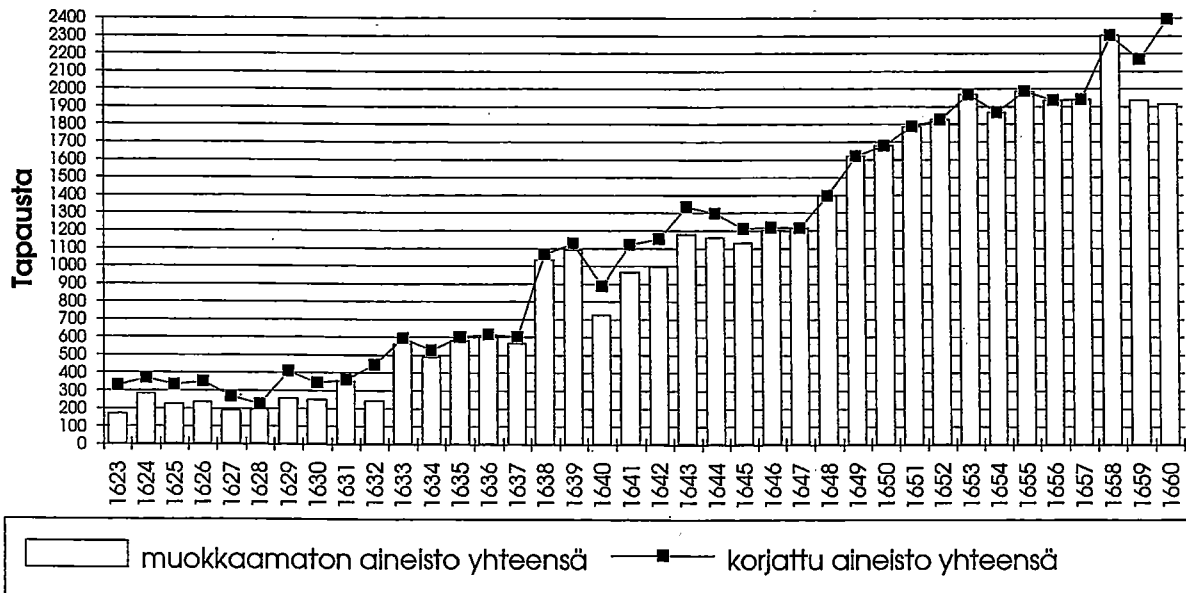
6 Edellä olevasta ks. erityisesti Karonen 1994a, passim. — Lähinnä tekninen ongelma on se, että käytetty asioiden tilastoimistapa "tasapäistää" hallintojutut: se ei ota huomioon sitä, oliko annettu julistus tai ilmoitus "tärkeä" vai ei. Kuitenkaan muuta tilastojen luokittelumistapaa ei ole mahdollista käyttää ilman, että kvantitatiivinen tarkastelu siitä kärsisi.

7 Eri kaupunkien tietoja on korjattu seuraavasti:

Kaupunki	Puuttuvat/puutteelliset vuodet	Korvaavat vuodet (keskiarvo ao. vuosilta)
Turku	1623, 1626, 1629–1630, 1632 (edellä mainittujen vuosien tiedot kerrottu kahdella), 1652	1647–1651, 1653–1657
Viipuri	1629	1622–1628, 1630–1632
Oulu	1623–1627	1628–1637
Uusikaarlepyy	1623–1628, 1632	1629–1631, 1633–1639
Kokkola	1623–1626, 1628, 1631, (1640)	1629–1638
Rauma	1623, 1640–1644	1624–1633, 1635–1639, 1645–1649
Pori	1640–1645, 1660	1635–1639, 1646–1650, 1650–1659
Uusikaupunki	1625, 1629, 1633–1634, 1637–1639, 1659–1660	1623–1624, 1626–1628, 1630–1632, 1635–1636, 1649–1658
Naantali	1623–1646	1647–1648
Porvoo	1630	1625–1629, 1631–1635
Tammisaari	1635	1630–1634, 1636–1640

tua aineistoa tarkasteltaessa havaitaan, että tiedot eivät joitakin harvoja vuosia lukuunottamatta juuri eroa toisistaan.

KUVIO 1 Suomen vanhojen kaupunkien raastuvanoikeuksien käsittelemien tapausten määrä yhteensä 1623–1660. Lähteet: Karonen 1994a, s. 277–289 ja siinä mainitut lähteet; VA TRO 1636–1639, 1641–1643, 1645–1649, 1651, 1653–1654, 1656–1659; ViRO 1639, 1641–1644, 1646–1649, 1651–1654, 1656–1659.

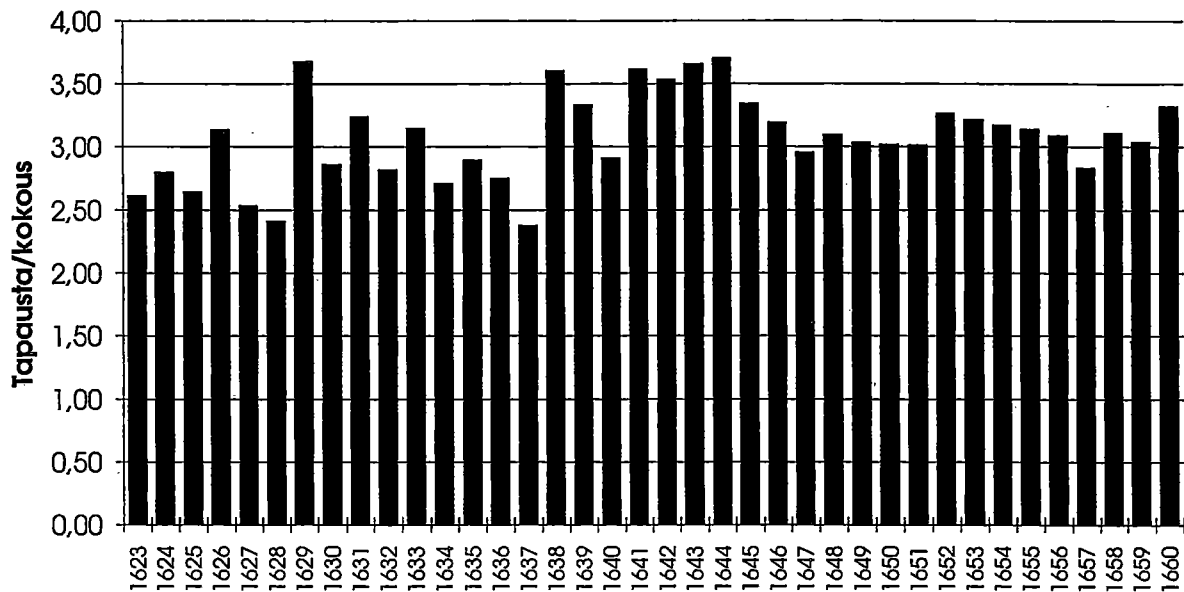

Työtaakan kokonaismäärän kehityksessä on nähtävissä kolme toisistaan poikkeavaa jaksoa. Ensimmäinen niistä alkaa 1620-luvulta ja jatkuu 1630-luvun jälkipuoliskolle. Tuolloin tapauksia oli vuosittain tavallisesti 350–600, joten juttujen määrä lisääntyi periodilla 1,8 kertaiseksi.

Toisen jakson muodostaa aika 1630-luvun lopulta aina seuraavan vuosikymmenen jälkipuoliskolle (noin 1637–1647). Tapausten määrän kasvu oli suuri nimenomaan 1630-luvun lopulla, mikä liittyy olennaisesti Pietari Brahen toimiin kaupunkihallinnon kehittämiseksi. Myöhemmin työtaakan kasvuvauhti tasaantui huomattavasti, minkä vuoksi jakson kasvukerroin oli vain noin 1,3.

Kolmas periodi kattaa ajan 1640-luvun lopulta 1660-luvulle. Työmäärän kasvu oli nopeaa Pietari Brahen toisella kenraalikuvernöörikaudella. Myöhemmin tapausten kokonaismäärä ei noussut läheskään samaa tahtia. Mikäli Kaarle X Kustaan Venäjän sodan aiheuttama tilapäinen piikki 1650-luvun lopulla unohdetaan, jää työtaakan kasvukertoimeksi vain 1,2. Tehtävien määrä ei siis tutkimuskauden päättyessä enää lisääntynyt siitä, mikä se oli ollut Brahen lähdettyä maasta vuonna 1651.

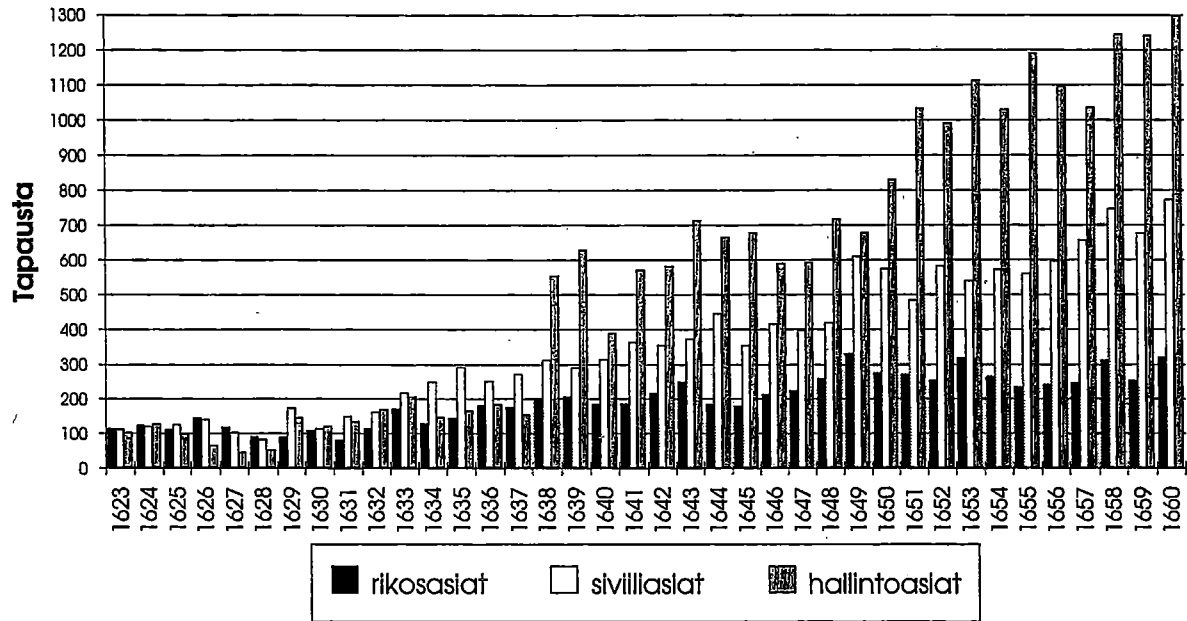
KUVIO 2 Suomen vanhojen kaupunkien raastuvanoikeuksien käsittelemät tapaukset kokousta kohti 1623–1660 (laskettu korjatuista luvuista). Lähteet: Ks. kuvio 1.

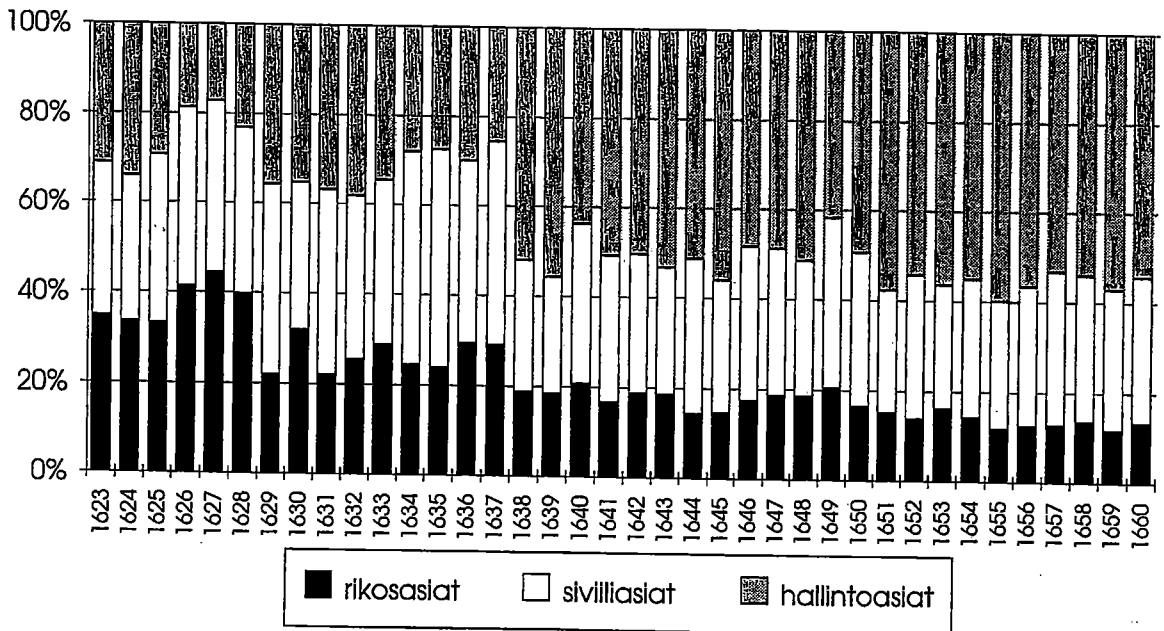
Sen sijaan raastuvanoikeuden työtehtävät kokousta kohti eivät aikakaudella juuri muuttuneet. Kaikkein eniten tapauksia kokousta kohti oli 1640-luvun alussa, minkä jälkeen keskimääräinen juttujen luku istuntoa kohti putosi lähes 1620-luvun tasolle. Tuomioistuimet alkoivat kuitenkin pitää kokouksiaan huomattavasti aikaisempaa enemmän, koska käsiteltyjen asioiden määrä kasvoi 1623–1660 noin seitsemänkertaiseksi. Suurvaltakauden alkupuolella kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen työtaakka kasvoi siis merkittävästi. Pelkästään raastuvanoikeuden tietoon tulleet tapaukset käsittävä aineisto vääristää alaspäin useiden kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen *koko* työtaakkaa. Syynä on se, että erityisesti 1640-luvulla useisiin kaupunkeihin perustettiin raastuvanoikeuden rinnalle kämnerinoikeus, joka hoiti suuren osan jutuista.⁸

On syytä tarkastella myös sitä, millaiset asiat työllistivät kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta. Oheisista kuvioista näkyy tapausten laskennallinen lukumäärä ja niiden jakautuminen rikos-, siviili- ja hallintoasioihin vuosina 1623–1660.

KUVIO 3 Suomen vanhojen kaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärä 1623–1660, absoluuttiset luvut (laskettu korjatuista luvuista). Lähteet: Ks. kuvio 1.

KUVIO 4 Suomen vanhojen kaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärä 1623–1660, suhteelliset luvut (laskettu korjatuista luvuista). Lähteet: Ks. kuvio 1.

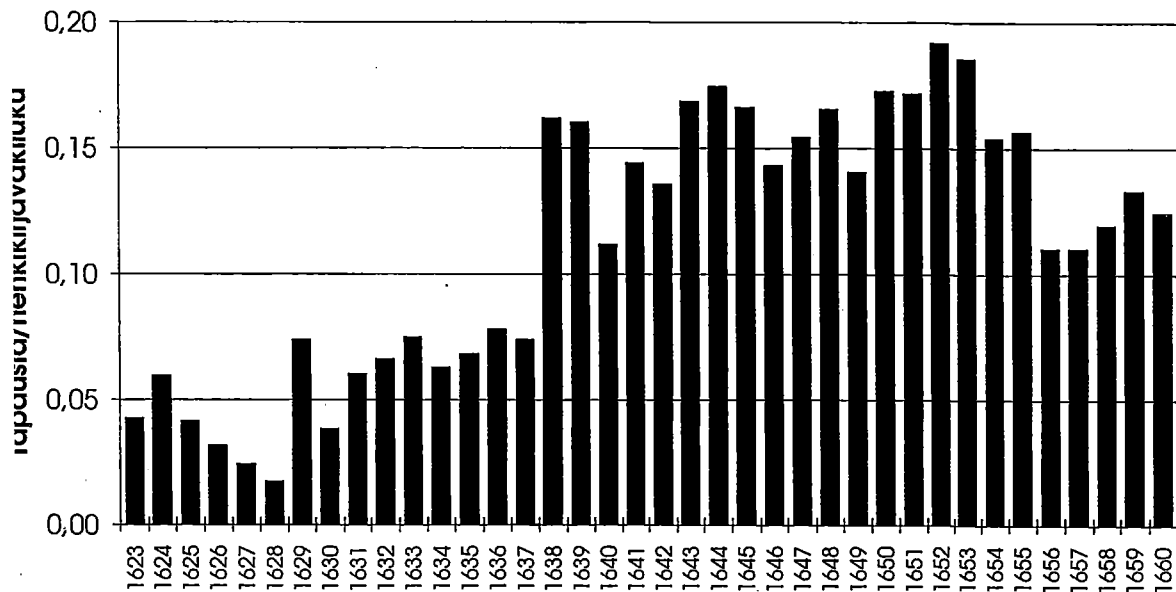
Hallintojuttujen osuus kasvoi selvästi vuodesta 1638 alkaen. Tätä ennen siviiliasiat, eli etupäässä velkatapaukset, olivat yleensä olleet kaikkein suurin raastuvanoikeuden työllistäjä. Näin tapausten määrän kasvu 1630-luvun lopulla selittyy lähinnä hallinnollisten julistusten lisääntymisellä. Kyse oli ensi sijassa hallintojuttujen määrän *todellisesta* kasvusta. Ei nimittäin ole olemassa merkkiäkään siitä, että asioiden merkitsemistavoissa tuomiokirjoihin olisi tapahtunut muutoksia kaikissa kaupungeissa suunnilleen samanaikaisesti. Ei myöskään tunneta hallituksen tai hovioikeuden antamia säädöksiä, joiden nojalla hallintojuttujen kirjaamistapaa olisi yhtenäistetty ja muistiinmerkitsemisvelvollisuutta tiukennettu.

Kasvun taustalla on se, että 1630-luvun lopulta lähtien kruunu alkoi kiinnittää pienempiin kaupunkeihin aikaisempaa enemmän huomiota. Hallituksen vaatimukset pikkukaupunkien hallinnon, oikeudenhoidon ja talouselämän kehittämiseksi kasvoivat merkittävästi. Ennen Pietari Brahen ensimmäistä virkakautta oli keskitytty ainoastaan Suomen suurimpien ja kruunun tärkeimmiksi katsomien kaupunkien, Turun ja Viipurin, kehittämiseen ja valvontaan.

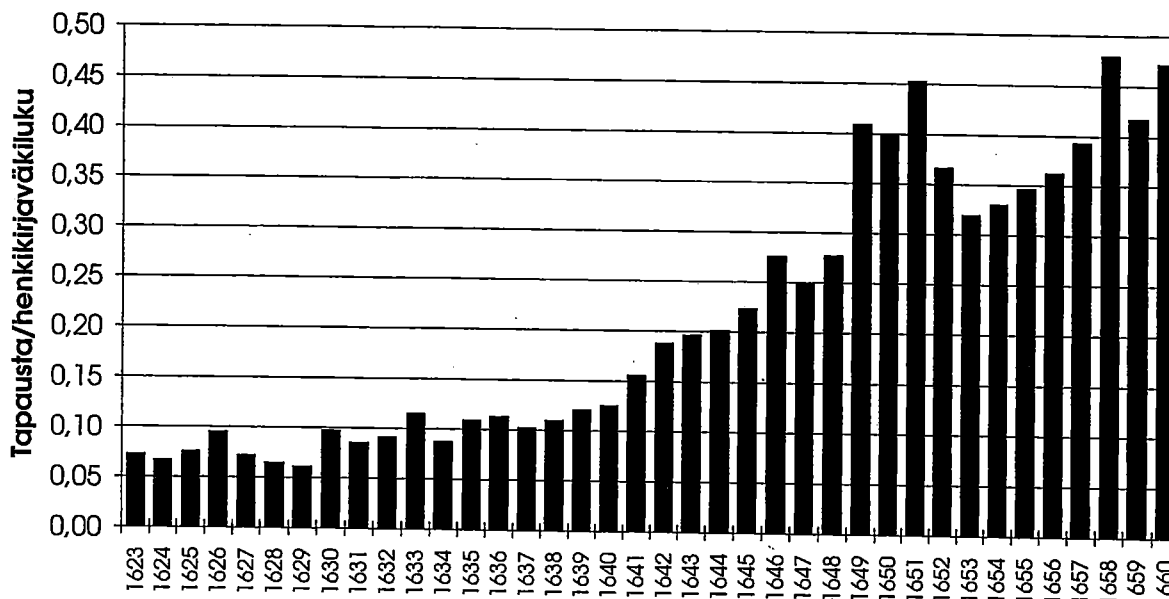
1630-luvun lopulla alkanut asioiden jakautuminen erityyppisiin tapauksiin jäi jotakuinkin pysyväksi, joten eri juttuluokkien suhteelliset osuudet pysyttelivät suunnilleen samoina käsiteltävän ajanjakson loppuun.

Työtaakkaa voidaan tarkastella myös tutkimalla sitä, kuinka paljon oikeuslaitoksen palveluja käytettiin. Tällöin raastuvanoikeuden käsittelemien asioiden määrä jaetaan kaupungin henkikirjoitettujen asukkaiden luvulla. Näin saadaan selville se, kuinka suuri oli työtaakka veroamaksavia kohti. Kuvioissa 5 ja 6 on erotettu tärkeimmät kaupungit Turku ja Viipuri omaan kaavioon ja muut toiseen.

KUVIO 5 Turun ja Viipurin raastuvanoikeuden työmäärä suhteutettuna henkikirjaväkilukuun 1623–1660 (korjatut luvut). Lähteet: Ks. kuvio 1; Turun ja Viipurin henkikirjat 1635–1660.

KUVIO 6 Suomen vanhojen kaupunkien (Ei Turku ja Viipuri) raastuvanoikeuksien työmäärä suhteutettuna niiden henkikirjaväkilukuun 1623–1660 (korjatut luvut). Lähteet: Ks. kuvio 1; kaupunkien henkikirjat 1635–1660.

Kuvioista havaitaan, että Turussa ja Viipurissa raastuvanoikeudet työskentelivät henkikirjaväkilukuun verrattuna yleensä huomattavasti vähemmän kuin vastaavat instanssit muissa kaupungeissa. Tosin tuloksiin on liitettävä se varaus, että Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat eivät hallintoasioiden osalta ole läheskään täydelliset. Kuitenkaan tuomiokirjojen puutteellisuus ei pysty mitätöimään sitä tosiseikkaa, että pienemmissä kaupungeissa raastuvanoikeuksilla oli suhteellisesti huomattavasti enemmän tehtäviä.⁹

Osittain tämä hieman yllättävä tulos johtuu siitä, että Turussa ja Viipurissa kämnerinoikeudet hoitivat viimeistään vuosisadan puolimaissa valtaosan kaikista oikeustapauksista, eikä niiden työpanos näy oheisissa kuvioissa.¹⁰ Lisäksi molemmissa kaupungeissa raadin jakaminen kollegioihin vähensi raastuvanoikeuden ja maistraatin tekemän työn määrää, sillä myös Suomessa¹¹ kollegiot aivan ilmeisesti käsittelivät osan aikaisemmin yhteisistunnoissa päätetyistä asioista. Kovin paljon tietoja Turun ja Viipurin kollegioiden varsinaisesta toiminnasta ei kuitenkaan ole.¹²

Missä kaupungeissa raastuvanoikeus joutui työskentelemään kaikkein eniten? Tätä voidaan selvittää tutkimalla ensinnäkin veroamaksavien määrään

9 Ks. Karonen 1994a, s. 88–98; Karonen 1994c.

10 Ks. Karonen 1994a, s. 197–202

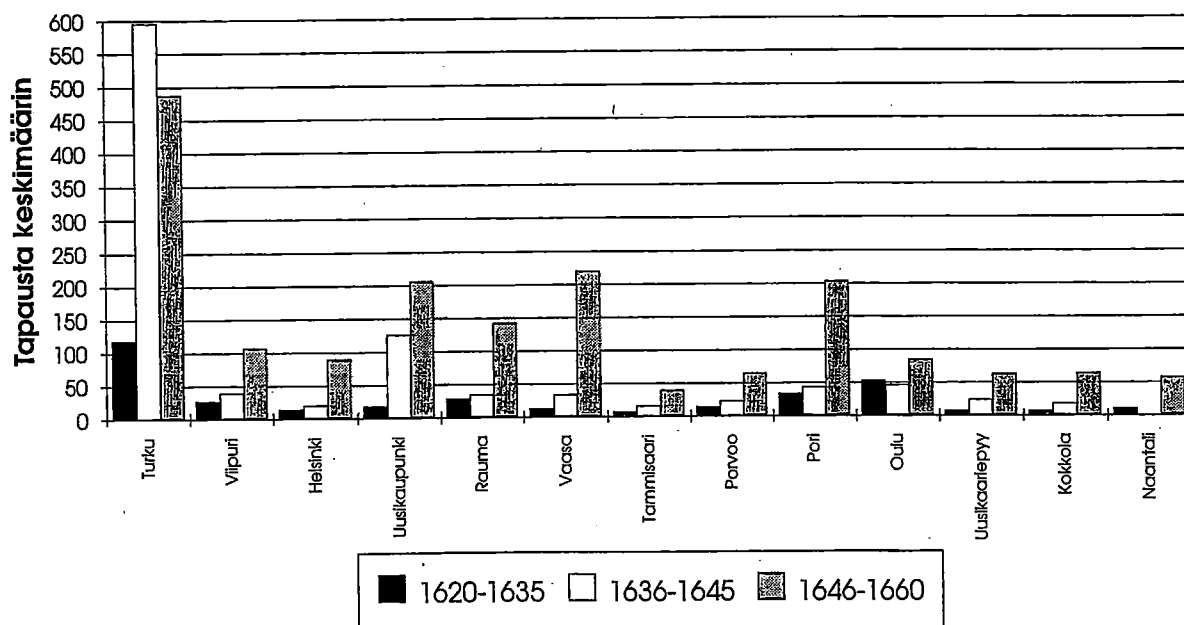
11 Tukholmassa hallintoasioita siirrettiin kollegiojaon jälkeen pois yhteisistunnoista. – Ks. Ericson 1988, s. 199.

12 Sen sijaan erityisesti Turusta tunnetaan kollegioiden jäsenten henkilöllisyys sangen tarkasti (Ks. Bonsdorff 1892, s. 172–173; Ranta 1975, s. 552–557, 628). Sekä Turussa että Viipurissa eniten tietoja on jäänyt rakennuskollegion toiminnasta, joka käsitti lähinnä talonarviointi-tyms. tehtäviä. Lisäksi Turusta tunnetaan vuodelta 1638 kaikkien neljän kollegion toimintakertomus, jonka mukaan kollegiot hoitivat muun muassa ulosottoja, sovitteluja, alaikäisten lasten asioita, mittojen ja painojen vakausta, valvoivat kaupungin erioikeuksien noudattamista, tarkastivat tuomiokirkon ja hospitaalin kirjanpidon sekä kontrolloivat köyhäinhoitoa. – TKA TROA TRO 1638, liitteet 17.12.1638. – Ks. myös VA TRO 10.5.1643: 327, 15.4.1648: 105–106, 19.8.1648: 185, 5.11.1649: 359, 21.8.1651: 239, 10.7.1656: 166, 4.3.1657: 38.

suhteutettua tehtävämäärää. Kuitenkin työtaakan vertaaminen henkikirjaväkilukuun ei yksinään riitä, minkä vuoksi on syytä suhteuttaa oikeusistuimen tehtävät raastuvanoikeuden jäsenten lukumäärään. Näin saadaan selville, kuinka paljon yksi oikeusistuimen jäsen joutui keskimäärin ratkomaan juttuja. Menetelmä on jonkin verran keinotekoinen sikäli, että raastuvanoikeus teki päätöksensä kollegiaalisesti. Lisäksi tehtävien jakaminen henkilöstön lukumäärällä ei kerro yksityisen virkamiehen saati raastuvanoikeuden työtaakasta kokonaisuutena. Tämä johtuu siitä, että tässä käytetty tilastointitapa ei ota huomioon tapausten mahdollisia siirtämissä kokouksesta toiseen. Siitä huolimatta menetelmän avulla on mahdollista vertailla kaupunkeja keskenään, koska luokitusperusteet ovat kaikkialla samanlaiset.

Kuvioissa 7–9 näkyvät ensinnäkin raastuvanoikeuksien tekemä kokonaistyömäärä sekä työtaakan suhteellinen muutos suhteessa henkikirjaväkilukuun ja raastuvanoikeuden henkilöstön määrään vuosina 1635, 1645 ja 1660. Tehtävien määrä on laskettu kutakin tarkasteluvuotta varten pitemmän aikavälin keskiarvoina niin, että vuotta 1635 koskeva aineisto on laskettu kaupungista riippuen vuosilta 1620–1635, vuoden 1645 tiedot vuosilta 1636–1645 ja 1660 vuosien 1646–1660 tuomiokirja-aineistoon perustuen. Henkikirjaväkilukuna on käytetty kunkin tarkasteluvuoden tietoa tai sen puuttuessa lähintä mahdollista.¹³

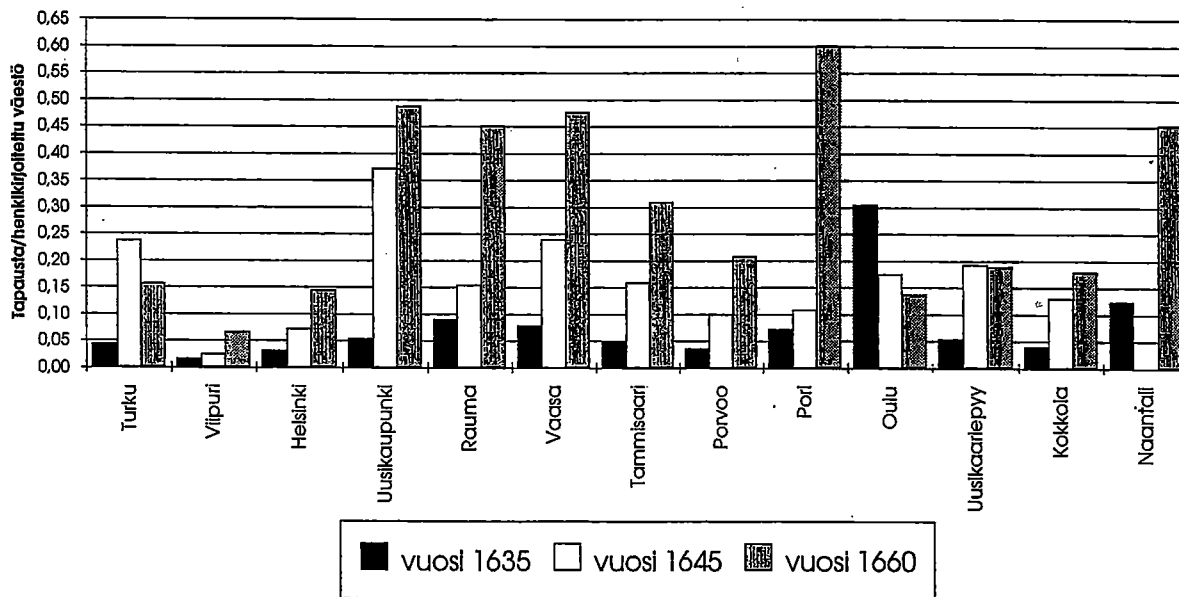
KUVIO 7 Suomen vanhojen kaupunkien keskimääräinen vuotuinen työmäärä 1623–1660. Kaupunkikohtaiset keskiarvot. Lähteet: ks. kuvio 1.

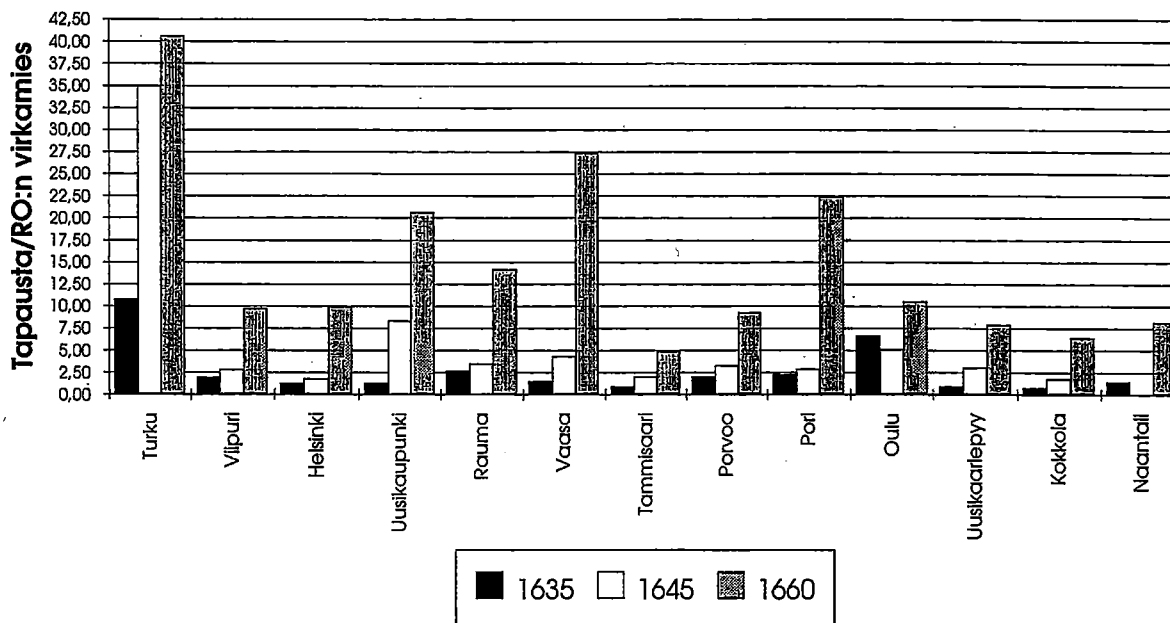
13 Kaupunkien raastuvanoikeuksien henkilöstö on kunakin vuonna arvioitu seuraavasti. Lähteet: Karonen 1994a, s. 300–307; kaupunkihistoriat.

Kaupunki	1635	1645	1660	Kaupunki	1635	1645	1660
Helsinki	11	11	9	Tammisaari	8	8	8
Kokkola	9	10	10	Turku	11	17	12
Naantali	7	7	7	Uusikaarlepyy	8	8	8
Oulu	8	9	8	Uusikaupunki	14	15	10
Pori	15	15	9	Vaasa	8	8	8
Porvoo	7	7	7	Viipuri	14	14	11
Rauma	11	10	10				

KUVIO 8 Suomen vanhojen kaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärä suhteutettuna henkikirjaväkilukuun 1635–1660. Lähteet: ks. kuvio 1.

KUVIO 9 Suomen vanhojen kaupunkien raastuvanoikeuksien työmäärä suhteutettuna raastuvanoikeuden henkilöstön määrään 1635–1660. Lähteet: ks. kuvio 1; edellä viite 13.

Turun raastuvanoikeudella oli absoluuttisesti mitaten jatkuvasti eniten töitä. Hieman yllättäen Uudenkaupungin raastuvanoikeus työskenteli keskimäärin toiseksi eniten. Vuoteen 1660 mennessä myös Vaasan, Porin ja Rauman hallinto- ja oikeuslaitokselle oli kertynyt runsaasti tehtäviä. Viipurissa ja Helsingissä pormestari ja raati eivät tuomiokirja-aineiston perusteella joutuneet kovin usein vaivautumaan raatihuoneelle. Molempien osalta on tosin huomautettava, että lähdeaineisto ei hallintoasioiden osalta ole täydellinen. Muissa Suomen kaupungeissa raastuvanoikeuden voi katsoa ainakin absoluuttisin luvuin mitaten päässeen melko vähällä.

Kuva muuttuu kuitenkin olennaisesti, kun tehtävät suhteutetaan henkikirjaväkilukuun. Raastuvanoikeuksien työpaine kasvoi tutkimusjakson kuluessa lähes kaikissa kaupungeissa lähinnä vain Oulua lukuunottamatta. Tulos ei sinällään ole yllättävä, vaan odotettavissa jo edellä tarkasteltujen absoluuttisten lukujen valossa.

Ensimmäinen poikkileikkausvuosi (1635) osoittaa, että Turun ja ennen kaikkea Viipurin raastuvanoikeudet joutuivat urakoimaan veroamaksavaa asukasta kohti sangen vähän. Eniten raastuvanoikeudella oli tapauksia yhtä henkikirjoitettua ihmistä kohti Oulussa, jossa juttuja oli yksi joka kolmatta tällaista kaupunkilaista kohti. Muiden kaupunkien lukemat eivät nousseet lähellekään Oulun tasoa.¹⁴

1640-luvulla tilanne muuttui selvästi. Kaupunkien väliset erot kasvoivat merkittävästi. Huomio kiinnittyy ensinnäkin Viipurin edelleen hämmästyttävän alhaiseen tapausmäärään henkikirjaväkilukuun verrattuna. Turussa raastuvanoikeus joutui työskentelemään kerran joka neljättä veroamaksavaa kohti, mutta suurin muutos koettiin Uudessakaupungissa, jossa raastuvanoikeuden tapausten määrä asukasluvuun suhteutettuna kasvoi voimakkaasti. Pormestarilla ja raadilla oli tehtäviä enemmän kuin yksi kolmea veroamaksavaa kohti. Myös Vaasassa tehtävät kasvoivat selvästi, sillä samaan tapaan kuin Turussa vaasalaiset hallintomiehet joutuivat huhkimaan yli kolminkertaisen määrän kymmenen vuotta aikaisempaan verrattuna. Myös monissa muissa kaupungeissa tehtävien kasvu oli huomattava. Sekä Uudessakaupungissa että Vaasassa töiden lisääntyminen liittyi suoraan kuninkaallisten pormestarien toimiin.¹⁵

Vuoteen 1660 tultaessa raastuvanoikeuksien työmäärä kasvoi entisestään lähes kaikkialla. Yllättävän pieni kasvu tai jopa tapausten väheneminen tapahtui kuitenkin suurten kaupunkien raastuvanoikeuksissa. Viipurissa raastuvanoikeus työskenteli edelleen ylivoimaisesti vähiten verrattuna kaikkiin muihin vanhoihin kaupunkeihin. Myöskään Turun ja Helsingin hallintoherrat sekä tuomarit eivät oikein voineet valitella tehtäviensä paljoutta – ainakaan jos sitä verrataan henkikirjoitettuun väestöön.

Tutkimusjakson lopussa suuren työmääränsä vuoksi erottuu selvästi viisi kaupunkia. Porissa, Uudessakaupungissa, Raumalla, Naantalissa ja Vaasassa raastuvanoikeudet joutuivat tuomitsemaan teoriassa keskimäärin noin joka toisen henkikirjoitetun kaupunkilaisen asioissa vuosittain. Naantalin korkeat arvot johtuvat ennen kaikkea kaupungin pienestä koosta ja siellä pidetyistä tärkeistä

14 Naantalien poikkeuksellisen korkea arvo perustuu yhden vuoden (1628) säilyneisiin tietoihin. Lisäksi kaupungin jatkuvasti vähäinen veroamaksava väestö todennäköisesti vääristää lukuja.

15 Ks. edellä luku III.6.; Karonen 1994a.

markkinoista, joiden aikana selvitettiin valtaosa oikeustapauksista. Sen sijaan Vaasan sekä muiden Turun ja Porin läänin kaupunkien työtaakan kasvu oli todellista, kaupungista itsestään johtuvaa.

Myös muiden maakaupunkien raastuvanoikeudet joutuivat — Oulua lukuunottamatta — tekemään enemmän töitä veroamaksavia asukkaita kohti kuin tapulikaupungeissa. Tässä näkyy valtiovallan pikkukaupunkeihin kohdistaman paineen kasvu tutkimusjakson loppupuolella, ja samalla työtaakan suuruus lie-nee vaikuttanut myös ainakin Raumalla ja Uudessakaupungissa kruunun edustajina toimineisiin kuninkaallisiin pormestareihin kohdistuneisiin mielenilmauksiin.

Raastuvanoikeuden virkamiesten määrään suhteutettu tuomioistuimen tehtävien lukumäärän tarkastelu vahvistaa käsitystä, jonka mukaan Suomen kaupunkien tuomareiden ja hallintomiesten työtaakka kasvoi ajanjaksolla 1620—1660. Samalla havaitaan, että Turun raastuvanoikeuden jäsenet olivat tutkimusjaksolla yhtä oikeusistuimen virkamiestä kohti laskettuna ylivoimaisesti eniten työllistettyjä. Työtaakka peräti nelinkertaistui vuosina 1635—1660. Monista muista kaupungeista saadaan tosin vielä suurempia kasvuprosentteja, mutta Turussa tehtävien määrä virkamiestä kohti oli kuitenkin ylivoimaisesti suurin.

Henkilöstön määrään suhteutettu työtaakka on muilta osin pitkälti samankaltainen kuin henkikirjaväkilukuun suhteutettu. Turun lisäksi muita selvästi joukosta erottuvia kaupunkeja ovat tälläkin menetelmällä tarkastellen Vaasa, Uusikaupunki, Pori ja Rauma eli käytännössä juuri ne kaupungit, joihin todella kiinnitettiin huomiota. Raastuvanoikeuden tehtävien merkittävä lisääntyminen muutamassa vuosikymmenessä lienee olennaisesti vaikuttanut siihen, että kaikissa edellä mainituissa kaupungeissa valitettiin sängen usein tuomareiden heikkoja palkkoja ja suurta työtaakkaa. Toisinaan valitukset todettiin oikeute-
tuiksi, ja palkkausta kehitettiin. Sinänsä vetoamukset raastuvanoikeuden virkamiesten leivän leventämiseksi eivät 1600-luvulla olleet harvinaisia, mutta valitukset eivät välttämättä olleet aina yhtä perusteltuja kuin näissä kaupungeissa.¹⁶

9.2 Virkamiesten tehtävät ja niiden jakautuminen Turun ja Porin läänin kaupungeissa

Miten työt jaettiin raadin ja alempien virkamiesten kesken, ja millaisia tehtäviä hoidettiin? Näillä seikoilla on suuri merkitys, kun tutkitaan sitä, miten kaupungin hallinto- ja oikeuslaitos pystyi selviytymään tehtävistään. Mitään jollekin virkamies-ryhmälle kuuluvia erityisiä tehtäviä ei suurvalta-ajan kaupungeissa oikeastaan tavata, vaan eri kaupungeissa saattoivat samannimiset toimihenkilöt tehdä erilaisia töitä. Toisaalta virkamiesten toimet saattoivat olla hyvinkin päällekkäin. Ei siis ollut selviä rajoja heille kuuluvista "soveliaista" tai "sopimat-
tomista" tehtävistä. Kyseessä ei ole osoitus suurvalta-ajan kaupunkilaitoksen sekavuudesta tai heikosta organisaatiosta, vaan käytännöllisyydestä. Alemmat virkamiehet olivat usein oikeuden istunnossa paikalla odottamassa toimeksiantoja.

¹⁶ Ks. esimerkiksi Ranta 1975, s. 577; Halila 1942, s. 117—118, 121, 122—123, yleisesti 117—118, 120, 128; Lähteenoja 1932, s. 81—83; Ruuth—Jokipii 1958, s. 395; Kaukovaalalta 1917, s. 114—115; Luukko 1971, s. 380—.

Muun muassa sanansaattotehtäviä, talonarviointeja tai aidankatsastuksia määrättiin usein runsaasti yhdessä kokouksessa. Jos esimerkiksi jutun todistajaksi kutsuttu henkilö asui kaupungin laidalla tai jopa sen ulkopuolella, on selvää, että raastuvanoikeudella ei ollut aikaa jäädä odottelemaan sitä, koska kaupunginpalvelija tulisi takaisin hakemaan uuden toimeksiannon. Mikäli asiointi niin vaati, raastuvanoikeus lähetti matkaan sen, kuka sattui olemaan sillä hetkellä paikalla, tämän virka-asemasta juuri välittämättä.¹⁷

Tiedot kaupungin virkamiesten tekemän työn laadusta, määrästä ja jakautumisesta eri henkilöstöryhmille on koottu Turun ja Porin läänin kaupunkien raastuvan- ja kämnerinoikeuksien puhtaaksikirjoitetuista tuomiokirjoista noin vuosilta 1620–1660.¹⁸ Läänin kaupungeista mukaan ei ole otettu Naantalia, jossa pöytäkirjoihin ei ole juuri jäänyt tietoja viranhoitajille määrätystä tehtävistä.

Oheisissa taulukoissa ja kuvioissa tehtäväinhoitajiksi on luettu sekä edellä virkamiehiksi katsotut toimenhaltijat että porvariston edustajat. Näin on mahdollista selvittää sekä virkakunnan tehtäviä että erityisesti raastuvanoikeuden/maistraatin pyrkimyksiä siirtää osa töistä kaupungin porvariston huoleksi.

Tarkastelussa ovat Suomen hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämisen kannalta tärkein kaupunki Turku sekä Turun ja Porin läänin uudistuksia vastaanottaneet kaupungit, joissa oli sangen vähän raastuvanoikeuden alaista virkakuntaa, vaikka ne olivat heti tapulikaupunkien ja eräiden Pohjanmaan kaupunkien jälkeen väkiluvultaan Suomen suurimpia. Rauma, Pori ja Uusikaupunki olivat silti tyypillisiä Suomen kaupunkeja, vaikkakin kaikilla oli rajoitetut ulkomaankauppaoikeudet lähes koko tutkimusjakson ajan, millä on toki saattanut olla vaikutusta myös virkamiesten työtaakkaan. Kaupunkien valintaa voidaan kuitenkin perustella sillä, että lähdeaineisto on kaikkialla varsin luotettavaa – niin kattavaa kuin se 1600-luvun osalta on mahdollista – lähes koko jakson ajalta. Tärkeää on myös se, että näin läänin kaupunkeja pystytään vertailemaan keskenään.¹⁹

Tutkimusajanjakson (1620–1660) alkupää johtuu siitä, että noin vuodesta 1620 on ylipäättään tietoja alemman virkakunnan toimenhoidosta. Jakson rajaaminen vuoteen 1660 on taas seurausta lähdetilanteesta, sillä Rauman, Porin ja Uudenkaupungin tuomiokirjasarjat katkeavat tuolloin suunnilleen 20 vuodeksi (1670-luvun puolimaihin saakka).

Tiedot tehtävien lukumäärästä ja niiden hoitajista ovat tietenkin minimimääriä. Luokittelun periaatteena on ollut, että jokainen ilmoitus, jossa mainitaan virkakunnalle annettua tehtäviä suoritettavaksi tai jossa virkamies itse toi asian

17 Voitaisiin tietenkin sanoa, että Suomen pienissä kaupungeissa välimatkaongelmaa ei ollut, koska periaatteessa kaikki asuivat "nurkan takana". Kuitenkin esimerkiksi vastahakoisen todistajan saaminen oikeuden eteen vei aina niin kauan, että jos todistajaa jäätin raastuvassa odottelemaan, niin asiat sananmukaisesti jäivät pöydälle.

18 Turussa tiedot koskevat lähinnä työekonomian vuoksi ainoastaan vuosia 1636–1660. Raumalla ja Porissa pöytäkirjasarjoissa on 1640-luvulla katkos. Uudenkaupungin osalta on ennen vuotta 1645 käytetty konseptituomiokirjoja, kun muuten tarkastelun perustana ovat kaikkialla renovoidut pöytäkirjat.

19 Turun ja Porin läänin pikkukaupunkien tuomiokirjoihin liittyvästä lähdekritiikistä ks. Karonen 1994a, s. 102–105.

oikeuteen (esimerkiksi yleisenä syyttäjänä) on laskettu yhdeksi tehtäväksi.²⁰ Tuomiokirja-aineiston kattavuus on monien toimien osalta hyvä, mutta poikkeuksiakin on.

TAULUKKO 10

Turun ja Porin läänin kaupunkien viranhoidtajille ja porvaristolle määrättyjen tehtävien suhteellinen jakautuminen erityyppisiin toimiin noin 1620–1660. Lähteet: VA TRO 1636–1660; TKO 1639–1660; RRO 1624–1660; RKO 1646–1655; PoRO 1621–1659; URO 1645–1658; TMA UMRO URO 1624–1644.

Kaupunki	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Turku	53	12	1	4	1	26	1	2	100	2156
Rauma	47	10	0	10½	8	9½	13	2	100	192
Pori	39	11	2	22	20	4	2	0	100	184
Uusikaupunki	40	11	3½	9	7	15½	11	3	100	234

A = Toimeenpanotehtävät (%)

B = Arviointi (%)

C = Haastaminen (%)

D = Tutkinta ja tarkastus (%)

E = Sovittelu (%)

F = Syyttäjätouimet (%)

G = Veronkanto (%)

H = Muut (%)

I = Yhteensä

J = N

Erityisesti ryhmien²¹ C (haaste) ja G (veronkanto) suhteelliset osuudet kokonaismäärästä vaikuttavat melko pieniltä. Ennen kaikkea C-ryhmän osalta tuomiokirja-aineisto ei ole kattava, koska tuomiokirjaan merkittiin lähinnä vain "epänormaalit" haastamistapaukset. Jutut kirjattiin pöytäkirjaan lähes yksinomaan silloin, kun haastettu oli kehotuksesta huolimatta jättänyt saapumatta oikeuteen. Kun jo kaupunginlaki käski vastaajan aina haastettavaksi oikeuteen, on selvää, että alle neljän prosentin suhteellinen osuus tehtävien kokonaismäärästä on aivan liian alhainen.

Puutteellisuus voidaan korjata olettamalla, että haasteita vietiin *vähintään* yhtä paljon kuin tuomiokirjoihin rikos- ja riitatapauksia merkittiin yhteensä. Arvio luonnollisesti muuttaisi taulukossa esitetyt eri tehtäväryhmien suhteelliset osuudet aivan toisenlaiseksi, eikä haastamisilla "korjattujen" prosentiosuuksien esittely palvelisi tarkoitustaan, koska haastetapausten jälkeen muiden ryhmien osuus olisi mitätön. Tuomiokirjoissa tämän kysymyksen osalta havaittujen puutteiden korjaaminen on tietenkin tärkeää virkamiesten kokonaistyötaakan selvittämisessä, mutta ei silloin, kun koetetaan saada esiin myös nyansseja hoidetuista tehtävistä. Jatkossa "korjattuihin lukuihin" viitataan vain virkamiesten kokonais-

20 Asioiden laskentaperuste on tällöin toinen kuin esimerkiksi se, jota tekijä on aikaisemmin käyttänyt tuomiokirja-aineiston kokoamisessa. – Ks. Karonen 1994a, s. 274–276.

21 Eri tehtävätyyppeihin kuuluvista asioista, ks. liite 3.

työtaakan tarkastelussa, mutta ei muuten.²²

G-luokka lienee toinen "aliedustettu" ryhmä. Verojen – varsinkin vakinaisten – kanto oli rutiinitehtävä, joita ei tuomiokirjoissa mainita kuin poikkeustapauksissa. Näin oli varsinkin silloin, jos kaupungin palkkalistoilla oli veronkantotehtävissä usein käytetty virkamies, esimerkiksi kämneri. G-luokkaan kuuluvien tehtävien määrä on kuitenkin huomattavasti hankalammin arvioitavissa kuin haastetoimet.

Miten voidaan väittää, että muiden ryhmien kuin C ja G osalta tuomiokirjojen tiedot ovat luotettavia? Voidaan ainakin sanoa, että esitettävät tiedot ovat vähimmäismääriä. Ei ole myöskään syytä olettaa, että pöytäkirjoihin olisi joitakin tehtävätyyppejä merkitty tietoisesti enemmän kuin toisia. Siksi absoluutiset luvut eivät varmaankaan ole "todellisia", mutta tehtävätyyppien suhteellisten osuuksien tarkastelu antaa melko luotettavaa tietoa töiden jakautumisesta erilaisiin toimenpiteisiin.²³

Kaikkialla – ja hämmästyttävän yhdenmukaisella osuudella – suurimpana ryhmänä olivat toimeenpanotehtävät. Niitä oli 40–50 prosenttia koko määrästä. Suurin osa töistä liittyi tuomioiden täytäntöönpanoon, kuten ulosottoihin. Juuri näistä tapauksista kertyivät enimmäkseen konfliktit virkamiesten ja porvareiden välillä. Kuitenkin tehtävien määrään nähden kriisitilanteita oli vähän, mikä edelleen tukee edellä esitettyä väittämää alemman virkakunnan hyvästä arvostuksesta.

Toiseksi suurin ryhmä käsitti erilaisia syytetoimia. Ryhmän merkitystä tosin kasvattaa Turun muita huomattavasti suurempi osuus, joka esimerkiksi Poriin verrattuna oli noin seitsenkertainen. Merkittävät erot kaupunkien välillä johtuvat lähinnä niiden virkarakenteiden erilaisuudesta. Turussa kaupunginvouti ja kämneri toimivat ahkerasti syyttäjinä jo 1630-luvulla, kun taas Porissa yleinen syyttäväviranomaisena ilmaantui vasta aivan tutkimusjakson lopussa.

Muiden ryhmien osuudet vaihtelivat melko tasaisesti 10 prosentin molemmin puolin. Merkittävää on, että Turun, Rauman ja Uudenkaupungin tehtävien suhteellinen jakauma on melko samankaltainen. Sen sijaan Pori poikkesi

22 Tutkimusjaksolla kaupungeissa tuomittiin rikos- ja riita-asioita alla olevan asetelman mukaisesti. Turun ja Rauman luvuissa ovat mukana myös kämnerinoikeuden tapaukset. Oikeustapausten luokittelusta johtuen (juttu on laskettu vain yhdeksi, vaikka sitä olisi käsitelty oikeudessa vaikkapa 20 kertaa, ks. Karonen 1994a, s. 274) juttujen määrä ei suinkaan ole sama kuin haastamistehtävien todellinen lukumäärä, sillä siirretyissä jutuissa asianomaiset oli haastettava paikalle joka kerta erikseen.

Kaupunki	Rikos- ja riita-asioita tutkimusjaksolla
Turku (1636–1660)	10 759
Rauma (1624–1660)	1 358
Pori (1622–1659)	1 888
Uusikaupunki (1617–1658)	1 958

Lähteet: Karonen 1994a, s. 281, 283, 285, 287, 290–291; VA TRO 1641–1644, 1646–1649, 1651, 1653, 1654, 1656–1659.

23 Tarkasteltavana olevia, lähinnä hallintoasioiksi luokiteltavia, juttuja ei oikeastaan olisi lainkaan tarvinnut merkitä renovoituihin tuomiokirjoihin, joten tapausten kirjaaminen tuomiokirjoihin vahvistaa osaltaan myös oletusta puhtaaksikirjoitettujen pöytäkirjojen luotettavuudesta kuvaamaan oikeusistuinten todellista toimintaa.

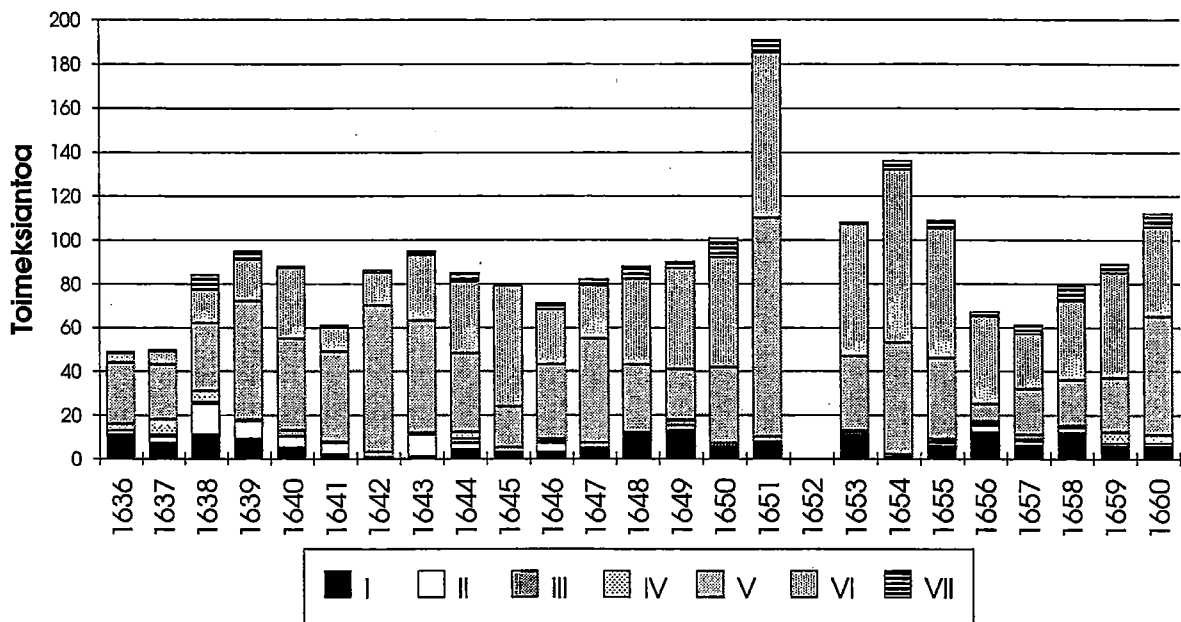
muista, sillä siellä ennen kaikkea erilaiset tutkinta-, tarkastus- ja sovittelutehtävät olivat paljon yleisempiä kuin muissa läänin kaupungeissa.

Oheisissa kuvioissa 10–13 näkyy kaupunkien virkamiesten tehtävien jakautuminen eri toimenhaltijoille sekä töiden määrän kehitys ajan kuluessa. Turussa virkamiehet joutuivat työskentelemään ennako-odotusten mukaisesti ylivoimaisesti eniten. Turun toimenhaltijoiden askareet kasvoivat 1636–1650 noin kaksinkertaiseksi eli noin 100 tehtävään vuodessa. Tehtävien räjähdysmäinen kasvu vuonna 1651 jäi tilapäiseksi, sillä tutkimusjakson lopulla työvelvollisuus oli suunnilleen yhtä suuri kuin jo kymmenisen vuotta aikaisemmin. Näin Turun virkakunnan työtaakan kasvu ei ollut erityisen merkittävä, varsinkaan, kun samaan aikaan raastuvanoikeuden juttumääräkään ei enää sanottavammin lisääntynyt.

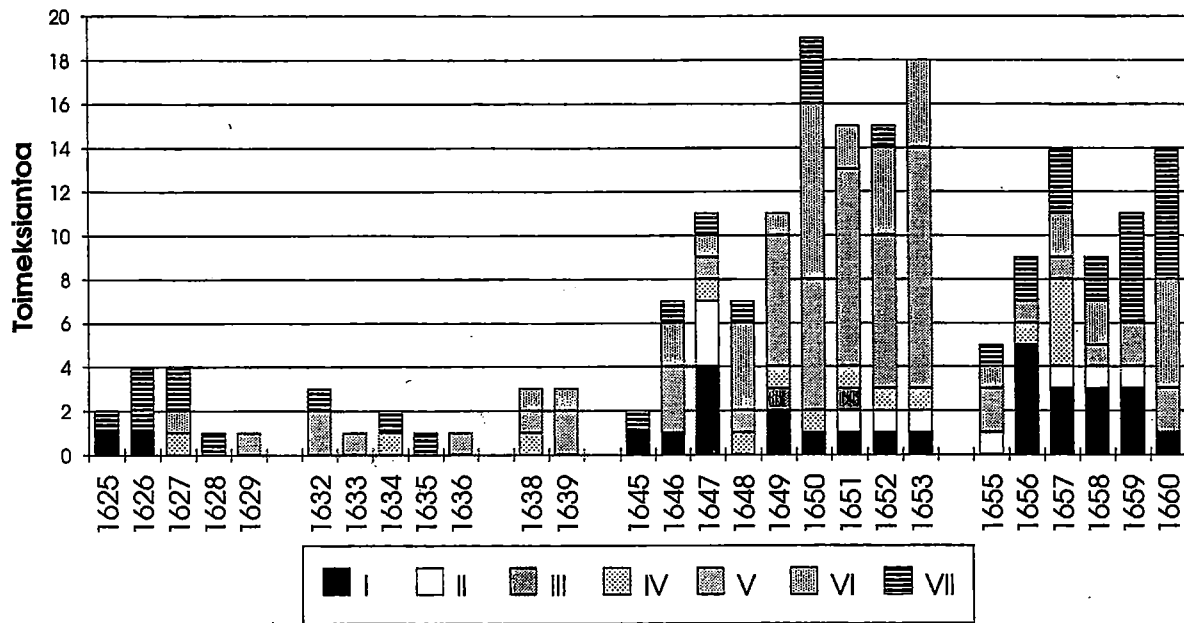
Porissa virkamiehillä oli tuomiokirjojen mukaan runsaasti työtä jo 1630-luvulla, mikä on muihin alueen pikkukaupunkeihin verrattuna poikkeuksellisen aikaisin. Raumalla ja Uudessakaupungissa virkamiesten toimeksiantojen määrä kasvoi vasta 1640-luvulla. Tämä saattaa osittain johtua lähdeaineiston puutteellisuudestakin. Kuitenkaan se ei selitä muutosta kokonaisuudessaan. Taustalla on todellinen murroskohta kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon tehtävien kasvaessa, mikä samalla vaikutti henkilöstön työmääräänkin.

Seuraavaksi on syytä tarkastella sitä, kuka tehtäviä hoiti.

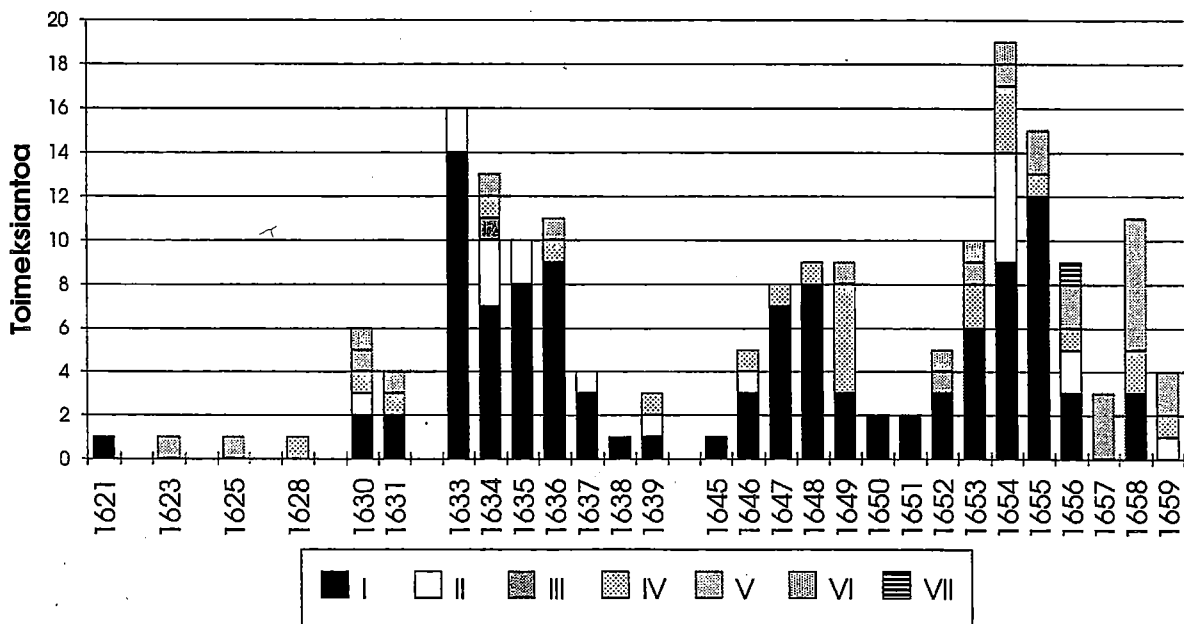
KUVIO 10 Turun virkamiesten tehtävät vuosina 1636–1660. Lähteet: Ks. taulukko 10. Merkkien selitykset, ks. taulukko 11.

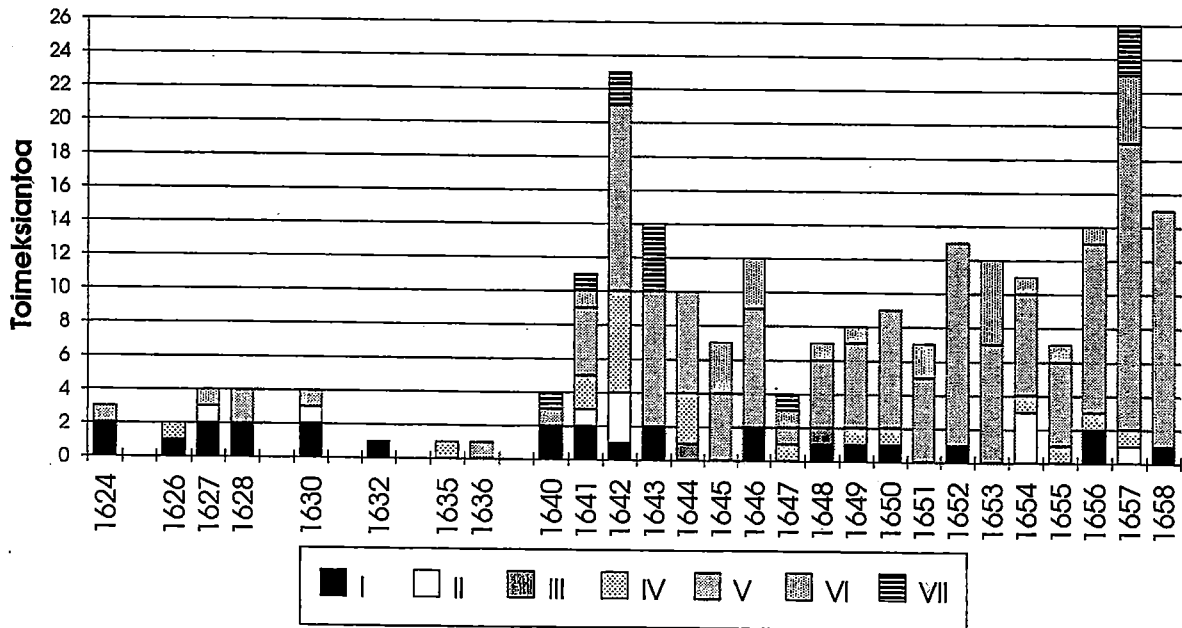
KUVIO 11 Rauman virkamiesten tehtävät vuosina 1625–1660. Lähteet: Ks. taulukko 10. Merkkien selitykset, ks. taulukko 11.

KUVIO 12 Porin virkamiesten tehtävät vuosina 1621–1659. Lähteet: Ks. taulukko 10. Merkkien selitykset, ks. taulukko 11.

KUVIO 13 Uudenkaupungin virkamiesten tehtävät vuosina 1624–1658. Lähteet: Ks. taulukko 10. Merkkien selitykset, ks. taulukko 11.

TAULUKKO 11 Turun ja Porin läänin kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen määräämien tehtävien suhteellinen jakautuminen erityyppisten virkamiesten kesken noin 1620–1660. Lähteet: VA TRO 1636–1660; TKO 1639–1660; RRO 1624–1660; RKO 1646–1655; PoRO 1621–1659; URO 1645–1658; TMA UMRO URO 1624–1644.

Kaupunki	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Turku	7	3	1	2	43	40	4	100
Rauma	15	5	1	8	32	20	19	100
Pori	60	10	1	13	13	2	1	100
Uusikaupunki	11	4	1	9	59	11	5	100

I = Korkein virkamiehistö. Tarkoittaa tässä pormestarien, raatimiesten ja kaupunginkirjurien tekemää työtä (%)

II = Korkein virkamiehistö ja kaupungin alempaan virkakuntaan kuuluneet (%)

III = Korkein ja alempi virkamiehistö sekä porvariston edustaja(t) (%)

IV = Korkein virkamiehistö porvariston kanssa (%)

V = Kaupungin alempaan virkakuntaan kuuluneet (%)

VI = Alempi virkakunta porvariston kanssa (%)

VII = Porvariston yksinään tekemä työ (%)

VIII = Yhteensä (%)

Taulukko 11:sta ja oheisista kuvioista 10–13 käy ilmi kaupunkien jakautuminen kahteen ryhmään. Ensimmäiseen niistä kuuluvat Turku, Rauma ja Uusikaupunki, joissa kaikissa tehtävät hoiti joku muu kuin korkeimman virkakunnan (pormestarit, raatimiehet, kaupunginkirjuri) toimenhaltijat. Porissa tilanne oli päin-

vastoin. Asiaa voidaan havainnollistaa jakamalla taulukon tiedot kahtia siten, että tehtävät jaotellaan sen mukaan, suorittiko työn ylempään vai alempaan virkakuntaan kuulunut henkilöstö. Porvaristo on asetelmasta jätetty pois:

Kaupunki	Korkein virkamiehistö mukana (%)	Alempi virkamiehistö mukana (%)
Turku	13	87
Rauma	29	58
Pori	84	26
Uusikaupunki	25	75

Turussa korkein virkamiehistö osallistui kaikkein vähiten erilaisten kaupunkihallinnon tehtävien hoitamiseen, ja vastaavasti alempi virkakunta eniten. Turun ylempään virkamiehistön osallistuminen rajoittui lähinnä esimerkiksi talon tai tontin arviointeihin. Nämä tehtävät kuuluivat melko luontevasti raastuvanoikeuden/maistraatin jäsenelle, varsinkin, jos tämä sattui olemaan rakennuskollegion jäsen²⁴. Tärkein syy alemman virkakunnan päävastuullisuuteen tehtävien hoidossa Turussa on ilmeisesti se, että siellä pormestarien, raatimiesten ja kaupunginkirjurien asema oli tutkimusaikana sellainen, ettei heidän tehtäviinsä katsottu kuuluvan rutiiniasioiden hoitoa. Lisäksi kaupungin hallinto- ja oikeuslaitos käsitteli vuodessa niin runsaasti sekä oikeustapauksia että hallintojuttuja, että esimerkiksi raatimiesten juokseminen joukolla haasteita viemässä olisi ratkaisevasti heikentänyt hallintokoneiston mahdollisuuksia selviytyä raskaasta työtaakastaan.

Raumalla ja Uudessakaupungissa ylempi virkamiehistö osallistui vain noin joka neljännen tehtävän suorittamiseen, ja varsinkin Uudessakaupungissa alempi virkamiehistö selvitti lähes yhtäläisen osuuden asioista kuin virkaveljet Turussa. Raumalla porvaristo hoiti lähes viidesosan tehtävistä.

Pori oli poikkeuksellinen kaupunki, sillä siellä raastuvanoikeus siirsi kahdeksan kymmenestä tehtävästä pormestarien, raatimiesten ja kaupunginkirjurien harteille. Porissa ylempi virkakunta siis työllisti itse itsensä, kun muualla askareet delegoitiin alemmille toimenhaltijoille. Pori on tässä suhteessa selvä poikkeus sekä tutkimusalueella että koko maassa. Porilaisten omalaatuinen käytäntö selittää paljolti kaupungissa pitkään jatkunutta perinteistä hallintomallia. Porilainen erikoisuus näet oli laaja raati: yksi tai kaksi pormestaria, joiden apuna oikeutta jakoi säännöllisesti peräti tusina raatimiestä. Laajan ylempään virkailijajoukon ansiosta myös tehtävien jakaminen onnistui paremmin.²⁵

Turun edellä laajaksi havaittu virkakunta selittyy paljolti juuri sillä, että lähes kaikki kaupunkiyhteisön toiminnan kannalta merkittävät, mutta rutiiniluonteiset tehtävät oli säilytetty sen hoidettavaksi.

Sen sijaan Uusikaupunki vaikuttaa tulleen toimeen tehtävien määrään verrattuna varsin pienellä virkakunnalla, varsinkin, kun ylempi virkakunta ei

24 Arviointitehtävät kuuluivat yleensä rakennuskollegiolle.

25 Myös Uudessakaupungissa ja Raumalla ylempien virkamiesten määrä oli ajoittain lähes yhtä suuri kuin Porissa, mutta näissä kaupungeissa he eivät siis läheskään yhtä innokkaasti osallistuneet rutiinitehtävien hoitoon.

erityisemmin ottanut osaa tehtävien hoitamiseen. Uudessakaupungissa pyrittiinkin viimeistään 1640-luvun lopulla todelliseen tehokkuuteen, mistä osoituksena on muun muassa se, että kaupungissa yhdistettiin virkoja ja tultiin toimeen pelkällä raastuvanoikeudella, vaikka tarvetta oikeuslaitoksen kaksiporvaristamiseen olisi selvästi ollut.²⁶ Laajaksi levinnyt porvariston käyttö "aputyövoimana" selittää paljolti Rauman alemman virkakunnan vähälukuisuuden, kun taas Porissa raadin alaisia virkamiehiä ei tarvittu juuri lainkaan, koska maistraatti hoiti enimmäkseen työt itse.²⁷

26 Taulukko 9; Karonen 1994a, s. 159–162.

27 Vuotuinen tehtävämäärä eri kaupungeissa haastamisjutut mukaanlukien arvioida oli seuraavanlainen:

Kaupunki	Tehtävien määrä tutkimusjaksolla	Vuosia, joilta tietoja	Keskimäärin vuodessa
Turku	12 915	24	538
Rauma	1 550	33	47
Pori	2 159	34	64
Uusikaupunki	2 184	32	68

Lähteet: Taulukko 10; edellä viite 22.

IV KAUPUNKIEN HALLINTOLAITOKSEN KEHITTÄMINEN SUURVALTA-AJALLA

Ruotsi-Suomen kaupunkien kehittämisspolitiikassa oli useita suuria linjoja, joilla jokaisella on omat erityispiirteensä. Kantavana periaatteena kruunun kaupunkien parantamiseen tähtäävissä toimissa oli kuitenkin koko suurvalta-ajan yksi asia: Tukholman edun korostaminen ja siellä hyväksi havaittujen ideoiden soveltaminen muihin valtakunnan kaupunkeihin.

Perustettujen kaupunkien lukumäärän tarkastelu antaa hyvän lähtökohdan kehittämisspolitiikan yleisemmälle tutkimiselle. Oheisessa taulukossa on selvitetty kaupunkien kokonaismäärä Ruotsi-Suomessa eri aikoina 1611–1718.

Taulukko kertoo selvästi kruunun kaupunkipolitiikan päälinjat suurvaltaajalla. Kehittäminen keskittyi lähes täysin samoille periodeille kuin suuret kaupunkien perustamisjaksot. Erityisesti Kustaa II Aadolfin, Kristiinan hõlhoojahallituksen ja Kristiinan hallitusajan merkitys on tässä suhteessa huomattava. Sen sijaan suurvaltakauden lopulla kaupunkeja ei juuri perustettu, mikä osaltaan kuvaa itsevaltiuden ajalla vallinnutta käytäntöä.

***

Ensimmäinen kehittämisjakso kattaa ajan noin vuodesta 1614 1630-luvun jälkipuoliskolle. Aikakauden alkuna voidaan pitää Svean hovioikeuden perustamista ja ensimmäisten kauppaordinanttioiden antamista. Näiden valtakunnan yleisen hyvinvoinnin kannalta merkittävien säädösten ja päätösten taustalla oli sekä pyrkimys kiristää oikeudenhoidon valvontaa että keskittää kaupankäynti tiukasti tiettyihin kaupunkeihin. Lisäksi yhteistä ratkaisuille oli se, että ne joko suoraan hyödyttivät Tukholmaa tai ainakin kontrollikoneisto oli sijoitettu pääkaupunkiin.¹

---

1 Tukholman kehittämisestä todelliseksi pääkaupungiksi ja keinoista tavoitteeseen pääsemiseksi ks. esimerkiksi Ericson 1988, s. 43–45.

Tukholma toimi selvästi kruunun suunnitelmien ja toimenpiteiden esikuvana ja koekenttänä jo tässä vaiheessa, sillä vuoden 1619 sääntö ja siitä kehitetyt 1620 privilegiot pohjautuivat monissa kohdissa pääkaupungissa jo aikaisemmin vallinneeseen käytäntöön. Hallituksen strategiaksi muodostui uusien asetusten voimaan saattaminen ensin Tukholmassa, minkä jälkeen niiden määräyksiä alettiin soveltaa pienempiin kaupunkeihin. Näin meneteltiin esimerkiksi käsityölaitoksen vuosina 1621–1622 laaditun uudistussuunnitelman toteuttamisessa.² Myös 1620 privilegioiden myöntäminen ainoastaan suurille ja tärkeiksi katsotuille emä-Ruotsin kaupungeille kertoo osaltaan samasta tavoitteesta.

TAULUKKO 12 Ruotsi-Suomeen suurvalta-ajalla perustetut kaupungit ja niiden kokonaismäärä. Lähteet: Ericsson 1977, s. 104–108; Luukko 1967a, s. 86–88, 303–304, 390–393; Ranta 1981, s. 52, 56–57; Sandberg 1992, s. 297, myös viite 7; Lilja 1994, s. 283.

Ajanjakso	A	B	C	D
1611–1632	12	3	15	n. 70 ³
1633–1643	9	2	11	n. 80
1644–1655	2	8	11	n. 85
1656–1680	4	—	4	n. 110
1681–1718	—	—	—	n. 100
Yhteensä	27	13	40	

A = Ruotsiin perustetut kaupungit
 B = Suomeen perustetut kaupungit
 C = Yhteensä
 D = Kaupunkien määrä yhteensä

Suomessa hallitus noudatti jonkin verran toisenlaista linjaa. Ajanjaksolla kehittäminen suunnattiin koskemaan käytännöllisesti katsoen ainoastaan Turkuja ja Viipuria. Sen sijaan muiden kaupunkien olojen parantamiseen – tai ainakin kruunun valvontakoneiston laajentamiseen – ei juuri uhrattu voimavaroja. Kyseessä ei ollut varsinaisesti voimavarojen säästö, vaan tietoinen valinta: Turusta ja Viipurista pyrittiin kehittämään mallikaupunkeja, joissa koetellut ja hyväksi havaitut ideat olisi ollut mahdollista siirtää valtakunnan itäisen alueen muihin kaupunkeihin sitten, kun aika olisi ollut siihen kypsä.

Turussa uudet ideat otettiin suurelta osin käyttöön kenraalikuvernööri Niilo Bielken aikana, ja esikuvana oli mikäpä muu kuin Tukholma. Turkuun perustettiin pääkaupungin mallin mukaisesti kämnerinoikeus ja kaupantarkastajan virka. Tämän lisäksi virkamiesten valintaan puututtiin täysin pääkaupungissa hyväksi havaittujen mallien mukaisesti. Viipurissa vastaavanlaisia toimenpiteitä suoritettiin säännöllisesti muutama vuosi Turkuja myöhemmin. Molempiin kaupunkeihin nimitettiin jo 1620-luvulla kuninkaallisia pormestareita, mikä ei

2 Lindberg 1989, s. 186–236, erityisesti s. 188–192.

3 Keskiajan lopussa Ruotsi-Suomessa oli noin 40 kaupunkia. – Ks. esimerkiksi Fritz 1971, p. 553; Oja 1971, p. 564–565. Vrt. myös Andersson 1977; Lilja 1994, s. 281.

suinkaan ollut sattuma.⁴

Kuitenkin kaupunkien kehittämisen kannalta aika ennen 1630-luvun loppua oli ainoastaan tyyntä myrskyn edellä. Tuona aikana Tukholma sekä Suomen kaupungeista ennen kaikkea Turku saatiin hallinnollisesti ja oikeudellisesti hyvään kuntoon, mikä osaltaan mahdollisti siirtymisen seuraavaan kehittämisvaiheeseen.

***

Toisen kaupunkien kehittämisjakson muodostaa aika 1630-luvun lopulta 1650-luvun jälkipuoliskolle. Aikakauden merkitystä Ruotsi-Suomen kaupunkien kehittämisessä on korostettava, sillä tuolloin kaupunkihallinnossa tehtiin kenties enemmän uudistuksia kuin aikaisemmin oli tehty yhteensä ja samoin enemmän kuin myöhemmin koko esi-industrialistisella ajalla.

Sysäyksen kehittämisinnon uuteen kasvuun antoi kansleri Aksel Oxenstierna, joka oli aikanaan Ruotsi-Suomen kiistatta tärkein kaupunkien kehittäjä. Hän palasi Saksasta kotimaahan Kristiinan holhoojahallituksen johtoon. Nopeassa tahdissa muun muassa Tukholman hallinto- ja oikeuslaitosta kehitettiin jakamalla raastuvanoikeus keväällä 1636 neljään kollegioon.⁵ Pari vuotta myöhemmin Pietari Brahe toteutti vastaavan uudistuksen Turussa,⁶ ja pian uutuus juurutettiin moniin Ruotsin puoleisiin kaupunkeihin.⁷

Uudistusten toteuttajina toimivat ennen kaikkea kruunun kaupunkeihin lähettämät virkamiehet eli kuninkaalliset pormestarit. Heidän voimaperäinen nimittämisensä alkoi 1636, ja tuloksia syntyi nopeasti. Nimittämällä omia miehiään kaupunkien johtoon valtiovallan mahdollisuudet kontrolloida hallintoa ja oikeudenhoitoa kasvoivat merkittävästi. Kuninkaallisten pormestarien määräämisen taustalla oli valvonnan lisäämisen tarve ja se tosiasia, että 1634:n hallitusmuoto ja vuoden 1635 maaherrain ohjesääntö olivat muuttaneet läänien päälliköiden asemaa. Heillä ei juuri enää ollut oikeuksia puuttua kaupunkien hallintolaitoksen toimintaan. Kun kruunu samaan aikaan alkoi myöntää osuuksia erilaisista valmisteveroista sekä antoi joillekin kaupungeille (esimerkiksi Tukholma, Turku, Norrköping) mahdollisuuden kantaa tuulaakimaksua, kaupunkien taloudellinen tilanne parani huomattavasti. Näin ne suostuivat helpommin ottamaan vastaan hallituksen usein varsin kategorisesti tehtäviinsä määräämät pormestarit.⁸

Kehittämispolitiikassa alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota pienempiin ja kruunun kannalta vähäpätöisempiin kaupunkeihin. Suomessa tämä näkyi ennen kaikkea siinä, että 1640-luvulla kuninkaallisia pormestareita ilmaantui runsaasti pikkukaupunkeihin. Nimittämiset osuvat melko lailla yksin Pietari Brahen kenraalikuvernöörikausien kanssa, kuten kaupunkien raastuvan-

4. Kruunun lähes täydellisestä vaikutuksesta Tukholman kaupunginkirjurivalintoihin, ks. esimerkiksi Ericson 1988, s. 232; ks. myös Sandberg 1991, s. 237–238.

5. Ks. Ericson 1988, s. 181, 199, 201.

6. Sen sijaan Viipurista ei tarkasti tunneta ajankohtaa, jolloin kollegiojako saatettiin voimaan. Ensimmäinen varma maininta kollegiojaosta kaupungista on vuodelta 1648. — VA ViRO 10.6.1648.

7. Ks. luku III.6.

8. Lisätulojen myöntämisestä ks. edellä jo mainittujen lisäksi esimerkiksi Herlitz 1923, s. 14.

oikeuksien työtaakan kasvukin. Brahen merkitys on kieltämättä merkittävä erilaisten säädösten ja vastaavien antajana sekä määräysten noudattamisen valvojana, mutta mitenkään erityisen omaperäisenä hänen toimiaan ei kuitenkaan tällä alueella voida pitää. Kaupunkien kehittämisessä hän noudatti lähinnä Tukholmasta saatuja malleja, ja niistä edelleen Turussa Suomen oloihin kehitettyjä muotoja. Suomen suurissa kaupungeissa Turussa ja Viipurissa kaupunkihallinnon organisaatio oli pääosin saatu toimimaan jo ennen Pietari Brahen maahan saapumista, ja monet tehdyistä uudistuksista olivat lähinnä enää hienosäätöä. Pienemmissä kaupungeissa Brahen valtakirjoilla ja suosituksilla liikkuneet miehet, kuten esimerkiksi Casper Eichman ja Jochim Timme, toteuttivat kaupungeissa uudistuksia lähinnä omien visioidensa pohjalta – jos toteuttivat lainkaan.⁹

***

Kolmas yleinen kaupunkien kehittämisjakso on aika 1650-luvun jälkipuoliskolta 1670-luvun lopulle. Tätä jaksoa kuvaavat parhaiten sanat "hidas – jopa taantuva kehitys" ja "matala profiili". Kyseisellä jaksolla valtakunnan kaupunkipolitiikassa ei ollut suoranaista johtajaa, sillä Aksel Oxenstiernan kuoleman (1654) jälkeen valtakunnan huipulla ei ollut alaan erityisesti vihkiytynyttä miestä.

Ajanjaksolla kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksessa ei tehty juuri minikäänlaisia uudistuksia.¹⁰ Aikakauden tärkeimpien virallisjulkaisujen mukaan kaupunkihallintoa ja oikeudenhoitoa koskevia säädöksiä ei tuolloin juuri annettu. Kauppalainsäädännössäkään keskityttiin lähinnä vain hieman kehittämään suurvalta-ajan alun määräyksiä, varsinaiset uutuudet olivat hyvin harvinaisia.¹¹

Oikeastaan ainoa kaupunkien hallinto-organisaatioon ja sitä kautta myös oikeudenhoitoon vaikuttanut uudistus oli 1672 annettu määräys perustaa kaikkiin valtakunnan kaupunkeihin aksiisioikeus. Sen tuli kokoontua kerran viikossa käsittelemään kaikki tulleja ja aksiiseja koskevat valitukset.¹² Aksiisioikeuden tuomioon tyytymätön pystyi valittamaan suoraan kamarikollegioon, ei raastuvanoikeuteen. Tuomioistuin ei siis suoranaisesti kuulunut kaupungin alaisuuteen.¹³

Aksiisioikeuden perustaminen on merkittävää sikäli, että sen piti olla kaikissa kaupungeissa. Ilmeisesti käskyä noudatettiin melko hyvin, ja ainakin useimmissa kaupungeissa tuomioistuin myös toimi. Lähemmässä tarkastelussa kuitenkin havaitaan, että aksiisioikeuskin oli aikaisemman aikakauden tuote. Norrköpingissä oli näet kokeiltu samantyyppistä oikeusistuinta jo 1650, ja siellä

9 Ks. Karonen 1994a, s. 214.

10 Arvio perustuu kaupunkihistorioiden ja tärkeimpien aikakauden sisäistä kehitystä koskevien selvitysten tarkasteluun. – Kaarle XI:n holhoojahallituksen ajasta ja Kaarle XI:n hallituskauden alusta, ks. esimerkiksi Wittrock 1917; Rosén 1962, s. 599–609, 617–624; Rosén 1963, s. 40–82, 117–137; Larsson–Österberg 1985, s. 93–95.

11 Schmedeman 1706; Stiernman 1750, 1753, 1760; ks. myös Lagerwall 1869; Palmén 1876.

12 Oikeuden puheenjohtajaksi määrättiin tull- ja aksiisiasioiden yleistarkastaja tämän ollessa kaupungissa. Tämä oli kuitenkin lähinnä teoreettinen vaihtoehto muualla kuin Tukholmassa, jossa virkamiehen tuli pitää asuntoaan. Yleistarkastajan poissaollessa puhetta johti kokouksissa yksi kaupungin pormestareista, jonka lisäksi oikeuden kokoonpanoon kuului useita raatimiehiä.

13 Schmedeman 1706, s. 628–633; Stiernman 1753, s. 917–923.

tuomioistuin oli tiukasti yhteydessä kämnerinoikeuteen aina vuoden 1672 yleiseen sääntöön saakka.¹⁴

Edes pääkaupunkia varten ei aikakaudella juuri laadittu uudistusehdotuksia. Tyypillistä on, että Tukholman ylikäskynhaltijan Schering Rosenhanen virkaohje vuodelta 1661 perustui paljolti vanhoihin suurvalta-ajan alun tai jopa sitäkin vanhempiin määräyksiin.¹⁵ Muutenkaan Tukholmaan ei ainakaan virallisten määräysten muodossa kiinnitetty kovin paljon huomiota. Jopa Kaarle XI:n holhoojahallituksen 1672 antama hallintosääntö oli paljolti vanhan kertausta: sääntö sisälsi runsaasti aivan sanasta sanaan vuoden 1636 privilegioista kopioituja pykälä. Uutta hallintosäännössä oli lähinnä se, että kollegioiden toimintaa täsmennettiin, niille annettiin lisää valtuuksia (desentralisaatio) sekä muutettiin jonkin verran niille määrättyjä tehtäviä. Lisäksi sääntö kiristi kruunun valvontaa raatihuoneella ja kämnerinoikeuksissa.¹⁶

Ehkä keskeisin syy havaittuun paikallaanpysymiseen on se, että hallituksella oli – muiden sisäisten ja ulkoisten ongelmien ohella – kädet täynnä työtä Tanskalta vallattujen alueiden kaupunkien saattamisesta osaksi valtakunnan kaupunkijärjestelmää. Siinä riittikin urakkaa, sillä Ruotsin vallattua 1640- ja 1650-luvulla Tanskalta nykyisen Etelä-Ruotsin alueella sijaitsevat maakunnat, rauhansopimuksissa luvattiin alueiden asukkaille oikeus edelleen käyttää Tanskan lakia. Siten suoraviivainen yhtenäistäminen (= ruotsalaistaminen) yksinkertaisesti lait ja asetukset muuttamalla ei tullut kysymykseen. Niinpä kaupunkien ruotsalaistamisessa oli käytettävä lähinnä kuninkaallisia pormestareita.¹⁷ Vielä varmempi keino oli kaivaa naftaliinista Kristiinan holhoojahallituksen suunnitelma "kuninkaan miesten" nimittämisestä kaupunkeihin. Molemmat menettelytavat tulivat käyttöön entisillä tanskalaisalueilla.

Brömsebron rauhassa 1645 Ruotsin 30 vuodeksi pantiksi saaman Hallannin kaupunkeihin alettiin pian nimittää kuninkaallisia pormestareita, jotka tulivat valtakirja mukanaan suoraan Tukholmasta.¹⁸

Vallatuista alueista kaikkein tärkeimpänä pidettiin kuitenkin Skoonea, jossa oli runsaasti suuria ja merkittäviä kaupunkeja. Tällä, kuten muillakin vanhoilla tanskalaisalueilla, yhtenäistämässä käytettiin sekä tavanomaisia virkanimityksiä että otettiin käyttöön uudestaan sellaisia virkoja ja toimia, jotka muualla valtakunnassa olivat pääosin joutuneet unholaan. Muun muassa Malmöhön nimitettiin linnankreivejä, presidenttejä sekä syndicuksia, joita muualla valtakunnassa ei yleensä ollut määrätty tehtäviin enää vuosiin. Toisin sanoen vanhoissa kaupungeissa jo aikaa sitten pääosin hylätyt termit ja virkanimikkeet otettiin hallinnon yhtenäistämisen ja kehittämisen välineiksi. Kuvaavaa on, että esimerkiksi Malmön linnankreivin virka lakkautettiin 1682 eli samaan aikaan kun entisten tanskalaisalueiden kaupungit siirtyivät käyttämään Ruotsin lakia.

14 Helmfriid 1963, s. 622–623. – Myös Tukholmassa aksiisioikeus toimi viimeistään 1655. – Sandström 1934, s. 196.

15 Sandström 1934, s. 59–62; Sundberg 1934, s. 209–210.

16 1636 privilegit taas pohjautuivat paljolti vuoden 1619 sääntöön. – Ericson 1988, s. 98–100; Corin 1958, s. 107–113.

17 Ks. esimerkiksi Ericson 1985, s. 44; Rosén 1966, s. 122; Erlandsson 1967; Åberg 1950.

18 Ericson 1985, s. 44–46. – Bohuslänin kaupungeissa Roskilden rauhan jälkeen tehdyistä uudistuksista ks. esimerkiksi Holmberg 1963, s. 199–203. Holmberg korostaa erityisesti Kaarle X Kustaan kaupunkipolitiikan sotilaallista painotusta eteläisissä vallatuissa provinseissa. Linnoituskaupunkeja suosittiin varustamattomien kustannuksella.

Todennäköisesti lopettaminen tapahtui ensi sijassa siksi, että kun asiat oli saatu luistamaan, myös erikoisjärjestelyt saivat mennä. "Poikkeusaika" oli ohi, Etelä-Ruotsin kaupunkien oli tultava toimeen samoilla tehtävänhoitajilla kuin muidenkin valtakunnan kaupunkien.¹⁹ Tältä osin vanhojen tanskalaisalueiden kehitys on analoginen Suomessa 1630-luvulla tapahtuneen kanssa. Tuolloin näet Turun linnankreivin viran lakkauttamisen tärkeä taustatekijä oli juuri se, että toiminta kaupungissa oli jo onnistuttu saamaan hallituksen hyväksi katsomiin uomiin.²⁰

Esivallan tarkimman syynin alla olivat Malmö ja Helsingborg, suuret ja kruunun tärkeiksi katsomat kaupungit. Tässä suhteessa aikaisemminkin hyväksi havaittu toimintamalli, eli merkittävien kaupunkien ensisijainen kehittäminen, piti jälleen hyvin paikkansa.²¹

Syytä ajanjakson yleiseen staattisuuteen voidaan siis etsiä yhtäältä varsinaisen johtohahmon puuttumisesta ja toisaalta siitä, että vanhojen tanskalaisalueiden ruotsalaistamisessa oli tavoitteeseen pääsemiseksi käytettävä vanhoja hyviksi havaittuja keinoja. Suoranaista tarvetta uudistustoiminnalle ei siten päässyt syntyään.

***

Neljäs kaupunkien kehittämispolitiikan ajanjakso suurvalta-ajalla kattaa ajan 1680-luvulta 1710-luvun lopulle. Periodi on selvästi rajattavissa itsevaltiuden aikaan.

Kaarle XI (hallintokausi 1660 (1672)–1697) tunnetaan itsevaltiuden ja reduktion toteuttajana sekä tiukan valtiollisen kontrollin harjoittajana. Hän muutti aikaisempaa, leväperäiseksi moitittua, talouspolitiikkaa huomattavasti tiukempaan suuntaan. Lisäksi hänen aikanaan siirryttiin määräjakoilaitokseen, jonka peruseriaatteisiin kuului se, että kaikille menoille oli löydyttävä sitä vastaava tulo. Yleisesti on todettu Kaarlen kasvattaneen byrokratiaa huomattavasti ennen kaikkea keskushallinnossa. Häntä ei ole pidetty erityisen älykkäänä, esimerkiksi käsin kirjoitetun tekstin lukeminen tuotti hänelle ylivoimaisia vaikeuksia. Siksi Kaarlen sanotaankin olleen paljolti riippuvainen suullisista tiedonannoista ja yleensäkin neuvonantajistaan.²² Hieman heikoista lähtöodotuksista huolimatta Kaarlestä kehittyi valtiomies, jonka kädenjälki näkyi selvästi niin ikään kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksessa. Hänestä onkin todettu, että

-
- 19 Todennäköisesti linnankreivin lakkauttamispäätökseen liittyy myös Kaarle XI:n itsevaltiuden ajalla omaksumia säästäväisyystavoitteita. – RA SA PS 1662, 1670 (Skoonen, Hallannin, Blekingen menosäännöt); Fabricius 1955, s. 168–169, 172–173, 177; Fabricius 1958, s. 256, 259; Ersgård 1977, s. 315–317; Ericson 1985, s. 48–50. – Ruotsalaistaminen virkojen avulla, ks. Fabricius 1955, s. 167–191; oikeuslaitoksen ruotsalaistamisesta, ks. Fabricius 1955, s. 206–219; Dübeck 1987, s. 40–41. Kaupunkien siirtymisestä käyttämään Ruotsin lakia, ks. esimerkiksi Ericson 1985, s. 47–48; Fabricius 1958, s. 57–62, 107–110; virkanimityksistä ks. esimerkiksi RA RR 25.9.1646: 1753v.–1755 (Halmstad); Svahnström 1984, s. 160, 30.11.1646: 2227v.–2228v. (Visby); 12.5.1658: 771v.–772 (Helsingborg); 12.5.1658: 754–755v. (Bodekull); 12.5.1658: 771v.–772 (Landskrona).
- 20 Myös Suomessa linnankreivin viran uudelleenperustamista vastustettiin muun muassa taloudellisilla seikoilla, mikä olikin ajankohdan (1630-luvun loppu) yleisen ajattelutavan mukaista. – Ks. esimerkiksi Lehtinen 1961, s. 145–147; Karonen 1994a, s. 85–86; RA AODG PBR 1637–1640; luku III.6.
- 21 Malmö oli vuoden 1664 rankijärjestyksen mukaan kuudes valtakunnan kaupungeista ja Helsingborg 18. – Fabricius 1955, s. 169; Ranta 1981, s. 56–57.
- 22 Åberg 1967, s. 92; Luukko 1967a, s. 596–599; Losman 1984, s. 18–19; Åberg 1993, s. 178–185.

hän ei itse ollut byrokraatti, tuskin myöskään ahdasmielinen, eikä hän epäröinyt peruuttaa päätöstään, mikäli havaitsi, että asia voitaisiin hoitaa paremmin toisella tavalla.²³

Kruunun heikoksi havaittu tila niin sotilaallisesti, taloudellisesti kuin hallinnollisestikin 1670-luvun pitkällisten sotien aikana oli melkoinen shokki Kaaralle. Ilmeisesti nämä tapahtumat vaikuttivat hallitsijaan, ja niiden seurauksena hän ei enää luottanut virkamiehiin. Siksi sekä keskus- että lääninhallinnon toimia valvottiin tiukasti.²⁴

Miten Kaarlen toimet vaikuttivat kaupunkeihin? Kaikkein kipeimmin itsevaltiuden aikana kaupungit kärsivät kuninkaan harjoittamasta reduktiopolitiikasta. Sen nojalla monet kaupungit menettivät niille aikaisemmin lahjoitettuja suuriakin maa-aloja. Samoin peruutettiin suuri osa kaupungeille myönnettyistä tulli- yms. tuloista (aksiisit, tuulaakit yms. usein hyvin merkittävät tulonlähteet). Näiden menettäminen teki monen kaupungin kassaan todella syvän loven ja vaikeutti hallinnon ja oikeudenhoidon virkamiesten palkkausta, joka aikaisemmin oli usein maksettu näistä tuloista.

Lisäksi ennen kaikkea pikkukaupungeilla oli vaikeuksia pysyä hengissä. Kaarle XI ei sumeillut käyttää punakynää pikkuisten maakaupunkipahasten likvidointiin, mikäli hän havaitsi, ettei pahaisista "täplistä kartalla" (*fläck*) ollut hyötyä kruunulle. Niinpä itsevaltiuden ajan alussa Suomessa kaupungeja lakkautettiin niiden vähäisen merkityksen vuoksi. Näiden lisäksi Suomen kaupungeista ainakin Kuopion toiminta lopahti itsestään. Itsevaltiuden kaudella myös Porvoo, Naantali, Uusikaupunki, Pietarsaari, Raahe ja Kajaani, Tammisaari ja mitä ilmeisimmin Hämeenlinna olivat lakkautusuhan alaisia.²⁵ Suomen kaupungeista siis kolme lopetti toimintansa kokonaan tai lakkautettiin, ja kahdeksan kaupunkia toimi niin sanotusti veitsi kurkulla. Siten yli puolet Suomen kaupungeista oli todettu joko täysin tai osittain toimintakyvyttömiksi.

Kaarle XI:n kaupunkipolitiikkaa tarkastellaan etupäässä Tukholman näkökulmasta, koska tällä ajalla kruunu kiinnitti edelleen eniten huomiota valtakunnan pääkaupunkiin. Lisäksi muualta asiaa ei ole juuri tutkittu, joten ilman omia alkuperäislähteisiin meneviä tutkimuksia asiaa ei voitaisi selvittää.

Carl-Fredrik Corinin mukaan hallitsijan yhteydet kaupunkeihin yleensä ja toimintatavat niiden suhteen olivat samankaltaisia kuin valtakuntaan muutoinkin.²⁶ Kaarle XI:n aikana ylikäskynhaltija ja linnanvouti valvoivat tarkasti Tukholman hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa. Erityisesti ylikäskynhaltijaksi Kaarle nimitti henkilökohtaisia luottomiehiään, jotka pyrkivät toteuttamaan annetut käskyt jopa tarkemmin kuin kuningas edellytti.²⁷

Tiukimmin kruunu kontrolloi Tukholmassa – kuten valtakunnassa yleen-

23 Corin 1958, s. 265.

24 Luukko 1967a, s. 621–622; Corin 1958, s. 265. – Itsevaltiuden ajan sisäisestä kehityksestä yleisesti, ks. myös esimerkiksi Lagerroth 1928; Rosén 1962, s. 635–665; Rosén 1963, s. 137–235; Larsson-Österberg 1985, s. 147–165.

25 Ks. Saarenheimo 1939, s. 273–276; Toivanen 1979, s. 307–310; Ranta 1981, s. 56. Myöhemmin suurvalta-ajan lopulla tapahtuneesta kehityksestä, ks. myös Jäntere 1940, s. 87–96; Jäntere 1959, s. 154–155; Mäntylä 1981a, s. 13.

26 Corin 1958, s. 266.

27 Corin 1958, s. 272, ks. myös s. 289–293.

säkin – tilintekoa.²⁸ Tilintarkastusjärjestelyjen lisäksi toinen tärkeäksi katsottu asia oli palkkauskysymys, joka perustui hallitsijan 1682 antamaan palkkausmenosääntöön sekä kuninkaallisiin päätöksiin. Näiden vuoksi maistraatti ei pystynyt ilman kuninkaan myötävaikutusta lisäämään virkoja tai korottamaan toimenhaltijoiden palkkoja. Erityisesti vuoden 1682 menosääntö rajoitti maistraatin taloudellista määräysvaltaa ja kasvatti vastaavasti kruunun valvontamahdollisuuksia.²⁹

Carl-Fredrik Corin katsoo, että maistraatin byrokratisoituminen³⁰ meni itsevaltiuden ajalla huomattavasti eteenpäin, koska 1690-luvulla käytännöllisesti katsoen kaikki raadin jäsenet olivat *litterata* eli korkeampaa sivistystä saaneita herroja. Samalla kruunun tavoitteena oli muuttaa Tukholman maistraatti samantyyppiseksi virastoksi kuin mikä tahansa muukin itsevaltiuden ajan hallinnollinen laitos. Siksi Corinin mukaan itsevaltiuden ajalla Tukholman maistraatti ei enää ollut porvariston edustuselin vaan esivallan käsikassara.³¹

Viimein marraskuussa 1693 kaupungille annettiin uusi menosääntö. Se oli laadittu täysin määräjakoilaitoksen periaatteiden mukaisesti eli niin, että jokainen saatu tulo piti käyttää tiettyyn ennalta määrättyyn menoon. Tämän jälkeen oli periaatteessa kiellettyä ryhtyä ilman hallitsijan lupaa mihinkään sellaiseen, mikä johti menosäännön ylitykseen. Corinin mukaan kaupunki ei taloudellisissa asioissa ollut enää "herra omassa talossaan".³²

Miten Tukholman kehitys heijastui muihin valtakunnan ja erityisesti Suomen kaupunkeihin? On todettu, että Kaarle XI antoi runsaasti menosääntöjä muillekin kaupungeille. Siten 1689–1700 noin puolet Ruotsi-Suomen kaupungeista sai kiinteän budjetin. Aimo Halilan mukaan "*palkkaussääntöjen antaminen oli luonnollisesti maistraattien itsensä kannalta katsoen tervetullut toimenpide*". Menosäännöt laati yleensä hallitsija, mutta niissä oli otettu huomioon paikalliset olosuhteet.³³ Aimo Halila ei pidä palkkaussääntöjä (po menosääntöjä) erityisenä käännekohtana maistraattien palkkauksessa, vaikka nämä menosäännöt olivat yleisesti voimassa vähäisin muutöksin aina 1800-luvun alkupuolelle saakka. Halila lienee oikeassa palkkojen suhteen, mutta sen sijaan kaupunkien tulojen ja menojen tiukka sitominen kuninkaan tahtoon oli varmasti todellinen muutos aikaisempaan verrattuna.³⁴

Menosääntöjen myöntäminen tapahtui lähinnä siten, että ensin niitä annettiin Ruotsin kaupungeille ja vasta hieman myöhemmin Suomeen. Viipuri sai ensimmäisenä Suomessa menosäännön toukokuussa 1694, pari vuotta tämän jälkeen Uudenmaan ja Hämeen läänin kaupungit ja jälleen parin vuoden päästä Pohjanmaan kaupungit. Turun ja Porin lääniin ei vahvistettu menosääntöjä suurvalta-ajalla.³⁵

28 Corin 1958, s. 292–293.

29 Corin 1958, s. 303, 399–400.

30 Byrokratisoitumiskehityksen kritiikistä, ks. edellä luku III.6.5.

31 Corin 1958, s. 284, 289.

32 Corin 1958, s. 400, 438, 447.

33 Herlitz 1921, s. 98–99, myös viite 2; Herlitz 1923, s. 15, myös viite 5; Halila 1942, s. 123–124; Corin 1958, s. 427; Ranta 1981, s. 99; vrt. Mäntylä 1977, s. 14; Mäntylä 1981a, s. 10–11.

34 Halila 1942, s. 125–126.

35 Herlitz 1921, s. 99, viite 2; Halila 1942, s. 124.

Yleensä menosäännöt supistivat kaupunkien virkakuntaa. Näin virkamiesten työtaakka kasvoi huomattavasti aikaisemmasta ainakin suurimmissa kaupungeissa. Toisaalta tavallisesti palkkakin parani, kun väki väheni.

Pienissä ja taloudellisiin vaikeuksiin joutuneissa kaupungeissa noudatettiin osin toista linjaa. Vaihtoehtoja oli lähinnä kaksi: joko kaupungin lakkauttaminen, mistä edellä jo annettiin esimerkkejä, tai hallintohenkilöstön normaalia rajumpi supistaminen.

Jälkimmäinen vaihtoehto tarkoitti käytännössä sitä, että kaupungista lakkautettiin eniten menoja aiheuttanut pormestarinvirka. Lainsäädännöllinen pohja kaupunkien hallintokoneiston supistamiselle saatiin 1690-luvulla, jolloin määrättiin, että niissä kaupungeissa, joissa ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia ylläpitää pormestaria, oli virka ainakin väliaikaisesti lakkautettava ja lähimmän kihlakunnan tuomarin järjestettävä oikeudenhoito. Kihlakunnantuomarista tuli näin kaupungin sivutoiminen pormestari. Hallitsijan kirjeessä 1694 Götan hovioikeudelle mainitaan tällaisina kaupungeina Hallannin pikkukaupungit Falkenberg, Vardberg,³⁶ Laholm ja Kungsbacka.³⁷ Näiden lisäksi Ruotsissa ainakin Östhammar ja Åmål olivat vielä vapaudenajan alussa kihlakunnanoikeuksien alaisuudessa.³⁸ Suomessa samalla lailla kävi itsevaltiuden ajalla Kajaanille, Naantalille, Hämeenlinnalle ja Tammisaarelle.³⁹

Kuitenkin Tammisaaren ja Hämeenlinnan kohdalla meneteltiin sikäli tavallisuudesta poikkeavasti, että osittain lakkautetun raastuvanoikeuden — kihlakunnantuomari piti kokouksia vain kolme kertaa vuodessa — avuksi perustettiin kämnerinoikeus hoitamaan juoksevat hallintoasiat ja pienet rikosjutut.⁴⁰

Menettely oli varsin erikoislaatuinen ja kuvastaa kruunun itsevaltiuden ajalla harjoittaman kaupunkien kehittämisspolitiikan joustavuutta. Vaikka yleisesti kaikista "kannattamattomista yksiköistä" pyrittiin pääsemään eroon, niin hallinnon ja oikeudenhoidon yksinkertaistaminenkin oli mahdollista. Kruunun avustuksia virkamiesten palkkoihin missään muodossa oli enää turha odottaa.

Itsevaltiuden alussa kruunu oli erityisen kriittinen suurvalta-ajan kuluessa kaupunkiin kehittyneitä tietynasteista yliorganisoidumista kohtaan. Näin siitäkin huolimatta, että keskushallinnossa paperinpyörityä jopa lisättiin. Kaupungeissa saneeraus aloitettiin usein oikeuslaitoksesta, mistä osoituksena on kaksiportaisen tuomioistuinelaitoksen purkamisen muutamista kaupungeista. Esimerkiksi Oulussa ei juuri välitetty siitä, että kämnerinoikeus olisi ollut jopa tarpeellinen, vaan se lakkautettiin maaherran ja porvariston yhteisellä päätöksellä heti

36 Vardbergin pienuus lienee suhteellista, koska vielä 1710 rankijärjestyksessä kaupunki oli sijalla 23. Lisäksi kaupunkiin oli 1680-luvun alussa, kuten useisiin muihin entisten tanskalaisalueiden kaupunkiin, perustettu vanhan *bytingin* tilalle kämnerinoikeus. — Ks. BRP 1933, s. 329–330; Flintberg 1801, s. 124.

37 Falkenbergin sijaluku vuoden 1710 rankijärjestyksessä oli 97, Kungsbackan 98 ja Laholmin 85 yhteensä 105 kaupunkia (joukossa tosin joitakin kaupunkioikeudet jo menettäneitäkin, kuten Lappeenranta ja Savonlinna) käsittäneessä luettelossa. — K. M. Götan hovioikeudelle 10.1.1694 (Schmedeman 1706, s. 1360); Flintberg 1801, s. 11; Herlitz 1923, s. 42, myös viite 1; BRP 1933, s. 329–330; Mäntylä 1981a, s. 12–13.

38 Åmälän järjestysnumero oli 89 ja Östhammarin 87 vuoden 1710 rankijärjestyksessä. — Herlitz 1923, s. 42, viite 1; BRP 1933, s. 329–330.

39 1710 rankijärjestyksessä Kajaani oli 105., Naantali 91., Hämeenlinna 100. ja Tammisaari 78. — BRP 1933, s. 329–330; Mäntylä 1981a, s. 13.

40 Ks. esimerkiksi Karonen 1993a; Fällström–Mäntylä 1982, s. 191, 193.

itsevaltiuden ajan alussa.⁴¹ Niin ikään Ruotsin puolelta tunnetaan tapauksia, joissa kämnerinoikeus lakkautettiin tarpeettomana aivan 1600-luvun lopulla. Näin tapahtui esimerkiksi Kristinehamnissa ja Strängnäsissä.⁴² Vanhoilla tanskalaisalueilla kämnerinoikeudet korvasivat monissa kaupungeissa vanhat *bytingit*, mutta toisaalta esimerkiksi Skanörin ja Simrishamnin kaksiportainen tuomioistuinlaitos lopetettiin samanaikaisesti tarpeettomana.⁴³ Uudistukset keskittyivät siis melko tarkkaan joko Etelä-Ruotsin tai Suomen kaupunkeihin.

---

41 Samoin Vaasan alemman tuomioistuimen lakkauttamista suunniteltiin. – Ks. esimerkiksi VA ORO 13.12.1673: 97, 22.2.1681: 12–14, 2.3.1681: 16v., 14.1.1691: 25, 6.4.1691: 87; 9185: 694–701; Virkkunen 1953, s. 427–428; vrt. Halila 1940, s. 267.

42 Ks. esimerkiksi Löf 1949, s. 259–260; Jägerstad 1959, s. 307.

43 1710 rankijärjestyksessä Skanör oli 93. ja Simrishamn 99. – Johannesson 1969, s. 422–423; Dübeck 1987, s. 41; Karonen 1994a, s. 59–62; BRP 1933, s. 329–330.

SUMMARY

I INTRODUCTION

This study undertakes research into the towns of Sweden-Finland in the 17th century mainly from the administrative and legal history's point of view. The term Sweden-Finland should be understood in the following as a reference to the older parts of the kingdom, Sweden (including the areas conquered from Denmark) and Finland (excluding the administrative district of Käkisalmi). The areas that became incorporated into the kingdom as a result of wars have been — excluding the areas taken from Denmark — left out of the scrutiny instead.

The significance of the Great Power period in the development of the urban structure, and particularly the administrative and judicial systems, is considerable. This was caused by the authorities significantly growing interest in towns. The growing interest of the Crown was principally caused by Sweden-Finland gaining real influence in Europe; therefore, the urban structure had to respond better to the challenges of a new age. The purpose of the authorities was to mold the towns in order to create the kind of backbone a power state, which could provide the Crown with badly needed cash money, required, among other things, in financing politics of conquests.

The administrative and judicial systems of towns of the Great Power period have been amply researched as far as the single towns are concerned, both in Finland and in Sweden. These studies are, however, mostly locally based therefore making it virtually impossible to detect overall trends of development.

The first aim of this study is to provide a general view of the laws regulating administration and judicial practices, and evaluate how the execution of these norms was realized. Part of this research also concentrates on evaluating the number of administrative personnel and the duties carried out. In the study of officials the focal points are both the commonly less known lower town officials and the so-called royal burgomasters, whose times of appearance,

numbers and social standing have received little attention in the past. With this information it is possible to assess the standing of the holders of these offices in the urban community.

The second aim of this study is to evaluate the development of workload in the administrative and judicial systems of the 17th century. A hypothesis can be formulated that the tightening demands of the Crown raised the number of duties the towns administrative machinery had to carry out. But did this also occur in reality or was the increased workload substituted with new methods? Evaluation of the number of duties the officials had to carry out and the chances of these officeholders to be able to cope with their tasks are essential to the preceding question. The answers to these questions make it possible to create a more comprehensive account than before as far as the main trends of the government's town administrative development policies are concerned (chapter V).

This study centers around overall trends; therefore, an in-depth analysis of specific towns or the actions of a particular official could not be endeavoured. Although bulk of the source material comes from Finnish towns, the overall situation of the kingdom is continuously taken into consideration in order to make possible characterizations on the general development.

This research is mostly based on unpublished materials located in archives. The most important of these are the court record books and the accounting documents of the provinces located in the Suomen Kansallisarkisto (Finnish National Archive). The Swedish state registry (*Riksregistratur*) material has been utilized with the aid of a content index prepared by Stadshistoriska Institutet in Stockholm, Sweden.

II THE ORDINANCE OF 1619

In the towns of the Great Power period the most important collection of decrees as far as the administration and judicature were concerned was the town law of Magnus Eriksson. It had become hopelessly outdated by the 17th century, but a new law, despite attempts, could not be accomplished. Complimentary statutes and other decrees were issued — like the privileges to specific towns — but as far as the administrative and especially the judicial systems were concerned, the town law remained as the most important collection of decrees until the law of 1734 came into effect. Despite this, reform plans were created. The City Administration Ordinance of 1619 and the privilege document that several towns received were among the most important devised during the early Great Power period.

The Ordinance of 1619 was never confirmed, though it set the guidelines to the town development policies for a long time. All in all, the Ordinance consisted of 40 sections. Previous evaluations on the Ordinance have generally come to the conclusion that the sections dealing with the tightening Crown supervision of towns, the burghers participation in the administration, and the noticable developments in tax-collection and financial administration were the most important and significant contributions of this Ordinance.

However, the issues that the Ordinance touched upon the most dealt with the development of administration and the body of officials. These issues were present in almost 40 percent of the decrees. The increase of government authority was present in only three of the sections, of which two were almost directly based on the town law. The Ordinance of 1619 was therefore, before anything else, a collection of decrees aimed at reforming the administration; it was slightly less aimed at reforming the financial affairs, trade and industry in towns. The development of administration, of course, led inevitably to the Crown's tightening supervision, because "reforming the organization" in practice meant the hiring of qualified personnel. It was easy for the Crown to appoint her own men for these offices, simply by disguising these measures as development.

Of all the sections one third made direct references to the old legislation thus making it the primary model for the Ordinance. The second most references dealt with "the Crown's overall wishes pertaining to the state of things". The share of new ideas came to about one fourth. The importance of Stockholm is proportionally rather insignificant but in practice the influence of the capital was noticeably larger; most of the "Crown's overall wishes" had penetrated the legislators minds due to the influence or solutions adopted in the capital. Many of the provisions based on the town law and especially on the various statutes had been created keeping in mind the capital's needs. The significant position of Stockholm receives even more emphasis since some of the ideas that were important for especially town administration and judicature, came from there. Among the most significant is the provision in section five to establish a treasurer's court in all the towns in the kingdom. The purpose of the provision was to create a two-tier judicial system in these towns. Another institution, which was borrowed straight from Stockholm and then rooted on to other towns as well with the Ordinance of 1619, was the city elders -system.

And how did the Crown present the development plan to towns? The towns that participated in the first negotiations on the Ordinance received a questionnaire to take with them; the authorities wished a reply to be returned during the course of spring in 1620. What kind of matters did the Crown wish the towns to pay special attention to? And how did the towns respond to the questionnaire? Only few replies have made it to the present, in entirety only from Kalmar. The replies have previously been interpreted as containing a negative attitude towards the decree draft.

As the questions presented to Kalmar are compared to the original Ordinance of 1619, a significant difference in emphasis becomes apparent. The decree draft was essentially meant as an administrative decree, as we learned previously, yet in the questionnaire this side hardly received any special attention. Precedence was given to issues dealing with trade and industry, town finances and taxation. It is therefore reasonable to claim that the Crown aspired to move the emphasis from administration development efforts closer to the financial interests of the burghers. This as a matter of fact, coincides with the general atmosphere of the period (compare to tradeordinances and other similar financial decrees). If necessary, reform pressures of the administrative system were given less attention therefore providing the Crown with some room to manoeuvre on these issues.

First of all, Kalmar's reply clearly suggests the desire on the behalf of

the respondents to answer the questions carefully and without a negative bias. The residents of Kalmar had an absolutely negative attitude only towards changing the grounds for the payment of the skott-tax and the suggestion of establishing a brewery-room. When it came to other essential issues, such as establishing a treasurer's court and increasing the representation of the burghers, the answer was an affirmative. The burghers were in other ways favorably inclined to the questions as well, which becomes apparent in analyzing the replies; only one out of twenty responses was categorically negative. The abundance of suggestions and responses initiated by the town also deserves attention. This was caused primarily by the fact that the questionnaire the towns received, was drawn up by the Crown. As a whole, the answers provided by Kalmar have to be considered pertinent and implying an obvious desire to maintain connections with the Crown.

Even though the Ordinance of 1619 was never officially confirmed, it played a significant role in the development of towns. Already on April 1620 privileges were awarded, following for the most part the example of the Ordinance, to five semi-large Sweden proper inland and staple towns (Norrköping, Jönköping, Västervik, Kalmar and Arboga). The content of the privileges did not essentially differ from the decree draft, since three of the four sections were practically the same. The parts containing the essentials of the Crown's development politics had evolved considerably from the form they had in the Ordinance of 1619. Therefore, an observation can be made that the most important and far-reaching changes in the privileges dealt with the administrative system, and most of all, with the treasurer's court, which the government considered important.

The first privileges that originated from the decree draft were specifically aimed at the large towns of Sweden-Finland. After this similar privileges were not awarded to towns until the 1640s when they were especially awarded to new and recently established towns located usually in the Bergslagen region. Altogether fourteen towns were awarded privileges based directly on the Ordinance of 1619. Privileges were distributed particularly in the early Great Power period since after the year 1652 they were, to the best of our knowledge, not distributed anymore. There were approximately 80 towns in Sweden-Finland at the time, so nearly one in five was awarded the decree draft based privileges.

The approval or disapproval of the proposed reforms of course gains considerable significance when we review the effects of the Ordinance in general and especially in the development of town administration and judicature.

Provisions of the Ordinance on the towns administrative and judicial systems, body of officials and the authorities supervision. The orders of the decree draft on the number of administrative officials were overwhelming for many of the smaller towns therefore making it impossible for all of them to abide by it; however, it was a possibility that the decree draft did tolerate.

The city elders -system did become ingrained especially in the cities of Sweden proper. A commission consisting of seven men designed for the purpose of keeping accounts and inspecting them, however, most likely did not win a lot of ground.

Treasurer's courts became acclamatized in towns rather well, since they got established in atleast half of the towns in Sweden-Finland. The court did not establish itself permanently everywhere but on some occasion was dissolved rather quickly.

The proposal outlined in the Ordinance concerning the wage statutes (ratified by the sovereign) was finally recognized by the beginning of the Age of Absolutism. The opportunity for the Crown to interfere with the towns administrative systems had arisen earlier in the form of the so-called royal burgomasters, although there were many other factors behind this besides the Ordinance of 1619.

The proposals to develop the towns income, expenditures, taxes, and trade and industry. The decree draft also aspired to change the old tax unit based taxation with a wealth tax, which nevertheless failed. In matters relating to the pursuit of trade and industry, however, the Crown was able to force through its proposals considerably more efficiently. Illegal practices of trade and industry were dealt with severely, the migration of artisans was closely supervised and land trade was monitored atleast fairly well.

Other provisions. The plans of Gustavus II Adolphus to develop the school system in the Diet of 1620 were rather similar to the outlines in the decree draft. In this way, the Ordinance of 1619 marked the beginning of development of the kingdom's education policies. The foundling asylums that the Ordinance presupposed, in which the children were to be taught among other things handicraft, did not yet become common in the 17th century. By contrast, the decree draft did become a pioneer in the relief policies of the poor.

Thus, the Ordinance of 1619 acted partly even as a starting-point for the national reform plans and development strategies. Above all, the decree draft was important because of the reforms in the towns administrative and judicial systems. Even the fact that the document was found not to be confirmed as early as the 17th century does not lessen its value. The decree draft was not published until the next century (1747) and during the 18th and 19th centuries frequent references were made to the Ordinance; almost as if it was a law. The fact that the decree draft stayed "fresh" for over two-hundred years is probably the best proof of the central role it occupied in the town development policies of the Great Power period.

III THE ADMINISTRATIVE AND JUDICIAL EXECUTORS IN TOWNS AND THEIR ACTIVITIES

1 Royal burgomasters

The appointment of royal burgomasters was the best way for the Crown to increase efficient supervision of administrative and judicial systems. They were needed in order to turn towns into money machines for the state therefore providing lots of cash money for the large military establishment. This plan

could not be carried out without a complete reorganization of towns.

The term royal burgomaster should be interpreted here as a reference to a man, who got appointed to his position on the provision of the state or a similar body (for example a general-governor, an owner of a large fief or a governor) or atleast with their strong support, without the towns administrative bodies or the burghers having a say in the appointment.

Royal burgomasters were appointed solely during the Great Power period, although the Crown had influenced the appointments of burgomasters in the biggest and strongest towns earlier as well. This study has attempted to review the appointments of royal burgomasters in the old towns. Therefore, towns that were established after the year 1632 and towns conquered from Denmark in 1640s and 1650s have been left out of the scrutiny.

By the middle of 1640s almost all of the significant towns had been manned with a royal burgomaster. The appointment of men possessing a warrant from the authorities started after this for the smaller towns as well. Therefore, by the middle of the century, most of the old towns (atleast 30 in Sweden proper and 11 in Finland) had been appointed a burgomaster carrying the Crown's letter of attorney. The fact that the King's representatives were appointed to *all* of the towns located in the eastern parts of the kingdom during the early Great Power period is quite significant. However, approximately one fourth of the old towns in Sweden never attained a royal burgomaster.

The authorities were active surprisingly early in filling the offices in Finland. Turku and Viipuri, which were the most important towns in Finland, received their share of the Crown's interest already in the 1620s. Especially the top administrative officials in Finland, general-governors Bielke and Oxenstierna, tried forcefully to develop the town system. Thus, it was possible for royal burgomasters to appear earlier in the small towns of Finland rather than Sweden.

How was it possible for the government to convince the burghers and the representatives of towns administrative councils that it was essential for them to have a royal burgomaster? The wording used in connection with the appointments became more abrupt in the end of 1630s. At the same time, the instructions given to the persons elected as executives of these towns became more accurate and detailed than before. The fact that this event occurred during the end of 1630s was caused, first of all, by the changes the Ordinances of Procedure of 1634 and the regulations of governors from the following year brought to the office of governor. The second reason for the appearances of royal burgomasters at this time originated to the activities of towns themselves; they started requesting funds from the Crown in order to pay for the administrative council's wages.

Queen Christina's regency soon began to lodge complaints to various towns that they had not carried the reforms the authorities had wished for, despite the advantages they had been given. To correct the situation, a decision was quickly made to send presidents and burgraves (*burggref*) into some of these towns to act as the King's representatives. Later on, the right of the burghers and the council to elect the burgomaster was interfered upon. At this point, burgomasters with specific royal letters of attorney started to receive appointments. Appointments of presidents and burgraves were finally discontinued in the beginning of 1640s. The Crown continuously aspired to present

the matters relating to the burgomasters appointments as if the town itself was ready and willing to accept the person chosen for the office. Financial benefits were often used as an incentive; among other things, parts of the significant consumption taxes could be granted to a town to provide for the city court officials wages.

The wages of royal burgomasters have aroused a lot of discussion in earlier research. The government's direct support in financing the salaries of burgomasters was, however, in reality very rare and almost without exceptions, the Crown's support in financing the expenses applied only to small and financially weak towns. Important staple towns and other large inland towns did not receive direct financial aid to pay for the salaries.

The most important function of a royal burgomaster was the supervision and greater efficiency of administration and judicature. The enforcement of various reforms in the administrative and judicial systems were typical events that occurred after the arrival of a royal burgomaster. This occurred for example in Gothenburg, Norrköping, Örebro, Upsala, Enköping and in almost all the important towns in Finland. The Crown systematically aspired to develop towns according to the model provided by Stockholm (the collegiate division of council, treasurer's courts and specific judicial ordinances of their own.)

The Crown first attempted to pursue these reforms with a general instruction (the Ordinance of 1619) and after that with individual decrees (the privileges of year 1620). When the results as a whole did not meet the government's expectations, the privileges were utilized in the late 1630s and during the next decade mainly to develop small and recently established towns. At the same time, larger towns considered more significant were approached with a new method: men equipped with a royal letters of attorney were sent to these towns to act as the Crown's watchdogs and whips in order to become royal burgomasters.

The burgomasters of the old Finnish towns have been evaluated as a social group in the years 1620–1718. Almost a half of more than 160 burgomasters of the Great Power period were "King's men". Royal burgomasters were appointed to towns all over Finland. In Turku, two thirds of the burgomasters that entered the office received the Crown's backing for their appointment. In Helsinki this occurred almost as often as in Turku but in the case of Viipuri the government interfered with the appointments only in about one third of the events. The most often the Crown interfered with appointments of burgomasters was in Rauma (in nine out of thirteen cases). The other small towns of the Province of Turku and Pori were rather typical Finnish towns in this respect. In Bothnia, the appointments of royal burgomasters varied significantly more from town to town than in the Province of Turku and Pori.

But the sheer numbers do not necessarily tell the whole truth, since many of the burgomasters that were elected with the King's backing were familiar to residents of these towns before their appointment. It was typical that strange men (especially during the latter part of the Great Power period) rarely received appointments as burgomasters in Finland. The elected burgomaster had usually acted as a councilman or a reader of law in the region, therefore the community was familiar with their new superior. The biggest quarrels with appointments in Finland were usually caused, because a person with no knowledge of the local community's customs or a person who had aspired

abrupt changes in these customs was appointed to the town.

Approximately half of the appointed royal burgomasters of the Great Power period had held a position with the Crown before their appointment. Surprisingly many of them came to the office outside the judicial establishment for over 50 percent had received their appointment straight from a government office. The second biggest group comprised of men who had held offices in towns. The portion of other groups out of the burgomasters appointments was significantly lower. The Crown did not appoint merchants to these offices during the years 1661–1718; previously they had formed the second biggest group right after those who came from a government office. This can be interpreted as an attempt on the part of the authorities to raise formal qualifications for an office. Of the royal burgomasters of the early Great Power period only one out of four had attended university but by the end of this period the ratio was three out of four.

Half of the burgomasters the Crown appointed to Finland died while in office. Respectively, approximately one third resigned on their own free will; some on the plea of old age, some after obtaining a better position (for example as jurisdictional district judges). Only one in five royal burgomasters had to leave the office against their will. Dismissals concerned mostly those who had been appointed in the early Great Power period since one out of four was in one way or another dismissed. The occurrence of dismissals during the beginning of the Great Power period was most likely connected with the fact that royal burgomasters faced a complete reworking of the administrative and judicial systems, which naturally stirred irritation among the burghers who ended up paying for and carrying out extra work for these reforms. This way the burgomasters of this period evened the way for their colleagues to come.

2 The lower body of officials

Since the city courts and administrative councils had many duties, it was clear that many of the difficult and time-consuming matters could not be handled by burgomasters and councilmen alone. This was in practice alone impossible, because members of the court earned their living mostly by doing something else besides passing sentences. The lower body of officials have been divided into the following groups:

1. The officials who served under the administrative and judicial systems and collected wages. The stem of the group consisted of keepers of records, of which in Sweden-Finland rare syndicus and the treasurer's court scribes that worked in the largest towns deserve to be mentioned. In addition to these, the more developed towns had customs scribes.

The duties of a treasurer were mostly related to the management of finances. It has also often been suggested that the treasurer presided as a judge for treasurer's court but this supposition receives no backing from the sources. Treasurer's offices were generally discontinued in Finnish towns by the middle of the Great Power period. A new office of a treasurer was often created to replace the old office one; these offices are familiar to us from Stockholm in the 1620s. On a larger scale, this office did not become common until around the

middle of the century. The holders of this office had to perform many of the same functions as the previous treasurers.

Some of the towns also had town bailiffs (*stadsfogde, byfogde*). This office, however, was unknown to many of the new towns and in many of the old ones it disappeared through the course of the 17th century. Town bailiffs carried out many types of duties: for example, they acted as distrainers, carried out different types of searches and inspections, collected taxes and acted as state prosecutors.

Specific officials for the tasks of prosecution, the towns public prosecutors (*stadsfiskal*), began to appear into the towns of the realm from the 1630s onwards (Stockholm). In Finland, the holders of these offices appeared first as holders of secondary occupations during the next decade; in the entire kingdom, they did not become common until the 1660s. The prosecutor prosecuted on behalf of the court in criminal matters. When the matter had been brought to the court's attention, the public prosecutor presented the matter to the court. The prosecutors proposer's duties often resulted in a situation, in which the case had been first been reported to the burgomaster who transferred the case on to the public prosecutor. The public prosecutor of course brought some of his own cases to court, because of the wage system that was generally adopted. It guaranteed the prosecutor both a base pay and the plaintiffs share (one third) in all the cases leading to a conviction.

"Result wages" was also familiar as a form of payment in the cases of officials supervising trade but as far as the trade inspectors were concerned, apart from the public prosecutor, all those who had violated against the trade and industry codes had to be prosecuted.

In all of the towns, depending on their size and financial status, there was a group of town servants (*stadstienare, bysoen*). They were general handymen, whose job description included various different duties. Such functions included assisting in matters relating to distraints, collection of overdue taxes and above else delivering subpoenas. The last of the duties mentioned added the officials chances of becoming a scapegoat and ending up as a target of physical abuse.

2. Officials supervising trade and industry. The duties of men belonging to this group were often tied to solid wages. Trade inspectors that began to supervise the enforcement of the trade codes started to appear in the kingdom by the end of the 1620s. The fact that these offices were created reflects on the Crown's tightening supervision. The authorities aspired to improve the alertness of a trade inspector by paying him a part of his salary on the basis of results. The base pay amounted from supervisory functions, to which the inspector received additionally the plaintiffs share (one third) in cases leading to a conviction.

Lower in the hierarchy than trade inspectors were beach-riders (*strandridare*) who were in charge of supervision of illegal sailing, and riders (*utridare*) who were responsible for the supervision of land trade. Additionally, all towns had a marketplace bailiff (*torgfogde*), whose function was to supervise that trade in the marketplace was carried out according to the Crown's rules. Other supervisors of the trade and industry included the people who measured and weighed the produce, the inspectors of weights and measures and various

quality inspectors.

Among the Customs, there was a group of officials (*tullnären, tullinspektor* etc.), who specifically supervised the obeying of trade codes. Customs officials could be found in all the towns land customs and in the sea towns large sea customs. The renting out of the domestic customs (*lilla tullen*) especially in the early Great Power period sometimes tightened supervision even beyond the burghers tolerance. The significance of the customs officials was great both in their own field and in the town administration. Especially in the small towns the customs official was often, besides the Crown's servant, a member of the city court, sometimes even a burgomaster.

3. Officials to whom the office was a second occupation or officials acting completely without pay. The offices, among others, of clock-setters, master-builders, fire-inspectors, bridge-bailiffs, block masters, tavern and inn keepers were among these. Most of these tasks can not be considered as actual town offices or occupations, although some of them are mentioned for example in the town law and the Ordinance of 1619 as mandatory.

Only Turku and Viipuri of the towns in Finland could provide for more than ten full-time offices in the administrative and judicial systems.¹ In both of them, at best there were nearly twenty offices around the middle of the 17th century. This number is also high considering the whole kingdom, with the exception of the capital, Stockholm.

The inland Bothnian towns of Oulu and Vaasa had rather less than ten officials in each. The number of officials supervising the economic life were at times great in both towns, which was naturally caused by their significance in the tar-trade. There were a lot fewer hired officials in other Finnish towns. The smallest towns managed with one or two holders of these offices in addition to the members of the city court.

Lower town officials have often been considered to be of little consequence by their social standing. It has been claimed that the burghers did not particularly appreciate the holders of lower offices and that the occupants of these offices were often not nearly as qualified for their positions as they should have been. Other times officials became the targets for verbal and physical aggression. A systematical look over of the source materials proves, however, that proportioned to the amount of duties they performed these cases become quite rare.

Lower officials seem to have instead enjoyed the esteem of the residents in towns, because these officials often handled various tasks, such as pleading and other functions requiring confidence. Why were these hired men in towns good enough to handle the affairs of people they did not know? The answer may be rather simple: they had lots of experience handling cases in court and a lot more routine and practical knowledge of the law than the average citizen.

---

¹ Burgomasters, councilmen, town scribes and customs personnel are not included in the numbers.

IV THE WORKLOAD OF THE ADMINISTRATIVE AND JUDICIAL SYSTEMS IN FINNISH TOWNS IN THE EARLY GREAT POWER PERIOD

1 The number of duties the city courts and administrative councils had to perform

How did the pressure that the Crown exerted towards the old Finnish towns effect the number of duties the city courts had to perform in the years 1620–1660? The workload of the administrative and judicial systems should be understood in the following as primarily those functions that the administrators had to carry out when acting as an administrative body, administrative council or distributing justice as a city court.

In order to be able to evaluate the workload, the cases the city courts dealt with should be divided into a few rough categories. A tripartition into criminal, civil and administrative matters has been used in the following. Criminal matters include all the matters considered crimes by the standards of the time period. Civil matters consist primarily of cases of debt recovery, whereas administrative matters include all the cases involving administrative decisions.

Three divergent sequences can be detected in the development of the overall workload. First of these begins in the 1620s and continues until the latter part of the 1630s. During this time there were approximately 350–600 cases a year; therefore, the number of cases increased by 1,8-fold during this time period. The second sequence consist of the time from the end of the 1630s all the way to the latter part of the next decade (circa 1637–1647). The significant increase in the number of cases especially noticeable in the late 1630s was in essence linked with Pietari Brahe's actions in the developments of town administration. Later on, the growth pace became considerably more even, which caused the growth coefficient to be approximately 1,3. The third period covers the time from the end of 1640s to the 1660s. The increases in the workload were fast during Pietari Brahe's second general-governorship. Later on the total amount of cases did not continue nearly the same pace, so the growth coefficient was only 1,2. The number of duties did not, therefore, increase at the end of the research period from what they were, when Pietari Brahe left the country in 1651.

The nature of the cases the city courts dealt with changed somewhat during the course of the research period. The administrative cases' share grew noticeably from the year 1638 onwards. Before this, the civil cases employed the city courts the most. Increases in the number of cases can therefore be explained mostly with the growing number of administrative declarations. It was predominantly a question of *real* growth as far as the administrative cases were concerned. There were no changes in the methods of entering cases in the court record books in all of the towns simultaneously. There are also no known decrees issued by the government or the Court of Appeals, which would have included an attempt to unify the method of entries in the administrative cases or extending the duty to record cases. The division of matters into different types of cases became fairly permanent and the proportional shares of the

different case categories remained nearly the same all the way until the end of the period.

The basis of this growth lies simply in the fact that the Crown began to pay a lot of attention, in addition to Turku and Viipuri, to smaller towns as well from the end of the 1630s onwards. At the same, the demands to develop the administration, judicial practices and economic life of the small towns grew significantly stronger.

In which of the towns did the city court have the most work? This can be clarified by first examining the workload that has been proportioned to the number of tax-payers. However, comparing the duties to the poll tax population is not enough on its own; therefore, it is reasonable to proportion the duties of the court to the number of court members. This way it is possible to find out how many cases a court member on the average had to deal with. This method is somewhat artificial, since the city court carried out its decisions collectively. In addition, the division of duties by the the number of personnel describes neither the workload of a single official or the city court as a whole. This is caused by the fact that the statistical method used in this study does not take into account possible cases of transfer. Despite that, this method enables us to compare towns since the method of used in dividing cases in categories is the same all over.

The city court in Turku had, based on absolute numbers, continuously the most work. A little surprisingly, the city court in Uusikaupunki on the average had the second most work. By the year 1660, the administrative and judicial systems of Vaasa, Pori and Rauma had also acquired a lot of functions. Based on the court record books, the administrators in other Finnish towns did not have to trouble themselves with frequent visits to the town hall.

When the duties are proportioned to the poll tax population, a conclusion can be reached that the workload grew in almost all of the towns during research period. This result is not surprising on its own but was to be expected on the light of the absolute numbers analyzed previously. This way four towns clearly stand out because of their heavy workload: Pori, Uusikaupunki, Rauma and Vaasa. None of these towns had full staple privileges, and in other ways as well, the city courts of these inland towns had to do more work per tax-paying resident than the ones in staple towns. The increased pressure the authorities exerted towards the small towns during the end of the research period comes into view here. The proportional magnitude of the workload may have influenced the outbursts and a few other incidents that the royal burgomasters of Rauma and Uusikaupunki experienced as the Crown's representatives.

In Turku and Viipuri, proportioned to the poll tax population, the city courts had usually considerably less work than the similar systems in other towns. This somewhat surprising result is largely due to the fact that in Turku and Viipuri treasurer's courts handled, by no later than the middle of the century, the bulk of all court cases and their contribution was not taken into consideration in this study. In addition, in both of these towns the collegiate division of the council reduced the amount of work, since the colleges dealt with some of things that had been decided earlier in joint sessions.

The evaluation of the workload that has been proportioned to the number of city court officials confirms the notion that the workload of the judges and administrators increased in Finnish towns in 1620–1660. At the same

time an observation can be made that the members of the city court in Turku had, per court official, overwhelmingly the highest amount of work. The workload increased by four-fold altogether. Many of the other towns had even considerably bigger growth percentages but Turku, however, had overwhelmingly the highest number of duties per official. This evaluation does prove that the number of duties, as far as the city courts having the most work were concerned, was entirely similar as the number proportioned to the poll tax population.

2 The duties of officials and their distribution into various occupations

How was the work divided among the council and lower officials, and how were these duties carried out? Information has been collected on the quality, quantity and distribution of the work the officials carried out in the towns of Province of Turku and Pori (Turku, Uusikaupunki, Rauma and Pori) based on city courts and treasurer's courts record books in 1620–1660. The information on the number of duties and who carried them out are naturally to be considered minimum values.

Of the officials duties everywhere, the largest part consisted of various executive functions, which amounted to 40–50 percent of all duties. These tasks were for the most part associated with carrying out sentences, for example distrains. These were the cases that caused the most friction between the officials and the burghers.

The second most common were the cases in which the officials had to act as state prosecutors (approximately fifteen percent of all cases). The percent shares of other essential groups of duties came to approximately ten percent each (evaluations, investigations, inspections and various mediations). In Turku, Rauma and Uusikaupunki the proportional distribution of duties was rather similar. Only Pori differed from the rest, because it was much more common there to have the last-mentioned duties carried out by officials than in the other towns of the Province.

How the duties were carried out can also be evaluated by dividing the officials into two groups, of which the first consisted of burgomasters, councilmen and the city scribe, and the second of the representatives of lower officials. In Turku, Rauma and Uusikaupunki duties were carried mainly by just the lower officials, whereas in Pori they were carried out by the city court officials. In Pori the higher officials in a way employed themselves, whereas elsewhere tasks were passed on to the lower holders of an office. In this fashion, Pori serves as a distinct exception both in the research region as well as in the entire country. This peculiar practice in Pori largely explains their long-lived traditional model of administration. You see, this peculiarity of Pori was a large council: there were one or two burgomasters and almost a dozen councilmen who all dealt out justice on regular basis. Due to the large number of personnel, the division of duties could be carried out better as well.

V THE DEVELOPMENT OF THE ADMINISTRATIVE SYSTEMS IN TOWNS OF THE GREAT POWER PERIOD

There were several overall trends in the development policies of administrative systems in towns of Sweden-Finland, which each had their own special features. The first development period covers the time from circa year 1614 to the late 1630s. The founding of Svea Court of Appeals and the distribution of the first tradeordinances outline the beginning of this period. Beyond the surface of these decrees and decisions lied the essential concern over the general well-being of the kingdom expressed both in the wish to tighten the supervision of the judiciary and in closely centralizing trade into certain towns. What these solutions had in common was that they either directly benefited Stockholm or atleast the machinery designed for controlling everything was located in the capital.

Stockholm became (in the years to come as well) the model for the Crown's plans and activities, and also the testing ground, since the Ordinance of 1619 and the privileges developed from it were based on, in many ways, the already prevalent solutions of the capital. The new statutes were first issued out in Stockholm, after which these decrees were put to use in the smaller towns. In Finland the interest of the Crown was in practice channeled to Turku and Viipuri only. There were few resources available for improvements in other towns or atleast for extending the Crown's supervision machinery. This was not the result of using resources sparingly rather than making a conscious choice. Turku and Viipuri were to become model towns, from which ideas that worked could be transferred to the other towns in the eastern parts of the kingdom, as soon as the time was right.

The second development period of towns consists of the time from the end of the 1630s to the latter part of the 1650s. The significance of this period in the development of towns in Sweden-Finland must be emphasized, because during this period there were more reforms carried out than in the past altogether and also more than later during the entire pre-industrial period.

These reforms were largely carried out by the representatives of the Crown, royal burgomasters, that were sent to towns. These forceful appointments started occurring in 1636 and results were achieved quickly. By appointing their own men to the head of towns, the authorities chances of controlling the administration and judiciary increased significantly.

When the Crown simultaneously began to grant shares out of various excises and gave some towns (for example Stockholm, Turku, Norrköping) a chance to levy toll fees, the financial status of towns improved considerably. At the same time they became more receptive towards burgomasters that had been assigned to their offices often rather categorically.

Smaller, and as far as the Crown was concerned, less significant towns started to receive all the more attention in the development policies. In Finland this became most of all apparent in the fact that in the 1640s royal burgomasters appeared in many of small towns. These appointments coincided mostly with the periods of Pietari Brahe's general-governorship, similar to the increases in the city courts workload.

Brahe mainly copied solutions that were familiar from Stockholm and

were in turn developed in Turku into forms suitable for Finland. In smaller towns men moving around equipped with letters of attorney and recommendations from Brahe, such as Jochim Timme, carried out reforms based on their own visions – if they carried them out at all.

The third general development period of towns includes the time from the late 1650s to end of the 1670s. This period could best be described with the phrases "slow, even retrogressive development" and "a low profile". The kingdom did not have a particular leader in the field of town policies during the period in question; ever since the death of Axel Oxenstierna (1654) no-one in the top had been especially dedicated to this field.

There were hardly any reforms carried out in the administrative and judicial systems of towns during this period. The Crown mainly focused on slightly improving the decrees from the early Great Power period; actual reforms were very rare. There were no specific reform proposals drawn up even for the capital during this period.

The most central cause for the discovered standstill in town development was the fact that the government had – in addition to other internal and external problems – its hands full with the efforts to make the towns located in the regions conquered from Denmark part of the town system. There was plenty to accomplish in this field too, since the provinces Sweden had conquered in the 1640s and 1650s from Denmark, located in the parts of contemporary Southern Sweden, were promised in the peace treaty the right to still be able to apply Danish law. This way a straightforward program of making these parts Swedish by simply introducing Swedish laws and statutes was out of the question. Therefore, royal burgomasters became the tools required in making these towns part of Sweden. An even more certain way of doing this was to revive the Queen Christina's regency's plan of appointing "King's men" into towns. Both of these procedures came to use in these regions formerly belonging to Denmark.

Of the conquered regions, Skania was considered the most important, since quite a few large and significant towns were located in it. In this region, such as in the other conquered regions, both the usual appointments, and offices and occupations that had been forgotten in other parts of the kingdom were utilized. Among others, Malmö got appointed burgraves, presidents and syndicuses, who generally had not been appointed in other parts for years. In other words, the terms and offices discontinued long ago in the old towns became the mediums for the unification and development of administration in the new regions. It is quite telling that the office of a burgrave in Malmö was discontinued in 1682, which was the time when the towns of former Danish regions switched on to using Swedish law. This probably occurred, because once things had started to work out, the special arrangements had become redundant. The "Exceptional period" had passed and the towns of Southern Sweden had to make do with the same holders of offices as the rest of the towns in the kingdom. In this way, the development of the former Danish regions was analogous to the development in Finland in the 1630s. At that time, one of the most important aspects resulting in discontinuation of the office of a burgrave was the fact that town activities had already been molded into a form acceptable to the government.

Malmö and Helsingborg, the large towns considered significant by the

Crown, were given the most thorough look-over by the authorities. In this respect, the policy found to be effective, meaning primarily the development of significant towns, was once again adopted.

A reason for the general passiveness of the period can, therefore, be found on the other hand in the absence of a leading figure, but also in the fact that old reliable methods had to be revived in order to make the former Danish regions part of Sweden. Therefore, a situation requiring reforms never arose.

The fourth development period of towns during the Great Power period covers the time from the 1680s to the end of the 1710s. The period is clearly centered around the Age of Absolutism, the reign of Charles XI. During the Age of Absolutism towns suffered sorely from the King's reduction policies. This way many towns lost sometimes even large pieces of land that had previously been donated to them. In a similar fashion, most of the customs incomes the towns had were reversed back to the Crown. These losses had huge effects on the funds of many towns and made it harder to hire administrative and judicial officials, since these incomes had often been the source of their wages. In addition to this, especially the smaller towns had difficulties surviving. Charles XI was not afraid of using a red pen to eliminate small, unpretentious inland towns, if he suspected that these unpretentious "spots on the map" (*fläck*) were of no use to the Crown.

Town policies of Charles XI are mostly viewed from Stockholm's point of view, because the Crown still paid the most attention to the capital of the kingdom. According to Carl-Fredrik Corin the links the sovereign had with towns in general and how he chose to act upon them remained the same as they were with the rest of the kingdom. During the reign of Charles XI the chief governor (*överståthållare*) and the castle bailiff supervised strictly the administrative and judicial systems of Stockholm. The Crown exercised the tightest control in Stockholm, as well as elsewhere in the kingdom, on accounting. Another issue that was considered important, besides accounting arrangements, was the question of wages that had its basis on the wage-budget issued by the sovereign in 1682 and other royal decisions. Because of these the administrative council could not, without the King's consent, add more offices or raise the officeholders' wages.

On November 1693 the town of Stockholm was finally issued a new budget. This had been drawn up in perfect compliance with the quantity division establishment, which meant that all of town's incomes had to be used for a pre-determined expenditure. After this it was forbidden, in principle, to exceed the budget without the sovereign's consent.

Charles XI issued many other budgets to other towns as well and during the years 1689–1700 approximately half of the towns in Sweden-Finland received a solid budget. The process of issuing budgets proceeded in a way that the towns of Swedish proper received them first and, a little later on, the towns in Finland received theirs.

Budgets generally reduced the bodies of officials in towns. In this way the workload of the officials increased considerably from the past, at least in the larger towns. On the other hand, the pay usually improved when there was less people. A different approach was sometimes adopted in small and unstable towns. There were mainly two alternatives: either discontinuing the town or a more vehement reduction of administrative personnel. The latter option meant

in practice that a burgomaster's office was discontinued. The legislative basis for the reduction of towns administrative machinery became available in the 1690s, when an order was issued releasing towns, which could not afford to have a burgomaster, from the obligation of having this office; the judicial practices were to be arranged through the nearest jurisdictional district judge. A jurisdictional district judge actually became a side-line burgomaster of the town. In year 1694 such towns included on the Swedish side Falkenberg, Vardberg, Laholm and Kungsbacka; in addition to these, at least Östhammar and Åmål were under the jurisdiction of jurisdictional districts. In Finland, the same happened during the Age of Absolutism to Kajaani, Naantali, Hämeenlinna and Tammisaari.

In the cases of Tammisaari and Hämeenlinna the course of action chosen was out of the ordinary in a sense that a treasurer's court was established to help out a partly discontinued city court – the jurisdictional district judge held courtroom meetings three times a year – in taking care of the current administrative matters and the smaller criminal cases. This course of action was rather extraordinary and reflects on the flexibility of the Crown's development policies of towns during the Age of Absolutism. Even though the Crown aspired to dispose of all "unprofitable units", it was also possible to simplify administration and judicial practices. In towns, the redevelopment was often directed towards the judiciary to begin with, which resulted in the dissolution of the two-tier court system in some towns. For example, in Oulu nobody minded the treasurer's court being dissolved immediately in the beginning of the Age of Absolutism even though it would have been necessary for the town. There were also cases on the Swedish side, in which the treasurer's court was dissolved as redundant right at the end of the 17th century. These types of reforms of the administrative and judicial systems were quite closely centered in the towns of Southern Sweden or Finland.

LYHENTEET

AUU	Acta universitatis Upsaliensis
AUUm	Acta Universitatis Umensis
BFH	Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska statsarkivet genom Reinhold Hausen
BHH	Bidrag till Helsingfors stads historia
BHL	Bibliotheca historica Lundensis
BRP	Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden
BÅH	Bidrag till Åbo stads historia
DL	Defensor Legis
F.	Folio
HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	Historiallinen Arkisto
HaRO	Haminan raastuvanoikeuden pöytäkirjat
HEWS	Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte
HKO	Helsingin kämnerinoikeuden pöytäkirjat
HRO	Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirjat
HT	Historisk Tidskrift
HTF	Historisk Tidskrift för Finland
HTutk	Historiallisia Tutkimuksia
JFT	Tidskrift utgifven af Juridiska föreningen i Finland
JIH	Journal of Interdisciplinary History
JMH	Journal of Modern History
JYHL	Jyväskylän yliopiston historian laitos
JyMA	Jyväskylän maakunta-arkisto
KAP	Kammarkollegiets protokoll med bilagor
KFÅ	Karolinska förbundets årsbok 1984
KLNM	Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid
KoRO	Kokkolan raastuvanoikeuden pöytäkirjat
KrRO	Kristiinankaupungin raastuvanoikeuden pöytäkirjat
LRO	Lappeenrannan raastuvanoikeuden pöytäkirjat
MEKL	Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki
NaRO	Naantalin raastuvanoikeuden pöytäkirjat
ORO	Oulun raastuvanoikeuden pöytäkirjat
PBR	Per Brahes registratur 1637–1640
PieRO	Pietarsaaren raastuvanoikeuden pöytäkirjat
PoRO	Porin raastuvanoikeuden pöytäkirjat
PorvRO	Porvoon raastuvanoikeuden pöytäkirjat
PRFSS	Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer
PS	Personalstater
RA	Riksarkivet, Tukholma
RaaRO	Raahen raastuvanoikeuden pöytäkirjat
RB	Rättshistoriskt bibliotek. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin
RKO	Rauman kämnerinoikeuden pöytäkirjat
RRO	Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjat
RS	Rättshistoriska studier. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin
SA	Statskontorets arkiv

SATS	Sveriges Allmänna Tulltjänstemannaförenings skriftserie
SEÅ	Samfundet S:t Eriks årsbok
SHJ	Studia Historica Jyväskyläensia
SHU	Studia Historica Upsaliensia
SJH	Scandinavian Journal of History
SKH	Suomen kulttuurihistoria
SKLH	Suomen kaupunkilaitoksen historia
SKS toim.	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
SLYJ	Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja
SMUSS	Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad
SRP	Svenska riksrådets protokoll
SSF	Societas Scientiarum Fennica
SSLF	Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SSSVK	Suomen sukututkimusseuran vuosikirja
ST	Stockholms stadsböcker
STH	Suomen taloushistoria
TaRO	Tammisaaren raastuvanoikeuden pöytäkirjat
TKA	Turun kaupunginarkisto
TKO	Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjat
TMA	Turun maakunta-arkisto
TRO	Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat
UHY	Urban History Yearbook
UkpRO	Uudenkaarlepyyn raastuvanoikeuden pöytäkirjat
URO	Uudenkaupungin raastuvanoikeuden pöytäkirjat
UUM	Uppsala universitets matrikel
VA	Valtionarkisto, Helsinki
VKO	Vaasan kämnerinoikeuden pöytäkirjat
VRO	Vaasan raastuvanoikeuden pöytäkirjat
ViKO	Viipurin kämnerinoikeuden pöytäkirjat
ViRO	Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat

LÄHTEET

1 ARKISTOLÄHTEET

Valtionarkisto, Helsinki (VA)

Kaupunkien renovoidut tuomiokirjat. (Suurelta osin käytetty JYHL:ssä olevina mikrofilmikopioina).

Läänintilikirjasarja. (JYHL, JyMA).

Lääninpääkirjat. (JYHL, JyMA).

Henkikirjat. (JYHL, JyMA).

J. W. Ruuthin kokoelma.

Topografica.

Topografica II.

Voudintilarja. (JYHL, JyMA).

Riksarkivet, Tukholma (RA)

Adel och dess gods (AODG)

Per Brahes registratur 1637–1640. (PBR) (FR 317, JYHL).

Finska Cameralia (FC)

Vol. 75. (FR 114).

Generalguvernörers i Finland skrivelser till KM:t.

Vol. 1–2. (FR 10, JYHL).

Kammarkollegii arkiv (KA)
Kammarens registratur. (KARR).
1644.

Kommerskollegii arkiv (KOA)
Städernas privilegier. (SPR) (FR 523, 524, JYHL).

Landshöfdingars skrivelser. (LS) Finland
Nylands och Tavastehus län (NTL)
Vol. 1–9. (FR 16–18, JYHL).

Viborgs län (VL)
Vol. 1–8. (FR 59–61, JYHL).

Åbo och Björneborgs län (ÅBL)
Vol. 1–16. (FR 41–45, JYHL).

Österbottens län (ÖL)
Vol. 1–9. (FR 62–64, JYHL).

Riksregistraturet (RR)
1617–1680. (RR 28–161, JYHL).

Stadshistoriska Institutets registersamling (SIR)
Kungliga brev, Sakregister 1561–1720, "Borgmestare, tillsättning,
val".

Statskontorets arkiv (SA)
Personalstater 1632–1634, 1637–1640, 1643, 1650, 1662, 1666, 1670,
1680, 1690, 1696, 1700, 1710. (FR 1543–1545).

Städernas skrivelser och besvär (SSB). (FR 333–339, JYHL).

Städers acta. (FR 222–226, JYHL).

Tullväsendet (TV)
Vol. 9–10, 19, 30. (FR 129–130).

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Rauman maistraatin arkisto (RM)

Irrallisia asiakirjoja 1600-luvun alkupuolelta (1608–1654). (Irrallisia
asiakirjoja).

Kruununtilit 1616–1699.

Yksityiset tilit 1577–1699.

Kirjekonseptit 1619–1741.

Viranomaisten kirjeet 1608–1682.

Lunastamatta jätetyt pöytäkirjanotteet ja päätökset 1639–1769.
(Pöytäkirjanotteet).

Rauman raastuvanoikeuden arkisto (RROA)

Varsinaisasiain pöytäkirjat (RRO).

Uudenkaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto (UMRO)
Varsinaisasiain pöytäkirjat (URO).

Turun kaupunginarkisto (TKA)

Turun raastuvanoikeuden arkisto (TROA)

Varsinaisasiain pöytäkirjat (TRO).

2 LÄHDE- JA VIRALLISJULKAISUT SEKÄ MUUT PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

BFH. Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska statsarkivet genom Reinhold Hausen. I–V delen. Helsingfors 1881–1917.

BRP 1933. Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden. Utgivna av stadshistoriska institutet. Uppsala 1933.

BÅH. Bidrag till Åbo stads historia 1: I–XIII. Utgifna af R. Hausen, Carl von Bonsdorff, George Granfelt, Torsten Hartman, Alb. Hästesko. Helsingfors 1884–1905.

BRÄNNMAN–LENNER 1982. Gävle stads dombok 1631–1639. Bidrag till Gästriklands kulturhistoria. Nr 2. Utgiven av Erik Brännman och Arne Lenner. Gävle 1982.

CCD 1891–1894. Corpus Constitutionum Daniae. Forordningar, recesser og andre konglige breve, Danmarks lovgivning vedkommande, 1558–1660. Utgivne ved V. A. Secher af Selskabet for udgivelse af kilder till Dansk historie. 3. bind. 1596–1621. København 1891–1894.

CORIN–SLEMAN 1985. PRFSS. Sjätte delen (1621–1632). Utgiven av Carl-Fredrik Corin och Folke Sleman. Stockholm 1985.

HILDEBRAND–BRATT 1900–1913. Stockholms stads privilegiebref 1423–1700. Urkunder rörande Stockholms historia I. Utgifna af Karl Hildebrand och Arnold Bratt. Uppsala 1900–1913.

LAGUS 1889. Album studiosorum Academiae Aboensis 1640–1827. Åbo akademis studentmatrikel. Å nyo upprättad. Förra afdelningen 1640–1740. SSLF 11. Helsingfors 1889.

NORDMAN 1905. BHH I. Samlade och utgifna av Petrus Nordman. SSLF. LXIX.

- Helsingfors 1905.
- NORDMAN 1906a. BHH II. Samlande och utgifna af P. Nordman. SSLF. LXXII. Helsingfors 1906.
- NORDMAN 1906b. BHH III. Samlade och utgifna av Petrus Nordman. SSLF. LXXVI. Helsingfors 1906.
- NORDMAN 1908. BHH IV. Samlade och utgivna af P. Nordman. Helsingfors 1908.
- NORDSTRÖM 1864a. Lagförslag i Carl den niondes tid. Handlingar rörande Sveriges historia. På kongl. maj:ts nådiga befallning med understöd af statsmedel i tryck utgifna af kongl. riks-archivet. Andra serien. Utgifven af J. J. Nordström. Stockholm 1864.
- SCHLYTER 1865a. Konung Magnus Erikssons stadslag utgifven af D. C. J. Schlyter. Samling af Sveriges Gamle Lagar på kongl. maj:ts nådigste befallning utgifven af D. C. J. Schlyter. Elfte bandet. Lund 1865.
- SCHMEDEMAN 1706. Kongl. Stadgar, Förordningar och Resolutioner Ifrån Åhr 1528 in till 1701 angående Justitie och Executions-Ähren. Med een Förteckning på Stadgarne främst och ett fullkommeligt orda-register esterst wid Werket öfwer thes innehåld; Uppå Hans kongl. maj:s allernådigaste befallning och privilegier, till thet almänne bästas tjenst och hwars och ens särskilte nytto. Sålunda med flijt samlade och genom trycket i dagsliuset befordrade Joh. Schmedeman. Stockholm 1706.
- SLEMAN 1964. PRFSS. Femte delen (1611–1620). Utgiven av Folke Sleman. Stockholm 1964.
- SRP. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryckt utgifvet af kongl. riksarkivet genom N. A. Kullberg, Severin Bergh, Per Sondén, Walfrid Enblom, Lennart Thanner. Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje serien. I–XVIII. 1621–1658. Stockholm 1878–1959.
- SRP. Svenska riksrådets protokoll. Utgifvet av Riksarkivet genom Lennart Thanner och Christer Danielson. Stenografiska protokoll tolkade av Hilding Svensson. II. 1678–1679, 1682. Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje serien. Ny följd. Stockholm 1983.
- STIERNMAN 1747, 1750, 1753, 1760. Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar etc angående Sveriges rikets commerce, politie och oeconomie uti gemen ifrån åhr 1523 in till närwarande tid. I–IV delen. Giord af And. Anton von Stiernman. Stockholm 1747, 1750, 1753, 1760.
- STYFFE 1888. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Förra afdelningen. Första bandet. Historiska och politiska skrifter. Red. C. G. Styffe. Stockholm 1888.
- ULKUNIEMI 1975. Ulkuniemi, Martti, Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset. I. Maanlain ja kaupunginlain teksti. SKS toim. 319. Vaasa 1975.
- UUM 1595–1632. Uppsala universitets matrikel. Uppsala universitets årsskrift 1900. Program 1. På uppdrag af universitetets rektor. 1. 1595–1632. Utgifven af Aksel Andersson. Uppsala 1900.
- UUM 1632–1650. Uppsala universitets matrikel. Uppsala universitets årsskrift 1902. Program 1. På uppdrag af universitetets rektor. 2. 1632–1650. Utgifven af Aksel Andersson. Uppsala 1902.

3 KIRJALLISUUS

- AHNLUND 1933a. Ahnlund, Nils, Från medeltid och vasatid. Historia och kulturhistoria. Uppsala 1933.
- AHNLUND 1933b. Ahnlund, Nils, Ständriksdagens utdanning 1592–1672. Sveriges riksdag. Förra avdelningen. Riksdagens historia intill 1865. Tredje bandet. Stockholm 1933.
- AHNLUND 1934. Ahnlund, Nils, Överståthållarämbetets förhistoria, uppkomst och grundläggningstid. Överståthållarämbetet 1634 16.10. 1934. Stockholm 1934.
- AHONEN 1988. Ahonen, Voitto, Jälleenrakennuksen politiikka ja talous. Kaupunkien toipuminen isostavihasta noin vuoteen 1740. HTutk 146. Vammala 1988.
- ALMQUIST 1929. Almquist, Helge, Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. Förra delen. Från grundläggningen till enväldet. (1619–1680). Göteborg 1929.
- ALMQUIST 1935. Almquist, Helge, Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. Senare delen. Enväldets och det stora nordiska krigets skede. (1680–1718). Göteborg 1935.
- ANDERSSON 1994. Andersson, Hans, Rättssäkerheten i stormaktstidens Stockholm. Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600–1850. Under medverkan av Hans Andersson, Börje Bergfelt, Eva Eggeby, Arne Jansson, Arne Jarrick, Johan Söderberg. Red: Arne Jarrick och Johan Söderberg. Monografier utgivna av Stockholms stad vol 118. Uppsala 1994.
- ANDERSSON 1977. Andersson, Hans, Sverige. En forskningsöversikt. Urbaniseringsprocessen i Norden. 1. Middelaldersteder. Det XVII. nordiske historikermøte. Trondheim 1977. Redigert av Grethe Authén Blom. Trondheim 1977.
- ANNALA 1928. Annala, Vilho, Suomen varhaiskapitalistinen teollisuus Ruotsin vallan aikana. Taloustieteellisiä tutkimuksia XXXVI. Riihimäki 1928.
- ASPELIN 1892. Aspelin, H. Em., Wasa stads historia. Nikolaistad 1892.
- AUTIO 1990. Autio, Veli-Matti, Yliopiston kanslerit, varakanslerit, sijaiskanslerit, professorit, ylimääräiset professorit, apulaisprofessorit sekä tärkeimmät virkamiehet (liite). Helsingin yliopisto 1917–1990. Helsingin yliopisto 1640–1990. Kolmas osa. Keuruu 1990.
- BAIROCH et al. 1988. Bairoch, Paul, Batou, Jean, Chèvre, Pierre, La population des villes européennes 800–1850. Banque de données et analyse sommaire des résultats – The Population of European Cities. Data Bank and Short Summary of Results. Publications du centre d'histoire économique internationale de l'université de Genève. 2. Dirigées par le Professeur Paul Bairoch. Genève 1988.
- BENGTSSON 1921. Bengtsson, Charles, En bok om gamla Vadstena. Några blad ur en stads historia. Söderköping 1921.
- BERG 1920. Berg, Tor, Johan Skytte. Hans ungdom och verksamhet under Karl IX:s regering. Stockholm 1920.
- BERGFALK 1838. Bergfalk, Pehr Erik, Om Svenska Städernas Författning och Förvaltning. Uppsala 1838.
- BIJL 1985. Bijl, Murk van der, Das Patriziat der Stadt Middelburg von 1650 bis

1750. Schilling—Diederiks 1985.
- BLOM 1992. Blom, Conny, Tiggare, tidstjuvar, lättingar och landsstrykare. Studier av attityder och värderingar i skrän, stadgar, ordningar och lagförslag gällande den offentliga vården 1533—1664. BHL 73. Red: Bengt Ankarloo, Sven Tägli och Eva Österberg. Lund 1992.
- BLOMSTEDT 1958. Blomstedt, Yrjö, Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla (1523—1680). Oikeushallintohistoriallinen tutkimus. HTutk 51. Forssa 1958.
- BLOMSTEDT 1963. Blomstedt, Yrjö, Lietzen-suvun alkuperä. Genos 1963.
- BLOMSTEDT 1952. Blomstedt, Yrjö, Michael Zachariae Karraeus. Genos 1952.
- BOËTHIUS 1943. Boëthius, Bertil, Magistraten och borgerskap i Stockholm 1719—1815. SMUSS vol 2. Stockholm 1943.
- BONSDORFF 1893. Bonsdorff, Carl von, De finska städernas representation intill frihetstiden. HArk XIII. Helsinki 1893.
- BONSDORFF 1904. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Andra bandet. Helsingfors 1904.
- BONSDORFF 1892. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia på sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Andra häftet. Helsingfors 1892.
- BONSDORFF 1894. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Fjärde häftet. Helsingfors 1894.
- BONSDORFF 1889. Bonsdorff, Carl von, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. BÅH. Andra serien. Första häftet. Helsingfors 1889.
- BOSTRÖM 1929. Boström, H. J., Kuolemantuomioista ja niitten täytäntöönpanosta Suomessa ennen vuotta 1826. DL 1929.
- BRANTE—FASTH 1982. Brante, Thomas, Fasth, Eva, Termer i sociologi. Innebörd och sammanhang. Stockholm 1982.
- BRUN 1932. Brun, Sven, Hudiksvalls historia. Del I. Tiden 1582—1800. Hudiksvall 1932.
- BRÄNNMAN 1980. Brännman, Erik, Gävle stads styrelse under 1630-talet. Från Gästrikland 1979. Redigerad av Göran Severin i samarbete med Hartwig Hermansson och Elon Sandberg. Gävle 1980.
- BUCHT 1935. Bucht, Gösta, Härnösands historia. Del I. Tiden 1585—1721. Uppsala 1935.
- BURKE 1974. Burke, Peter, Venice and Amsterdam. A study of seventeenth-century élites. Norfolk 1974.
- CAJANDER 1895. Cajander, K. A., Uudenkaupungin muinaisia. I. 1616—1647. Turku 1895.
- CARPELAN 1890. Carpelan, Tor, Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talet. Länsi-Suomi III. Bidrag till kännedom af Västra Finland utgifna af Västfinska Afdelningen. Helsingfors 1890.
- CORIN 1978. Corin, Carl-Fredrik, Arboga stads historia. Andra delen. Från 1500-talets mitt till 1718. Köping 1978.
- CORIN 1958. Corin, Carl-Fredrik, Självstyre och kunglig maktpolitik inom Stockholm stads förvaltning 1668—1697. SMUSS vol 21. Stockholm 1958.
- DAHLBÄCK 1988. Dahlbäck, Göran, I medeltidens Stockholm. SMUSS 81. Borås 1988.
- DEGN 1977. Degn, Ole, De nylagte byer og byudviklingen i Danmark 1600—1800. Urbaniseringsprocessen i Norden. 2. De anlagte steder på 1600—1700 tallet. Det XVII. nordiske historikermøte. Trondheim 1977.

- Redigert av Grethe Authén Blom. Oslo 1977.
- DONNER 1884. Donner, Otto, A Brief Sketch of the Scottish Families in Finland and Sweden. Respectfully dedicated to the university of Edinburgh. Tercentenary of the university of Edinburgh. Helsingfors 1884.
- DÜBECK 1987. Dübeck, Inger, Fra gammel dansk til ny svensk ret. Den retlige forsvenskning i de tabte territorier 1645–1683. Studier og kilder bd. 3. Haderslev 1987.
- DURCHMAN 1945. Durchman, Osmo, Caspar Eichmans bibel. Genos 1945.
- EHRSTRÖM 1890. Ehrström, Erik, Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden. Helsingfors 1890.
- EIMER 1961. Eimer, Gerhard, Die Stadtplanung im Schwedischen Ostseereich 1600–1715. Mit beiträgen zur Geschichte der Idealstadt. Lund 1961.
- ELFSTRAND 1946. Elfstrand, Percy, Ur förvaltningshistorien ur Gävle stads historia. Utgiven till femhundraårs jubileet. Gävle 1946.
- ERICSON 1985. Ericson, Lars, Absolutism eller nationalism? Till frågan om försvenskningen av magistraterna i de erövrade Danska städerna under 1600-talet. KFÅ 1984. Lund 1985.
- ERICSON 1988. Ericson, Lars, Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637. SMUSS vol 84. Stockholm 1988.
- ERICSON 1987b. Ericson, Lars, Arviointi teoksista Schilling–Diederiks 1985 ja Cowan, Alexander Francis, The urban patriciate. Lübeck and Venice 1580–1700. Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte. Neue Folge/Band XXX. Köln & Wien 1986. HT 1987.
- ERICSON 1987a. Ericson, Lars, Från köpmannaoligarki till ämbetsmannastyre. Nyare forskning kring de europeiska städernas magistrater under 1500- och 1600-talet. HT 1987.
- ERICSSON 1977. Ericsson, Birgitta, De anlagda städerna i Sverige (ca. 1580–1800). De anlagte steder på 1600-1700-tallet. Urbaniseringsprosessen i Norden. 2. Det XVII. nordiske historikermöte. Redigert av Grethe Authén Blom. Trondheim 1977.
- ERLANDSSON 1967. Erlandsson, Alf, Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar. BHL. Ediderunt Jerker Rosén et Birgitta Odén. XVIII. Lund 1967.
- ERNVIK 1984. Ernvik, Arvid, Tullnärer, gränsridare och smugglare – Bidrag till Värmlands äldsta tullväsens historia. Karlstad 1984.
- ERSGÅRD 1977. Ersgård, Hans, Stadens historia 1658–1718. Malmö stads historia. Andra delen. Malmö 1977.
- FABRICIUS 1955. Fabricius, Knud, Skaanes overgang fra Danmark till Sverige. Studier over nationalitetsskiftet i de skaanske landskaber i de naermeste slaegtled efter Brømsebro- og Roskildefredene. Anden del (1660–1676). Nyt uforandret Optryk. Lund, København 1955.
- FABRICIUS 1958. Fabricius, Knud, Skaanes overgang fra Danmark till Sverige. Studier over nationalitetsskiftet i de skaanske landskaber i de naermeste slaegtled efter Brømsebro- og Roskildefredene. Fjerde del. København 1958.
- FLINTBERG 1796. Flintberg, Johan Albrecht, Lagfarenhets bibliotek 1. Stockholm 1796.
- FLINTBERG 1801. Flintberg, Johan Albrecht, Lagfarenhets bibliotek 4. Stockholm 1801.

- FLORÉN 1992. Florén, Anders, Borgares tunga börda. HT 1992: 3.
- FORSIUS 1757. Forsius, Henric, Historisk och oeconomisk beskrifning öfver stapelstaden Helsingfors uti Nyland, sednare delen, med vederbörandes samtycke, under ... Pehr Kalms inseende för lager-krantsen. Åbo 1757. Painettu uudelleen: Nordman 1906a.
- FRANCOIS 1985. Francois, Etienne, Städtische Eliten in Deutschland zwischen 1650 und 1800. Einige Beispiele, Thesen und Fragen. Schilling—Diederiks 1985.
- FRIEDRICHS 1986. Friedrichs, Christopher R., Conflicts and the Imperial Constitution in Seventeenth-Century Germany. Politics and Society in the Holy Roman Empire, 1500—1806. JHH volume 58, Supplement, December 1986.
- FRITZ 1971. Fritz, Birgitta, Stad. KLN M XVI. Helsingfors 1971.
- FYHRVALL 1901. Fyhrvall, Oskar, Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning. Gefle 1901.
- FÄLLSTRÖM—MÄNTYLÄ 1982. Fällström, Anne-Marie, Mäntylä, Ilkka, Stadsadministration i Sverige-Finland under frihetstiden. Stadsadministration i Norden på 1700-talet. Det nordiska forskningsprojektet Centralmakt och lokalsamhälle — beslutprocess på 1700-talet. S. I. 1982.
- GABRIËLS 1985. Gabriëls, Jos, Patrizier und Regenten: Städtische Eliten in den Niederlanden 1500—1850. Schilling—Diederiks 1985.
- GARDBERG 1981. Gardberg, C. J., Kaupunkilaitos keskiajalla ja uuden ajan alussa. SKLH 1. Keskiajalta 1870-luvulle. Vantaa 1981.
- GAUNT 1975. Gaunt, David, Utbildning till statens tjänst. En kollektivbiografi av stormaktstidens hovrättsauskultanter. AUU. SHU. Utgivna av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet genom Sven A. Nilsson, Sten Carlsson och Carl Göran Andrae. 63. Uppsala 1975.
- GERTEIS 1986. Gerteis, Klaus, Die deutschen Städte in der Frühen Neuzeit. Zur Vorgeschichte der 'bürgerlichen Welt'. Darmstadt 1986.
- GROTFELT 1902. Grotenfelt, Kustavi, Suomalaiset ylioppilaat ulkomaan yliopistoissa ennen v. 1640. II. HArk XVII. Helsinki 1902.
- GUSTAFSSON 1933. Gustafsson, Alfred A., Maanmittarikunta ja mittaustyöt Ruotsinvallan aikana. Suomen maanmittauksen historia. I osa. Ruotsinvallan aika. Porvoo 1933.
- GUSTAFSSON 1989. Gustafsson, Harald, Bödlar och byråkrater i Stockholms 1600-talsförvaltning. HT 1989.
- HALILA 1943c. Halila, Aimo, Maaherra Johan Graan Pohjanmaan kaupunkien hallintolaitoksen kehittäjänä. Genos 1943.
- HALILA 1944b. Halila, Aimo, Me raatiherrat ja porvarit. Helsinki 1944.
- HALILA 1940. Halila, Aimo, Piirteitä Suomen kaupunkien oikeudenhoidosta 1600-luvulla. HAik 1940.
- HALILA 1943b. Halila, Aimo, Saksalainen aines Suomen kaupunkihallinnon organisaatiossa Ruotsi-Suomen suurvalta-aikana. HAik 1943.
- HALILA 1949. Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia. Ensimmäinen osa. Kansanopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty. Suomen tiedettä n:o 3,1. Julkaisija Suomalainen Tiedeakatemia. Turku 1949.
- HALILA 1942, 1943a. Halila, Aimo, Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I—II. HTutk XXVIII: 1—2. Helsinki 1942, 1943.

- HANHO 1947. Hanho, J. T., Suomen oppikoululaitoksen historia I. Ruotsin vallan aika. Porvoo 1947.
- HARTMAN 1906. Hartman, Torsten, Borgå stads historia. Första delen. Borgå 1906.
- HASSELBERG 1953. Hasselberg, Gösta, Studier rörande Visby stadslag och dess källor. Uppsala 1953.
- HASSELBERG 1976. Hasselberg, Gösta, Visby stadslag. KLNMM XX. Helsingfors 1976.
- HEDMAN 1925. Hedman, Karl, Borgmästare och rådman i Wasa 1610–1925. SSSVK IX. 1925. Helsinki 1925.
- HEIKKINEN 1989. Heikkinen, Antero, Perinneyhteisöstä kansalaisyhteiskuntaan. Koulutuksen historia Suomessa esihistorialliselta ajalta itsenäisyyden aikaan. 2. painos. Helsinki 1989.
- HEIKKINEN 1994. Heikkinen, Sakari, Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia. Helsinki 1994.
- HEINO 1985. Heino, Ulla, Käsityö ja sen tekijät 1600-luvun Satakunnassa. HTutk 127. Jyväskylä 1985.
- HELMFRID 1963. Helmfrid, Björn, Norrköpings stads historia 1568–1719. 1. Tidsavsnittet 1568–1655. Stockholm 1963.
- HELMFRID 1971. Helmfrid, Björn, Norrköpings historia. 6. Tiden 1655–1719. Stockholm 1971.
- HEMMER 1950. Hemmer, Ragnar, Suomen oikeushistorian oppikirja I. Helsinki 1950.
- HERBORN 1985. Herborn, Wolfgang, Der graduierte Ratsherr. Zur Entwicklung einer neuen Elite im Kölner Rat der frühen Neuzeit. Schilling–Diederiks 1985.
- HERDIN 1929. Herdin, K. W., Uppsala på 1600-talet. Borgerskapet. Uppsala 1929.
- HERDIN 1926. Herdin, K. W., Uppsala på 1600-talet. Rättsväsendet I. Uppsala 1926.
- HERDIN 1927. Herdin, K. W., Uppsala på 1600-talet. Rättsväsendet II. Livsbilder. Uppsala 1927.
- HERLITZ 1921. Herlitz, Nils, Ett förslag från Gustav III:s tid om stadsförvaltning under landsrätt. HT 1921.
- HERLITZ 1924. Herlitz, Nils, Svensk stadsförvaltning på 1830-talet. Stadshistoriska institutet. Stockholm 1924.
- HERLITZ 1923. Herlitz, Nils, Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsen på offentligt uppdrag verkställt. Stockholm 1923.
- HILDEBRAND 1894. Hildebrand, Hans, Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. Första delen. Andra boken. Städerna, de privilegierade näringarna, samfärdsel. Stockholm 1894.
- HILDEBRAND 1946. Hildebrand, Karl-Gustaf, Falu stads historia 1641–1687. Falun 1946.
- HOECKERT 1753. Hoeckert, Ephraim, Historisk och oekonomisk beskrifning öfwer siö-staden Nystad. Åbo 1753. Historiallinen ja taloustieteellinen kuvaus rannikkokaupunki Udestakaupungista. Turku 1753. Toimitanut ja jälkikirjoituksella varustanut Jussi Nuorteva. Näköispainos. Uusikaupunki 1987.

- HOLMBERG 1959. Holmberg, Håkon, Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit (avustaneet Jerker A. Eriksson ja Yrjö Blomstedt). Vammala 1959.
- HOLMBERG 1963. Holmberg, Åke, Perioden 1550–1880. Bohusläns historia. Utarbetat på uppdrag av Göteborgs och Bohus läns landsting under redaktion av Erik Lönnroth. Uppsala 1963.
- HOLMBÄCK 1946. Holmbäck, Åke, Bjärköarättens rättegångssystem. Holmbäck–Wessén 1946.
- HOLMBÄCK 1966. Holmbäck, Åke, När författades Magnus Erikssons stadslag? Holmbäck–Wessén 1966.
- HOLMBÄCK–WESSÉN 1946. Svensk landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Femte serien: Äldre västgötalagen, yngre västgötalagen, smålandslagens kyrkobalk och bjärköarätten. Uppsala 1946.
- HOLMBÄCK–WESSÉN 1966. Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning. RB. Sjunde bandet. Av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Lund 1966.
- HUMBLE 1968. Humble, Sixten, "Stadgan om städernas administration". En undersökning på 1660-talet i promulgationsfrågan. HT 1968.
- HÖGMAN 1907. Högman, Volter, Rauman kaupungin historia I. vuoteen 1641. Helsinki 1907.
- IGNATIUS 1900. Ignatius, Kaarlo, Virallisen syyttäjistön kehittyminen, organisatiooni ja syyteoikeus. Rikosprosessioikeutta koskeva tutkimus. Helsinki 1900.
- INGER 1994. Inger, Göran, Erkännandet i svensk processrättshistoria. II 1614–1948. RB. Femtionde bandet. Lund 1994.
- INGMAN 1897. Ingman, Santeri, Eräs vanha pormestari-riita. Joukahainen. Pohjalais-osakunnan toimittama. Yhdestoista vihko. Helsinki 1897.
- ISENMANN 1988. Isenmann, Eberhard, Die deutsche Stadt im Spätmittelalter. 1250–1500. Stadtgestalt, Recht, Stadtre Regiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft. Weinsberg 1988.
- JAAKKOLA 1914. Jaakkola, Jalmari, Pormestari- ja valtiopäivämiesrettelöitä Raumalla 1600-luvulla. Satakunta. Kotiseutututkimuksia. III. Porvoo 1914.
- JALKANEN 1913. Jalkanen, K. J., Lappeenrannan kaupungin historia 1649–1741. Jyväskylä 1913.
- JANSSON 1991. Jansson, Arne, Bördor och bärkraft. Borgare och kronotjänare i Stockholm 1644–1672. SMUSS 103. Uppsala 1991.
- JOHANNESSEN 1969. Johannesson, Gösta, Stadens styrelse och förvaltning. Hälsingborgs historia. IV: I. Försvenskningen. Hälsingborg 1969.
- JOHANSON 1984. Johanson, Ulla, Fattiga och tiggare i Stockholms stad och län under 1700-talet. Studier kring den offentliga fattigvården under frihetstiden. SMUSS 56. Stockholm 1984.
- JOKIPII 1979. Jokipii, Mauno, Nuläget inom den lokalhistoriska forskningen. Lokalhistoriska studier. Redigerad av Jussi Kuusanmäki och Susanne Lindgren. Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja 4. Helsingfors 1979.
- JOKIPII 1954. Satakuntalaisen osakunnan matrikkeli. I. vv. 1640–1721. Täydentänyt ja toimittanut Mauno Jokipii. Helsinki 1954.
- JOKIPII 1956, 1960. Jokipii, Mauno, Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat. I–II. HTutk XLVIII: 1–2. Forssa 1956, 1960.

- JUTIKKALA 1980. Jutikkala, Eino, Asutus ja väestö. STH 1. Agraarinen Suomi. Toimittaneet Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Helsinki 1980.
- JUTIKKALA 1986. Jutikkala, Eino, Labour Policy and the Urban Proletariat in Sweden and Finland during the Pre-Industrial Era. Aspects of Poverty in Early Modern Europe II. Les réactions des pauvres á la pauvreté. Études d'histoire sociale et urbaine. Thomas Riis (éd.) Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol 100. Byhistoriske Skrifter 4. Viborg 1986.
- JUTIKKALA 1990. Jutikkala, Eino, La pauvreté en Finlande de 1500 à 1800. Aspects of Poverty in Early Modern Europe III. La pauvreté dans les pays nordiques 1500–1800. Études d'histoire sociale. Thomas Riis (éd.) Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol 122. Byhistoriske Skrifter 5. Odense 1990.
- JUTIKKALA 1938. Jutikkala, Eino, Ruotsin vallan aika. Suomen postilaitoksen historia 1638–1938. I. Helsinki 1938.
- JUTIKKALA 1963. Jutikkala, Eino, Tomtbesittningen och kampen om regulariteten i Sverige-Finlands städer. En studie efter ett föredrag vid Finska vetenskapssocietetens sammanträde den 15 januari 1962. SSF. Årsbok–Vuosikirja XL. 1961–1962. Helsingfors 1963.
- JÄGERSTAD 1959. Jägerstad, Hans, Stadens styrelse och förtroendemän. Tiden omkring 1080–1718. Strängnäs stads historia. Lund 1959.
- JÄNTERE 1940. Jäntere, Kaarlo, Naantali puolustamassa kaupunkioikeuksiaan Ison vihan jälkeen. Haik 1940.
- JÄNTERE 1959. Jäntere, Kaarlo, Naantalin historia. Toinen osa. Kaupunki ja seurakunta luostariajan lopusta Suomen sotaan. Turku 1959.
- JØRGENSEN 1985. Jørgensen, Harald, Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. En oversigt. Administrationshistoriske studier nr. 11. København 1985.
- JØRGENSEN 1917. Jørgensen, Arne, Arvostelu Kyösti Kaukovallan (1917) teoksesta. HAik 1917.
- KARONEN 1994b. Karonen, Petri, Brottsligheten i städerna i Egentliga Finland och Satakunta i början av 1600-talet. HTF 1994: 1.
- KARONEN 1993a. Karonen, Petri, Hämeenlinnan kämnerinoikeus vuosina 1698–1713. Arx Tavastica 9. Toimituskunta Pekka Lampinen, Päivi Luppi, Seppo Myllyniemi. Hämeenlinna 1993.
- KARONEN 1994a. Karonen, Petri, Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660). SHJ 48. Jyväskylä 1994.
- KARONEN 1993c. Karonen, Petri, Kämnerinoikeus suurvalta-ajan sovellutus käräjäoikeudesta. Hämeen Sanomat 11.12.1993.
- KARONEN 1992. Karonen, Petri, Raastuvanoikeutta alempien tuomioistuinten perustaminen Suomen kaupunkeihin 1600-luvun alkupuoliskolla (noin vuosina 1620–1660). Suomen historian lisensiaatintyö, JYHL 1992.
- KARONEN 1993b. Karonen, Petri, Turun ensimmäinen kaupantarkastaja Hans Bogge (Ilmestyy SSSVK:ssa).
- KARONEN 1994c. Karonen, Petri, Viipurin raastuvanoikeudessa vuonna 1634 tehdyt oikeudenkäyntiudistukset ja niiden vaikutus kaupungin oikeudenhoitoon. Lakimies 6/1994.
- KAUKOVALTA 1917. Kaukovalta, Kyösti, Uudenkaupungin historia I. Tampere

- 1917.
- KELLENBENZ 1986. Kellenbenz, Hermann, Wirtschaft und Gesellschaft Europas 1350–1650. HEWS. Band 3. Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ausgehenden Mittelalter bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts. Stuttgart 1986.
- KELLENBENZ–WALTER 1986. Kellenbenz, Hermann, Walter, Rolf, Das Deutsche Reich 1350–1650. HEWS 3. Stuttgart 1986.
- KERKKONEN 1945. Kerkkonen, Veikko, Etelä-Suomen kaupunkien kruununverrot 1614–1650. HTutk XXX. Helsinki 1945.
- KIUASMAA 1962. Kiuasmaa, Kyösti, Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja niiden hoito 1500-luvun jälkipuoliskolla (vv. 1560–1600). Hallinto- ja yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. HTutk LXIII. Forssa 1962.
- KOSKULL 1951. Koskull, Walter von, Borgmestare och råd i Helsingfors under svenska tiden. JFT 1950. Helsingfors 1951.
- KOSKULL 1952. Koskull, Walter von, Återbyggnaden av Finlands rättsväsen efter stora ofreden. HTF 1952.
- KUGELBERG 1946. Kugelberg, Arvid, Anteckningar om borgmästare och rådmän i Linköping. II Tiden 1608–1862. Teoksessa Lindberg 1946.
- KUMLIEN 1988. Kumlien, Kjell, Stadslag, statsmakt och tyskar i senmedeltidens Stockholm – några problem. RS. Fjortonde bandet. Lund 1988.
- LAGERROTH 1928. Lagerroth, Fredrik, Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med Frihetstidens ingång. Skrifter utgivna av Falhbeckska Stiftelsen XI. Malmö 1928.
- LAGERWALL 1869. Lagerwall, Ernst Fredrik Ivar, Öfversikt af förordningar rörande Sveriges Handel och öfriga Stadsnärningar under Karl X Gustaf och Karl XI:s förmyndare. Uppsala 1869.
- LAGUS 1895. Lagus, Gabr., Kuvauksia Wiipurin historiasta. Wiipuri 1895.
- LAPPALAINEN 1982. Lappalainen, Pekka, Kuopion historia. I. Kuopion kaupungin esivaiheet ja perustamistoimet. Kuopio 1982.
- LARSEN 1965a. Larsen, Svend, Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede. I. Fremstilling. Odense 1965.
- LARSEN 1965b. Larsen, Svend, Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede. II. Bilag og registre. Odense 1965.
- LARSSON–ÖSTERBERG 1985. Larsson, Lars-Olof, Österberg, Eva, Vasatiden och stormaktstiden. Teoksessa Behre, Göran, Larsson, Lars-Olof, Österberg, Eva, Sveriges historia 1521–1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter. Stockholm 1985.
- LAURÉN 1947. Laurén, Åke, Kyrkoherdens i Pemar Martinus Johannis' efter kommande. Genos 1947.
- LEHTINEN 1979. Lehtinen, Erkki, Akateemisen kulttuurin ensiaskelet Suomessa. SKH I. Toimituskunta Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. Porvoo 1979.
- LEHTINEN 1961. Lehtinen, Erkki, Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla (1600–n. 1680). HTutk LX. Forssa 1961.
- LEHTINEN 1955. Lehtinen, Erkki, Vieras virkakieli ja suomalaiset talonpojat n. 1650–1735. HArk 55. Helsinki 1955.
- LEIKOLA 1987. Leikola, Anto, Oppi ja tiede. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808. Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Keuruu 1987.

- LETTO-VANAMO 1987b. Letto-Vanamo, Pia, Eräistä suomalaisen asianajajalaitoksen syntyyn vaikuttaneista tekijöistä. DL 1987: 3–4.
- LETTO-VANAMO 1989b. Letto-Vanamo, Pia, Finlands advokatväsen som föremål för rättshistorisk forskning. JTF 1989: 5.
- LETTO-VANAMO 1987a. Letto-Vanamo, Pia, Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenettelyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla. Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Juva 1987.
- LETTO-VANAMO 1989a. Letto-Vanamo, Pia, Suomalaisen asianajolaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. SLYJ. A-sarja. N:o 181. Vammala 1989.
- LIEDGREN 1966. Liedgren, Jan, Magnus Erikssons stadslag. KLNMI XI. Helsingfors 1966.
- LILIUS 1981. Lilius, Henrik, Kaupunkirakentaminen 1617–1856. SKLH 1. Vantaa 1981.
- LILJA 1991. Lilja, Sven, Lokalhistoria – vad kan det vara? Några tankar kring mål, avgränsningar och problemval. Revy över stads- och kommunhistoria 1981–1985. Lokalhistoria. Meddelanden utgivna av Svenska Kommunförbundet genom Stads- och kommunhistoriska Institutet: 2. Stockholm 1991.
- LILJA 1994. Lilja, Sven, Swedish Urbanization c. 1570–1800: Chronology, Structure and Causes. SJH 1994: 4.
- LILJA 1990. Lilja, Sven, Urbanisering i långtidsperspektiv. Några teorier och ett empiriskt exempel. Scandia 1990: 2.
- LINDBERG 1941. Lindberg, Folke, Fogde, råd och menighet. Stockholm 1941.
- LINDBERG 1989. Lindberg, Folke, Hantverk och skråväsen under medeltid och äldre vasatid. S. I. 1989.
- LINDBERG 1946. Lindberg, Folke, Linköpings historia II. Tiden 1567–1862. Första bandet. Uppsala 1946.
- LINDBERG 1937. Lindberg, Folke, 1619 års stadga om städernas administration. Svenska stadsförbundets tidskrift 1937.
- LINDBERG 1933. Lindberg, Folke, Västerviks historia 1275–1718. Västervik, Stockholm 1933.
- LINDHOLM 1892. Lindholm, Artur J., Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634–1654. Helsingfors 1892.
- LINDSTRÖM 1988a. Lindström, Dag, Crime and Control in the Capital: Stockholm 1475–1625. Eva Österberg & Dag Lindström, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. AUU. SHU. Utgivna av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet genom Carl Göran Andrae och Rolf Torstendahl. 152. Lund 1988.
- LINDSTRÖM 1988b. Lindström, Dag, Våld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475–1625. RS. Fjortonde bandet. Lund 1988.
- LINDSTRÖM 1991. Lindström, Dag, Skrå, stad och stat. Stockholm, Malmö och Bergen ca. 1350–1622. SHU 163. Utgivna av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet genom Carl Göran Andrae, Rolf Torstendahl och Torkel Jansson. Uppsala 1991.
- LJUNG 1963. Ljung, Sven, Enköpings stads historia. 1. Tiden till och med 1718. Enköping 1963.
- LJUNG 1959. Ljung, Sven, Fogde. KLNMI IV. Helsingfors 1959.

- LJUNG 1965. Ljung, Sven, Kännärer. KLN M X. Helsingfors 1965.
- LOSMAN 1984. Losman, Arne, Tre karlars studier. Tre karlar. Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII. Uddevalla 1984.
- LUNDBAK 1985. Lundbak, Henrik, ... Såfremt som vi skulle vaere deres lydige borgare. Rådene i København och Malmö 1516–1536 og deres politiske virksomhed i det feudale samfund. Gylling 1985.
- LUUKKO 1945. Luukko, Armas, Nuijasodasta isoonvihaan. Etelä-Pohjanmaan historia III. Vaasa 1945.
- LUUKKO 1946. Pohjalaisen osakunnan nimikirja I. Täydentänyt ja toimittanut Armas Luukko. Vaasa 1946.
- LUUKKO 1967a. Luukko, Armas, Suomen historia 1617–1721. Professori Jalmari Jaakkolan johdolla laaditun Suomen historian VIII osa. Porvoo 1967.
- LUUKKO 1967b. Luukko, Armas, Suomen todellinen tervanvienti ensimmäisen tervakomppanian aikana (1648–1658). Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikkalan juhlakirja. Porvoo 1967.
- LUUKKO 1971. Luukko, Armas, Vaasan historia I. 1606–1721. Vaasa 1971.
- LUUKKO 1979. Luukko, Armas, Vaasan historia II. 1721–1808. Vaasa 1979.
- LÄHTEENOJA 1946. Lähteenoja, Aina, Lisää raumalaisen Sonkki-Sonck suvun selvitykseen. Genos 1946.
- LÄHTEENOJA 1932. Lähteenoja, Aina, Rauman kaupungin historia II (Rauma 1600–1721). Rauma 1932.
- LÄHTEENOJA 1935. Lähteenoja, Aina, Rauman kaupungin historia III. Rauma 1721–1809. Rauma 1935.
- LÖF 1949. Löf, Axel Em., Kristineshamns historia. II. Jorden, staden, styrelsen. Karlstad 1949.
- MACKEPRANG 1900. Mackeprang, M., Dansk købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV (Forordn. af 1619). København 1900.
- MATZ 1966. Matz, Richard, Det stadskommunala skottet före 1620. HT 1966.
- MELANDER 1887. Melander, K. R., Kuvaus Suomen oloista vuosina 1617–1634. I. Helsinki 1887.
- MELANDER 1893. Melander, K. R., Muutamia tietoja Suomen kaupunkien neuvostoista 17 vuosisadan alkupuolella. HArk XIII. Helsinki 1893.
- MICKWITZ 1920, 1930. Mickwitz, A., Gamlakarleby stads historia. Häftnen 1–2. Helsingfors 1920, 1930.
- MICKWITZ–MÖLLER 1951. Mickwitz, Axel, Möller, Sylvi, Kokkolan kaupungin historia. I osa. Ajanjakso 1620–1713. Turku 1951.
- MIECK 1993. Mieck, Ilja, Wirtschaft und Gesellschaft Europas von 1650 bis 1850. HEWS. Band 4. Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von der Mitte des 17. Jahrhunderts bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Stuttgart 1993.
- MIKONMÄKI 1993. Mikonmäki, Timo, Pormestari Zacharias Boeliuksen suku. SSSVK 43. Pieksämäki 1993.
- MITCHELL 1987. A New Dictionary at Sociology. Edited by G. Duncan Mitchell. Cornwall 1987.
- MORINEAU 1986. Morineau, Michel, Frankreich 1500–1650. HEWS 3. Stuttgart 1986.
- MUCHEMBLED 1985. Muchembled, Robert, Popular Culture and Elite Culture in France 1400–1750. Translated by Lydia Cochrane. London 1985.
- MUNCH 1900. Munch, P., Købstadstyrelse i Danmark fra Kristian IV's tid til

- enevaeldens ophør (1619–1848). Første del. København 1900.
- MUNTHE 1971. Munthe, Arne, Studier i drottning Kristinas och reduktionens historia. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet. Stockholm 1971.
- MÄKELÄ 1984. Mäkelä, Anneli, Kaupungin perustamisesta Pohjan sotaan. 1649–1700. Kristiinankaupungin historia I. S. I. 1984.
- MÄNTYLÄ 1989. Mäntylä, Ilkka, Moderiktig eurohistoria om huvudstadens 1600-tal. HTF 1989: 4.
- MÄNTYLÄ 1981b. Mäntylä, Ilkka, Pormestari Johan Kuhlbergin pahoinpitely. Valtataistelu Helsingissä 1700-luvulla. Oikeushistoria 1/1981. Helsingin yliopiston oikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki 1981.
- MÄNTYLÄ 1994. Mäntylä, Ilkka, Porvoon kaupungin historia II. 1602–1809. Porvoo 1994.
- MÄNTYLÄ 1971. Mäntylä, Ilkka, Tornion kaupungin historia. 1 osa. Tampere 1971.
- MÄNTYLÄ 1981a. Mäntylä, Ilkka, Valitut, ehdollepannut ja nimitetyt. Pormestarin vaalit 20 kaupungissa 1720–1808. HTutk 114. Forssa 1981.
- MÄNTYLÄ 1977. Mäntylä, Ilkka, Yksimielisyydestä kauppiaiden valtaan. Raatimiesten vaalit 12 kaupungissa 1722–1808. HTutk 104. Forssa 1977.
- MÖLLER 1954. Möller, Sylvi, Suomen tapulikaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupankäyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella. HTutk XLII. Forssa 1954.
- MÖRKE 1985. Mörke, Olaf, Der gewollte Weg in Richtung 'Untertan'. Ökonomische und politische Eliten in Braunschweig, Lüneburg und Göttingen vom 15. bis ins 17. Jahrhundert. Schilling–Diederiks 1985.
- NIKULA 1981. Nikula, Oscar, Kaupunkilaitos 1721–1875. SKLH 1. Vantaa 1981.
- NIKULA 1970. Nikula, Oscar, Turun kaupungin historia 1721–1809. Ensimmäinen nide. Turku 1970.
- NILSSON 1994. Swedish Bibliography of Urban History. A Selection of Books and Articles Published up to 1992. Editor: Lars Nilsson. Stads- och kommunhistoriska institutet. Studier i stads- och kommunhistoria 10. Stockholm 1994.
- NORDENSTRENG–HALILA 1974. Nordenstreng, Sigurd, Halila, Aimo, Haminan historia I. Ruotsin vallan aika (v:een 1742). Mikkeli 1974.
- NORDMAN 1908. Nordman, Petrus, Gamla Helsingfors 1550–1640. BHH V. SSLF LXXXVI. Helsingfors 1908.
- NORDSTRÖM 1864b. Nordström, J. J., Förord. Nordström 1864a.
- NYHOLM 1976. Nyholm, Leo, Kröger, Genos 1976.
- ODHNER 1861. Odhner, C. T., Bidrag till svenska stadsförfattningens historia. Uppsala 1861.
- ODHNER 1860. Odhner, Clas Theodor, Bidrag till svenska städernas och borgarståndets historia före 1633. Uppsala 1860.
- ODHNER 1867. Odhner, C. T., Om de svenska städernas kommunala utveckling under 17:de århundradet. Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur november–december 1867.
- ODHNER 1865. Odhner, C. T., Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. Stockholm 1865.
- OJA 1971. Oja, Aulis, Städ. KLNMI XVI. Helsingfors 1971.
- OLOFSSON 1965. Olofsson, Sven Ingemar, Övre Norrlands historia under Carl IX och Gustaf II Adolf. Övre Norrlands historia. Del II. Tiden

- 1600–1721. Umeå 1965.
- OLSSON 1988. Olsson, Sven, Burskap och makt. Västerås politiska historia 1613–1862. Västerås genom tiderna. Del IV. Stockholm 1988.
- PAJULA 1960. Pajula, Paavo, Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin. Porvoo 1960.
- PALMÉN 1876. Palmén, E. G., Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Wasas regering till 1766. Helsingfors 1876.
- PETRÉ 1958. Petré, Torsten, Uppsala under merkantilismens och statskontrollens tidskede. Uppsala stads historia III. Uppsala 1958.
- PIETLÄINEN 1988. Pietiäinen, Jukka-Pekka, Suomen postin historia 1. Helsinki 1988.
- POHJOLAN-PIRHONEN 1960. Pohjolan-Pirhonen, Helge, Suomen historia 1523–1617. Professori Jalmari Jaakkolan johdolla laaditun Suomen historian VII osa. Porvoo 1960.
- PULMA 1985. Pulma, Panu, Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle. HTutk 129. Jyväskylä 1985.
- PULMA 1994. Pulma, Panu, Vaivaisten valtakunta. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä 1994.
- RAEVUORI 1949. Raevuori, Yrjö, Turun 1600-luvun lainoppineita asianajajia. Defensor Legis 1949.
- RANTA 1972. Ranta, Raimo, Kaupunkihistorian dispositiokysymys. Kaupunkihistoria ja sen tutkimus. Toimittaneet Päiviö Tommila ja Raimo Ranta. Turun yliopiston Suomen historian laitos. Monistesarja A. Käsikirjoja VIII. Turku 1972.
- RANTA 1987. Ranta, Raimo, Stadsväsendet under stormaktstiden. Stadsväsendets historia i Finland. Huvudredaktör Päiviö Tommila. Vanda 1987.
- RANTA 1981. Ranta, Raimo, Suurvalta-ajan kaupunkilaitos. SKLH 1. Keskiajalta 1870-luvulle. Vantaa 1981.
- RANTA 1975. Ranta, Raimo, Turun kaupungin historia 1600–1721. Ensimmäinen ja toinen nide. Turku 1975.
- ROSÉN 1963. Rosén, Jerker, Det karolinska skedet. Karl XI:s och Karl XII:s tid. Lund 1963.
- ROSÉN 1966. Rosén, Jerker, Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid. En författningshistorisk skiss. Från Sveriges stormaktstid. Falköping 1966.
- ROSÉN 1962. Rosén, Jerker, Svensk historia. I. Tiden före 1718. Stockholm 1962.
- RUNDT 1993. Rundt, Olav, Släkten Lietzens anmoders härstamning. Genos 1993.
- RUUTH 1899. Ruuth, J. W., Porin kaupungin historia. Helsinki 1899.
- RUUTH–JOKIPII 1958. Ruuth, J. W., Jokipii, Mauno, Porin kaupungin historia II. 1558–1809. Pori 1958.
- RUUTH 1908. Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia I–II. Viipuri 1908.
- RUUTH 1931. Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia. I. Vuoteen 1617. Viipuri 1931.
- RUUTH 1916. Ruuth, J. W., Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet. III häftet. Helsingfors 1916.

- RUUTH-HALILA 1974. Ruuth, J. W.—Halila, Aimo, Viipurin kaupungin historia II. Vuodet 1617—1710. Lappeenranta 1974.
- RUUTH 1911. Ruuth, Y. O., Kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimän elämä ja toiminta. HArk XXII, 1. Helsinki 1911.
- RYSTAD 1986. Rystad, Göran, Den borgeliga staden under 1500- och 1600-talen. Skara I. Före 1700. Staden i skiftet. Skara 1986.
- RÅBERG 1987a. Råberg, Marianne, Visioner och verklighet. 1. En studie kring Stockholms 1600-talsstadsplan. SMUSS 54, 1. Stockholm 1987.
- RÅBERG 1987b. Råberg, Marianne, Visioner och verklighet. 2. Stockholmskartor från 1600-talet. SMUSS 54, 2. Stockholm 1987.
- SAARENHEIMO 1939. Saarenheimo, Mikko, Savonlinnan kaupunki 1639—1812. Savonlinnan kaupungin historia I. Helsinki 1939.
- SALMINEN-KUOPPALA 1985. Salminen, Ari, Kuoppala, Kari, Julkisvalta, byrokratia, organisaatio. Keuruu 1985.
- SAMUELSON 1993. Samuelson, Jan, Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523—1611. BHL 77. Red: Bengt Ankarloo, Sven Tägli och Eva Österberg. Malmö 1993.
- SANDBERG 1992. Sandberg, Robert, Growth and Transformation of an Early Modern Capital City. Stockholm in the First Half of the 17th Century. SJH. Vol 17: 4. 1992. Oslo 1992.
- SANDBERG 1991. Sandberg, Robert, I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599—1620. SMUSS vol 105. Stockholm 1991.
- SANDBERG 1982. Sandberg, Robert, Nyare forskning om de europeiska staden under 15- och 1600-talet. HT 1982.
- SANDHOLM 1973. Sandholm, Åke, Kyrkan och hospitalhjonen. En undersökning rörande omsorgen om de sjuka och fattiga i välfärd-sanstalterna i Finland. SKHST 88. Åbo 1973.
- SANDSTRÖM 1934. Sandström, K. G. A., Överståthållarämbetets historia efter Klas Flemings tid. Överståthållarämbetet 1634 16.10. 1934. Stockholm 1934.
- SANDSTRÖM 1990. Sandström, Åke, Mellan Torneå och Amsterdam. En undersökning av Stockholms roll som förmedlare av varor i regional- och utrikeshandel 1600—1650. SMUSS vol 102. Borås 1990.
- SANDSTRÖM 1983. Sandström, Åke, Stockholms stads finanser 1608—1621. HT 1983: 3.
- SARVELA 1980. Sarvela, Jaakko, Jaakko Ilkan suku. SSSVK 41. Lahti 1980.
- SCHALIN 1974. Schalin, Olav, Lütter—Lythraeus. Genos 1974.
- SCHILLING-DIEDERIKS 1985. Schilling, Heinz, Diederiks, Herman (Hrsg), Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland. Studien zur Socialgeschichte des europäischen Bürgertums im Mittelalter und in der Neuzeit. Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster, A/23. Meisenheim/Glan 1985.
- SCHILLING 1993. Schilling, Heintz, Die Stadt in der frühen Neuzeit. Enzyklopädie deutscher Geschichte. Band 24. Hrsg. von Lothar Gall in Verbindung mit Peter Blickte et. al. München 1993.
- SCHILLING 1985. Schilling, Heintz, Vergleichende Betrachtungen zur Geschichte der bürgerlichen Eliten in Nordwestdeutschland und in den Nieder-

- landen. Schilling—Diederiks 1985.
- SCHLYTER 1865b. Schlyter, D. C. J., Företal. Schlyter 1865a.
- SCHÜCK 1940. Schück, Henrik, Stockholm vid 1400-talets slut. Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, del 48. Stockholm 1940.
- SILFVING 1949. Silfving, J., Eksjö. Medeltidsstaden och Arent byggmästarens stad till omkring stormaktstidens slut. Del II: 1. Jönköping 1949.
- SMITH 1955. Smith, William, Studier i svensk tulladministration. Andra delen: Tulltjänsten i landsorten på Kristinas tid. SATS. N:r IV. Sölvesborg 1955.
- SMITH 1950. Smith, William, Studier i svensk tulladministration. Första delen: Från äldsta tid till omkring 1718. SATS. N:r III. Sölvesborg 1950.
- SMIT 1985. Smit, Johannes G., Das Amersfoorter Regentenpatriziat im 16. Jahrhundert. Schilling—Diederiks 1985.
- SJÖBLOM 1915. [Sjöblom, Walter,] Kristinestads historia. Kristinestad 1915.
- SOGNER 1977. Sogner, Bjørn, De "anlagte" byer i Norge. Urbaniseringsprocessen i Norden. 2. De anlagte steder på 1600–1700 tallet. Det XVII. nordiske historikermøte. Trondheim 1977. Redigert av Grethe Authén Blom. Oslo 1977.
- STECKZÉN 1922. Steckzén, Birger, Umeå stads historia 1588–1888. Umeå 1922.
- STRÖMBERG 1987. Strömberg, John, Ylioppilaat. Kuninkaallinen Turun Akademia 1640–1808. Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Keuruu 1987.
- SUNDBERG 1934. Sundberg, Halvar G. F., Överståthållarämbetet och kommunalstyrelsen. Överståthållarämbetet 1634 16.10. 1934. Stockholm 1934.
- SUNDIN 1992. Sundin, Jan, För Gud, Staten och Folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600–1840. RB. Fyrtiosjunde bandet. Lund 1992.
- SUOLAHTI 1950a. Suolahti, Eino E., Vantaan Helsinki. Helsingin kaupungin historia I osa. Helsinki 1950.
- SUOLAHTI 1950b. Suolahti, Eino E., Ensimmäinen Vironniemen Helsinki. Helsingin kaupungin historia I osa. Helsinki 1950.
- SUOLAHTI 1946. Suolahti, Eino E., Opinkäynti ja sen aiheuttama säätykierto Suomen porvariston keskuudessa 1600-luvulla. Porvoo 1946.
- SUVANTO 1959. Suvanto, Seppo, Fogde. KLNIV. Helsingfors 1959.
- SVAHNSTRÖM 1984. Svahnström, Gunnar, Visby under tusen år. Värnamo 1984.
- SVALENIUS 1956. Svalenius, Ivan, Tiden från 1523 till 1718. Växjö stads historia. Tiden fram till 1718. Växjö 1956.
- SWENSK 1946. Svensk, John, Stadsvaktens föregångare och tillkomst. SEÅ 1946. Utgiven genom Gösta Selling. Stockholm 1946.
- SÖDERBERG 1956. Söderberg, Tom, Den namnlösa medelklassen. Socialgrupp två i det gamla svenska samhället intill 1770-talet. Stockholm 1956.
- SÖDERHJELM 1907. Söderhjelm, Alma, Jakobstads historia. Första delen. Helsingfors 1907.
- SÖDERHJELM 1911. Söderhjelm, Alma, Raahen kaupunki 1649–1899. Helsinki 1911.
- SÖRND AHL 1937. Sörndahl, Olof, Den svenska länsstyrelsen. Uppkomst, organisation och allmänna maktställning. Lund 1937.
- TAKOLANDER 1930. Takolander, Alfons, Ekenäs stads historia. Del I. Till stora ofreden. Ekenäs 1930.

- TAMELANDER 1936. Tamelander, Eino, Tullivirkamiesten virkanimityksistä Ruotsin vallan ajalla henkilöhistoriallisessa kirjallisuudessamme. SSSVK XVIII (1934). Helsinki 1936.
- THUNANDER 1993. Thunander, Rudolf, Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635–1699. RB. Fyrtionde bandet. Lund 1993.
- TIIHONEN–YLIKANGAS 1992. Tiihonen, Seppo, Ylikangas, Heikki, Virka, valta, kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys. Helsinki 1992.
- TOIVANEN 1979. Toivanen, Pekka, Lappeenrannan kaupungin historia 1649–1743. Ensimmäinen nide. Lappeenranta 1979.
- TOIVANEN 1990. Toivanen, Pekka, Forss, Aulis, Raahen tienoon historia I. Salon emäpitäjän ja Raahen kaupungin historia esihistoriasta isonvihan loppuun. Jyväskylä 1990.
- TOMMILA 1965. Tommila, Päiviö, Carl von Bonsdorff. Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965.
- TOMMILA 1972. Tommila, Päiviö, Kaupunkihistoriallisen tutkimuksen vaiheet Suomessa ja muissa pohjoismaissa. Kaupunkihistoria ja sen tutkimus. Toimittaneet Päiviö Tommila ja Raimo Ranta. Turun yliopiston Suomen historian laitos. Monistesarja A. Käsikirjoja VIII. Turku 1972.
- TOMMILA 1989. Tommila, Päiviö, Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. Porvoo 1989.
- UHY. Urban History Yearbook. 1981–1991.
- UTTERSTRÖM 1968. Utterström, Bengt, Kröger–Groop. Genos 1968.
- UTTERSTRÖM 1978. Utterström, Gustaf, Fattig och föräldralös i Stockholm på 1600- och 1700-talet. AUUm. Umeå Studies in the Humanities. 14. Umeå 1978.
- WALKER 1971. Walker, Mack, German Home Towns. Community, State, and General Estate 1648–1871. Ithaca 1971.
- VARTIAINEN 1931. Vartiainen, A., Kajaanin kaupungin historia I. Isonvihan loppuun. Kajaani 1931.
- WESSÉN 1956. Wessén, Elias, Bjärköarätt. KLNMI. Helsingfors 1956.
- WESSÉN 1966. Wessén, Elias, Text och handskrift. Holmbäck–Wessén 1966.
- WESSÉN–HOLMBÄCK 1946. Wessén, Elias, Holmbäck, Åke, Om bjärköarätten. Holmbäck–Wessén 1946.
- WESTERLUND 1923. Westerlund, A. W., Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923. Elämäkerrallisia ja sukhistoriallisia muistiinpanoja. Turku 1923.
- WICHMAN 1920. Wichman, V. K. E., Nykarleby stad 1620–1920. En minnesskrift, utarbetad med anledning av stadens 300 åriga tillvaro. Helsingfors 1920.
- VILJANTI 1940. Viljanti, Arvo, Yrjö Keikeli. Turun läänin suurmestaja 1700-luvun alkupuolella. HAik 1940.
- VILKUNA 1994. Vilkuna, Kustaa H. J., Valtakunnan eduksi, isänmaan kunniaksi, ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla. HTutk 188. Tampere 1994.
- VILLSTRAND 1992. Villstrand, Nils Erik, Med stor möda i en hop gropar i marken. Tjärbränning kring Bottniska viken under svensk stormaktstid. HTF 1992: 1.
- VIRKKUNEN 1953. Virkkunen, A. H., Oulun kaupungin historia I. Oulu 1953 (toinen painos).

- WITTRÖCK 1917. Wittrock, Georg, Karl XI:s förmyndares finanspolitik från Blå Boken till Franska förbundet 1668–1672. Uppsala 1917.
- WRIGLEY 1985. Wrigley, E. Anthony, Urban Growth and Agricultural Change: England and the Continent in the Early Modern Period. *JIH* XV: 4 (Spring 1985).
- ÅBERG 1993. Åberg, Alf, De pfalziska kungarna. Himla många kungar. Historier kring Den Svenska Historien. Fataburen 1993. Uddevalla 1993.
- ÅBERG 1967. Åberg, Alf, Karl XI – enväldshärskare. Den svenska historien 5. Stockholm 1967.
- ÅBERG 1950. Åberg, Alf, Rutger von Ascheberg. Fältmarsalk och generalguvernör. Malmö 1950.
- ÅKERBLOM 1928. Åkerblom, K. V., Borgmästare och rådmän i Nykarleby 1620–1680. SSSVK XI. 1927. Helsinki 1928.
- ÅKERBLOM 1929. Åkerblom, K. V., Borgmästare och rådmän i Nykarleby 1680–1750. SSSVK XII. 1928. Helsinki 1929.
- ÅKERBLOM 1941. Åkerblom, K. V., Korsholms historia. Första delen. Vasa 1941.
- ÅKERBLOM 1950. Åkerblom, K. V., Pedersöre storsockens historia intill 1865. Jakobstad 1950.
- ÅSTRÖM 1977. Åström, Sven-Erik, Anlagda städer och centralortssystemet i Finland 1550–1785. Urbaniseringsprocessen i Norden. 2. De anlagte städer på 1600–1700 tallet. Det XVII. nordiske historikermøte. Trondheim 1977. Redigerat av Grethe Authén Blom. Oslo 1977.
- ÅSTRÖM 1980. Åström, Sven-Erik, Suurvalta-ajan valtionalous. STH 1. Helsinki 1980.
- ÅSTRÖM 1986. Åström, Sven-Erik, The Role of Finland in the Swedish National and War Economies during Sweden's Period as a Great Power. SEHR 1986: 2.
- ÖSTERBERG 1987. Österberg, Eva, Brott och straff i svenska småstäder under medeltid och vasatid. Svensk kriminalitet i europeiskt perspektiv. Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén. Lund 1987.
- ÖSTERBERG 1988. Österberg, Eva, Crime and Punishment in the Provincial Towns of Sweden. Swedish Criminality in a Comparative European Perspective. Eva Österberg & Dag Lindström, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. AUU. SHU. Utgiven av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet genom Carl Göran Andrae och Rolf Torstendahl. 152. Lund 1988.
- ÖSTMAN 1915. Östman, Nils, Stockholms magistrat och rådhusrätt. Kortfattad öfversikt. Stockholms rådhus och råd. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten MCMXV. Stockholm 1915.
- ÖVERSTÅTHÅLLARÄMBETET 1934. Överståthållarämbetet 1634 16.10. 1934. Stockholm 1934.

LIITTEET

LIITE 1 Vuoden 1619 säännön pääkohdat. — Lähde: Sleman 1964, s. 306–329.

1. Kaupunginlain lainvoimaisuuden vahvistaminen.
2. Kaikissa kaupungeissa, olivat ne sitten isoja tai pieniä, tuli olla seuraavat virkamiehet: pormestari, raatimiehet, kaupunginkirjuri, (kaksi) kämneriä, rakennusmestari ja kaupungin vahtikirjuri.
Mikäli kaupunki oli varakas, sen oli pidettävä yllä täyttä miehitystä. Jos taas kaupunki oli vähävarainen, niin silloin riitti vähäisempikin virkakunta. Kuitenkin oli huolehdittava, että kyseisiä perusvirkoja ei kokonaan lakkautettaisi (*jntet embeted nedre ligger*).
Jos kaupunki katsoi olevansa riittävän vakavarainen, oli sillä mahdollisuus värvätä vielä lisää virkamiehiä. Sääntö mainitsee tällaisena toimena ensinnäkin syndicuksen viran. Syndicus avusti pormestaria ja raatia. Lisäksi oli mahdollista palkata erityinen notaari oikeudenkäyntien paremman sujumisen takaamiseksi. Kolmas "vapaaehtoinen" virka oli "tietty kirjuri", jonka vuoden 1619 säännön konseptin mukaan tuli hoitaa kämnerintuvalla kaupungin tuloja ja menoja koskevat asiat.
3. Pormestarin ja raadin oli edistettävä kaupungin etua, hyvää järjestystä sekä rankaistava väärintekijöitä. Säännössä myönnettiin raadille lupa antaa erillisiä ohjeita ja sääntöjä aina tarpeen vaatiessa. Oli vain katsottava, etteivät ne olleet ristiriidassa lain, kruunun antamien asetusten ja kaupungin omien privilegioiden kanssa. Myöhemmin kunnalliset määräykset oli kuitenkin alistettava hallitsijan vahvistettavaksi.
Lisäksi pormestarin ja raadin piti jakaa oikeutta. Erityisesti korostettiin velvollisuutta sovittelua riita-asioita tai mikäli sopuratkaisuun ei päästy, antaa laillinen tuomio. Sääntö painottaa ennen kaikkea käsittelyn nopeutta, eli että päätös oli annettava ilman pitkällistä oikeusprosessia, jotta riitapuolille ei aiheutuisi ajanhukkaa eikä suuria kuluja.
Kaupunginkirjurille annettiin tarkkoja ohjeita tehtävähoidosta. Hänen oli pidettävä tarkkaa ja oikeaa kaupunginkirjaa, johon merkittiin ensinnäkin päivämäärät ja kellonajat. Toiseksi kanteet, haasteet, syytökset, todisteet, vastineet, todistajalausunnot ja muut oikeudenkäyntiasiakirjat sekä tietysti itse tuomiot, täytäntöönpanot, ulosotot sekä mahdolliset vetoamiset oli huolellisesti kirjattava. Samoin oli merkittävä muistiin oliko käsittely ollut suullista vai kirjallista sekä muut seikat, jotka lain mukaan tuli vahvistaa raatihuoneella (esimerkiksi talon- ja tilanmyynnit, lailliset panttaukset ja vastaavat asiat).
Erityinen maininta on lisäksi siitä, että kuningas ei katsonut sopivaksi, että raatihuoneella toimisi erityisiä prokuraattoreita eli asianajajia, jotka säännön sanonnan mukaan ainoastaan veivät köyhien rahat. Siksi oikeutta halajavien piti edelleen vanhaan tapaan joko itse tai edusmiehen välityksellä hoitaa asiansa. Vieraat saattoivat käyttää myös ystävää.
4. Pormestari ja raati valitsivat syndicuksen toimen hoitajan, mikäli sellainen virka kaupunkiin päätettiin perustaa. Syndicuksen tuli avustaa raatia ja laatia kaupunginkirjurin kanssa kaupunginkirja (tuomiokirja). Lisäksi syndicuksen piti pormestarin kanssa valvoa, että kaupungin

- asiakirjoja säilytettäisiin asianmukaisesti. Syndicuksen tehtävänä oli lisäksi säilyttää kaupungin sinettiä ja allekirjoittaa kaikki lähtevät kirjeet.
5. Jokaisessa kaupungissa tuli säännön mukaan olla kaksi kämneriä. Näillä oli edelleen jonkin verran jo kaupunginlaisia määrättyjä tilintekoon ja sakkojen keruuseen liittyneitä tehtäviä, mutta aivan uusi työ oli oikeusistuimessa tuomarina toimiminen. Raatihuoneelle käskettiin varustaa erityinen kämnerintupa (*kemmenähr stuffuun*) eli kämnerinoikeus, jossa kämnerien piti vähintään kolme kertaa viikossa kolme tuntia kerrallaan joko sovitella tai riitaisempien tai vakavampien juttujen kyseessä ollessa tutkia ja tuomita oikeustapauksissa. Asioiden luonteesta mainittiin, että niiden tuli olla pieniä ja vähäisiä (*ringa och små*). Näistä kokouksista kaupungin vahtikirjurin (*wårdschriiffuare*) tuli pitää yhtä tarkkaa kirjaa kuin kaupunginkirjurin raastuvassa.
  6. Jokaiseen kaupunkiin määrättiin perustettavaksi kaksi rakennusmestarin virkaa. Heidän tuli tarkastaa ja tutkia kaupungin rakennuskannan sekä katujen kuntoa, ja laiminlyöntejä havaitessaan haastaa vastuussa olevat kämnerinkamarille tuomittavaksi. Päivittäisen tarkkailun lisäksi heidät määrättiin yhteensä neljä kertaa vuodessa pitämään laaja tutkinta kuninkaan voudin, yhden pormestarin ja kahden raatimiehen kanssa. Valvontaa helpottamaan määrättiin laatimaan luettelo, josta ilmenivät sekä rakenteilla olevat uudiskohteet että kiinteistöt, jotka oli määrätty korjattavaksi. Luettelon laatimisen ja sen ajantasalla pitämisen varmistamiseksi sääntö määräsi perustettavaksi erillisen rakennuskirjurin viran.
  7. Kuninkaan käskynhaltijan tai -voudin tuli olla paikalla aina kun valittiin virkamiehiä tai käsiteltiin tärkeitä asioita. Oikeuden tuli kokoontua vähintään kaksi kertaa viikossa, siis vähemmän kuin kaupunginlaki määräsi.
  8. Kun tapaus oli oikeudessa kuultu todisteineen, piti puheenjohtajana toimineen pormestarin kysyä muiden oikeuden jäsenten mielipiteet jutusta käskynhaltijan ja voudin läsnäollessa. Jos äänestys ei tuonut tulosta "yhden ja toisen päivän" lykkäyksen jälkeenkään, niin sitten voimaan astui se mielipide, jota kuninkaan edustaja kannatti.
  9. Kaupungissa tuli olla sen koon mukaan olla yksi, kaksi tai useampia kaupunginpalvelijoita. Lisäksi oli oltava *brykkekikare* eli *brokikare* (siltavahti); pienissä yksi, merikaupungeissa kaksi. Siltavahdit tarkastivat laivoja ja veneitä sekä kaikkea kaupankäyntiin liittyvää toimintaa.
  10. Kuningas halusi tehdä asetuksen jokaisen kaupungin virkamiesten palkoista kulloisenkin kaupungin varallisuuden ja tulojen mukaan.
  11. Kaupunginlain mukaisesti kukin kaupunki oli jaettava neljään kortteliin ja niihin jokaiseen vuosittain valittava kaksi palotarkastajaa (*höffuedzmän*), jotka suorittivat palotarkastuksia. Lisäksi toimenkuvaan kuului porvariston aseistuksen tarkastus.
  12. Sääntö pyrki poistamaan yleisen raastuvankokouksen. Syyksi jyrkkään suhtautumiseen ilmoitettiin ennen kaikkea se, että vain kovaäänisimmät ja asioista vähiten tietävät saivat lausua kokouksissa mielipiteensä. Kokouksissa esiintyi säännön ilmoituksen mukaan usein myös järjestyshäiriöitä. Tilalle esitettiin porvaristosta valitun 96-henkisen edustuselimen perustamista. Edustajista puolet tuli olla kauppiaita ja puolet käsityöläisiä. Näistä raati saisi valita samassa suhteessa 48 miestä ("48"),

jotka toimisivat porvariston edustajina raadin ja kruunun kanssa käytävissä neuvotteluissa.

13. Kaikkien asioiden, jotka kerrottiin porvaristolle tai jotka porvaristo halusi saattaa raadin tietoon, piti kulkea neuvoston ("48") kautta. Pienissä kaupungeissa edustuselin sai olla puolet pienempi. Sääntö antoi tarkkoja ohjeita myös kokoontumisesta ja kiltahuoneesta.
14. Verot määrättiin maksettavaksi Valpurin aikaan, jos niitä ei suoritettu ajoissa, oli seurauksena kolmen markan sakot jokaiselta rästipäivältä.
15. Kunnallisesta skott-verosta todettiin, että porvaristo oli lain mukaisesti maksanut sitä äyriluvun mukaan. Äyriluvut eivät kuitenkaan enää olleet ajantasalla. Siksi hallitsija halusi muuttaa verotusperusteita ja maksuajankohtaa. 1.—14.5. välisenä aikana porvariston ja muiden verovelvollisten piti maksaa veronsa seitsenmiehiselle valiokunnalle. Verotettavat kohteet olivat seuraavat:
  1. Talot, tontit, aitat, kellarit, puutarhat.
  2. Alukset ja muut vastaavat
  3. *Rede png:r och på rente vthsatte*
  4. Varmat saatavat
  - 5—6. Kulta, hopea ja jalokivet
  7. Ylelliset huonekalut ja vaatteet
  8. Erilaiset tavarat ja käsityöläisten työkalut. Samoin kaikki ylellisyystuotteet tuli arvioida.

Vuotuisen kunnallisen skott-veron veroperusteeksi määriteltiin kahdeksan äyriä jokaiselta sadalta talarilta.
16. Kaikki kaupungin nauttimat maat yms., jotka kaupunki omisti tai jotka oli privilegioissa sille määrätty, olivat myös jatkossa kaupungin omaisuutta (Paljon täsmennyksiä).
17. Kaupunkien piti pitää yllä ja nauttia tuloja vaa'asta, verkahuoneesta ja niiden aitoista, kellarista, talosta, tornista sekä tonteista. Merenrantakaupungeille kuuluivat lisäksi koski-, puomi-, paalu- ja satamarahat.
18. Erilaiset sakot määrättiin tilitettäväksi kaupunginlain, kauppaordinantian ja privilegioiden määräysten mukaan. Kaupungille kuuluivat kymmenykset kaikista perinnöistä.
19. Kaikissa kaupungeissa tuli olla kaupunginkellari. Jos kaupunki oli köyhä, kykenemätön hankkimaan viiniä ja muita ulkomaisia juomia tai havaitsi, ettei toiminta kannata, oli mahdollista vuokrata kellari yksityiselle.
20. Kaikkien kaupungissa asuvien ja kauppa- tai käsityötä harjoittavien piti maksaa varallisuutensa mukaan osansa kaupungin rasituksista. Aateli oli vapaa rasituksista privilegioidensa nojalla. Mikäli aatelin kuitenkin harjoitti elinkeinoa kaupungissa, niin silloin rasitusten maksumun piti osallistua aivan samoin kuin muidenkin. Myös kruunun palkolliset olivat etupäässä täysin vapautetut rasituksista, kuten koulu- ja yliopistolaitoksen sekä papiston edustajat. Kaupungin virkamiehillä oli myös vapautuksia veroista. Sääntö korostaa, ettei kukaan ennen porvarisoikeuden myöntämistä saanut harjoittaa elinkeinoa ja asua vakinaisesti kaupungissa.
21. Kaupungin tilien huolellista laadintaa ja kaupungin edunvalvontaa varten piti valpurinmessun aikaan valita yksi pormestari, kaksi raatimiestä

- ja neljä porvariston edustuselimestä ("48"). Nämä seitsemän miestä tarkastivat kaupungin tulot. Samoin kaikki maksut piti suorittaa heidän läsnäollessaan (= seitsenmiehinen valiokunta).
22. Tilivuoden päätyttyä seitsenmiehisen valiokunnan oli tehtävä kahdeksan päivää ennen valpurinmessua pormestarille ja raadille sekä käskynhaltijalle selko vuoden tileistä. Porvaristosta ("48") valittu 12-jäseninen valtuuskunta tarkasti seitsenmiehisen valiokunnan tilit. Jotta varmistettaisiin, että tilintekovelvollisuus varmasti täyttyisi, määrättiin elimelle perustettavaksi valantehneen kirjurin virka, jonka haltija pitäisi laskelmat järjestyksessä ja kirjaisi niin ulos- kuin sisään-teotkin. Tiliasiakirjoja ei kukaan saisi viedä pois sille osoitetusta erillisestä huoneesta.
23. Kun tilit oli hyväksytty, oli valpurinmessun kokouksessa valittava edellä mainitulla tavalla uusi seitsenmiehinen valiokunta. Raadista valituista kolmesta jäsenestä piti aina yksi olla sellainen, joka oli edellisenä vuonna kuulunut valiokuntaan. Porvariston edustajista taas kahden tuli olla "veteraaneja". Säädöksellä pyrittiin estämään muuten näköpiirissä ollut mahdollisuus, että koko seitsenmiehinen valiokunta olisi tehtäväsään aloittelijoita.
24. Toistettiin kielto käydä kauppaa tai harjoittaa käsityötä, mikäli ei ollut tehnyt porvarisvalaa raastuvassa. Elinkeinoluvan saamiseen tarvittiin kahden porvarin antamat takuut. Takauksen hyväksymisen jälkeen porvari-ehdokas passitettaisiin seitsemänmiehisen valiokunnan luo, jolle hänen tuli maksaa viisi talaria. Tämän jälkeen kandidaatin tuli kuitti kourassaan marssia takaisin raastupaan antamaan porvarisvalansa. Viisi talaria oli porvarin pojan taksa, muilta maksu oli puolet suurempi. Sittem tulokas piti kirjata kaupungin "henkikirjaan" eli porvarisluetteloon, samoin kuin takaajien nimet sekä se, mitä elinkeinoa hän kaupungissa harjoittaisi. Mikäli joku kävi kauppaa tai harjoitti jotain ammattia kaupungissa ennen kuin oli tehnyt porvarisvalansa, oli rangaistuksena ensinnäkin kauppatavaroiden menetys (jaettiin puoliksi kaupungin ja kauppakillan kesken) sekä 40 hopealuodin sakot (puolet kaupungille, puolet kruunulle).
25. Kukaan käsityöläinen ei saanut asua neljää peninkulmaa lähempänä kaupunkia, vaan oli muutettava kaupunkiin ja ryhdyttävä porvariksi. Jos ammattia harjoitettiin maalla, tuli siitä rangaista 40 markan sakolla.
26. Maakauppa oli säännön mukaan kerta kaikkiaan poistettava. Talonpoikien oli tultava tavaroineen kaupunkiin. Jos porvari käy kauppaa maaseudulla, tuli siitä sakottaa 40 markkaa (Tilitys puoliksi kaupungille ja kuninkaalle).
27. Porvariksi pääsulle asetettiin rajoitus, jonka mukaan kaikkien porvareiksi pyrkivien tuli osoittaa, että heillä oli riittävästi pääomaa elinkeinonsa harjoittamiseen. Säännössä mainitaan, että kaupunkeihin oli tullut väkeä, jotka olivat laiskotelleet vuosikausia tekemättä yhtään mitään. Väärinkäytösten estämiseksi määrättiin käskynhaltija, kaksi raadista ja kaksi porvariston edustajaa tarkastamaan kaksi kertaa vuodessa, mitä kukin porvari teki työkseen. Mikäli väärinkäytöksiä havaittiin, niistä oli ilmoitettava raadille, joka antaisi varoituksen. Jos puhe ei tepsisi, pitäisi niskuroija karkottaa kaupungista.
- Edellä mainitut neljä kaupunkilaista määrättiin lisäksi valvomaan mitto-

- jen ja painojen oikeellisuutta. Sen vuoksi heillä tuli olla yhdestä neljään kaupungin palkkaamaa apulaista.
28. Kirkkoihin oli jo vanhastaan valittu kaksi porvaria esimieheksi. Tätä menettelyä tuli jatkaa. Esimiesten piti kantaa kaikki kirkon tulot sekä pitää huolta, että kirkon rakennukset pysyisivät kunnossa. Kirkon esimiesten tuli tehdä tili kannoista käskynhaltijalle, pormestarille ja raadille ja 12 miehelle, joista edellä on seitsenmiehisen valiokunnan yhteydessä ollut puhetta.
  29. Kaupungin piti pitää yllä kirkkoherran asuinpaikkaa, taloa yhdelle tai useammalle kappalaiselle sekä lukkarin asuntoa. Jos määräystä ei noudatettu, pormestari ja raati joutui maksamaan kirkolle 100 talaria sakkoa ja silti pitämään yllä taloja. Jos tottelemattomuus jatkuisi, olisi rangaistuksena 200 talarin sakot.
  30. Kirkkoherran ja koulumestarin vaalista mainitaan, että mikäli kruunu osallistui kustannuksiin, on kaupungin ja konsistorin annettava vaali hallituksen hyväksyttäväksi. Muussa tapauksessa meneteltäisiin kirkkoordinantian määräysten mukaisesti.
  31. Merikaupunkien oli perustettava nuorukaisille hyödyllisiä ja hyviä laskukouluja (*rechnesskoler*). Lisäksi vaadittiin, että kauppa-apulaisiksi ei saanut ottaa sellaisia, jotka eivät olleet oppineet "pitämään kauppiaankirjaansa".
  32. Erityisesti lasten kerjääminen oli lakkautettava. Siksi jokaiseen kaupunkiin tuli perustaa lastenhuone, jonne pienet kerjäläiset sijoitettaisiin. Siellä heille annettaisiin opetusta, jonka jälkeen heidät voitaisiin sijoittaa käsityöläisen apulaisiksi. Niitä, joita kukaan ei huolinut, oli kaupungin elätettävä. Siksi kaikkien kaupunkien tuli tehdä asetus lasten ruokkimisesta ja asettaa vuosittain kaksi porvaria lastenhuoneen esimieheksi.
  33. Kukaan muukaan ei saanut kerjätä kuin korkeintaan kahdeksan päivää kaupungissa, minkä tuli tapahtua pormestarin ja raadin tietien ja suostumuksella. Jos jotakuta tosiaan maailma oli niin pahoin päähän potkinut, että kerjääminen oli jotakuinkin ainoa keino selviytyä, niin silloin tällaisen henkilön oli syytä hankkia tilastaan todistus kirkkoherraltaan. Sen jälkeen pormestari ja raati saattoi antaa kerjäämisluvan kahdeksaksi päiväksi kirkon ovella. Mikäli joku yritti kerjätä ilman lupaa pidempää, oli hänet teljettävä tyrmään kahdeksaksi päiväksi vedelle ja leivälle. Sen jälkeen kerjäläinen karkotettaisiin kaupungista.
  34. Kaupunginlaki kielsi ketään harjoittamasta kahta ammattia. Siksi pormestaria ja raatia kehoitettiin valvomaan, ettei kukaan käsityöläinen harjoita kauppaa ja kauppias käsityötä.
  35. Pormestarin ja raadin oli vuosittain määrättävä tavernarit ja kestikievarit tehtäviinsä. Pormestari ja raati oli vastuussa, että yösijoja myös löytyi, sillä mikäli näin ei ollut, joutuivat hallintomiehet maksamaan 40 markkaa sakkoa (kuninkaalle, *kaupungille* ja asianomaiselle).
  36. Jokaiseen kaupunkiin oli määrättävä kärry- ja hevosajureita sekä soutuja. Pormestarilla oli vastuu sellaisten asettamisesta, sillä mikäli niin ei tapahtuisi, joutuisi pormestari omalla kustannuksellaan kuljettamaan kyytiä tarvitsevan eteenpäin. Lisäksi tuli maksaa syntyneet kulurahat.
  37. Yksikään ulkomaalainen alus ei saanut lähteä kaupungista, ennen kuin kaikki kaupungin porvariensa omistamat laivat olivat saaneet täydet lastit.

38. Kukaan vakinaisesti kaupungissa asuvaa porvaria ei saanut teljetä velkavankeuteen niin kauan kuin hän pystyi maksamaan. Ketään porvaria ei myöskään saanut viedä kruunun vankilaan, ellei kyseessä ollut majesteettirikos. Kaikki "porvarilliset" väärintekijät oli siten suljettava kaupungin omaan vankilaan.
39. Kruunu oli antanut määräyksen panimohuoneen perustamisesta jokaiseen kaupunkiin, mutta se ei ollut saanut vastakaikua. Siksi käsky nyt toistettiin. Pormestarin ja raadin oli laadittava asetus niistä taloista, joille oli tarkoitus antaa panimoprivilegiot. Sitten säädös oli toimitettava kuninkaalle vahvistettavaksi.
40. Kaikkien kaupunkilaisten tuli aina huhtikuussa osallistua katselmukseen. Mikäli ei tullut tai varustus oli puutteellinen, oli seurauksena 40 markan sakot.

LIITE 2 Aksel Oxenstiernan kaupungeille joulukuussa 1619 osoittamat kysymykset sekä niiden vertailu vuoden 1619 sääntöön. — Lähde Styffe 1888, s. 316–323; Sleman 1964, s. 306–329; liite 1.

Kysymyksen numero ja sisältö	1619 sääntö
1. Virkamiesten lukumäärä	2., 5.
2. Kämnerinoikeus	5.
3. Rakentaminen	6.
4. Raastuvanoikeuden kokoontumistiheys	7.
5. Korttelijako	11.
6. Paloturvallisuus	11.
7. Porvariston osallistuminen hallintoon ("48")	12.
8. Kiltatupa	13.
9. Ammattikunnat	—
10. Kaupungin tulot	17.
11. <i>Förskott</i> -vero	14.
12. <i>Skott</i> -vero	15.
13. <i>Skott</i> -veron maksuaika	15.
14. Kruunun kaupungille antaman maan käyttö	16.
15. Kaupungin salomaiden, metsien ja kalavesien sekä vastaavien käyttö	16.
16. Kruunun kaupungille antamien peltojen, niittyjen ja vastaavien käyttö	16.
17. Yksityistä koskea koskeva pykälä	—
18. "Tiilikatoksen" perustaminen	—
19. Sakkojen ja kymmenysten käyttö	18.
20. Kaupunginkellari	19.
21. Kaupungin tulot ja 7-miehininen valiokunta	21.
22. Tilinteko	22.
23. Kysymys kaupungin lisätuloista	—
24. Virkakunnan palkkaus	Osin 10. ja 20.
25. Porvarisoikeudet	Osin 20., 24.
26. Elinkeinonharjoitus ilman porvarisoikeuksia	20., osin 24.
27. Maakauppa	26.

28.	Maakauppa	26.
29.	Käsityönharjoitus maalla	25.
30.	Ulkomaalaisten laitton rajakauppa ja maakauppa	—
31.	Kysymys useamman elinkeinon harjoittamisesta	34.
32.	Porvarisoikeudet	27.
33.	Kaupantarkastusmiehet	9.
34.	Kirkonrakennus	Osin 28. ja 29.
35.	Papin, koulumestarin ja muun henkilöstön valinta	29., 30.
36.	Laskukoulu	31.
37.	Lastenhuone	32.
38.	Kerjäläissääntö	Osin 32., 33.
39.	Ajurit, soutajat, kestikievarit	35., 36.
40.	Panimohuone	39.
41.	Aseistus	40.
42.	Eri kaupunkien talouselämää koskevia kysymyksiä,	
—53.	kuten vuorityötä, rauta- ja aseollisuutta sekä erikoisalan käsityöläisiä koskevia kysymyksiä	—
54.	Kuinka saada talonpojat tuotteineen saapumaan kaupunkiin?	Osin 26.
55.	Kuinka saada kaupunkiin lisää käsityöläisiä?	Osin 25.

LIITE 3 Virkamiehille määrättyjen tehtävien jaottelu.

- A = Toimeenpanotehtävät. Ryhmään kuuluvat esimerkiksi erilaisten käskyjen välittämiset, sanansaattotoimet ja ulosottotehtävät.
- B = Arviointitehtävät. Luokka sisältää tapaukset, joissa oikeusistuin määräsi virkamiehiä inventoimaan ja arvioimaan kuolleen omaisuutta tai esimerkiksi määrittämään talon arvon.
- C = Haastaminen. Lain mukaan vastaaja oli kutsuttava oikeuteen vastaamaan kanteeseen, ja kutsuminen tapahtui haastamalla asianomainen joko suullisesti tai kirjallisesti saapumaan tuomioistuimen kokoukseen.
- D = Tutkinta- ja tarkastustoimet. Luokkaan kuuluvat tapaukset, joissa esimerkiksi kaupunginvouti ja pari porvaria lähetettiin tutkimaan, mikä oli kaupunkiin johtavan sillan kunto. Samoin ryhmään luetaan sellaiset jutut, joissa pari rehellistä porvarinvaimoa määrättiin "lypsäjiksi" tarkastamaan, oliko lapsenmurhasta epäilty nainen synnyttänyt viime aikoina.
- E = Sovittelu. Ryhmään luetaan asiat, joissa tuomioistuin antoi joillekin henkilöille tehtäväksi yrittää saattaa riitaiset osapuolet sopuun keskenään ilman, että asiaa olisi enää tuotu uudestaan oikeuden eteen. Sovittelu koski käytännöllisesti katsoen aina ainoastaan riita-asioita, sillä rikosasioiden sovittelu oli ehdottomasti kielletty.
- F = Syyttäjätoimet. Luokka kattaa jutut, joissa kaupungin virkamies toimi viran puolesta syyttäjänä.
- G = Veronkanto. Ryhmään kuuluvat esimerkiksi taksaverojen kantoa sekä uuni- ja henkirahojen kokoamista koskevat tehtävät sekä vastaavanlaisten verojen ja maksujen rästien kannot.
- H = Muut. Luokkaan kuuluvat muun muassa kaupungin virkamiesten suorittamat sakkopanttien huudatukset ja esimerkiksi orpojen holhoojiksi määrättyjen henkilöiden nimittäminen.

LIITE 4 Jochim Timmen esiintyminen Turun, Uudenkaupungin, Rauman ja Porin tuomiokirjoissa yksityisissä asioissaan 1624–1655. Lähteet: VA TRO 1623–1655; TKO 1639–1655; RRO 1644–1655; URO 1644–1655; TMA UMRO URO 1642–1644; BÄH 1: II–XIII.¹

Vuosi	A	B	C	D
1624	2	—	—	2
1625	6	—	—	6
1626	—	—	—	—
1627	1	1	—	2
1628	—	—	—	—
1629	—	—	—	—
1630	—	—	—	—
1631	1	—	1	2
1632	8	—	1	9
1633	8	—	2	10
1634	13	—	1	14
1635	14	—	3	17
1636	7	1	10	18
1637	1	—	1	2
1638	5	1	2	8
1639	2	—	1	3
1640	2	1	—	3
1641	2	—	1	3
1642	3	—	2+2	5+2=7
1643	5	—	—	5
1644	2+1	—	1	2+2=4
1645	3	—	1	3+1=4
1646	1+2	—	1	1+3=4
1647	—	—	2	2
1648	1+2	—	1	2+2=4
1649	6	—	—	6
1650	3+1	—	1	4+1=5
1651	2+2	1	—	2+1+2=5
1652	1	1	1	3
1653	3+2	3	—	3+5=8
1654	3+1	2	—	5+1=6
1655	2	1	3	2+4=6
Yhteensä	118	12	38	168
%	70	7	23	100

- A = Velka-asia (Ryhmään luettu ylipäätään kaikki taloudellisiin asioihin liittyvät tapaukset, kuten esimerkiksi arestoinnit ja huudatukset)
 B = Kunnianloukkaus
 C = Muu
 D = Yhteensä

Turku; Rauma; Uusikaupunki; Pori.

1 Sekä liitteen 4 että 5 luokitteluperusteena on periaate "yksi tapaus voidaan luokitella vain yhteen ryhmään", eli vaikka jutussa olisi useita syytöksiä, esimerkiksi kunnianloukkaus ja pahoinpitely, on tapaus ryhmitelty ainoastaan yhteen luokkaan sen mukaan, mikä rike tai siviiliasia on ensin mainittu tuoduksi oikeuteen. — Luokitteluperusteista ks. tarkemmin Karonen 1992, s. 305–307; Karonen 1994b, s. 102.

LIITE 5 Jochim Timmen kaupantarkastajan ja ylipormestarin (1643–1646 (1647)) virkaan liittyneet valvonta-, organisointi- sekä muut tehtävät ja valitukset toiminnasta Turussa, Raumalla ja Uudessakaupungissa 1637–1647. Lähteet: VA TRO 1637–1641; TKO 1639–1641; RRO 1644–1647; URO 1644–1646; TMA UMRO URO 1642–1644; BÄH 1: IX, XIII.²

Vuosi	A	B	C	D	E	F	G
1637	0	0	2	0	0	0	2
1638	1	2	1	1	0	0	5
1639	1	0	3	2	1	1	8
1640	1	1	12	1	0	1	16
1641	0	0	2	2	0	2	6
1642	1	0	1	4	0	3	9
1643	4	0	0	3	1	0	8
1644	2	0	0	3	1	0	6
1645	0	0	0	3	0	0	3
1646	0	0	0	0	0	0	0
1647	0	0	0	8	0	2	10
Yhteensä	10	3	21	27	3	9	73
%	14	4	29	37	4	12	100

- A = Organisointitehtävät (Käsityölaitoksen ja kaupan kehittämiseen kuuluneet toimet)
- B = Käsityön valvonta (Puutteellinen ammattivelvollisuuksien hoito, huono työ, vilppi työssä)
- C = Kaupan valvonta (Laiton kaupankäynti, vilppi kaupassa, maakauppa ja vastaavat kaupankäyntiin liittyvät rötökset)
- D = Muu tehtävänhoito (Kaikki edellä mainittuihin ryhmiin kuulumattomat tarkastusmiehelle kuuluvaksi katsottavien toimien hoito)
- E = Kehotukset auttaa toiminnassa (Esimiesten, lähinnä siis kruunun edustajien vaatimukset ja kehotukset auttaa tarkastusmiestä toimenhoidossa)
- F = Valitukset toiminnasta (Valitukset, niin aiheelliset kuin aiheettomatkin, jotka kohdistuivat tarkastusmiehen tehtävien hoitoon)
- G = Yhteensä

2 Vuoteen 1641 jutut koskevat Turkoa. Vuosien 1642–1644 tiedot koskevat ainoastaan Uuttakaupunkia ja vastaavasti 1645–1647 taas vain Raumaa. On otettava huomioon, että taulukossa ovat mukana ainoastaan sellaiset jutut, joissa määräyksen esittäjäksi on selvästi identifioitavissa nimenomaan Jochim Timme. Esimerkiksi Uudessakaupungissa tehtiin lisäksi varsin runsaasti uudistuksia hänen läsnäollessaan 1642–1646, mutta "anonyymisti", toisin sanoen juttujen yhteydessä ei mainittu aloitteentekijää. Tällaisia tapauksia ei ole otettu mukaan taulukkoon, vaikka todennäköisesti aloitteet tulivatkin tarkastusmieheltä. Rauman vuoden 1645 "muu tehtävänhoito" -luokassa on mukana myös sellaisia tehtäviä, jotka eivät suoranaisesti kuulu kaupantarkastuksen piiriin, mutta koska Timmen asema oli tuolloin sellainen, että hän pystyi vaikuttamaan kaupunkihallintoon muutenkin, on mukaan otettu myös esimerkiksi hänen antamansa määräys kiväärien hankkimisesta ja hänen vaikutuksensa Rauman pormestarihallinnassa.

LIITE 6 Jochim Timmen todennäköiset olinpaikat 1641–1655. Lähteet: Liitteet 4–5 ja niissä mainitut lähteet.

Vuosi	Rauma	Uusi- kaupunki	Pori	Turku
1641	?	—	?	1.–10. (12.?) (?)
Yht. kk	?	—	?	10–12 kk
1642	**	5.,6., 8.–10.	**	1. (?)–5., 7., 10.–12.–(?)
Yht. kk	**	4–5 kk	**	7–8 kk
1643	**	7. (tilap.), 10.–12.–	**	1. (?)–8. (10. ?)
Yht. kk	**	3 kk	**	7–9 kk
1644	5., 6.(?), 12.	1.–5., 7.–11.	**	5. (tilap.), 8. (tilap.)
Yht. kk	1–3 kk	10 kk	**	0–2 kk
1645	2. (tilap.), 4. (tilap.), 7. (tilap.), 8., 12.–(?)	1.–4., 5.(?) –7. 9.–11.	12. (tilap.)	4., 9. (tilap.), 11. (tilap.)
Yht. kk	2–3 kk	7–9 kk	0 kk	1–2 kk
1646	1. (?)–4., 6.–8., 11.	5.,7. (tilap.) 8. (tilap.), 9., 10., 12.	—	—
Yht. kk	6–8 kk	4–5 kk	—	—
1647	1.–8.–(?)	—	—	—
Yht. kk	8–12 kk	—	—	—
1648	?	0–1	—	1–12 (?)
Yht. kk	0–11 kk	0–1 kk	—	1–12 (?) kk
1649– 1655	8.– 12. (+)	—	—	—
Yht. kk	á 12 kk	—	—	—

Merkinnät:

- ? = Paikallaolo epävarma
 — = Paikallaolo jatkuu kalenterivuoden jälkeenkin
 ** = Ei lähteitä olemassa, ei varmaa tietoa kaupungissaolosta lainkaan
 Tilap. = Tilapäisesti kaupungissa

LIITE 7   Kuninkaalliset pormestarit Suomen vanhoissa kaupungeissa
1620–1718.

Luetteloissa on mukana ainoastaan kruunun vaikutuksesta virkaansa astuneet pormestarit. Joosef Jaakonpoika Ilkka (numero 30) oli sekä Uudenkaupungin että Rauman pormestari ja Antti Yrjönpoika Lythraeus (numero 55) sekä Uudenkaarlepyyn että Oulun pormestari. Näin kuninkaallisia pormestareita on kaksi vähemmän kuin kaikki pormestarit sisältäneessä taulukossa 2.

1   TURKU

1. *PLAGMAN, PETER*. Valittiin Turun pormestariksi kenraalikuvernööri Niilo Bielken käskystä 1624. Virassa kuolemaansa vuoteen 1626 saakka. Suurkauppias.

BÅH 1: III, s. 25, 26 (TRO 2.4.1624, 3.4.1624); Carpelan 1890, s. 61; Bonsdorff 1892, s. 179, 202; Möller 1954, s. 46.

2. *JOEN JOENINPOIKA*. Nils Bielke nimitti Turun kaupungin pormestariksi 1624. Hänet määrättiin virkaa toimittavaksi (*tjänstgörig*) pormestariksi seuraavana vuonna. Kuitenkin hoiti virkaa vasta 1628. Tiedot toiminnasta vähäisiä.

BÅH 1: III, s. 25 (TRO 2.4.1624); BÅH 1: I–VI; Bonsdorff 1892, s. 179, 203; vrt. Carpelan 1890, s. 156.

3. *FABRICIUS, KRISTER FILIPINPOIKA*. Turun pormestari 1627–1628. Samaan aikaan (1623–1628) Turun hovioikeuden asessori. Aikaisemmin toiminut muun muassa kansliakirjurina (1600), Turun tullimiehenä ja Suomen muonavaraston hoitajana (1610-luvulla) sekä komissaarina. Vuonna 1616 Hollolan kihlakunnan lainlukija. 1625–1626 hän oli Pohjois-Suomen alilaamanni. Turun valtiopäiväedustaja 1627 (myöhemmät valtiopäivät).

Carpelan 1890, s. 155; Bonsdorff 1892, s. 198, 202; Westerlund 1923, s. 198–199; Blomstedt 1958, s. 373; Lehtinen 1961, s. 380.

4. *HANS OLOFSSON*. Turun pormestari 1629–1633. Ilmeisesti tuli virkaan kruunun avustamana, sillä ennen vuotta 1629 häntä ei tunneta lainkaan kaupungissa. Saattoi olla aikaisemmin toiminut Turun linnassa sihteerinä, sillä Turun tuomiokirkon tileissä mainitaan 1614 sihtööri Hannu Olavinpoika. Kuitenkaan Suomen pääkirjat 1620-luvulta eivät anna lisäviitteitä siitä, että kyseessä olisi ollut sama mies. Turun valtiopäiväedustaja 1629. Kuoli 1634.

BÅH 1: I, s. 83, 194 (vuodet 1614 ja 1634); BÅH 1: II–VI; Carpelan 1890, s. 149, 156; Bonsdorff 1892, s. 203; Bonsdorff 1893, s. 57.

5. *GUTTRIE, HANS*. Ilmeisesti syntyjään skotlantilainen. Turun pormestari 1632–1644 tai 1645, jolloin kuoli. Tuli virkaansa joko kenraalikuvernööri Oxens-tiernan suorasta käskystä tai ainakin hänen suostumuksellaan. Aikaisemmin Turun raatimies 1629–1631. Vuonna 1631 mainitaan Saksan tullin tarkastajaksi. Vuoden 1638 kollegiojaon yhteydessä sai vastuualueekseen kauppakollegion. Turun valtiopäivämies 1633, 1640 ja 1642. Suurkauppias.

BÅH 1: IV, s. 92, 119 (TRO 7.5.1631, 6.6.1632); Carpelan 1890, s. 156; Bonsdorff 1892, s. 203, 207; Möller 1954, s. 46, 57; Ranta 1975, s. 166, 869, 870.

6. *SCHAEFER (SCHEPER), HENRIK*. Turun pormestari 1632–1660, jolloin kuoli. Tuli virkaan samalla tavalla kuin Hans Guttrie. Vuonna 1638 tehdyn kollegiojon mukaan sai vastuulleen oikeuskollegion. Vuoden 1647 uuden jaon yhteydessä vaihdettiin kauppakollegion johtoon. Turun valtiopäivämies 1634, 1638 ja 1643. Suurkauppias.

Bonsdorff 1892, s. 203, 172; Möller 1954, s. 46–47.

7. *JOHAN KNUTSSON*. Turun pormestariksi 1624 kenraalikuvernööri Bielken nimittämänä, mutta teki virkavalansa vasta 1633. Virassa ilmeisesti kuolemaansa (vuoteen 1641–1642 ?) saakka. Kauppias. Vuoden 1638 kollegiojaossa sai vastuulleen käsityökollegion. Turun valtiopäivämies 1635 ja 1636.

Bonsdorff 1892, s. 172, 179, 203; Ranta 1975, s. 215.

8. *SALKO, MARTTI SIPINPOIKA*. Valittiin 1635 (9.5.) "*gubernaattorin käskystä sekä koko oikeuden ja yhteisen porvariston yksimielisellä suostumuksella*" Turun pormestariksi. Valittiin 1638 kaupungin tulojen ja yleisten rakennusten kollegion päälliköksi. Virassa vuoteen 1650 saakka, jolloin luopui itse korkean ikänsä vuoksi. Kuollut noin 1656. Aikaisemmin raatimies 1628–1635. Valtiopäivämies 1635.

Bonsdorff 1892, s. 182, 203, 207, 232.

9. *BURGMAN (PURMERUS), JOHAN HANSINPOIKA*. Turun pormestari kuninkaallisella valtakirjalla vuodesta 1642 aina kuolemaansa 1655 saakka. Aikaisemmin raatimies 1630–1642. Vuoden 1647 kollegiojaossa sai vastuulleen käsityöasiat. Turun valtiopäivämies 1635, 1638, 1644 ja 1649. Kauppias.

Bonsdorff 1892, s. 203, 207; Bonsdorff 1904, s. 600; Möller 1954, s. 75; Ranta 1975, s. 869, 870.

10. *KROOK, GUDMUND*. Ruotsalainen. Kuninkaallisella valtakirjalla (1646) Turun pormestariksi. Erosi seuraavana vuonna, koska hallitsija määräsi hänet siirtymään kotiseudulleen Kalmariin vastaavaan virkaan. Ei osallistunut ilmeisesti kertaakaan raastuvanoikeuden kokouksiin.

VA TRO 1646–1647; Carpelan 1890, s. 157; Bonsdorff 1892, s. 150, 203; Bonsdorff 1904, s. 600; Lehtinen 1961, s. 152; RA RR 1.5.1647: 1035–1035v.

11. *LIETZEN, NICOLAUS ARVIDINPOIKA*. Ruotsalainen. Todennäköisesti sama kuin Upsalan yliopistoon 1637 ilmoittautunut "*Nicolaus Aruidi Vplandus*". Pommerin sota-oikeuden notaari. Kuninkaallisella valtakirjalla Turun oikeuspormestariksi 1647. Virassa vuoteen 1663 saakka, jolloin nimitettiin Turun hovioikeuden asessoriksi sekä Vehmaan ja Ala-Satakunnan kihlakunnantuomariksi. Toimi varamaaherrana 1678, 1686. Turun valtiopäiväedustaja 1650, 1655 ja 1660. Kuollut 1691.

UUA 1632–1650, s. 77; Carpelan 1890, s. 23; Bonsdorff 1892, s. 203; Bonsdorff 1893, s. 64, 65, 67; Westerlund 1923, s. 214–215; Lehtinen 1961, s. 152; Blomstedt 1963, s. 103–104; Rundt 1993, s. 1.

12. *BECKIUS, OLAUS*. Ruotsalainen. Turun pormestari kuninkaallisella valtakirjalla 1683–1691. Oli aluksi kauppa- ja rakennuspormestari, mutta 1685 maaherran vaikutuksella valittiin oikeuspormestariksi. Erotettiin 1691.

Carpelan 1890, s. 163; Bonsdorff 1892, s. 184, 204–205, 215; Ranta 1975, s. 556, 564–565; RA ÅBL. 5, maaherran kirjeet 2.10.1686, 26.2.1687, 13.12.1690.

13. *BIUGG, PETRUS*. Turun oikeuspormestari kruunun valtakirjalla 1683. Joutui kuitenkin eroamaan vielä samana vuonna, kun maistraatti ei antanut hänen hoitaa tehtäviään.

Bonsdorff 1892, s. 205; Ranta 1975, s. 556, 565.

14. *WILSTADIUS, LAURENTIUS*. Valittiin Turun pormestariksi 1691 maaherran lujasti tukemana. Virassa kuolemaansa vuoteen 1703 saakka. Opiskeli Turun akatemiassa 1668–1669, oli ilmeisesti Ruotsista kotoisin, sillä kuului smålantilaiseen osakuntaan. Aikaisemmin toiminut 1670–1685 hovioikeuden ja alioikeuksien asianajajana sekä kihlakunnantuomarin viransijaisena Ylä-Satakunnassa (1687). Vuonna 1690 toimi jopa hetken varamaaherrana. Lisäksi hän oli toiminut Turun ja Porin läänin lääninsihteerinä. Määrättiin huolehtimaan oikeusasioista 1692.

Carpelan 1890, s. 163; Bonsdorff 1892, s. 186, 205; Raevuori 1949, s. 156–157; Ranta 1975, s. 565, 704–705; RA ÅBL. 5, maaherran kirje 13.12.1690.

15. *SAËHLS, JOHAN*. Turun oikeuspormestari maaherran tukemana vuodesta 1703 aina kuolemaansa vuoteen 1707 saakka. Ylioppilas Turussa 1684–1685, kotoisin Viipurista. Aikaisemmin toiminut raatimiehenä 1696–1703 sekä hovioikeuden asianajajana.

Lagus 1889, s. 213; Carpelan 1890, s. 165; Bonsdorff 1892, s. 209; Bonsdorff 1904, s. 471; Ranta 1975, s. 567, 869, 871; RA ÅBL. 14, maaherran kirjeet 23.5.1703, 16.12.1703.

16. *PHOENIX, JOHAN*. Ruotsalainen. Turun oikeuspormestari maaherran nimittämänä 1707–1710, jolloin kuoli. Ylioppilas Turussa 1687–1688. Aikaisemmin toiminut asianajajana Turun hovioikeudessa (1699).

Lagus 1889, s. 230; Carpelan 1890, s. 165; Bonsdorff 1904, s. 471; Ranta 1975, s. 568.

17. *LIND, ANDERS*. Ruotsalainen. Turun oikeuspormestari 1710–1730, jolloin kuoli. Astui virkaan maaherran suosittamana. Opiskellut Turun akatemiassa 1670- ja 1680-luvulla. Aikaisemmin raatimies 1697–1710. Sitä ennen toimi hovioikeuden asianajajana (1693) ja toimitti asioita myös alioikeuksissa aina vuoteen 1697.

Carpelan 1890, s. 165; Bonsdorff 1892, s. 210; Bonsdorff 1904, s. 471; Raevuori 1949, s. 160–161; Nikula 1970, s. 150–151; Ranta 1975, s. 561, 869, 871; Mäntylä 1981a, s. 180; RA ÅBL. 15, maaherran kirjeet 23.6.1710, 6.2.1711.

18. *SCHULTZ, BALTZAR*. Turun kaupungin kunnallispuormestariksi 1711 maaherran valitsemana ja Turun hovioikeuden suosittamana. Virassa vuoteen 1727, jolloin erosi. Ylioppilas Turussa 1661–1662. Kauppias. Aikaisemmin

raatimies 1692–1710, sitä ennen hovioikeuden auskultantti ja varaviskaali.

Carpelan 1890, s. 80–81; Bonsdorff 1892, s. 209; Bonsdorff 1904, s. 471; Suolahti 1946, s. 196–197; Nikula 1970, s. 150–151; Ranta 1975, s. 568, 869, 871; Mäntylä 1981a, s. 180.

2 VIIPURI

19. *THILE, CASPER*. Alkujaan saksalainen. Viipurin tullimies ainakin 1626–1636. Viipurin raha- ja muonavarainhoitaja 1637–1643. Nimitettiin Viipurin pormestariksi todennäköisesti Niilo Bielken vaikutuksesta 1629, jossa virassa ilmeisesti joko 1647 tai 1648 saakka, jolloin itse pyysi eroa.

Lagus 1895, s. 125; Ruuth 1908, s. 1087; Lehtinen 1961, s. 390; Ruuth–Halila 1974, s. 232; Karonen 1992, s. 130; Karonen 1994a, s. 318.

20. *CRÖELL, JOHAN*. Viipurin ammattikuntapormestariksi kuninkaallisella valtakirjalla 1647, virassa vuoteen 1654 saakka, jolloin pakotettiin eroamaan, koska hänet oli korotettu aatelissäätyn. Kuoli 1666. Kauppias.

Ruuth 1908, s. 299–301, 1087; Ruuth–Halila 1974, s. 73, 88–89; Lehtinen 1961, s. 153–154.

21. *PLANTIN, JOHAN*. Ruotsalainen. Lienee sama kuin Upsalan yliopistoon 1633 kirjoittautunut "Johannes Olai Plantin Bothn." Nimitettiin kuninkaallisella valtakirjalla Viipurin oikeuspormestariksi 1648, jossa virassa kuolemaansa 1663 saakka. Suurkauppias. Viipurin valtiopäivämies 1650 ja 1655.

Lagus 1895, s. 67–68; Grotenfelt 1902, s. 308; Ruuth 1908, s. 299–300, 308, 1087; Lehtinen 1961, s. 154.

22. *MENSCHEVER, HENRIK*. Upsalalaisen raatimiehen poika. Viipurin pormestariksi kuninkaallisella valtakirjalla 1649. Virassa kuolemaansa vuoteen 1678 saakka. Ylioppilas ilmeisesti Upsalassa 1629. Viipurin valtiopäiväedustaja 1668, 1675. Kauppias.

Herdin 1927, s. 24; Lehtinen 1961, s. 156, 158–159; RA RR 23.6.1649: 461–462v.; Lagus 1895, s. 68; Ruuth 1908, s. 314, 337–338, 1087, 1120; Ruuth–Halila 1974, s. 73;

23. *BROCKEN, JUSTINUS VON*. Viipurin pormestari 1663 (virassa todennäköisesti vasta 1669 lähtien) aina kuolemaansa 1670 saakka. Erkki Lehtinen pitää kuninkaallisena pormestarina, koska hän oli opinkäynyt henkilö sekä lisäksi useaan otteeseen suositeltu kaupunginhallinnon virkoihin. Hän oli opiskellut sekä Rostockissa (1648) että Turussa (1650). Aikaisemmin toiminut raatimiehenä 1657–1669. Viipurin valtiopäiväedustaja 1664.

Lagus 1889, s. 47; Lagus 1895, s. 31; Ruuth 1908, s. 1088, 1096; Lehtinen 1961, s. 159.

24. *SCHMIDT, HANS*. Viipurin pormestari 1670–1688, jolloin kuoli. J. W. Ruuth pitää häntä kuninkaallisena pormestarina. Aikaisemmin toiminut raatimiehenä 1659–1670. Kauppias.

Ruuth 1908, s. 290, 1088, 1096.

25. *LIFMAN, JOHAN*. Viipurin pormestariksi kuninkaallisella valtakirjalla 1678. Myös maaherra tuki tämän valintaa oikeuspormestariksi. Virassa kuolemaansa vuoteen 1681 saakka. On pidetty ruotsalaisena, mutta toisaalta Laguksen (1889) mukaan oli viipurilainen. Ylioppilas Turussa 1657, hovioikeuden asianajaja 1666. Oli aikaisemmin palvellut Viipurin maistraatissa vuodesta 1667 lähtien, kaupunginsihteeri ja raatimies 1669–1678. Valtiopäivämies 1672.

Lagus 1889, s. 74; Lagus 1895, s. 71; Ruuth 1908, s. 302–304, 308, 1088, 1097, 1106, 1120; Lehtinen 1961, s. 159.

26. *FREMLING, PER*. Ruotsalainen. Viipurin pormestari 1688–1705, jolloin kuoli. Aikaisemmin toiminut "maaherran hovimestarina" ja lääninsihteerinä. Sai virkaan maaherran suosituksen. Valtiopäiväedustaja 1697. Suurkauppias, joka perusti muun muassa Huppoisten rautaruukin.

Ruuth 1908, s. 1088, 1120; Lehtinen 1961, s. 381; Vilkuna 1994, s. 121, 277–278, 342–343.

27. *THESLEFF, PETTER*. Viipurin pormestariksi 1703 kuninkaallisella valtakirjalla. Virassa kuolemaansa vuoteen 1710 saakka. Ylioppilas Turussa 1672–1673, stipendiaatti 1678–1680, hovioikeuden auskultantti. Aikaisemmin toiminut Viipurin raatimiehenä 1683–1703. Valtiopäivämies 1693. Kävi myös kauppaa.

Lagus 1889, s. 138; Lagus 1895; Ruuth 1908, s. 290, 338, 1089, 1097, 1120.

3 UUSIKAUPUNKI

28. *MARTTI MIKAELINPOIKA*. Sääksmäen lainlukija 1634–1637, Vehmaan lainlukija 1634–1635, 1640–1642 ja Ylä-Satakunnan lainlukija 1636. Maaherra Melkior Falkenberg nimitti Uudenkaupungin pormestariksi 1641, jossa virassa vuoteen 1643 saakka. Tuolloin erotettiin virkavirheen ja sopimattoman käytöksen vuoksi. Uudenkaupungin kaupunginkirjurinakin pormestariaikanaan 1642–1643. Kaupungin pikkutullin alivuokraaja 1643. Kuollut 1652.

Lehtinen 1961, s. 150–151; Kaukovalta 1917, s. 44–45; Halila 1942, s. 95; Cajander 1895, s. 91, 101, 131–136; Blomstedt 1958, s. 401; Karonen 1992, s. 158–159, 165; Karonen 1994a, s. 315.

29. (*BJUR (?)*), *ANDERS SIGFRIDINPOIKA*. Todennäköisesti ruotsalainen, koska 1625 mainitaan, ettei osannut "maan kieltä". Turun kaupunginkirjuri 1622–1625, 1629–1632. Halikon ja Piikkiön lainlukija 1625–1627, Maskun ainakin 1627–1632. Sekä Vehmaan 1637–1639. Oli ehdolla jo 1641 Uudenkaupungin ylipormestariksi, mutta nimitettiin vasta 1645 Pietari Brahen monien suositusten jälkeen Uudenkaupungin pormestariksi, josta virasta kuitenkin erotettiin jo seuraavana vuonna. Sai tämän jälkeen jälleen Maskun lainlukijan toimen (1647–1649). Kuollut ennen vuotta 1655.

Cajander 1895, s. 91, 137–142; Kaukovalta 1917, s. 46; Halila 1942, s. 148–151; Blomstedt 1958, s. 227, 359–360; Jäntere 1959, s. 21; Lehtinen 1961, s. 151; Karonen 1992, s. 162, 167, 171–172; Karonen 1994a, s. 308.

30. *ILKKA, JOOSEF JAAKONPOIKA*. K. V. Åkerblomin mukaan alikirjuri

Korsholman kartanossa 1615. Ainakin 1618–1622 Oulun ja Kajaanin linnoitusten proviantin- ja linnankirjuri. Vuosina 1625–1626 kantoi Turun myllytullit ja uunirahat. Vuosina 1628–1630 Turun karja-avun komissaari ja kantomies. Vuonna 1630 Turun myllytullien ja henkirahojen kerääjä. Turun kaupunginkirjuri 1632–1635, kämnerinoikeuden kirjuri 1635–1644. Virasta erottuaan nimitettiin 1646 Uudenkaupungin pormestariksi, nähtävästi itse erosi 1649. Kuitenkin mainitaan 1652 Uudenkaupungin raatimiehenä. Hovioikeus ehdotti häntä samana vuonna Porin pormestariksi, mutta ainakin osittain maaherran vastustuksen vuoksi ei nimitetty. Todennäköisesti oli Vaasaporin kreivikunnan läänityksen haltijan edusmies Uudessakaupungissa, sillä toimi 1653–1654 usein pormestarin sijaisena. Mainitaan 1654–1660 kreivikunnan lainlukijana. Vuonna 1655 valittiin hovioikeuden suosituksesta Uudenkaupungin raatimieheksi, jossa virassa vuoteen 1659 saakka. Tuolloin maaherran tuella valittiin Rauman pormestariksi, josta virasta hänet erotettiin 1665. Kuoli 1668 hyvin vanhana. Uudenkaupungin valtiopäiväedustaja 1647 ja Rauman 1660.

Bonsdorff 1892, s. 214, 287; Cajander 1895, s. 91; Kaukovalta 1917, passim.; Lähteenoja 1932, s. 65–69; Jaakkola 1914; Åkerblom 1928, s. 451; Blomstedt 1958, s. 390; Ruuth–Jokipii 1958, s. 392; Jokipii 1960, s. 45; Bonsdorff 1893, s. 62, 67; Sarvela 1980, s. 15–16, 112; Karonen 1992, s. 90–91, myös viite 77, 316–317; Karonen 1994a, s. 310–311.

31. *EICHMAN, CASPER*. Lyypekkiläisen kauppiaan poika. Porvari Turussa oman ilmoituksensa mukaan vuodesta 1615 alkaen. Ulkomaankauppaa käyvä valtaporvari. Turun raatimies 1632–1649. Pietari Brahe suositteli Uudenkaupungin pormestarin virkaan, johon Vaasaporin kreivi Kustaa Kustaanpoika hänet nimittikin. Vuonna 1663 hovioikeus oli erottanut virasta, mutta Kaarle XI:n holhoojahallitus määräsi tutkinnan jälkeen palautettavaksi virkaan. Virassa vuoteen 1667 saakka, jolloin nähtävästi erotettiin. Uudenkaupungin pikkutullin ja aksiiisien vuokraaja 1653–1655, 1656–1657. Vaasaporin kreivikunnan virkaa tekevä hopmanni 1651–1652. Turun valtiopäiväedustaja 1635, 1644 ja Uudenkaupungin 1650, 1655, 1657, 1659–1660.

VA TRO 27.2.1658: 50–53, 19.9.1659: 370–371; Carpelan 1890, s. 169–170; Bonsdorff 1892, s. 207; Bonsdorff 1893, s. 59, 62, 64, 65, 66; Kaukovalta 1917, s. 113–115, 174; Jörgensen 1917, s. 123; Durchman 1945, s. 12; Möller 1954, s. 46, 52; Jokipii 1960, s. 263; Ranta 1975, s. 870; Hoeckert 1753, s. 18, vrt. s. 57; Karonen 1994a, s. 309–310.

32. *BOELIUS, SAKARIAS*. Alkujaan smoolantilainen. Vaasaporin kreivikunnan hopmanni ehdotti Uudenkaupungin pormestariksi 1675. Virassa vuoteen 1696 saakka, jolloin erosi ennen kuin olisi erotettu. Ylioppilas Turussa 1662–1663. Aikaisemmin toimi kaupunginkirjurina ja raatimiehenä 1668–1675. Valtiopäiväedustaja 1675, 1680 ja 1682. Kuoli noin 1697.

Lagus 1889, s. 96; Kaukovalta 1917, s. 116–117, 121, 122, 123, 134; Laurén 1947, s. 56; Suolahti 1946, s. 147; Hoeckert 1753, s. 18, vrt. s. 57; Mikonmäki 1993, s. 32–34, 41.

33. *JUSLENIUS, HENRIK*. Uudenkaupungin pormestariksi maaherran suosittelemana 1693. Virassa vuoteen 1697, jolloin nimitettiin Pähkinälinnan lääniin tuomariksi. Ylioppilas Turussa 1676–1677, Upsalassa 1682. Aikaisemmin oli toiminut Turun hovioikeuden asianajajana ilmeisesti 1686 lähtien sekä kihlakunnantuomarin sijaisena kihlakunnanoikeudessa. Kuoli 1700.

RA ÅBL, 31.8.1693, 1.7.1697; Lagus 1889, s. 161; Hoeckert 1753, s. 18, 57; Kaukovalta 1917, s. 122.

33a. *FABERMAN, JOSEF*. Uudenkaupungin pormestariksi maaherran tukemana 1697. Virassa vuoteen 1721, jolloin kuoli pakolaisena Ruotsissa. Aikaisemmin toiminut Sundholman vuokraajana sekä Uudenkaupungin raatimiehenä 1690–1697.

Kaukovalta 1917, s. 122, 124; RA ÅBL, 1.7.1697.

4 RAUMA

34. *GEBHARDT, LAURI BALTZARINPOIKA*. Rauman pormestariksi käskynhaltija Juhana de la Gardien määräyksestä 1616. Erosi itse 1636 korkeaan ikäänsä vedoten. Kauppias. Kuoli 1640.

Högman 1907, s. 150–151; Lähteenoja 1932, s. 59; Karonen 1992, s. 178.

35. (*SONCK*), *HENRIK ANTINPOIKA*. Rauman pormestariksi maaherra Bror Rålambin tukemana 1638, mutta hänellä oli jo kenraalikuvernööri Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan antama suositus virkaan. Virassa kuolemaansa vuoteen 1645 saakka. Rauman valtiopäiväedustaja 1638, 1640.

Högman 1907, s. 151; Lähteenoja 1932, s. 59–60; Lähteenoja 1946, s. 13–14; Karonen 1992, s. 178.

36. *TIMME, JOCHIM*. Syntynyt noin 1595 Lyypekissä. Turkulaisen kauppiaan Jochim Losen palvelija 1610–1621. Kävi kauppaa Turussa ja Uudellamaalla 1620-luvun jälkipuoliskolla ja seuraavan vuosikymmenen alussa. Otettiin Turun porvariksi 1633. Turun kaupan yleistarkastajaksi 1637–1641, jolloin erotettiin omien yksityisten liiketoimiensa vuoksi. Lisäksi toimi ainakin 1640 kaupungin kapteenina. Toukokuussa 1639 sai kenraalikuvernööri Pietari Brahen valtakirjan toimia kauppaordinantian tarkastusmiehenä, ilmeisesti koko Turun läänissä. Vuonna 1641 Rauman, Uudenkaupungin ja Porin tullinvuokraajana. Vuonna 1642 toimi Tuomas Tuomaanpojan alitullinvuokraajana ainakin Uudessakaupungissa sekä todennäköisesti myös Raumalla ja Porissa. Maaherra Knut Lilljehök antoi uuden valtakirjan maakaupan tarkastajaksi (Turun ja Porin läänien (?)) kaupungeissa 1642. Valittiin 1643 Uudenkaupungin ja todennäköisesti myös ainakin Rauman ylipormestariksi. Virassa vuoteen 1646 (1647). Pietari Brahe nimitti Rauman pormestariksi 1649, jossa vuoteen 1655 saakka, jolloin erotettiin virkavirheen vuoksi. Kuoli pian sen jälkeen. Rauman valtiopäiväedustaja 1650.

Lindholm 1892, s. 130–131; Cajander 1895, s. 78–79; Bonsdorff 1904, s. 449–150; Kerkkonen 1945, s. 187; Lähteenoja 1932, s. 61–65; Lehtinen 1961, s. 151; Bonsdorff 1893, s. 64; Karonen 1992, s. 154–158, 160–161, 162, 185–186, 197–198; Karonen 1994a, s. 318–319.

37. *GEBHARDT, MIKKO LAURINPOIKA*. Ilmeisesti maaherran valtakirjalla Rauman pormestariksi 1655. Virassa vuoteen 1659 saakka, jolloin erosi palkkaerimielisyyksien vuoksi. Kauppias.

Lähteenoja 1932, s. 65.

30. *ILKKA, JOOSEF JAAKONPOIKA*. Ks. Uusikaupunki.

38. *CORONANDER, GABRIEL HANNUNPOIKA*. Rauman pormestariksi 1672, erosi itse 1675. Turun hovioikeuden auskultantti, Ylä-Satakunnan lainlukija 1660, Sääksmäen lainlukija 1662–1663, Vehmaan lainlukija 1668–1669, 1672–1674. Kuoli 1697.

Lähteenoja 1932, s. 69; Blomstedt 1958, s. 366.

39. *GÖÖS, ELIAS SIMONPOIKA*. Rauman pormestariksi maaherran suosittelmana 1675. Virassa vuoteen 1680 saakka, jolloin kuoli. Aikaisemmin toiminut Kokemäen kartanon hoitajana. Eino E. Suolahti epäilee hänen saaneen akateemisen koulutuksen, mistä ei kuitenkaan ole mitään näyttöä.

Lähteenoja 1932, s. 69–70; Suolahti 1946, s. 147.

40. *WALSTENIUS, JUHANA PIETARINPOIKA*. Ilmeisesti maaherran myötävaikutuksella nimitettiin Rauman pormestariksi 1680. Virassa vuoteen 1689 saakka, jolloin hänet nimitettiin Halikon ja Piikkiön kihlakunnantuomariksi. Ylioppilas Turussa 1662–1663. Aikaisemmin toiminut Sampanalan säterin vuokraajana. Valtiopäiväedustaja 1686. Kuollut 1729.

Lagus 1889, s. 100; Lähteenoja 1932, s. 71–72.

41. *BINMAN, HANS*. Rauman pormestariksi maaherran ehdotuksesta 1698, virassa kuolemaansa vuoteen 1721 saakka. Aikaisemmin oli toiminut henkikirjoittajana.

Lähteenoja 1932, s. 72; Lähteenoja 1935, s. 77; RA ÅBL, 15.3.1698.

5 PORI

42. *LAURI LAURINPOIKA*. Nimitettiin Porin pormestariksi Pietari Brahen valtakirjalla 1650, jossa virassa kuolemaansa vuoteen 1652 saakka.

Ruuth 1899, s. 498; Ruuth–Jokipii 1958, s. 391, 393.

43. *HANNU HANNUNPOIKA*. Maanmittari ja insinööri, toimi 1647–1667 Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Ahvenanmaalla ja Uudellamaalla. Valmistui muun muassa monia Turun kaupungin karttoja ja asemakaavaehdotuksia. Todennäköisesti valittiin Porin pormestariksi esivallan tuella (Pietari Brahe). Järjestely liittyy juuri noihin aikoihin esillä olleisiin pyrkimyksiin uudistaa pikkukaupunkien regulariteettia eli asemakaavaa. Virassa 1657–1659. Vuonna 1658 valittiin myös raatimieheksi Helsinkiin, mutta ei koskaan hoitanut tätä virkaa. Jo 1649 pyysi päästä Turun raatimieheksi, mutta virkoja ei ollut tuolloin auki. Ilmeisesti 1657 Porin valtiopäiväedustaja. Kuoli 1667.

Ruuth 1899, s. 498; Ruuth–Jokipii 1958, s. 393; Ehrström 1890, s. 40; Eimer 1961, s. 253, 254; Gustafsson 1933, s. 22, 24–25; Bonsdorff 1889, s. 7, 16, 64, viite 1; Ranta 1975, passim.; Jutikkala 1963; Bonsdorff 1893, s. 65; Karonen 1994a, s. 310.

44. (*CURNOVIUS*), *KUSTAA HENRIKINPOIKA*. Valittiin maaherran tukemana - 1659 Porin pormestariksi, virassa kuolemaansa vuoteen 1671. Vuosina 1649–1671 kaupungin tullimiehenä sekä ajoittain pikkutullin, uunirahojen ja aksiisien vuokraajana. Oli jo 1652 ehdolla Porin pormestariksi.

Ruuth 1899, s. 498–499.

45. *KECKONIUS*; *GABRIEL*. Porin pormestari 1671–1709, jolloin kuoli. Ylioppilas Turussa 1662–1663. Valtiopäivämies 1675. Merkitty maaherran nimittämäksi.

Ruuth 1899, s. 499; Ruuth–Jokipii 1958, s. 393; Jokipii 1954, s. 63.

6 NAANTALI¹

46. *HANNU OLAVINPOIKA*. Naantalin kirkkoherran poika. Pietari Brahe nimitti Naantalin pormestariksi 1649, jossa virassa aina kuolemaansa vuoteen 1680 saakka. Todennäköisesti lähes koko pormestariaikansa myös kaupunginkirjuri. Naantalin valtiopäiväedustaja 1657, 1660, 1664.

Jäntere 1959, s. 28–29; Bonsdorff 1893, s. 65, 67, 68.

7 VAASA

47. *PIETARI SIULINPOIKA (SIWERTINPOIKA)*. Todennäköisesti saksalainen. Svante Banérin läänitysvoudina Korsholmassa 1619–1624 (?). Viimeistään vuodesta 1624 lähtien porvari Vaasassa. Kaupungin tullimies. Jatkuvasti kaupungin rikkaimpia kauppiaita. Toimi ainakin 1632–1633 myös kenraalikuvernööri Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan läänitysvoudina. Vaasan pormestarina 1636–1641, kuninkaallisella valtakirjalla 1645–1653, jolloin todennäköisesti erosi itse. Tosin ennen eroaan hän oli riitautunut läänityksen haltijan kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstiernan kanssa. Vaasan valtiopäivämies 1647, 1649. Kuollut viimeistään 1666.

Åkerblom 1941, s. 353–354, 524; Jokipii 1960, s. 16; Lehtinen 1961, s. 151; Luukko 1971, s. 67, 94, 164, 175, 201, 278, 369, 437, 494–495; Bonsdorff 1893, s. 62, 63; Karonen 1992, s. 220–228; Karonen 1994a, s. 315.

48. (*HAMBERG*), *ISRAEL TAPANINPOIKA*. Vuonna 1630 Kyrön nimismies, Etelä-Pohjanmaan kihlakunnankirjuri 1633–1641. Pedersören kruununvouti 1636–1637. Uudenkaarlepyyn kihlakunnan vouti 1642, Vaasan kihlakunnan 1643–1649, Etelä-Pohjanmaan kihlakunnan 1653–1656. Pohjanmaan virkaa tekevä lainlukija 1640, Korsholman kreivikunnan ja Laihian vapaaherrakunnan lainlukija 1654. Kreivi Gabriel Pentinpoika Oxenstierna nimitti 1652 Vaasan kreivilliseksi pormestariksi, jossa virassa vuoteen 1656 saakka, jolloin erotettiin laiminlyöntien vuoksi. Kuollut vuoden 1659 vaiheilla, noin 55 vuoden iässä.

1 Jätetty pois Mynämäen ja Maskun kihlakunnantuomarit, jotka olivat vuosina 1709–1713 Naantalin sivutoimisia pormestareita. — Ks. Jäntere 1959, s. 30–31.

Blomstedt 1958, s. 390; Luukko 1945, s. 312; Jokipii 1960, s. 46; Luukko 1971, s. 370, 372; Åkerblom 1950, s. 120, 365–366; Karonen 1992, s. 233, viite 61.

49. *WILSTADIUS, JAKOB*. Turun hovioikeuden auskultantti 1642. Turkulainen asianajaja, valittiin 1657 Turun hovioikeuden suosituksesta Vaasan pormestariksi, virassa aina kuolemaansa vuoteen 1668 saakka. Vaasan valtiopäiväedustaja 1660, 1664 ja 1668.

Luukko 1971, s. 373–374, 438; Raevuori 1949, s. 152; Hedman 1925, s. 147; Bonsdorff 1893, s. 67, 68, 69.

50. *BACKMAN, KRISTIAN*. Nimitettiin kuninkaallisella valtakirjalla Vaasan pormestariksi 1690. Hän kuoli jo seuraavana vuonna. Opiskellut Turussa 1660-luvulla. Turun hovioikeuden auskultantti 1670. Vuodesta 1671 lähtien tuomarin sijaisena Korsholman ja Vaasan kreivikunnassa sekä Laihian vapaaherrakunnassa. Pohjanmaan eteläisen kihlakunnan lainlukija 1675–1680, kihlakunnantuomarin sijainen 1681–1685, 1687–1690.

Luukko 1946, s. 81; Blomstedt 1958, s. 360; Luukko 1971, s. 377.

51. *RIVELL, LARS*. Valittiin maaherran avustamana Vaasan pormestariksi 1691, jossa virassa kuolemaansa vuoteen 1693 saakka. Ylioppilas Turussa 1679. Oli aikaisemmin toiminut läänin kamariviskaalina sekä Mustasaaren nimismiehenä 1686–1691. Hän oli myös hovioikeuden auskultantti, ja oli palvellut myös kihlakunnanoikeuden notaarina.

Luukko 1946, s. 107; Luukko 1971, s. 377–378.

52. *EKENBOHM, JOHAN*. Ruotsalainen. Kuninkaallisella valtakirjalla Vaasan pormestariksi 1693. Virassa vuoteen 1707, jolloin nimitettiin Pohjois-Pohjanmaan kihlakunnantuomariksi. Hän oli aikaisemmin toiminut notaarina ja lainlukijana. Jo 1691 oli ehdolla Uudenkaupungin pormestariksi, mutta ei ottanut virkaa vastaan. Vaasan valtiopäivämies 1693.

RA ÅBL, 14.8.1693, 31.8.1693; Holmberg 1959, s. 39; Luukko 1971, s. 378–379, 439.

53. *ROSS, HERMAN*. Kuninkaallisella valtakirjalla Vaasan pormestariksi 1707 aina kuolemaansa vuoteen 1728 saakka. Hän oli opiskellut Turun akatemiassa (1695–1696) sekä ollut aikaisemmin Vaasan kaupunginkirjuri ja raatimies.

Luukko 1946, s. 175–176; Suolahti 1946, s. 216; Luukko 1971, s. 379; Luukko 1979, s. 202.

8 OULU

54. *KRÖGER, DANIEL BERTILINPOIKA*. Kotoisin Gävlestä, kuului paikalliseen mahtisukuun, isä Gävlen pormestari Bertil Kröger. Oulun kuninkaallinen pormestari 1647–1662. Useita pitkäjäisiä riitoja porvariston, ei niinkään maistraatin kanssa. Rettelöiden vuoksi pitkiä aikoja virasta erotettuna. Pietari Brahen suosikki, muun muassa vielä 1664 drotsi suositteli Kristiinankaupungin pormestariksi, ei kuitenkaan valittu. Todennäköisesti sama kuin Upsalan yliopistoon 1627 kirjoittautunut "*Daniel Bartholdi Kröger*", sillä 1651 eräs tuohtunut porvari

sanoi, että pormestari voisi mennä "Upsalaan opettelemaan lukemaan lakikirjaa oikein". Oulun valtiopäiväedustajana 1649, 1659–1660. Kuoli Oulussa ilmeisesti 1672.

UUM 1595–1632, s. 43; Ingman 1897; Virkkunen 1953, s. 386, 391–414, liite s. 2–3; Lehtinen 1961, s. 154; Mäkelä 1984, s. 207–210; Utterström 1968, s. 18–21; Nyholm 1976, s. 88; Bonsdorff 1893, s. 63, 66; Brännman–Lenner 1982, passim.; Karonen 1994a, s. 312.

55. *LYTHRAEUS, ANTTI YRJÖNPOIKA*. Yrjö Antinpojan (Lythraeus) poika.² Ylioppilas Upsalassa 1637, Turun hovioikeuden auskultantti 1640. Käkisalmen läänin lainlukija 1643–1647. Kemin veronkantovouti 1649. Kuninkaallisella valtakirjalla Uudenkaarlepyyn pormestariksi 1649, jossa virassa aina vuoteen 1653 saakka, jolloin nähtävästi erotettiin. Oulun virkaatekevä pormestari useita jaksoja 1657–1662, Oulun pormestari 1662–1676, jolloin erotettiin. Myöhemmin Käkisalmen lainlukija ja Käkisalmen pormestari. Oulun valtiopäiväedustaja 1657, 1664, 1668, 1672. Kuoli 1678.

Blomstedt 1958, s. 401; Lehtinen 1961, s. 154, 157, 161; Virkkunen 1953, liite s. 3; Åkerblom 1928, s. 453–454; Schalin 1974, s. 42–45; Bonsdorff 1893, s. 65, 68, 69.

9 KOKKOLA

56. *TYKY, JAAKKO NIILONPOIKA*. Kokkolan pormestari 1634–1639. Hän oli aikaisemmin toiminut hovioikeuden aliviskaalina 1629–1632 sekä Pohjanmaan (1632–1633) ja Etelä-Pohjanmaan (1634–1636) lainlukijana. Ilmeisesti pormestarin virasta erottuaan siirtyi Ylä-Satakunnan lainlukijaksi, jossa virassa ainakin 1638–1640. Virkaura on melko poikkeuksellinen, joten hänen voidaan olettaa tulleen virkaansa hovioikeuden myötävaikutuksella.³

Mickwitz–Möller 1951, s. 36; Westerlund 1923, s. 571; Blomstedt 1958, s. 426.

57. *SWART, DANIEL JUHANANPOIKA*. Oulun lääninsihteeri ainakin 1647–1649. Nimitettiin Kokkolan pormestariksi 1651 Pietari Brahen valtakirjan avulla, virassa vuoteen 1672 saakka, jolloin erotettiin. Kokkolan valtiopäiväedustaja 1656, 1664, 1668. Kokkolan vapaaherrakunnan vouti 1653–1664. Kuollut 1692.

Lehtinen 1961, s. 157, 389; Jokipii 1960, s. 274; Mickwitz–Möller 1951, s. 36–37; Bonsdorff 1893, s. 65, 67, 68.

58. *ZADLER, JÖRAN*. Kokkolan pormestari 1672–1675, jolloin erosi. Tuli virkaan ilmeisesti maaherran avustuksella. Hän oli aikaisemmin toiminut lääninsihteerinä maaherra Graanin aikana. Siirtyi 1675 lainlukijaksi Pohjanmaalle: Pohjois-Pohjanmaan lainlukija 1675–1680 ja Keski-Pohjanmaan 1675–1676. Oli käynyt koulua Porissa, mutta hänellä ei ollut muodollista pätevyyttä toimia tuomarina.

2 Ks. Karonen 1994a, s. 319.

3 Vrt. Tykyn seuraaja pormestarina Gabriel Ljungonpoika, joka myös oli aikaisemmin toiminut sekä Uudenkaarlepyyn pormestarina että lainlukijana Pohjanmaalla. Kuitenkin hänen osaltaan nimenomaan mainitaan 1650, ettei hänellä ollut kuninkaallista valtakirjaa toimenhoitoonsa. — Ks. esimerkiksi Ruuth 1911, s. 48; Åkerblom 1928, s. 447; Mickwitz–Möller 1951, s. 36–37; Blomstedt 1958, s. 377.

Myöhemmin 1681 hän siirtyi Oulun pormestariksi, jossa virassa kuolemaansa vuoteen 1689 saakka. Viimeksi mainittuun virkaan hänet valittiin porvariston suostumuksella, sillä hän oli vanhaa oululaista sukua ja lisäksi Oulussa porvariston merkitys pormestarien valinnassa korostui. Kokkolan valtiopäiväedustaja 1672 sekä Oulun 1682 ja 1686.

Halila 1942, s. 90; Mickwitz—Möller 1951, s. 37—38; Virkkunen 1953, liite s. 3—4; Blomstedt 1958, s. 302, 429; Lehtinen 1961, s. 392.

59. *MATHESIUS, ANDREAS*. Kokkolan pormestari 1675—1690, jolloin erosi. Ylioppilas Turussa 1665, Upsalassa 1671. Hänet on ilmeisesti katsottava kuninkaallisten pormestareiden luokkaan. Vuonna 1690 hänet nimitettiin Suur-Savon tuomiokunnan ja 1693 Pohjanmaan pohjoisen tuomiokunnan tuomariksi. Kokkolan valtiopäiväedustaja 1675, 1676, 1680, 1682, 1686, 1689. Kuoli 1714.

Luukko 1946, s. 73; Mickwitz—Möller 1951, s. 38, 56.

60. *WILSTADIUS, JAAKKO*. Kokkolan pormestariksi 1690 maaherran tukemana. Ylioppilas Turussa 1679, Upsalassa 1682. Oli aikaisemmin toiminut kihlakunnan-oikeuden kirjuriina. Virassa kuolemaansa saakka vuoteen 1693.

Suolahti 1946, s. 148—149; Luukko 1946, s. 108; Mickwitz—Möller 1951, s. 38—39.

61. *FORSMAN, KARL*. Kuninkaallisella valtakirjalla Kokkolan pormestariksi 1693. Ylioppilas Turussa 1680. Virassa vuoteen 1715 saakka, jolloin kuoli. Oli toiminut aikaisemmin reduktiokanslian kirjuriina 1689—1693.

Luukko 1946, s. 114; Mickwitz—Möller 1951, s. 39—40; Munthe 1971, s. 397.

10 UUSIKAARLEPYYY

62. *SPIKERNAGEL, DIDRICH*. Uudenkaarlepyyn pormestari 1629—1634, jolloin kuoli. Hän oli aikaisemmin — ja myös edelleen pormestarina ollessaan — ollut kaupantarkastaja Pohjanmaalla. Ilmeisesti sama mies oli jo 1599 valittu kruunun toimesta Tukholman siltavahtien esimieheksi melko lailla vastaavaan tehtävään. Sen vuoksi hänet on katsottava kruunun vaikutuksesta virkaansa tulleen.

Åkerblom 1928, s. 448—451; Ericson 1988, s. 264.

55. *LYTHRAEUS, ANTTI YRJÖNPOIKA*. Ks. Oulu.

63. *BOCHMÖLLER, KORT*. "Ulkomaalainen syntyjään" (Söderhjelm). Aikaisemmin turkulaisen porvarin palvelija. Vuodesta 1637 lähtien Uudenkaarlepyyn porvari. Sai Kaarleporin kreiviltä Claes Tottilta valtakirjan Uudenkaarlepyyn pormestariksi 1653, jossa virassa kuolemaansa vuoteen 1667 saakka. Kaupungin valtiopäiväedustaja 1659—1660 ja 1664.

Åkerblom 1928, s. 454—457; Lehtinen 1961, s. 161; Jokipii 1960, s. 17; Söderhjelm 1907, s. 184; Bonsdorff 1893, s. 65, 68.

11 HELSINKI

64. *EHRENDT, ANDERS LARSINPOIKA*. Entinen Westfalin veromestari. Aiottiin pormestariksi Norrköpingiin ja Turkuun 1638, mutta nimitettiin kruunun toimesta uuden Helsingin pormestariksi samana vuonna. Virassa aina kuolemaansa vuoteen 1642 saakka. Vuonna 1641 häntä kutsutaan linnankreiviksi.

RA RR 28.4.1638: 429v.–430, 6.5.1638: 451v.–452; Ehrström 1890, s. 4–6, 39; Suolahti 1950b, s. 281, 311, Lehtinen 1961, s. 146; Helmfrid 1963, s. 596; Karonen 1992, s. 202–203.

65. *THESLEFF, PETTER*. Alkujaan viipurilainen, ylioppilas Leidenissä 1636. Sukujuuret Skotlannissa. Uudenmaan lääninsihteeri 1640–1643. Helsingin oikeuspormestariksi kuninkaallisella valtakirjalla 1643, virassa vuoteen 1648 saakka, jolloin nimitettiin Turun hovioikeuden kanneviskaaliksi. Myöhemmin Turun hovioikeuden asessori, kuollut 1663. Helsingin valtiopäiväedustaja 1644.

Lehtinen 1961, s. 151, 389; Westerlund 1923, s. 210; Donner 1884, s. 40; Ehrström 1890, s. 39; Bonsdorff 1893, s. 62; Suolahti 1950b, s. 311–312; Karonen 1992, s. 203, viite 9.

66. *LORENTZ HÅKANINPOIKA*. Ruotsalainen. Saattaa olla sama kuin Upsalan yliopistoon 1632 kirjoittautunut "Laurentius Haquini" Värmlannista. Toisaalta itse kirjoitti 1638 nimekseen "Laurentius Hagni W: Gothg" eli länsigöötanmaalainen. Oman kertomansa mukaan Hämeen läänin sihteeri 1634–1648. Kuitenkaan ei esiinny lähteissä ennen vuotta 1638, jolloin mainitaan käsikirjurina. Vuonna 1640 tavataan Hämeen linnan menosäännössä kanslistina ja vielä samana vuonna Hämeen läänin lääninsihteerinä (ja -kirjurina). Menetti virkansa lääninhallinnon uudelleenjärjestelyissä 1648. Helsingin oikeuspormestariksi 1649 todennäköisesti Pietari Brahen tai hallitsijan nimittämänä. Virassa vuoteen 1677 saakka, jolloin erosi. Helsingin valtiopäiväedustaja 1664, 1671. Kuoli 1693.

UUM 1595–1632, s. 60; Ehrström 1890, s. 39, 69, 140; Koskull 1951, s. 113; Lehtinen 1961, s. 386; Bonsdorff 1893, s. 68, 69; Karonen 1992, s. 205–206; Karonen 1994a, s. 314.

67. *STOCKMAN, FRANS (VON)*. Tunnetaan kauppiaana Turussa jo 1620-luvulla, muutti kuitenkin 1635 Porvooseen. Todennäköisesti sai kenraalikuvernööri Brahelta valtakirjan ryhtyä Helsingin kauppapormestariksi 1649, jossa virassa vuoteen 1653 saakka, jolloin aateloitiin. Kuoli 1656.

Möller 1948, s. 64–81; Ehrström 1890, s. 39; Karonen 1992, s. 205–206.

68. (*KARRAEUS*), *MIKAEL ZACHRISINPOIKA*. Ruotsalainen, ylioppilas Turussa 1641, hovioikeuden auskultantti 1648. Raaseporin ja Porvoon lainlukija 1650–1654, Kymin 1653–1655. Pietari Brahe nimitti Helsingin kauppapormestariksi 1653, jossa virassa kuolemaansa 1670 saakka. Helsingin valtiopäiväedustaja 1668.

Blomstedt 1952, 16–17; Blomstedt 1958, s. 404; Bonsdorff 1893, s. 68.

69. *TAWAST, GABRIEL*. Alkujaan viipurilainen. Helsingin raha- ja muonavarainhoitaja 1648–1657. Kuninkaallisella valtakirjalla Helsingin kolmanneksi pormestariksi 1655, jossa tehtävässä kuolemaansa vuoteen 1660 saakka.

Lehtinen 1961, s. 158, 389; Suolahti 1950b, s. 359; Ehrström 1890, s. 39.

70. *ORLANDER, PETRUS*. Valittiin Helsingin pormestariksi 1671 Pietari Brahen tukemana. Virassa vuoteen 1681 saakka, jolloin erotettiin. Ylioppilas Turussa 1660-luvulla, sen jälkeen Pietari Brahen kirjuri, ja myöhemmin kauppakollegion kirjuri. Helsingin valtiopäiväedustaja 1672.

Ehrström 1890, s. 37–38, 65, 141; Möller 1940, s. 65–74; Suolahti 1950b, s. 360–363.

71. *TAMMELIN, HENRIK*. Helsingin pormestari 1710–1722, jolloin erosi. Tuli virkaan maaherran tukemana. Ylioppilas Turussa 1692–1693. Aikaisemmin oli toiminut laamanninoikeuden notaarina ja viimeksi kruunun rahastonhoitajana. Titteli-asessori, kuoli 1750. Helsingin valtiopäiväedustaja 1719.

Lagus 1889, s. 254–255; Suolahti 1950b, s. 364; Koskull 1951, s. 108; RA NTL, 7.12.1709, 23.2.1710 liitteineen; Nordman 1908, s. 7; Forsius 1757.

12 TAMMISAARI⁴

72. *WULF, ERIK*. Valittiin Tammisaaren pormestariksi 1639 kenraalikuvernööri Pietari Brahen "*luvalla ja määräyksestä*". Virassa vuoteen 1641 saakka, jolloin erotettiin.

Takolander 1930, s. 95.

73. *DIURMAN, ERIK*. Tammisaaren pormestariksi kuninkaallisella valtakirjalla 1688. Virassa vuoteen 1692 saakka, jolloin kuoli. Aikaisemmin oli toiminut katselmus- ja rykmentinkirjurina, Viipurin postimestarina, Viipurin läänin lainlukijana 1668–1680 sekä Suur-Savon 1680.

Takolander 1930, s. 258–259; Blomstedt 1958, s. 369.

13 PORVOO

74. *MÖLLER, DANIEL*. Nimitettiin maaherran painostuksesta Porvoon pormestariksi 1658. Virassa vuoteen 1662 saakka, jolloin erotettiin. Aikaisemmin toiminut Nevanlinnan tullimiehenä (lisentinhoitajana) ainakin vuodesta 1650. Porvoon valtiopäiväedustaja 1659–1660, 1660 (toiset valtiopäivät).

Hartman 1906, s. 191–194, 203; Lehtinen 1961, s. 158; Bonsdorff 1893, s. 66–67; Smith 1955, s. 279; Mäntylä 1994, s. 70–71, 140.

75. *PLAGMAN, JOHAN*. Porvoon pormestariksi Turun hovioikeuden suosittelemana 1663. Virassa vuoteen 1682 saakka, jolloin kuoli. Ylioppilas Turussa 1644, stipendiaatti 1653–1658. Toimi Porvoon lainlukijana 1669–1675 ja 1678–1680 sekä Hollolan 1669–1678. Porvoon valtiopäivämies 1664, 1668 ja 1680.

---

4 Jätetty pois sivutoimiset pormestarinviran hoitajat vuosilta 1694–1718.

Carpelan 1890, s. 60; Hartman 1906, s. 189, 203, 222; Suolahti 1946, s. 193; Blomstedt 1958, s. 412–413; Mäntylä 1994, s. 141, 144.

76. RÖÖK, JAKOB ANDERSSON. Porvoon pormestari vuosina 1682–1697, jolloin kuoli. Porvoon valtiopäiväedustaja vuosina 1682 ja 1686. Katsottu kuninkaalliseksi pormestariksi, koska hänellä ei ollut aikaisempia siteitä kaupunkiin tai ylipäätään seudulle. Hän oli toiminut aikaisemmin voutina Gotlannissa.

Hartman 1906, s. 203, 222; Mäntylä 1994, s. 144–145.

HAKEMISTO

Hakemisto ei sisällä valtioita, maakuntia eikä liitteissä olevia tietoja.

Henkilöhakemisto

- Achrelius, Ericus 66
Arhusius, Bengt Joeninpoika 55
Aune Antintytär 88
Bielke, Niilo 41, 48, 67, 69, 126, 140
Biur, Johan Sigfredinpoika 80
Bogge, Hans 67, 68, 70, 74
Borgare, Lauri 90
Brahe, Pietari 48, 69–75, 78, 97, 108,
111, 127–128, 145, 148, 149
Brandt, Hans 78, 79
Bure, Olaus 42
Collander, Lüttke 68
Cornelius Iinäkankuri 68
Creutz, Lorentz 83
(Curnovius), Kustaa Henrikinpoika
59, 98
Dephen (Döpken), Simon 41
Dijk, Jacob van 49
Eerik Juhananpoika 99
Ehrendt, Anders Larsinpoika 53
Eichman, Casper 65, 128
Facht, Petter 69
Falkenberg, Melkior von 71
Figrelius, Daniel 50, 54
Fremling, Per 59
Fråger, Henrik 64
Fundell, Henrik 44
Graan, Johan 92
(Grubb), Christoffer Larsinpoika 49
Gubbert, Johan 51
Hakes, Peter 66
Haneman, Berndt 98
Hannu Matinpoika 66
Henrik Eerikinpoika 80
Henrik Pertinpoika 95
Henrik Yrjönpoika 100
Hising, Olof 51
Hörling, Hans 66
Iisak Jönsinpoika 81–82
Ilkka, Joosef Jaakonpoika 57, 61–62
Jaakko nikkari 80, 81
Jaakko Tuomaanpoika 81
Jankin, Michel 68
Jesenhuseen, Peter 65
Johan Andersinpoika 41
Johan Olssinpoika 90
Juhana Gabrielinpoika 100
Juhana Henrikinpoika 81
Kaarle Rekonpoika 81
Kaarle IX 23
Kaarle X Kustaa 108, 129
Kaarle XI 40, 128–132, 150
Karl Filip 28
Kempe, Daniel 40–41
Knape, Eerik Antinpoika 74
Kriester Eskelinpoika 76, 79–81
Kristiina 83, 125, 127, 129, 140, 149
Kröger, Daniel 41, 57
Kustaa Kustaanpoika 74
Kustaa II Aadolf 23, 36–37, 42, 74,
125, 139
Lang, Daniel 49
Lauri Simonpoika 76
Leijonhufvud, Gustaf 54
Lilljehöök, Knut 73–74
Lithman, Jacob, 51–52, 54
Ljungo Tuomaanpoika 21
Lorentz Häkaninpoika 59
Lose, Jochim 64, 79
Marthen, Anders 39
Martti Mikonpoika 73, 79, 80
Matti Sipinpoika 82
Melkior Henrikinpoika 80
Mörck, Elias 54–55
Olavi kannunvalaja 68
Olavi Martinpoika 79
Oxenstierna, Aksel 23, 26, 28–31, 41,
50, 54, 127, 128, 149
Oxenstierna, Gabriel Pentinpoika 48,
140
Peder Eerikinpoika 49, 54
Pietari Matinpoika 96
Plagman, Hans 66
Posse, Knut 50
Prytz, Hans Larsinpoika 50
Purmerus (Burgman), Johan

Hansinpoika 41
 Rancken, Robert 90
 (Rauthia), Gabriel Abrahaminpoika
 100
 Regelis, Jacob 65
 Riskoila, Pertti 79
 Rivell, Lars 59
 Rohna, Henrik 81
 Rooth, Johan 81
 Rosenhane, Schering 50, 129
 Simo Sipinpoika 81–82
 Sipi Antinpoika 96
 Rosskamp, Gottfried 66
 Simo Sipinpoika 79
 Sonck, Sipi 79
 Spigernagel, Didrich 59
 Stråkerck, Jochim 66, 79
 Suni Olavinpoika 64
 Swart, Daniel Juhananpoika 59
 Tammelin, Henrik 59
 Tawast, Gabriel 59
 Thesleff, Petter 59
 Thorwöste, Petter 39
 Thile, Casper 59
 Timme, Jochim 19, 42, 57, 59, 61–83,
 128, 149
 Timme, Katariina 75, 82
 Tolvainen, Pietari Laurinpoika 71
 Tuomas Jaakonpoika 80
 Tuomas Tuomaanpoika 72
 Ulf Pietarinpoika 68
 Uuni-Simo 79
 Vaasa, Kustaa 21, 42
 Wassenius, Johannes 77
 Westphal, Jacob 66
 Wigelius, Sveno 66
 Wilhelm suutari 69
 Wittfooth, Jochim 77
 Wolle, Jacob 39
 Wölich, Hartwisch 65
 Zadler, Jöran 59

Paikannimihakemisto

Alingsås 45
 Amsterdam 16
 Arboga 28, 33, 44, 46, 47, 51
 Bogesund 45

Borås 44, 46
 Eksjö 44, 46
 Enköping 43–46, 55
 Falkenberg 133, 151
 Falköping 44, 46
 Falun 52
 Filipstad 44, 46
 Gävle 41, 44, 46
 Göteborg 28, 40, 44, 46, 47, 49, 52,
 54, 86, 141
 Hamina 102
 Hampuri 20
 Hedemora 44, 46
 Helsingborg 130, 149
 Helsinki 44, 46, 52, 57, 59, 76, 83, 88,
 91–94, 100, 102
 Hjo 45
 Hudiksvall 44, 46
 Hämeenlinna 34, 102, 131, 133, 151
 Härnösand 44, 46
 Jönköping 28, 33, 44, 46, 47, 138
 Kajaani 102, 131, 133, 151
 Kalmari 12, 28–31, 33, 34, 44, 46–47,
 49, 52, 137, 138
 Karlstad 44, 46
 Kokkola 44, 46–47, 57, 59, 89, 92,
 102, 113–114
 Kristiinankaupunki 92, 102
 Kristinehamn 134
 Kungsbacka 133, 151
 Kuopio 101
 Köping 28, 44, 46
 Laholm 133, 151
 Lappeenranta 34, 102, 133
 Linköping 18, 44, 46, 56, 58, 60
 Lontoo 11–12, 16
 Luulaja 45
 Lyypekki 16, 20, 64, 66
 Malmö 129–130, 149
 Mariefred 44, 46
 Mariestad 45
 Naantali 34, 43, 44, 46, 57, 102,
 113–115, 117, 131, 133, 151
 Norrköping 28, 30, 33–34, 44, 46–47,
 49–51, 54–56, 58, 60, 86, 92,
 102–103, 127–128, 138, 141,
 148
 Norrtälje 45
 Nyköping 34, 44, 46–47, 50

- Oulu 35, 41, 44, 46, 57, 92–94,
102–103, 113–116, 133, 144,
151
- Pariisi 1, 16
- Pietarsaari 92, 102, 131
- Piitime 45
- Pori 21, 44, 46, 62, 89, 92–93, 98, 102,
113–124, 146–147
- Porvoo 44–46, 93–94, 102,
113–114, 131
- Raahe 92, 102, 131
- Rauma 35, 42, 44, 46, 57, 59, 62–63,
72–83, 87, 89, 92–95, 102,
113–124, 141, 146, 147
- Riika 20
- Sala 33, 44, 46–47, 53
- Sampanala 83
- Savonlinna 34, 102, 133
- Sigtuna 45
- Simrishamn 134
- Skånör 134
- Skara 44, 46
- Skänninge 45
- Skövde 45
- Slesvig 20
- Strängnäs 44, 46, 134
- Sundsvall 44, 46
- Söderhamn 44, 46
- Söderköping 28, 44, 46
- Södertälje 44, 46
- Tammisaari 44, 46, 93, 98, 102,
113–114, 131, 133, 151
- Tornio 44, 46
- Torshälla 44, 46
- Trosa 44, 46
- Tukholma 11–12, 16, 18–19, 21,
23–27, 31–32, 34–36, 40, 42,
44, 46–47, 49, 51, 54–55,
84–86, 91–93, 96–97, 100,
103–104, 106, 112, 125–129,
131–132, 137, 141–144, 148,
150
- Turku 12–16, 21, 28, 35, 38–41, 44,
46–48, 52, 55–56, 59–61,
63–79, 82–83, 87–94, 96–103,
111–124, 125–128, 130,
140–141, 144, 146–149
- Ulvila 21
- Upsala 28, 44, 46, 53–56, 58, 60, 86,
92, 94, 103, 141
- Uumaja 44, 46
- Uusikaupunki 14, 16, 35, 42, 44, 46,
59, 61–63, 69, 71–75, 78–80,
82, 87–94, 96, 99, 102,
113–124, 131, 146–147
- Uusikaarlepyy 44, 46–47, 57, 92, 102,
113–114
- Vaasa 44, 46–47, 57, 59, 89, 92,
102–103, 113–114, 134, 144,
146
- Vadstena 44, 46
- Vardberg 133, 151
- Viipuri 12, 21, 28, 35, 40, 44, 46–47,
52, 55, 57, 59–61, 87–89,
92–94, 96, 98, 101–103,
112–115, 126–128, 132, 140,
141, 144, 146, 148
- Vimmerby 45
- Visby 20
- Wismar 64
- Västervik 28, 33–34, 44, 46–47, 138
- Västerås 17, 28, 40, 44, 46
- Växjö 44, 46
- Åmål 133, 151
- Örebro 44, 46, 51, 54
- Öregrund 45
- Östhammar 45, 133, 151

Asiasanahakemisto

- Aksiisikirjuri 88
- Aksiisioikeus 128–129
- Asianajajat 99–100
- Björkönoikeus 20
- Byting 133–134
- Henkikirjaväkiluku 111, 113–116
- Kauppalainsäädännön tarkastajat
67–75, 96–98, 143–144
- Kauppaordinantiat 26, 28–29, 125,
148
- Kaupunginkirjuri 22, 27, 32, 76,
84–87, 92, 123
- Kaupunginpalvelija 84, 94–95, 99,
103, 143
- Kaupunginviskaali 76, 80, 92, 93–94,
143
- Kaupunginvouti 76, 92–93, 94, 143

- Kaupunkien lakkauttaminen 131,
 133, 151
 Kaupunkien perustaminen 13,
 125–126
 Kaupunkien väkiluku 11–12
 Kihlakunnantuomari 133, 151
 "Kirjurirengas" 87
 Koemaistajat 68, 70, 75–76, 98
 Kollegiojako 49, 54–55, 76, 112, 123,
 127, 129
 Kruunun läsnäolo ja valvonta
 kaupungeissa 22–25, 29, 35,
 41–62, 67–78, 86, 98,
 125–134, 136–139, 148–151
 Kuninkaalliset pormestarit 41–62,
 72–78, 127–130, 135, 139–14
 2, 146, 148–149, 151
 Kämneri 22, 76, 84, 88–94, 99, 119,
 142–143
 Kämnerinoikeuden kirjuri 61, 87–88,
 94, 142
 Kämnerinoikeus 14, 27, 29–30, 33,
 35, 54–55, 68, 70, 74, 76–77,
 91, 92, 105, 109, 112, 119,
 126, 129, 133–134, 137–139,
 141–142, 146–147, 151
 Linnankreivi 49–50, 52, 74, 129–130,
 149
 MEKL 20–23, 26, 30–31, 84–85,
 136–137
 Menosäännöt 130, 132–133, 150
 Notaari 84, 86
 Oikeusvoudit 84
 Palkkaus 38–40, 48, 50, 52–53, 60, 87,
 93–94, 96, 100, 102–103, 141,
 143
 Pikkutulli 71–73, 97, 101
 Pormestarit 21–22, 38–40, 105–106,
 122–124
 Presidentti 49–50, 52, 54, 129, 140,
 149
 Profossi 96
 Raatimiehet 21–22, 38–40, 105–106,
 122–124
 Rahastonhoitaja 84, 91–92
 Rakennuskirjuri 84
 Rakennusmestari 84, 98
 Rakennustarkastajat 84
 Rankijärjestys 28, 34, 43
 Rantaratsastaja 96
 Ratsastaja 96
 Ruotu- ja korttelimestarit 98–99
 7- miehisen valiokunnan kirjuri 84
 Siltavahti 84
 Sotilasauditööri 87
 Sporttelit 39, 69, 87
 Suuri meritulli 97
 Svean hovioikeus 23, 125, 148
 Syndicus 26, 49, 84, 86, 129, 142, 149
 Taloudelliset etuisuudet (teuras- ja
 panimoaksiisit, leivinuunira-
 hat) 50, 53, 71, 127, 131
 Pyöveli 95
 Torioikeus 22
 Torivouti 97
 1620 privilegit 28–29, 31–34, 47, 55,
 126, 141, 148
 1619 sääntö 23–37, 47, 55, 84, 86, 91,
 94, 99, 126, 136–139, 141,
 144, 148
 Tullikirjuri 84, 88, 101
 Tullimiehet 63, 68–72, 80, 88, 97–98,
 101, 144
 Tuulaaki 50, 68, 83, 127, 131, 148
 Tuulaakikirjuri 88
 Työtaakka 105–124, 145–147
 Vahtikirjuri 84–85, 94
 Vahtimestari 94
 Vahtitarkastaja 84
 Virkakunnan määrä 100–104, 144
 Virkakunnan sosiaalinen asema
 99–100, 144
 Visbyn kaupunginlaki 20
 Vuoden 1734 laki 23, 136
 Yhtenäistäminen Tanskalta
 vallatuilla alueilla 42,
 129–130, 133–134, 149–150
 Ylikäskynhaltija 129, 131
 Ylipormestari 63, 73–74, 78–79